

БОГДАН ЧОРНОМАЗ

**НАРИС ІСТОРІЇ
СЕЛА СТЕГНІКІВЦІ**

Умань 2015

УДК 94+908](477.84-21Стегніківці)
ББК 63.3(4Укр-4Тер-2)+26.89(4Укр-4Тер-2)
Ч-75

Рецензенти:

Масненко В.В. – доктор історичних наук, професор.

Похальчук І.С. – кандидат історичних наук, доцент.

Чорномаз Б. Д.

Ч-75 Нарис історії села Стегніківці: публіцистика / Б. Д. Чорномаз.
– К.: Талком, 2015. – 235 с., іл.

ISBN 978-617-7133-80-2

Невелике галицьке село Стегніківці, як і будь-який інший населений пункт, має свої легенди та перекази, свою історичну минувшину, яка перегукується із сьогоднішніми реаліями. Про це і йдеться в пропонованому читачам нарисі. Книга ілюстрована багатьма світлинами і копіями документів різних часів. Розрахована на широке коло читачів.

УДК 94+908](477.84-21Стегніківці)

ББК 63.3(4Укр-4Тер-2)+26.89(4Укр-4Тер-2)

ISBN 978-617-7133-80-2

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Про історію Стегніковець на сторінках відомих нам джерел.....	12
2. Навколишнє середовище села Стегніківці, легенди, перекази, особливості ландшафту.....	25
3. Опис архітектурних пам'яток і деякі інші відомості пов'язані з ними.....	49
4. Стегніківці на переломі XIX і XX століть.....	62
5. Початок колективізації, ментальні і демографічні зміни після нашестя москалів у 1939 році.....	85
6. Проблема вищої освіти і процес її здобуття на прикладі життєпису родини Данила і Марії Черномазів.....	165

Присвячую тим українцям, які не здалися, які виборювали нашу свободу, щоденно ризикуючи своїм життям. Всім тим, які поклали на вітвар Вітчизни свою молодість.

Присв'ячую моїм односельцям, всій моїй родині, татові і мамі, які зуміли зберегти і передати підростаючому поколінню прагнення до волі і вміння зберігати дух непокори загарбникам України.

Автор

*Якщо народ позбавити
його історії, то через покоління
він перетвориться на юрбу, і ще
через покоління ним можна буде
управляти.*

Йозеф Гебельс

ВСТУП

Пристаючи до написання нарисів з історії села Стегніковець, візьмемо до уваги давно доведену соціологами істину, суть якої у тому, що кожній людині властиво знати правду про минуле своєї Вітчизни, свого села, родини чи, як прийнято зараз говорити – історію своєї як Великої, так і Малої Батьківщини. Якщо сформульовану нами істину ми визнаємо як константу, то стане зрозуміло, що кожна людина інтуїтивно, на рівні підсвідомості, прагне знати, хто її предки, про що вони думали, на що сподівались, за що боролись, а в моменти колективної небезпеки віддавали Батьківщині свої життя.

Такий підхід визначає головну мету, яку ми ставимо перед собою, приступаючи до написання цього нариса. Ми хочемо, в якійсь мірі, дослідити невідомі сторінки історії одного з сіл Тернопільщини, яке називається Стегніківці, і зафіксувати результати наших досліджень на сторінках пропонованого видання. Тобто йдеться про спробу фіксації історичних фактів, які вже давно відбулися, але про них, з різних причин, надто мало (або зовсім нема) писемних згадок. Необхідно хоча б частково, заповнити цю прогалину в регіональній історії. Отже, головний предмет і об'єкт нашого дослідження – це мешканці Стегніківців і їхня діяльність, а мета – відобразити їхні прагнення та надії.

Посилаючись на усні розповіді місцевих жителів про історію села і вивчаючи писемні згадки про мешканців Стегніковець, ми подаємо віднайдені матеріали у пропонованому нарисі.

При цьому зауважимо, що документи використано як із загальнодоступних державних архівів, так і добуті з порівняно недавно розсекречених архівосховищ колишнього КДБ. Також значний масив матеріалів, який ми використовуємо, ми беремо з письмових спогадів учасників історичних подій, які відбувалися у Стегніківцях. А частина матеріалів зібрана за технологією фіксації усної історії. Матеріали, які належать до «усної історії», досліджено з дотриманням відповідних

правил і засад методології. Зауважимо, що методика дослідження усної історії лише зовсім недавно стала надбанням українських істориків. Хоча, на сьогоднішній день дослідження усної історії України вже набули значної популярності. До цього додамо, що успішні дослідження в цій галузі історії почалися з моменту проголошення незалежності України. В процесі написання нашого нарису ми будемо використовувати записи усних спогадів стегніківчан Зені Кривоус, Данила Черномаза, його дружини Марії Черномаз (дівоче прізвище Маличок), Богдана Черномаза, Лесі Чономаз, Дячуна Теодора і Марії Смілянець (дівоче прізвище Черномаз), як також і інших мешканців (теперішніх і колишніх) з села Стегніківці, які нині мешкають як у селі, так і далеко від нього. Названі у попередньому реченні прізвища стегніківчан – це тільки маленька частка людей, які зберегли у своїй пам'яті багато історичних фактів, що є частиною історії Стегніковець, і ми, користуючись нагодою, письмово фіксуємо все, що, на нашу думку, стосується історії нашого села.

Готуючи до друку «Нарис історії села Стегніківці», ми намагаємось акцентувати увагу читача на важливості знань історії своєї Батьківщини. Тим більше, що за два десятки років існування нашої, формально незалежної, держави історики одержали нагоду виконати свій Громадянський і моральний обов'язок відновити перекручену і понівечену більшовицькою україноненависницькою владою історію України, історію кожного міста і села, історію кожної родини і людини. Перекручені історичні знання у свідомості людей, комуністичною владою почуття національної гідності, гордості, почуття Громадянина і Патріота. Знання історії повертають пригнобленим більшовицькою владою українцям повагу до духовних набутоків нації.

Крім того ми хочемо задовольнити цікавість стегніківчан до правдивої історії свого села. Висвітлюючи історичні факти з минулого мешканців Стегніковець, ми намагаємось пояснити читачам, що ж означає та чи інша історична подія, той чи інший історичний факт. В основу оцінок історичних подій покладено загальноновизнані, загальноприйнятні і загальновідомі критерії справедливості, добра, зла, правди і неправди.

Вважаємо доречним нагадати читачам, що, за радянських часів, якщо хтось з українців хотів здобути знання з історії України в будь-якому обсязі, то це було не зовсім безпечно, бо комуністична влада вважала таку «забаганку» загрозою для існування СРСР і люди, про

яких ставало відомо спецслужбам, що вони цікавилися історією свого краю, вони ставали об'єктами зацікавлення каральних спецслужб. Таке «зацікавлення» завжди закінчувалося різноманітними утисками, а іноді і арештами та іншими репресіями. Всіх українців комуно-російська влада намагалася привчити до відчуття підконтрольності різним органам влади у всіх сферах життєдіяльності.

Мешканці Стегніковець, яким доводилося жити в умовах СРСР, пам'ятають, що на думку відповідних органів влади, до розряду вкрай небажаних і небезпечних речей відносилися не тільки зберігання чи читання книжок на теми історії України, але були небезпечними навіть розповіді або обговорення історичних подій у колі сусідів, приятелів або своєї рідні. Наприклад, якщо б спецслужби дізналися, що ви розповідали будь-кому про те, що хтось з вашої рідні був причетний до національно-визвольної боротьби, то «опери» спецслужб негайно такий вчинок розцінювали як «антисовецькая агітація і пропаганда». А після цього та людина, на яку була звернена увага отих спецслужб, неодмінно зазнавала утисків або її відправляли в Сибір в якості в'язня чи приневоленого «спецпоселенця», або застосовували інші каральні санкції. Для кожного, хто цікавився минулим своїх предків і про це ставало відомо представникам влади, розплата за цікавість ніколи не барилась. А спецслужби завжди були невід'ємною частиною комуністичної, по суті, колоніальної влади, не зважаючи на те, що в різні періоди вони називалися то ЧК, то ОГПУ, НКВД, НГБ, КГБ, ББ, «Смерш» чи якимось по-іншому, але всі вони, дізнавшись про існування особи, яка поглиблено цікавиться історією свого краю, негайно застосовували до цієї людини «профілактичні» заходи з метою залякати і таким чином відбити охоту цієї людини цікавитися історією. До особливо наполегливих спецслужби застосовували репресії, які завжди були дуже різноманітними. Їх перелік можна почати з таких собі «профілактичних» бесід оперативних працівників спецслужб з наміченою жертвою. Під час таких «бесід» «спецслужбісти» визначали, якого типу репресії застосовувати і наскільки вони мають бути дошкульними щодо «співбесідника», який був, власне, жертвою. Вибравши жертву, «спецслужбісти» під час розмови з нею визначали – кому влаштувати складнощі у кар'єрному просуванні, кому перешкодити здобути вищу освіту, а кого і посадити за ґрати і під яким приводом, а то і забезпечити цілком здоровій людині примусове лікування у психлікарні.

Про історію України можна було згадувати лише в контексті «прагнення українців до братнього єднання із «старшими братами» –

росіянами». Для того щоб нав'язати всьому українському народу лише таку парадигму мислення, російсько-більшовицька влада використовувала широкий спектр різних методів впливу, починаючи від жорстоких репресій і кінчаючи різноманітними методами ідеологічної пропаганди.

Ми ще не осмислили того, що в Україні стан визвольної війни, яка велася із застосуванням гранат, крісів та втинків (обріз) продовжився війною на інформаційному полі. Власне, війну проти України на цьому поприщі Росія не припиняла ніколи і веде її з особливими успіхами і сьогодні. В цьому аспекті мусимо визнати, що наші політики глибину цієї істини лише нині почали усвідомлювати, а пересічні українці, навіть не маючи наукових титулів і звань, відчули це давно на рівні інтуїції. Вони безпомилково відчули, що боротьба за здобуття знань з історії, на сучасну пору, це є передній край війни в інформаційній площині. Наше суспільство нарешті усвідомило, що програш в інформаційній війні обумовлює програш у традиційній «вогневій». Аналіз цього явища свідчить про те, що стихійне зацікавлення українців історією є проявом політичної зрілості українського суспільства і свідчить про живучість споконвічного прагнення українців до побудови власної незалежної держави.

Отже, із висловлених вище сентенцій, можна зробити висновок про те, що однією із ознак стихійного прогресування процесів відродження України як суверенної держави є явище масового зацікавлення своєю історією. Якщо взяти до уваги тезу соціопсихологів, які твердять, що прагнення до знань історії свого народу є психологічною властивістю кожного індивідуума, то стає зрозуміло, чому українці так інтенсивно цікавляться своєю історією, чому за останніх кілька десятиріч з'явилося так багато науково-історичної та просто краєзнавчої літератури.

Слід зазначити, що часто-густо новоявлена, краєзнавчого стибу, історична література має ознаки не надто високого рівня історичної фаховості її авторів. Через це, на сторінках краєзнавчих праць не завжди вірно відображено рівень часто прихованої громадянської та національної свідомості людей, про яких автори історичних творів ведуть мову. Власне, у цьому й полягає основний гандж багатьох історичних та краєзнавчих творів опублікованих в різних регіонах України.

В багатьох випадках ми бачимо, що очікувану високу якість новоявленої краєзнавчої літератури не може гарантувати лише наявність

вищої освіти авторів цих творів. Так вийшло, що багато хто з краєзнавців-аматорів, які взялися за написання книжок історичного змісту, в момент написання своїх краєзнавчих праць знаходився на не найнижчому кар'єрному щаблі, і саме це іноді було причиною певної «стриманості» у спробах публічно оцінити діяльність як окремих місцевих чиновників, так і комплекс подій періоду комуністичної окупації. Здебільшого всі ці краєзнавці-аматори є представниками інтелігенції, в свідомості якої є безсумнівні ознаки ідеологічного впливу агітпропу більшовицької тоталітарної системи. Таку ситуацію навряд чи можна кваліфікувати як сприятливу для того, щоб братися за написання високоякісних краєзнавчих досліджень. Але стихійні прагнення приспаної української душі знаходили шляхи для самовираження і утвердження у нашому неспокоїному світі.

Якщо вести мову про професійну якість новоявленої краєзнавчої літератури, то слід зазначити, що краєзнавці-аматори, ідучи за покликом трансцендентного прагнення дізнатися якомога більше про минуле своїх співвітчизників, дуже часто поєднують інтереси тверезо-мислячого обивателя, які проявляються у намаганні укріпити свій звичний соціальний статус, з підсвідомою потребою проявити громадянську свідомість. Такі передумови сприяли кількісному збільшенню появи краєзнавців-аматорів. Правда, ріст чисельності краєзнавців не в усіх випадках був гарантією якості їхніх публікацій.

Аналізуючи нині якість багатьох опублікованих краєзнавчих книг, а особливо ж тих, в яких відображаються моменти колгоспного буття, автори-краєзнавці здебільшого описують життя лише згідно формули означеної в українському суспільстві словом «одобрямс». Мимоволі хочеться порадити авторам історій сіл поцікавитися умовами праці колгоспників і їх заробітками у співвідношенні до елементарних людських потреб і прав. Тим більше, що в обласному архіві можна знайти багато цікавих цифр. Наприклад, чому б не узагальнити фактичну кількість часу затраченого пересічним колгоспником на працю на колгоспному господарстві і не порівняти з фактичним заробітком?

Без аналізу і порівняння таких даних історія будь-якого села виглядає збідненою.

Сучасний рівень розвитку української історичної науки зобов'язує дослідників історії не тільки фіксувати нововідкриті історичні факти, але і пояснювати, що означає описуваний історичний факт або історична подія.

Щоб не вдаватися до довгих теоретизувань про еволюційне вдосконалення методологічних принципів розвитку українського краєзнавства вкажемо основну мету, яку, на нашу думку, ставлять перед собою дослідники історії як високого фахового рівня, так і краєзнавці-аматори.

Ні для кого не є таємницею, що дослідники історії України протягом останніх двох – двох з половиною десятиліть скористалися розширеними можливостями для досліджень історії України і стали першовідкривачами величезного масиву історичних фактів, які раніше були засекречені і недоступні не те що для широких кругів громадськості та ЗМІ, але і для фахівців-істориків. Найголовніше у цій ситуації те, що у процесі отримання об'єктивної інформації про перебіг тих чи інших історичних подій, дослідники історії України стали не тільки описувати історичні факти, але і пояснювати читачам, що той чи інший факт означає. Адже кожний історичний факт завжди є складовою системи, в яку входять, зазвичай, інші однотипні факти.

Ми не можемо стверджувати, що історики завжди пояснюють, що означають ті чи інші історичні події і факти. Здебільшого краєзнавці-аматори інтуїтивно відчувають потребу трактувати свої дослідження згідно загальноновизнаних критеріїв справедливості, національних інтересів, понять про добро, зло, кривду тощо. Річ в тому, що проти України Росія вела безперервну інформаційну війну, і метою у цій війні було змусити українців змінити шкалу суспільно-політичних цінностей і деформувати український національний менталітет. Мусимо визнати, що наслідки цієї інформаційної війни ми ще відчуватимемо довго.

Спосіб сприйняття і пояснення значення того чи іншого історичного факту – це вже залежить від фаховості автора того чи іншого дослідження. Для того щоб визначити, що означає та чи інша історична подія, потрібно тій людині, яка описує перебіг цієї події, передусім, правильно тлумачити ряд понять і термінів. Наприклад, такі поняття, які позначаються словами «патріот», «патріотизм» і поняття «васал», «васалізм», «конформізм» тощо. В контексті сказаного спробуймо визначити таке: голова колгоспу, який у «радянську добу» був рекордсменом по кількості щорічної здачі сільськогосподарської продукції на «заготзерно», що означале поставку, по суті, колонізаторській владі, і за це він був нагороджений орденами «за трудову доблесть» – він хто??? – «герой-стахановець», патріот, чи васал пануючої на той час в Україні імперії???... Тож якщо новоявлені краєзнавці-аматори не спроможні оцінити такого «звитяжця трудового фронту» згідно загальнолюдських і загальноприйнятих в усьому цивілізованому світі критеріїв, то що робити читачам??? ...

Викладені у попередніх абзацах сентенції дають нам право стверджувати, що під час всього періоду перебування України в ярмі російсько-більшовицької тоталітарної імперії, імперія здійснювала злочини щодо українського суспільства, коли інспірувала ситуації, за яких українці повинні були забувати свою історію, видаляти із свідомості розуміння патріотизму. Змушувала засвоювати чужу і невласливу нашому народу шкалу цінностей, при цьому культивуючи мовне каліцтво, перекручувала увідомості розуміння загальноновизнаного поняття про відданість своїй Батьківщині. Для досягнення цієї мети на повну потужність діяли всі ланки офіційної влади та ідеологчно-пропагандистських структур російсько-більшовицького агітпропу. Вся система влади була спрямована на те, щоб спотворити у колективній свідомості українського народу загальноновизнану шкалу суспільно-політичних цінностей. Постійно діяла система масового виховання, побудована на всім відомій системі, яка в середовищі простого люду називається «системою батого і пряника». Суть цієї системи полягає в тому, що слухняних і сприйнятливих до імперської політики нагороджували якимись дрібненькими подачками, іноді копійчаними грошовими преміями, «почесними грамотами», а іноді медалями чи якимось іншими відзнаками типу – орден «За трудову доблесть» чи позачерговим придбанням «дефіциту», наприклад, мебелевого гарнітуру.

У автора пропонованого нарису є записи про підготовку до процедури нагородження нагрудними відзнаками людей регіону села Стегніковець (такими відзнаками більшовицька система нагороджувала декого «за трудову доблесть», а конкретніше, за понаднормову задачу буряків чи іншої сільськогосподарської продукції державі). Зокрема, про те, як «нарощувалися» «рекордні показники здачі буряків державі». Очевидно, що для пропагандистської мети колонізаторській владі такі «передовики» були потрібні. Ми не засуджуємо цих людей за служіння більшовицькій, по суті, колонізаторській системі, бо працювали вони справді самовіддано і були простими трудолюбивими селянами. І так вже виходило, що вони потроху звикали до колгоспного ярма, піддаючись інстинкту, який тягнув їх до комфорту і спокою, і не противилися, коли окупаційна влада трактували їхнє трудолюбство як прагнення «збагатити своєю працею СРСР».

Сьогодні ми розуміємо, що завдяки отому поневоленому загалу наших людей збережено чудові зразки народної культури, традиції, звичаї, різнопланова народна творчість тощо, які, до речі, були під постійною загрозою остаточного знищення.

1. ПРО ІСТОРІЮ СТЕГНІКОВЕЦЬ НА СТОРІНКАХ ВІДОМИХ НАМ ДЖЕРЕЛ

Компонуючи нарис з історії села Стегніковець, вважаємо доцільним ознайомити читачів з історіографічними джерелами, з яких ми почерпнули знання з історії села Стегніковець і його мешканців.

Отже, в процесі написання нашої праці, яку ми називаємо «Нарис історії села Стегніківці», автору цих рядків довелося використати відому на сучасну пору незначну кількість історіографічних джерел, в яких ми знаходимо згадки про Стегніківці.

Щодо сучасного рівня знань пересічних стегніківчан історії свого села, то мусимо визнати, що їхні знання не надто багаті, а про минуле, яке сягає часових глибин давніших за роки 70, невідомо майже нічого. Будь-якої інформації історичного характеру, яка була б зафіксована на сторінках офіційних видань, не було зовсім. У виданому на початку 70-х років багатотомнику «Історія міст і сіл УРСР»¹ про село Стегніківці є тільки згадка про те, що Стегніківці належать до Лозівської сільської ради. І це вся інформація енциклопедичного характеру, яка була опублікована на сторінках офіційного видання. Називаємо це видання в однині, тому що більше інформації в офіційних виданнях ми не знайшли ніде. Хоча вважати, що стегніківчанам було байдуже, що інформації про історію Стегніковець в науковій чи науково-популярній літературі так мало, було б неправдою. Якось (у 2010 р.) під час візиту автора пропонованого нарису до рідні у Стегніківці його родичі мало не в ультимативній формі запропонували йому, як історик-фахівцю, написати «щось» з історії села. Отже, пропонований нарис є результатом виконання замовлення стегніківчан «щось написати про історію Стегніковець».

Почнемо з того, що автору цих рядків одного разу довелося розмовляти на тему наявності згадок про с. Стегніківці у Львівських архівах з бібліотекарем бібліотеки львівського університету ім. Івана Франка (нині він має статус Національного) Мирославом Бутриним – колишнім мешканцем Стегніковець, 1926 року народження (помер у кінці 90-х років у Львові). Згадуючи про п. Мирослава, слід сказати, що він був з добропорядної стегніківської родини. Його батько, Левко Бутрин, був активним громадським діячем у селі впродовж всього свого життя. В період національно-демократичної революції був

¹ Історія міст і сіл УРСР Тернопільська область. – К. : Академія наук УРСР. 1972.

офіцером Української Галицької Армії. У 30-х роках очолював сільську «Просвіту». Родина Бутринів до початку більшовицької окупації у 1939 році мала невеликий наділ землі і успішно вела господарську діяльність. Деякі відомості про Мирослава Бутрина можна знайти у системі «Інтернет» (матеріали канадійської газети «Свобода»), як також у нарисі про село Стегніківці Богдани Чикало². Вся родина Бутринів користувалася заслуженим авторитетом і повагою серед односельців. Навіть після повернення більшовицької влади у 1944 році до Західної України ця родина була впливовою у громадському житті села.

Мирослав Бутрин був достойним продовжувачем традицій добропорядності і патріотизму, які протягом всієї історії були домінуючими рисами колективної ментальності стегніківських селян.

Розмова з паном Мирославом відбулася ще в кінці 70-х років минулого століття. Пан Мирослав розповів, що свого часу мав нагоду переглядати у львівських архівах польські кадастрові книги, шематизми та інші документи, цікавився згадками у цих книгах про с. Стегніківці. Його пошук архівних даних був на рівні простої цікавості, як колишнього мешканця села, в якому він колись народився, і де пройшло його дитинство і юність. Пан Мирослав стверджував, що згадок про село Стегніківці в документах львівських архівів є дость багато. Про свої архівні знахідки інформації про село Стегніківці він поділився з автором цього нарису. Його здобутків виявилось не так щоб багато, але вони, як на нашу думку, є досить важливими. До важливої знахідки з історії села слід віднести віднайдену паном Мирославом давню назву села. Колись село називалось не Стегніківці, а Зглядківці. Причин перейменування села, як стверджував М. Бутрин, в архівах ніде не зафіксовано. Факт перейменування відбувся приблизно у XVII ст.

До цього слід додати, що у літературі діаспорного походження, колишній стегніківчанин Василь Кривоус на сторінках краєзнавчого збірника про Тернопільщину подає деяку інформацію про Стегніківці. Правда, він наше село не називає традиційною назвою «Стегніківці», а «Стегніківці». У такому звучанні назва села зафіксована у теперішніх офіційних документах, хоча між собою селяни називають село не Стегніківці, а Стегніківці.

Також в архівах є згадки про пошесті тифу і холери, від яких свого часу терпіли стегніківчани. Наприклад, про пошесть холери, яка лютувала

² Чикало Богдана З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегніківці. – Тернопіль. Астон. 2012. – С. 207.

на початку XVII ст., в архівах зафіксовано, як стверджував М. Бутрин, що живими у Стегніківцях залишилось лише семеро людей. Власне, ці семеро і поклали початок відродження вимерлого від пощесті села.

Пошуки згадок про село Стегніківці у київських бібліотеках, таких, як Бібліотека імені Вернадського, Парламентська бібліотека, бібліотека діаспорної літератури і Бібліотека ім. О. Ольжича – позитивних результатів не дали.

До цінних згадок про Стегніківці ми відносимо деякі матеріали, які були опубліковані у краєзнавчому збірнику, який вийшов у США – «Шляхами золотого Поділля»³.

Про те, що велика кількість матеріалів історичного характеру існує на сторінках емігрантських видань в Україні, стало відомо десь на початку 90-х років XX ст., коли СРСР був вже на грані розвалу і стало можливим відвідувати Україну представникам української діаспори. Саме вони почали ввозити в Україну багато вже опублікованих у США і в Канаді спогадів, мемуарної літератури, збірників документів тощо. Таким чином діаспорна література історичного характеру, яка була завезена в Україну півлегальним способом, зіграла важливу роль для відновлення історичної пам'яті в середовищі, як всього українського народу, так і стегніківчан зокрема.

Безумовно, можливості пересічної людини цікавитися емігрантськими виданнями не такі то прості, оскільки українські видання на еміграції виходили обмеженими тиражами і в Україні не розповсюджувались. Більше того, за часів панування в Україні російсько-більшовицького режиму поширення літератури діаспорного походження було під суворою забороною. Та, незважаючи на труднощі, цінну інформацію опубліковану в діаспорному історично-мемуарному збірнику, про який ми ведемо мову і який називається «Шляхами золотого Поділля», знайшла стегніківчанка Зеня Кривоус під час поїздки до США. У Стегніківцях ще у 50-х роках були літні люди, які пам'ятали автора історичного нарису про село Стегніківці Василя Кривоуса. Та зібрати більш-менш повну інформацію про автора розділу збірника, користуючись методами дослідження усної історії, у Стегніківцях не вдавалося. Наше зацікавлення особою В. Кривоуса може задовольнити інформаційно пошукова система «Google». Отож подаємо скупі

³ Шляхами золотого Поділля регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини. – Філадельфія. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в США Український архів Т. XXI. 2-ге видання Комітету «Тернопільщина»

відомості про В. Кривоуса отримані не тільки із системи Internet, але і від його родички Зені Кривоус.

Отже, Василь Кривоус – колишній учасник визвольних змагань, поручник УСС. Народився 3 січня 1893 р. в Стегніківцях Тернопільського повіту, в Галичині. В 1914 р. закінчив учительську семінарію в Тернополі, але розпочати учительську працю того ж року йому не довелося, бо вже в серпні 1914 р. вибухнула війна і, йдучи на заклик Українського Проводу, він зголосився до УСС, щоб із зброєю в руках боротись за кращу долю свого народу. В рядах УСС пережив надзвичайно тяжку, в дуже несприятливих умовах (1914/15 р.), карпатську кампанію.

В 1917 р. він закінчив старшинську школу в ранзі хорунжого. В часі Листопадового перевороту взяв участь в боях у Львові, обороняючи залізничний двірць⁴ Підзамче.

Потім в рядах “Куреня Смерти” І-ї бригади УСС-ів брав участь у подальших бойових діях в часі облоги Львова. В боях відзначився відвагою і світив прикладом для других, за що був піднесений до рангу четара, і в швидкому часі – поручника. Особливо ж гідною вшанування є його участь в пам’ятнім “Вовчухівським прориві”. Село Вовчухи – були для поляків ключовою позицією між Городком і Судовою Вишнею для утримання залізничного сполучення між Львовом і Перемишлем, звідки йшли всі польські доставки і поповнення в людях і матеріялах із заходу до Львова. Там поляки створили опорні пункти і тримали сильні залоги, які постійно намагалися відсунути український фронт подальше на південь від залізничної лінії. Одним із найважливіших стратегічних плянів Начальної Команди було завдання зайняти Вовчухи і перервати залізничну лінію. Згідно з тим пляном – в половині лютого 1919 року під Вовчухами розгортались завзяті бої, які продовжувались із перемінним успіхом. З початком березня на той відтинок вислано випробуваний і досвідчений “Курінь смерти УСС-ів” під командою поручника Івановича і славний “Гуцульський курінь” під командою поручника Голинського. Дня 8 березня 1919 року обидва курені приступили до вирішальної офензивної акції і, наступаючи чотирма лавами, сильним бравурним ударом зломали опір польських відділів і приступом зайняли Вовчухи. Після того перейшли залізничну лінію і зайняли село Родатичі вже на північ від залізниці, 9 березня зайняли приступом село Братковичі, а 10 березня – село Бурталь. Так, лінію Львів-Перемишль було прорвано

⁴ Двірць – залізничний вокзал.

і встановлено зв'язок з північною групою першого корпусу УГА і замкнено український перстень довкола Львова.

Поручник Василь Кривоус взяв чинну і відповідальну участь у тій акції, ідучи враз із стрільцями до наступу на чолі сотні, не дивлячись на сильний ворожий вогонь, перейшов мочари і здобув призначене йому місце, виручивши третю сотню “Курія смерти”. Він, зі своєю сотнею, блискуче виконав своє завдання. Бої за Вовчухи, відомі в історії, як “Вовчухівська операція”, яка належить до найбільш завзятих і переможних боїв УГА.

Надалі в складі “Курія смерти” він брав участь в інших бойових операціях. Був два рази ранений. У серпні 1919 року разом з УГА перейшов Збруч. Пізніше потрапив до “Чотирикутника Смерти”⁵, де його теж не минув тиф. Видужавши, знову пішов на фронт і в квітні 1920 року потрапив у польський полон.

Вирятувався з полону, повернувся на рідні землі і учительював у Рідній школі в Рогатині (Івано-Франківська область). Маючи музичні здібності, організовував хори, а також був у проводі гуртка Рідної Школи, головою філії Просвіти.

По другій світовій війні Кривоус прибув до Канади і, осівши в Торонті, посвятив себе знову учительській праці. Від 1963 року працював директором Рідної Школи при Філії УНО-місто, а також провадив якийсь час хор при церкві МБНП. Він був співзасновником і одним із перших голів Об'єднання Українських Педагогів та скарбником 469-го Відділу УНСоюзу.

Крім участі у «Науковому товаристві ім. Т. Шевченка в США» Василь Кривоус бере участь у видавничій діяльності Комітету «Тернопільщина». У 1983 р. за участі Кривоуса вийшов друком регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини. Розділ збірника «Стегніківці» повністю належить Василю Кривоусу. За рядками слів, присвячених опису минулого села і його мешканців, вивисується постать патріота свого краю, який розуміє значення знання історії. На сторінках розділу «Стегніківці» ми бачимо людину, яка глибоко цікавилася історією рідного села. Досить правдиво і переконливо В. Кривоус описує особливості життя стегніківчан.

⁵ Чотирикутник смерті – у жовтні 1919 року серед вояків армій УГА і Директорії спалахнула епідемія тифу. До кінця жовтня від 30-ти тисячної армії УГА залишилися 4 тисячі вояків, а від армії Петлюри 2 тисячі. Такі втрати фактично означали кінець збройного опору українських армій навалі москалів.

Власне, вся інформація про село Стегніківці і життя селян в цьому селі викладена В. Кривоусом у збірнику є унікальною і навряд чи можливо, навіть для висококваліфікованого історика, віднайти достовірнішу і більш повну інформацію про минуле села Стегніківці у відлілих до наших днів архівних документах.

Зважаючи на те, що історично-мемуарний збірник «Шляхами золотого Поділля» для широкого загалу стегніківчан є практично недоступний, ми подаємо дослівно все те, що свого часу друкованим словом передав Василь Кривоус для нащадків.

Отже, цитуємо Василя Кривоуса, не змінюючи його стилю написання: «Громада Стегніківці лежить на північний схід від Тернополя і на захід від Збаража. До Тернополя є 14, до Збаража – 9 кілометрів. Селом пливе річка Гніздична. В північній частині села розлився широкий і довгий став. Він розділяє цю частину села на дві відноги. На лівому боці ставу, на горбовині, серед кількадесяти забудовань, побудовано в 1898 році велику, муровану церкву Різдва Пресвятої Богородиці, вселюдну школу та «Громадський Дім» недалеко гори. Друга частина села розложилася на правому березі річки, довжиною на 1,5 км.

В селі жило 1280 греко-католиків, 56 римо-католиків і 14 жидів. Усі, крім родини лісничого й посесора двору, говорили українською мовою.

Парафія, разом з дочірньою церквою Св. Михаїла в Дубівцях (сусіднє від с. Стегніківці село), належала до Збаразького деканату. Довголітніми парохами були: о. Роздольський, о. Модест Дністрянський (побудував обидві церкви) та о. Григорій Алеськевич. Крім згаданих парохів були теж адміністратори: о. Пачовський, о. Власенко, о. Райх і о. Карпінський.

Шкільний будинок стояв побіч церкви. Управителями й учителями за часів австрійської займанщини були: Скоморовський, Теодор Гринькевич, Володимир Бесевич, дружина Гринькевича – Ольга Трач. За часів польської займанщини, не зважаючи на спротив батьків, замінено українську викладову мову на польську, а українських учителів звільнено або перенесено на америтуру⁶, насилаючи поляків на їх місце. В громаді є три кам'яні пам'ятники, побудовані з приводу знесення панщини у 1848 р., з нагоди записання громадян на тверезість у 1874 р. та статуя Пресвятої Діви Марії.

⁶ Вислів «перенесено «на америтуру» слід розуміти як «переведено на пенсію».

Деякі свідоміші та багатші господарі посилали своїх дітей до середніх шкіл у Тернополі. Так, Степан Воркун закінчив гімназію, університет і став суддею, а опісля адвокатом у Борщеві. Був він також визначним громадським діячем. Олекса Лучка й Карпо Чикало закінчили гімназійні та університетські студії. Іван Бутрин, Василь Кривоус і Марія Воркун були абсольтентами⁷ учительської семінарії. Степан Чикало закінчив торговельну школу. До гімназії ходило ще декілька учнів з села, які одначе з різних причин не закінчили її й перейшли на господарську працю. Для громади припадало понад 1400 моргів орного поля і лісу разом з неудобками середнього класу. Найбагатший господар перед війною мав коло 40 моргів поля⁸. 21 господар мав від 20 до 30 моргів, 34 господарі мали 10 і тільки хату з городом або й жили в комірнім. Найбідніші працювали в фільварку і тим заробляли на щоденний прожиток. Панський ґрунт, ліси, пасовиська, луки, став і млин належали до оо. Домініканів у Тернополі. Вони винаймали це посесорам-полякам. За Польщі розпарцельовано декілька ланів між мазурів, що їх тут спроваджено. Українським селянам не продано ні куска землі. Перед і після Першої світової війни виїхало із села до Канади, США, Аргентини й інших країв понад 80 громадян обох статей. Із них біля 12 осіб повернулося до села.

Перед Першою світовою війною 12 поважних господарів займалися бджільництвом. Вони мали по 100 і більше пнів пасіки. Пасіки велися добре і давали велику фінансову допомогу в розбудові господарства.

За Польщі ці пасіки змаліли і збідніли, а це з причини зменшення кількості медодайних рослин і квітів, бо колишні квітучі неужитки йшли під управу господарських культур.

В громаді жили: 9 кравців, 6 шевців, 4 стельмахи, 3 ковалі, 18 ткачів полотна, 2 килимарі, 7 будівельних майстрів, 5 пошивальників дахів і 2 музиканти.

У 80-х роках XIX ст. основано в селі «Народну Читальню», де сходилися на гутірки тільки старші господарі. Читальню «Просвіти» заложено в 1906 р. В 1911 р. для молоді засновано «Січ»⁹.

Під пануванням Польщі повстала в 1924 році споживчо-торговельна кооператива «Зоря», в три роки пізніше основано

⁷ абсольтент - означає випускник (такого-то навчального закладу).

⁸ морг - одиниця розміру площі, приблизно дорівнює площі гектара.

⁹ молодіжна спортивна організація, яка в дійсності, фактично, була парамілітарною.

«Сільський Господар», а в 1929 р. – «Рідну Школу». При матеріальній допомозі односельчан, що жили в Канаді й Америці збудовано гарний Народний Дім з великою театральною залою. В 13 кімнатах цього будинку приміщувалися всі культурні, освітні та економічні установи громади. Духовними провідниками громади були кожночасні священики, з учителів – Теодор Гринькевич і Карпо Чикало з гуртом свідомих і активних громадян. Диригентами хорів і режисерами драматичного гуртка при читальні «Просвіта» були Іван Бутрин і Василь Кривоус. Испитований дяк місцевої церкви був постійним диригентом церковного хору

Під час визвольних змагань багато громадян брали участь в рядах УСС-ів та УГА. Культурно-освітні товариства села були в постійному зв'язку з сусідніми селами: Дубівцями, Курниками й Чернихівцями» (Кінець цитати).

Ми не випадково використали таку об'ємну цитату з нарису Василя Кривоуса дослівно. Справа в тому, що інформація подана В. Кривоусом у збірнику «Шляхами золотого Поділля» може виявитися єдиним достовірним джерелом про історію Стегніковець за період, який охоплює кінець ХІХ-го і початок ХХ-го ст., опублікованим на пристойному публіцистичному рівні.

В. Кривоус у своєму нарисі ненав'язливо дає нам можливість зрозуміти, що село Стегніківці завжди відзначалося міцними народними традиціями, високим ступенем патріотизму. Селяни Стегніковець завжди були небайдужі до розвитку процесів суспільно-політичного життя і дбали за виховання у підростаючого покоління поняття честі, гідності, моральності.

В процесі збору матеріалів, які б мали стосунок до написання пропонованої праці, випадково була отримана інформація про те, що у Стегніківцях директорка місцевої школи Богдана Чикало теж працює над написанням історії села Стегніковець. Через деякий час (у 2012 році) Б. Чикало випустила між людей своє творіння¹⁰. Поява першої публікації присвяченої історії Стегніковець є позитивною подією у культурно-освітньому житті села, але, щоб не виходило так, що ми пишемо про одне й те ж, ми вважаємо доцільним використати деякі її здобутки, дотримуючись правил використання матеріалів, які можуть сприяти кращому висвітленню теми. Тим більше, що Б. Чикало опрацювала всі

¹⁰ Чикало Б. З діда-прадіда сіячі і звияжці: деякі відомості з історії села Стегніківці. – Т. : «Астон». 2012. – 207 с.

нині відомі археографічні джерела, в яких була нею знайдена хоча б якась інформація про історію села Стегніківці. Цілком можливо, що пошуки історичних фактів і подій викладених у пропонованому нарисі та у книзі Б. Чикало буде колись продовжено і доповнено. Якщо таке трапиться, то порадимо можливим продовжувачам наших досліджень розпочати з дослідження польських архівних документів, так званих кадастрових книг та шематизмів.

З огляду на вище подану інформацію щодо історії Стегниківцевь у XVII ст., яка ґрунтовно викладена у праці Б. Чикало, ми її цитуємо:

«На початку XVI століття Януш Збараський виграв ряд судових процесів, в результаті яких багато сіл, в тому числі і Стегніківці, стали його власністю. Свідченням цього є ряд записів у книгах Головного трибунального суду Волинського воєводства:

– 1602 рік – виділення брацлавському воєводі князю Янушу Збараському маєтку Стегніківці князями Миколою та Якубом Воронецькими;

– 1603 рік – передача Воронецьким маєтку Стегніківці брацлавському воєводі Янушу Збараському;

– 1603 рік – позов князя Януша Збараського, брацлавського воєводи, князю Збараському за неповернення маєтку у селі Стегніківці, який він орендував;

– 1607 рік – позов про привласнення маєтку у Стегніківцях князем Янушем Збараським.

В 1629 році село належало до Збараської волості Кременецького повіту Волинського воєводства і в селі вводився подимний податок. Як вказують історичні документи у селі було 34 дими»¹¹.

Разом з цим зазначимо, що інформація подана на деяких сторінках книги Б. Чикало щодо участі стегніківчан у національно-визвольних змаганнях, що відбувалися у середині XX століття викликала у середовищі стегніківчан дискусії. Це ні на йоту не знижує значення її праці, бо написання будь-якої розповіді про події, подробиці яких відомі різним людям зі слів інших людей має враховувати, що ці люди знають «правду» лише з того «про що говорять люди», і цілком зрозуміло, що кожен має свою «окрему думку». Коли аналізувати факт виходу у світ праці Б. Чикало, беручи до уваги резонанс спричинений цим фактом, то мусимо мати на увазі, що відобразити у краєзнавчому нарисі «все» неможливо.

¹¹ Там само. – С. 12.

«Гуманітарна» політика окупаційно-російського режиму була цілеспрямована – довести українців до стану безпам'ятства всього, що було пов'язане з українськими національними звичаями і традиціями. Українці повинні були забути свою мову, віру, звичаї і традиції. Тому й не дивно, що текст краєзнавчого дослідження Б. Чикало викликав дискусії серед літнього віку стегніківчан, які ще пам'ятають «старі часи» і які мають свої погляди щодо минулого Стегніковець, повноти висвітлення подій, а також і щодо історії боротьби національно-патріотичного підпілля у Стегніківцях. Тут доцільно зауважити наступне. Інформація викладена у книзі Б. Чикало «З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегніківці» настільки повна, наскільки була доступна авторові. Те, що Б. Чикало дослідила, вона чітко зафіксувала на папері, і це є дуже цінним. Будь-які претензії відносно повноти інформації не є суттєвими.

З цього приводу ще можна сказати, що пам'ятати подробиці про все те, що давно відбулося і гідне запам'ятовування, неможливо. Тим більше, коли йдеться про історичні події пов'язані з підпільною боротьбою ОУН, про яку навіть самі підпільники не все знали, оскільки націоналістичне підпілля діяло в умовах суворої конспірації. Для висвітлення історичних подій пов'язаних з визвольною кровопролитною боротьбою, яка хоч і підтримувалася всім місцевим населенням, але все-таки була підпільною і суворо законспірованою, має значення ще й те, що ця боротьба в остаточному підсумку була задушена спецвійськами російсько-імперських загарбників. На той момент, коли стало можливим щось писати про події національно-визвольної боротьби 40-х років, учасники національно-визвольної боротьби вже або загинули під час бойових операцій в умовах підпілля, або опинилися в ув'язненні, або перебували десь далеко від рідного краю, бо більшовицька влада не дозволила їм після таборів і тюрем повернутись у своє село. Крім того кожен стегніківчанин знав, що за поширення будь-якої інформації про підпільну боротьбу проти колоніальної, а, по суті, окупаційної влади був ризик бути покараним. Отже, треба розуміти, що зробити повне дослідження подій національно-визвольних змагань сьогодні неможливо. Вийти з цієї ситуації можна б було, опрацьовуючи архіви колишнього КГБ, але до 2014 року існували обмеження на використання архівів дослідниками. Тому поява будь-якої інформації про участь стегніківчан в боротьбі за волю і державну незалежність є явищем позитивним, під яким би кутом зору ми це явище не розглядали. І в

цьому сенсі праця Пані Богдани цінна. Б. Чикало перша із сучасних краєзнавців започаткувала випуск друкованої літератури про історію села Стегніковець, і за це ми їй маємо дякувати.

На сторінках нашого нарису ми використовуємо деякі дані з архівів колишнього КГБ¹², матеріали опубліковані у збірниках документів укладених істориками-фахівцями¹³, а також вміщуємо усні спогади безпосередніх учасників національно-визвольного підпілля, яке діяло на теренах Стегніковець. Збирати відомості про цю героїчну сторінку життя стегніківчан є нелегким завданням. Труднощі виникають перед кожним, хто береться за цю справу. Річ у тому, що на сучасну пору факт приналежності далекої чи близької рідні до національно-визвольних змагань 40-их років минулого століття стало предметом родинної гордості і престижу. На основі досліджень автора пропонованого нарису, ми можемо стверджувати, що причетними до національно-визвольних змагань були всі мешканці Стегніковець. Звичайно, не всі в однаковій мірі. На думку автора пропонованого нарису, саме це може викликати у стегніківчан бажання доповнити цю сторінку історії села. Тут важливо розуміти те, що досі ні одному досліднику не вдалося описати повністю всі події, які відбувалися в ту чи іншу історичну епоху. Отож, взявшись за написання історичного нарису про події періоду другої половини ХХ століття, до яких була причетна велика кількість людей, кожен дослідник мусить бути готовим до того, що буде звинувачений у тому, що подає неповну інформацію про трагічні події. Це цілком закономірно, оскільки доступ до архівних справ, пов'язаних з національно-визвольною боротьбою, є все-таки проблематичний. А зібрати усні свідчення від безпосередніх учасників подій вже стало майже неможливо, бо всіх найактивніших учасників подій, пов'язаних з боротьбою за волю, «москалі», як кажуть у Стегніківцях, порозстрілювали, а живих пересадили в тюрми. До цього додамо, що частину стегніківчан «москалі» замордували в ув'язненні, а ще частина була вивезена цілими родинами у Сибір на заслання і там вони або пропали, або загубились серед тисяч і тисяч таких самих невольників.

Та все-таки російсько-більшовицькі колонізатори знищили не всіх причетних до національно-визвольної боротьби.

¹² Йдеться про справи архіву Тернопільського управління СБУ і Одеського управління цієї ж установи.

¹³ Йдеться про збірники документів В. Сергійчука та ін.

Щодо архівів колишнього КГБ. Вся річ в тому, що безоглядне використання інформації з цих архівів породжує ще одну проблему, яку ігнорувати ніяк не можна, адже фіксація всіх подій, пов'язаних з діяльністю українських патріотів, у «справах» колишнього КГБ відображалась у тому трактуванні, в якому вони розглядалися «кагебістами», тобто ворожими людьми до України і українців. Тому давати надто високу оцінку «кагебешній» архівній інформації не варто. Для її об'єктивного опрацювання потрібно мати фахову підготовку з гуманітарних дисциплін та використовувати такий відгалузок української історичної науки, як усна історія.

Автор пропонованого нарису вважає, що використання архівних справ «кагебешного» виготовлення може бути максимально інформативним в тому разі, коли є можливість матеріали «кагебешних» «справ» коментувати з позицій дійових осіб, що фігурують у цих «справах». Така можливість у нас є, і такі коментарі ми наводимо у цитатах з листів учасника цих подій Дячуна Теодора, сина Григорія.

Отже, виходимо з того, що до проголошення державної незалежності України таки дочекалися декілька людей, які були активними учасниками боротьби. Безумовно, вони не сподівалися, що боротьба за «Українську Україну» на цьому не закінчена, і за справжню волю і незалежність їм ще треба буде боротись на фронті інформаційної війни. Але це окрема тема, яку ми не розглядаємо, оскільки вона виходить за межі теми нашого нарису.

Таким чином, до пропонованого нарису ми включаємо розповіді тих людей, які мали безпосереднє відношення до визвольної боротьби 40-х років у Стегніківцях. Неоціненну допомогу у написанні цього нарису надали безпосередні учасники боротьби – Зеня Кривоус, Дячун Теодор, родина Черномазів, зокрема Марія Черномаз (померла у 2013 році, дівоче прізвище Маличок), Данило Черномаз (теж вже покійний), Леся та Ярослав Черномази, які є дітьми Марини і Данила Черномазів та ще багато інших стегніківчан, які дещо чули і запам'ятали про перебіг тих далеких подій.

Досить масштабно у пропонованому написанні використано джерела епістолярного характеру, а саме: листи колишнього учасника національно-визвольних змагань Теодора Дячуна, про якого ми згадували вище. Уривки з листів, в яких є відомості, що стосуються історії Стегніковець, ми публікуємо майже без редагування.

Також ми цитуємо і деякі архівні матеріали, які до недавнього часу належали до «справ обмеженого доступу», тобто ті архівні документи, які склалися під час слідства слідчими МГБ і до яких аж до 2014 року доступ був обмежений.

Було б несправедливим не згадати і про ще одне джерело друкованої інформації про Стегніківці, яке має польське походження. Йдеться про широко розповсюджену в Польщі книгу, яка відома під назвою «Кресова книга»¹⁴. Зазначимо, що у цій книзі йдеться про події у Стегніківцях у період національно-визвольної боротьби 40-х років ХХ століття. Книга багата на антиукраїнські вигадки. Вигадки з цієї книги широко використовуються і досі польськими шовіністичними організаціями з метою дискредитації національно-визвольної боротьби українців, яка тривала у 40-х роках ХХ ст. Заодно поляки цією книгою намагаються виправдати ті злочини, які вони чинили на теренах Західної України у середині ХХ ст. Ця книга була високо оцінена російсько-більшовицьким агітпропом, і його «бойци ідеологічного фронту», об'єднавши зусилля з поляками, з усіх сил намагалися дискредитувати боротьбу українців за незалежну державність.

На цьому ми закінчуємо перелік відомих нам археографічних джерел, які містять інформацію історичного характеру про село Стегніківці. Ми усвідомлюємо, що це далеко не всі джерела інформації про історію Стегніковець. Ми переконані в тому, що працю по збору інформації про долю села Стегніківці і його мешканців рано чи пізно буде продовжено фахівцями-істориками, у яких будуть більші можливості ніж у нас. Ми віримо, що дослідження історії Стегніковець будуть продовжені, бо так повинно бути, адже духовно-моральні засади громади стегніківчан після страшних ударів «старших братів» відновлюються. Це закономірний процес. Загарбники, як не старалися фізично винищити у Стегніківцях всіх, хто міг бути носієм духу непокори і віри в самостійну державність України, винищили не всіх. Стегніківчани зуміли зберегти і започаткувати процес відродження морально-духовного спадку своїх пращурів.

¹⁴ Opracował Niedzelko Kresowa Ksiega sprawiedliwych 1939-1945 J Ukrainccach ratujacych Polakuw hjsddanych eksterminacji przez OUN I UPA – Warszawa/ 2007. – P. 29 – 40.

2. НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ СЕЛА СТЕГНІКІВЦІ ЛЕГЕНДИ, ПЕРЕКАЗИ, ОСОБЛИВОСТІ ЛАНДШАФТУ

Описуючи відомі нам історичні факти з історії Стегніковець, ми мали б дотримуватись канонів і традицій, які спонтанно склалися у середовищі українських істориків і краєзнавців при написанні історичних нарисів про той чи інший населений пункт України чи про історичні події пов'язані з цим пунктом. Згідно цих неписаних правил опис минулого мешканців населених пунктів повинен починатися з опису природних умов, ландшафту та опису наявних археологічних знахідок, про які стало відомо як краєзнавцям, так і широким колам громадськості.

В нашому випадку, ми дещо відходимо від вже усталених традицій і акцентуємо увагу читачів на значенні історичних знань у розвитку таких почуттів, як Патріотизм і просто почуття усвідомлення себе Громадянином. А опис особливостей ландшафту ми будемо пов'язувати з існуючими у Стегніківцях історичними гіпотезами, легендами та переказами.

Життєдіяльність стегніківчан тривала в гармонійному поєднанні з навколишньої природою, і тому ми вважаємо доречним описати природні умови довкілля Стегніківців – села, яке за період свого існування злилося з навколишнім природним середовищем. Ми вважаємо, що це важливо з огляду на те, що з деякими особливостями природи пов'язані сільські перекази, легенди, як також і деякі події.

Отже, перш за все, приступаємо до опису околиць села Стегніківці. Природа в околицях села має типічні для Волинсько-Подільської височини характерні особливості. Навколо села і в самому селі є досить круті горби. Не такі вже високі, щоб назвати їх якимось інакше і значущіше ніж просто горби, але вони є цілком придатними для того, щоб дітям взимку можна було вволю кататись на санках та «нартах»¹⁵.

Біля села є лісові масиви, які відрізняються один від одного і мають кожен свої, відмінні від інших лісів, характерні особливості. Наприклад, «Плотицький ліс». Він характерний тим, що увесь ліс зарослий малинником, який чергується з ліщиновим підліском. Коли приходить пора, мешканці з навколишніх сіл ходять до лісу збирати ягоди малин. У 60-х роках минулого століття плодів малин вистачало всім бажаючим, навіть для того, щоб наварити варення і наробити «малиняку», тобто малинового вина.

¹⁵ «нарти» – це діалектизм. Означас лижі.

А порівняно невеликий ліс, який у Стегніківцях називають «Диконча Долина», характерний тим, що він не надто великий і не дуже густо порослий дубами, але замість підліску в «Дикончій Долині» ростуть зарослі агрусу (у Стегніківцях агрус називають «ягристом»). Безумовно, з цього користають місцеві селяни, коли приходить пора дозрівання ягід агрусу.

Не менш знаменитий ліс, який називається «Білеччина». В «Білеччині» вперемішку з дубами ростуть дикі черешні. Не всі черешні однакові. Плоди за розміром однакові, але різні за смаком і кольором. На смак бувають солодкі, гіркі і не дуже солодкі. А на колір плоди на деревах бувають червонобокі, жовті, чисто червоні і чорні. Принаймні, у 60-х роках ХХ ст. черешень-дерев в Білеччині було ще досить багато. Літні люди розповідали, що черешень значно поменшало після того, коли у 1944 році в Тернополі з'явився багаточисельний гарнізон «москалів». Зазначимо, що більшовицька влада, мобілізовуючи в армію новобранців, завжди доскіпливо вибирала, в якому регіоні кремлівської імперії новобранець повинен служити. Якщо хтось думає, що у цьому питанні не було порядку і місця служби военкомати вибирали випадково, то це помилково. Новобранці набрані у Західній Україні ніколи не служили на території свого рідного регіону, хіба що таке могло трапитись в якихось окремих, особливих випадках. Відбувати військову службу на території України кремлівська влада прислала в основному росіян або азіатів, які не розуміли української мови і з трудом розуміли російську. Коли в післявоєнні роки дозрівали черешневі ягоди, то з Тернопільського гарнізону в «Білеччину» наїжджали вантажні машини із солдатами – по 5-6 осіб в кузові кожної машини, і приїжджали вони завжди не тільки з метою самим поїсти ягід черешень «впрок», але і привезти «сослужівцям». Черешень в Білеччині росло багато і стиглими плодами могло насититися і місцеве населення, і навіть всі солдати гарнізону, але солдати порушували неписане правило місцевих людей – не ламати гілок і не нищити дерев. Солдати не утруднювали себе лазінням за плодами на дерева, а проявляли «солдатську смескалку» – зрубували черешні сокирами, а потім із зрубаних черешень, які лежали вже на землі, обривали ягоди. У казарму без черешень вони не повертались, але для «друзей» солдати черешні не рвали, а наламували найясніших гілок із зрубаних черешень. Таким чином за короткий час лісові черешні зазнали великих і неоправданих збитків.

Старі стегніківчани розповідають, що місцеві люди дуже обурювалися таким способом збирання врожаю. Щоб охарактеризувати тодішні взаємостосунки, які склалися між місцевими мешканцями і солдатами, опишемо такий випадок. Почнемо з того, що у післявоєнні роки гарнізони були в усіх містах Західної України і навіть у селах. Не так давно, ще в 90-х роках старенькі стегніківчани розповідали, як колись селяни з гумором сприйняли слова офіцера, який замість подякувати за повне відро молодих 5-ти сантиметрових огірків, подарованих солдатам сердобольними місцевими селянками, поглянувши на невеличкі огіркі, висловився так: «вот бандьори, даже спелих жалко дать»... .

Продовжуючи вести мову про ліси, які обступають Стегніківці з усіх сторін, згадаємо ще один ліс – «Культура», який розташований між лісом відомим в Стегніківцях під назвою Ліщина і колишнім постійним пасовищем для корів з назвою Лиса гора (в кінці ХХ століття частина Лисої гори за рішенням влади була віддана мешканцям Тернополя для будівництва дачних будиночків, а решта площі, яка використовувалась селянами, як пасовище для худоби, була засаджена соснами). Перші насадження хвойних порід лісу були зроблені ще у 30-х роках, і нині хвойний ліс покриває частину Лисої гори і має назву «Культура». Ліс «Культура» має дві характерні ознаки: в лісі ростуть хвойні дерева без підліску, і в ньому кожен рік щедро родять лісові суниці. У 60-ті роки минулого століття у цей ліс навідувались за суніцями навіть мешканці Тернополя, які якимось чином дізнались про цю сунічну місцевість.

Та продовжимо вести мову про околиці села. Село ще у недавньому минулому (до середини ХХ ст.) оточували не тільки ліси помережані полями, але також і досить великі пасовища, на яких селяни з незапам'ятних часів випасали худобу. Кожне пасовище мало свою назву. Нагадаємо ще донині відомі назви. «Пріска» – це горбиста місцевість неподалік нині функціонуючого цвинтаря. До наступної незасіюваної культурними посівами площі, яку використовували для випасу худоби в основному мешканці «Гори», належать «Корчики» і «Шанці». «Шанці» – це старанно розрівняне місце, на якому колись ще польська влада планувала побудувати залізницю. Залізницю чомусь побудували в іншому місці, а вже підготовлене для прокладання рейок місце поступово заросло травою і його нині називають «Шанці». Пізніше, десь приблизно у 80-х роках ХХ ст., цю площу розорали і стали використовувати для колгоспних посівів.

Поле між «Щанцями» і лісом «Збаражчина» називається «Коцюрубиха». Сьогодні ніхто не знає чому це поле люди назвали такою дивною назвою. Але свого часу відносно цієї назви висловлював свої міркування Данило Черномаз. Він твердив, що це поле в давнину було місцем бою і колись називалось «Косторубиха». З роками ця назва перетворилась на «Коцюрубиху».

Та продовжимо нашу розповідь про місця, які в пам'яті стегніківчан займають особливе місце. Йдеться про болотисту долину, яку всі стегніківчани знають під назвою «Стеблиха». Сьогодні ця долина вже не має такого вигляду, який вона мала ще років 50 тому. Вздовж цієї долини, серед лепехи та всякої іншої болотної трави ще в середині ХХ ст. де-не-де можна було побачити невеликі плеса води, які стегніківчани називали «безоднями». У «безоднях» завжди була чиста вода, а глибина була така, що не можна було твердого дна навіть п'ятиметровими вудлищами дістати. Літні люди розповідали, що ще в той час, «коли вони були молоді», то у безоднях інколи з'являлися великі соми, і ніхто не міг пояснити звідки вони запливали у невеличкі, на кілька квадратних метрів, озерця, які позірно не були з'єднані з ріками, адже соми – це мешканці великих рік з проточною водою...

Зі «Стеблихою» і «безоднями» пов'язані цікаві легенди, а з легендами звичаї, правда, локального характеру. Наприклад, старі люди розповідали, що «за Австрії» якийсь чоловік зі Стегніковець випадково в'їхав возом разом з кіньми в одну з таких «безодень» Стеблихи. І віз, і коні втопилися, а чоловік, коли віз почав занурюватися, зумів вистрибнути з воза і вибрався на берег. Через кілька днів і потоплені коні, і воза вода прибила до берега, але... аж в річці Серет, а це буде десь кілометрів за 30 від Стегніковець і Стеблихи.

Тут доцільно згадати про звичай пов'язаний із Стеблихою, якого дотримувались стегніківчани ще на початку 50-х років минулого століття.

Сьогодні цей звичай існує тільки у спогадах, а від самої Стеблихи залишилась лише долина з кількома острівцями яскраво зеленої трави, яка зеленіє навіть в періоди найбільших посух на місці вже зниклих «безодень».

Так от, ще у першій половині ХХ ст. був у Стегніківцях звичай, коли на світанку у свято Великодня приходили дівчата і парубки на берег Стеблихи, сідали на невисокому довгастому горбі, який простягався вздовж Стеблихи і слухали. І тоді, коли сонце піднімалося

над горизонтом, з «безодень» чути було цілком чітко звуки дзвонів. Ті люди, які чули дзвін з-під води не один раз, стверджували, що звучання дзвонів звуком відрізнялося від звучання дзвонів стегніківської Церкви. Це давало їм підстави стверджувати, що звук якимось чином передається не від стегніківської Церкви, а з якоїсь іншої, яка невідомо де розташована.

Молодь, що приходила послухати звук дзвонів, які було чути з-під води, завжди чекала, коли звуки дзвонів припиняться і лише тоді поверталася в село, щоб встигнути на вранішню Службу Божу і молитву в сільській Церкві. Пояснювали це явище старенькі стегніківчани своїм внукам і правнукам так: «Колись давно-давно, коли ще на Україну робили набіги татари, то, бувало, що вони «рискали» і по околицях Стегніковець. Грабували населення навколишніх сіл, брали молодих людей в ясир, забирали все, що їм видавалося цінним. Навіть знімали з церковних дзвіниць дзвони і везли до Криму, щоб з них робити наконечники для стріл і інші потрібні їм металеві речі. Одного разу повертався невеликий загін татар з багатою здобиччю в Крим. Шлях їхній пролягав вершиною довгастого горба, який розташований вздовж Стеблихи. І саме в той момент, коли татарські вози із знятими з церковних дзвіниць дзвонами проїжджали біля стеблихівських «безодень», на татар напав козацький роз'їзд. Під час бою, який розпочався на горбі, козаки перекинули татарські вози із дзвонами. Дзвони впали на землю і покоотились з горба в болото Стеблихи і потонули в «безоднях». З тих пір кожного Великодня вранці чути як церковні дзвони відбиті козаками від татар дзвонять у глибині «безодень» Себлихи.

Безумовно, сільська легенда про дзвони, які дзвонять на Великдень і звук від них чути з-під води, є величезним сільським духовним скарбом, оскільки легенда має виховні елементи патріотизму та любові до Малої батьківщини – рідного села.

Легендами можна вважати і інші перекази, які теж вражають виховним значенням, бо вони виховували у стегніківчан з малолітства любов і повагу до історії рідного краю. У цих легендах цікавим є те, що кожна легенда має матеріалізоване підтвердження правдивості.

У самих Стегніківцях і в сусідніх селах можна побачити так звані «фігури» (В. Кривоус у своєму малюнку про Стегніківці називає їх «пам'ятниками»). «Фігурами» у Стегніківцях і в навколишніх селах називають камінні хрести і скульптури, які селяни ставили у селі або

на околицях села на видних здалеку місцях в честь якихось визначних подій. Стиль виготовлення «фігур» нагадував традицію виготовлення надгробних пам'ятників. Але це були самостійні споруди. Треба зауважити, що надгробні пам'ятники у вигляді скульптур релігійного характеру з незапам'ятних часів витесувались з каменю місцевими умільцями. Матеріал для виготовлення «фігур» місцеві умільці брали у каменоломнях сусіднього села Добриводи. Камінь у Добривідському кар'єрі відзначається невисоким коефіцієнтом твердості і є зручним для обробки. Пам'ятники (не важливо з якою метою вони виготовлялися – як надгробки чи як пам'ятні «фігури»), зазвичай, були релігійної тематики, але найрізноманітніших сюжетів. Кожна «фігура» встановлювалась на честь певних подій, які мали значення або для всього українського народу, або для самого села, або якоїсь однієї особи, з якою трапилась значима подія, і яку, на думку того, хто був причетний до цієї події, варто було увіковічнити. Зазвичай, ініціатор увіковічення споруджував пам'ятний знак за свій кошт.

Та продовжимо опис пам'ятних місць села Стегніківці відзначених якимись предметами чи знаками. Здебільшого це «фігури» із зображеннями релігійного характеру. Про них також згадує В. Кривоус у своїм малюнку у збірнику «Шляхами золотого Поділля». В. Кривоус повідомляє про наявність у Стегніківцях статуї Пресвятої Діви Марії. Ми ж беремося дещо ширше описати, як відомо нам, історію встановлення цієї «фігури» в Стегніківцях, так і всіх пам'ятних місць, які ще живуть в пам'яті стегніківчан. З приводу твердження В. Кривоуса про наявність в Стегніківцях статуї Пресвятої Діви Марії, то мусимо внести деяке доповнення до цієї інформації. Річ в тім, що цієї статуї вже нема. Російсько-більшовицька влада позначила свою присутність в Україні не тільки масовим винищенням населення і репресіями інакодумців, але і руйнуваннями історичних пам'яток та скульптурних пам'ятників. Отож, ми, проглядаючи сьогодні інформацію записану В. Кривоусом, мусимо визнати, що деякі подані ним дані треба уточнити. Передусім, мусимо підкреслити, що споруди у вигляді статуй або пам'ятних знаків стегніківчани називають «фігурами». Тому ми так же само називаємо їх.

Якщо пройтися вулицями села, то кілька «фігур», встановлених на видних місцях предками нинішніх стегніківчан, ми обов'язково побачимо. Одна така «фігура» стоїть на перехресті сільських вулиць у частині села, яка називається «Кінець».

Доглядають за порядком біля «фігури» люди із сусідніх з «фігурою» хатів. При потребі всі металеві елементи фігури дбайливі стегніківчани завжди підфарбовують, а кам'яний постамент завжди свіжо-побілений. В. Кривоус згадує про цю «фігуру» дотично і в комплексі з іншою. Він пише, що фігури, які він називає «пам'ятниками» побудовані: «з нагоди запрясування громадян на тверезість у 1874 р.». На «фігурі» є напис «Святої тверезості встановлений коштом Федька Зваричука у 1874 році». Ця фігура цікава тим, що з нею пов'язаний один цікавий переказ, з яким пов'язана ще одна «фігура», яка є скоріше не «фігурою», а камінним надгробним хрестом, який стоїть біля Церкви (про зв'язок між цими «фігурами» і про переказ, який стосується їх обох, ми вважаємо, що повинні описати принаймні те що знаємо).

Літні люди про ці «фігури» розповідають таке: ще «за Австрії», внаслідок реформ проведених в Україні австрійським цісарем, в селі з'явилося декілька заможних господарів. Саме на той час припадає хвиля появи у Стегніківцях переселенців-євреїв, яких і понині всі стегніківчани називають традиційною українською назвою – жидами.

Тільки-тільки з'явившись у селі, жиди зразу ж розподілили між собою «сфери впливу», тобто вирішили чим повинна займатися кожна жидівська родина, щоб не конкурувати.

Літні стегніківчани ще у 50-х роках ХХ ст. твердили, що за переказами, які вони чули від своїх батьків, у Стегніківцях, в кінці ХVІІІ ст. «за Австрії», кількість жидівських родин визначалася числом 42. Така їх кількість в одному селі була явно завеликою. Між ними виникла конкуренція і згодом декілька родин жидів таки виїхали з села. Таким чином чисельність жидів у Стегніківцях на початку ХІХ ст. поступово зменшилася, і на початку ХХ ст. їх вже було біля півтора десятка.

Оскільки жиди в житті села завжди впливали на внутрішній соціально-політичний клімат, то ми опишемо детальніше особливості їхнього впливу і визначимо характер їхніх взаємостосунків з місцевим населенням.

У ХІХ ст. загальна кількість українських родин у селі становила приблизно 200 обійсть, а якщо порівняти кількість жидівських родин з кількістю українських, то їх кількість на той час була дуже високою. Жидівські родини значно відрізнялися від українських. Вони завжди були сконсолідованою громадою, дотримувалися своєї віри – юдаїзму, своїх національних звичаїв і традицій. Вони завжди були далекі від самої ідеї про можливість духовного інтегрування в українське

суспільство. Жидівський загал об'єднувало кілька специфічних елементів. Один із них цілком зрозумілий – юдейська віра. Другою, спільною для жидівських поселенців ознакою було те, що ніхто з них не займався обробіткою землі. Всі жиди виконували: хто адміністративні функції при господарстві фільварку, який належав в той час полякам; хто промишляв лихварством чи корчмарством. До переважаючих видів занять жидів у Стегніківцях слід віднести традиційно «жидівське» заняття – лихварство. Основна робота лихварів – позичати гроші «під проценти». Вони, зазвичай, позичали невеликі суми всім місцевим селянам, хто хотів, але повертати борг треба було із «здірницькими» процентами.

Крім лихварства жиди займалися всякими необхідними для селян видами обслуговуючого характеру робіт, в тому числі і шорництвом. Шорництво – це виготовлення з сиром'ятної шкіри упряжі для коней. Оскільки коні були майже в кожному обійсті, то потребу у послугах шорників відчували всі мешканці села. Шорництво було досить прибутковим заняттям і було популярним в середовищі стегніківських поселенців-жидів.

У Стегніківцях досі люди зберегли пам'ять про інше жидівське «фірменне» заняття – корчмарство. Корчм було декілька і розташовані вони були не тільки в селі, але й також за межами села – при дорогах, по яких селяни, зазвичай, верталися з ринків Тернополя або Збаража. В пам'яті старших стегніківчан ще збереглися місця розміщення коршм.

До цього зауважимо, що за граматичними правилами в Україні «коршма» називається корчма, але в Стегніківцях нині, як і колись, «п'їтейні» пункти називають коршмами. Тобто ті пункти, в яких селяни пропивають своє добро, селяни називають традиційно – коршмами. Одне таке місце, де постійно була коршма, називалося «Садки». Походження цієї назви вже ніхто не знає, але в переказах збереглася пам'ять про хутір Садки і коршму, яка була біля хутора. Повз коршму колись проходила дорога, яка вела із Збаража до Стегніковець, а для корчмаря таке місце було вигідне, бо серед проїжджих завжди знаходились охочі зайти в коршму і вихилити чарчину-другу.

Поява у селі та в околицях села коршм призвела до того, що кілька стегніківських господарів спилися і стали пропивати у коршмах нажите добро. З п'янством у Стегніківцях вирішив боротися місцевий священик о. Мелетій Романовський. Оскільки селяни Стегніковець завжди відзначалися побожністю, то о. Романовський вирішив використати цю

особливість, щоб відівчити від пиятики тих господарів, які вже мали цю ваду.

Якось о. Романовський після традиційної відправи Служби Божої прилюдно запропонував тим господарям, які вже заробили славу гірких п'яниць, присягтися в церкві на Біблії, що вони більше горілки пити не будуть. Присягу п'яниці склали. Склавши таку присягу, вони до кінця життя горілки не вживали зовсім. Один з тих, що присягу виконали, був Федько Зваричук. Побожний Ф. Зваричук на честь свого протверезіння поставив «фігуру» на узбіччі однієї з людних вулиць села. Правда, був серед присяжених один такий, що і присягу не порушив і кожен день у корчмі пиячив. Він додумався до того, що наливав в миску горілки, потім до горілки нарізав дрібними шматочками хліба і, виготовивши таким чином новітнє блюдо, з почуттям чистого сумління з'їдав його ложкою і «наїдався» так, що додому іноді приходив на чотирьох.

На знак особливого пошанування о. Романовського і визнання його заслуг перед громадою Стегніковець його поховали біля Церкви. Надмогильний камінний хрест, який стоїть на невеликому постаменті, розташований з південної сторони від Церкви. Ще недавно на пам'ятнику було видно викарбуваний надмогильний напис з прізвищем та іменем покійника та ще вирізьблений малюнок – перевернута догори дном чарка (сьогоднішнім стегніківчанам малюнок не зовсім зрозумілий).

Як бачимо, викарбуваний малюнок із зображенням перевернутої догори дном чарки на надгробку стегніківського священика, змушує нас робити досить глибокий екскурс в область соціально-морального життя стегніківчан ХІХ століття.

Ще одна «фігура» є в іншій частині села, яка називається «Верняки». Про історію спорудження цієї «фігури» навряд чи ми будь-коли дізнаємось. Навіть В. Кривоус не виділяє цієї «фігури» з ряду інших, хоча вона цілком цього заслугоує. На постаменті «фігури» є лаконічний напис «В пам'ятку великої Пошести 1850 року». Якщо співставити історичні дані про час поширення смертоносних пошестей, які час від часу виникали в Україні, то стає зрозуміло, що пам'ятник встановлено після епідемії холери, яка принесла велике горе у Стегніківці.

Скульптурні витвори місцевих умільців користувалися великою популярністю серед населення. Найбільш поширеним застосуванням скульптур народних умільців було встановлення їх на могилах після

захоронення небіжчиків. Донині на сільських цвинтарях є багато вцілілих «фігур», але найбільш виразні скульптури комуністи за час свого господарювання в Україні зуміли або знищити, або понівечити. До цього зауважимо, що у період «радянської доби» все те, що могло візуально нагадувати українцям про їхню історію, комуністи повсюдно безжально знищували. У Стегніківцях, як і у всіх селах України, нищення комуністами пам'ятних знаків, надмогильних пам'ятників, історичної літератури, у якій зміст написаного не пройшов більшовицької цензури, не було винятком. В результаті такої політики у Стегніківцях деякі візуальні свідчення нашого минулого були або знищені, або понівечені. Таким чином у Стегніківцях, як і в інших сусідніх селах, період розгулу комуністичної ідеології пережила лише частина зразків народної

Поруйновані «фігури» на цвинтарях Тернопільщини

скульптури та народного зодчества. Правда, частину «фігур» вдалося після 1991 року реставрувати. Цікаві рештки поруйнованих «фігур», які вже неможливо реставрувати, навіть ще сьогодні можна побачити на цвинтарях сусідніх із Стегніківцями сіл.

У пропонованому нарисі ми опишемо кілька «фігур», які розташовані у Стегніківцях не на цвинтарі, а на місцях, які кожен день бачать багато людей. Кожна така «фігура» пов'язана з якимись певними подіями.

Почнемо з інформації, яку може підтвердити будь-хто із стегніківчан зрілого віку.

У 1986 році всі «фігури», які були розташовані на території села Стегніковець, групою комуністичних вандалів були поруйновані важкими молотами. На той час вже давали паростки процеси демократизації і у 1988 році про факти знищення стегніківських пам'яток була спроба написати відповідну скаргу до тодішньої влади. Для цього було вибрано підходящого адресата, а саме: «Комісію міжнародного співробітництва з гуманітарних питань і прав людини при Радянському комітеті за європейську безпеку і співробітництво». Комітет був новостворений і влада намагалася зробити вигляд, що вони уважно вивчають скарги, в яких йшлося про порушення прав людини. В останньому розділі пропонованого нариса, ми подаємо копії документів, які ілюструють ту атмосферу, в якій доводилося відстоювати свої права стегніківчанам. Зауважимо, що сьогодні у Стегніківцях всі «фігури» реставровані. При реставрації були використані навіть ті уламки, які лишилися після руйнування у 1986 році. Хоча деякі з тих «фігур», що були за межами села, пропали остаточно. Одна така «фігура» ще у 70-их роках ХХ ст. була під лісом, який місцеві мешканці називають «Збіч». Про ту «фігуру», яка ще існує в пам'яті, старі люди розповідають так: колись давно-давно довелось одному стегніківчанину іти зимою з Тернополя в село пішки. І коли вже було подолано більшу частину зимової дороги, він побачив, що не так далеко від нього по його сліду біжать вовки. У чоловіка не було зброї, але був він підперезаний широким шовковим поясом червоного кольору. Він миттю здогадався, що червоний пояс може бути його єдиним порятунком, і він зняв пояс і почав ним вимахувати. А ніч була ясна, місячна. Довгий червоний шовковий пояс настрашив вовків, і вони від чоловіка відстали. От таким чином за допомогою довгого шовкового пояса чоловік врятувався від смерті. З нагоди свого порятунку врятований чоловік своїм коштом на

місці свого порятунку спорудив камінний хрест, який до недавнього часу ще існував і нагадував місцевим мешканцям про подію, яка відбулася ще років 200-ті тому.

Приблизно такого ж віку, на полі, поблизу частини села, яка називається «Кінець», ще у 70-их роках ХХ ст. стояв протрухнявілий дерев'яний хрест, а місце відзначене цим хрестом називалося «Помста» (власне, воно і нині так називається). Місце відзначене хрестом було дивнуватим. Хрест явно заважав обробляти поле, але переставити його ніхто не смів. Протягом багатьох десятків, а то й сотень років стегніківчани акуратно його оборювали і слідкували за тим, щоб хрест стояв прямо. Коли виникала потреба, то підгнилий хрест замінювали на новий. Якщо судити з розповідей літніх стегніківчан, то хрест, який стояв у ХХ ст., був далеко не першим.

Історія цього хреста вже майже остаточно канула у сиву давнину, але похилого віку стегніківчани розповідали, що ще тоді, «коли вони були дітьми», їм їхні діди розповідали, що на цьому місці колись давно-давно, коли Стегніківці разом з людьми були власністю польського пана, один підданий місцевого пана досить своєрідно поквитався з паном за збиткування над своєю родиною. Коли пан приїхав в поле перевірити чи справно чоловік косить панську пшеницю і зійшов з брички, то чоловік так махнув косою, що голова пана від одного помаху коси відлетіла від тулуба. Після цього чоловік покинув село і подався до гайдамаків. Цим випадком свого часу цікавився М. Бутрин і намагався знайти в архівних документах хоч якусь згадку про цю подію. Пошуки привели М. Бутрина до фрагментів «Коденської книги».

М. Бутрин стверджував, що у протоколах «Коденської книги» він натрапив на прізвище та ім'я гайдамаки з села Стегніковець. Прізвище та ім'я гайдамаки було Анджей Збих, тобто Андрій Збих, якщо транскрибувати польський запис на українську мову. Безумовно, наявність такого запису у «Коденській книзі» варто б було перевірити, бо оригінал цієї книги знаходиться в одному з архівів Варшави. Тут доречно пояснити читачам, що ж це за «Коденська книга», в якій записано імена і прізвища гайдамаків.

Ця книга пов'язана з певними історичними подіями, які відбувались у XVIII ст. в Україні. Це століття позначене низкою повстань проти польської влади, відомих історикам під назвою «Гайдамацькі повстання». Найбільшого успіху досягли повстанці у 1768 році, коли повсталі прогнали поляків з Правобережної України, приступом

взяли місто Умань та цілий ряд інших українських міст. У звільнених містах гайдамаки встановлювали народне самоуправління. Стрімкий розвиток повстання змусив поляків звернутися за допомогою до Росії. Російські війська під командуванням досвідчених офіцерів російської армії генерала Кричетнікова і полковника Кологрівова прийшли під вже зайняту гайдамаками Умань. Метою своєї появи російські офіцери гайдамакам пояснили тим, що вони хочуть допомогти повстанцям воювати з поляками. Увечері після прибуття російських військ, росіяни запросили всіх керівників гайдамацького повстання на вечерю у свій табір. До вечері росіяни подали і горілку, і, коли «вечеря» була у розпалі, російський офіцер дав команду, і на гайдамаків віроломно кинулися російські солдати і пов'язали всіх керівників повстання. Цієї ж ночі російські солдати напали і на табір гайдамаків. Більшість повсталих українських селян росіяни повбивали сонними, а решту взяли в полон. Таким чином повстання гайдамаків було придушене. Врятувалася лише невелика частина повстанців. Полонених росіяни і поляки розділили між собою і невдовзі розправилися з ними.

Росіяни одного з ватажків повстання – Максима Залізняка і групи полонених гайдамаків, які після придушення повстання залишилися живими, відправили на каторгу в Сибір закутими в кайдани. Перед тим як їх відправити, росіяни повипікали розпеченим залізом кожному на лобі клеймо і повиривали ковальськими кліщами ніздрі.

Поляки зі «своїми» полоненими гайдамаками вчинили трохи інакше. Одного з ватажків повстання – Івана Гонту вони відправили на Поділля і тримали деякий час ув'язненим у селі Серби (нині це село називається Гонтівка), а потім після страшних катувань (з нього, коли він ще був живий, поляки здирали пасмами шкіру) вбили. Над всіма полоненими гайдамаками поляки вчинили процедуру дізнання в місті Кодня. Під час проведення процедури дізнання велися протоколи, в яких були зафіксовані відповіді полонених гайдамаків на запитання слідчих. М. Бутрин свого часу переглядав ці протоколи і, як він стверджував, з цих протоколів він дізнався про гайдамаку Андрія Збиха із Стегніковець.

Авторка краєзнавчого нариса про історію Стегніковець Б. Чикало подає відомості про учасника гайдамацького повстання під проводом Верлана. Оскільки між відомостями отриманими від М. Бутрина і від Б. Чикало є багато спільного, то цілком можливо, що йдеться про одну й ту ж особу¹³. Не співпадають тільки прізвища гайдамаків-стегниківчан

і роки їхньої можливої участі у повстанні. Наприклад, якщо звернути увагу на таке: апогей гайдамацьких повстань під проводом Верлана, з яким Б. Чикало пов'язує прізвище та ім'я стегніківчанина Андрія Суляка, припадає на 1737 рік, а прізвище Збих пов'язується з подіями, які мали місце у 1768 році і мають назву «Коліївщина». Як бачимо, деяка різниця є.

Історія місцевості біля села Стегніковець з назвою «Помста» збуджує нашу цікавість і спонукає до подальших досліджень минулого нашого села. Ми можемо тільки здогадуватись, що у польських архівах є інформація про інцидент, який відбувся між селянином і паном на тому місці, яке нині називається «Помста», але на сучасну пору проводити наукові дослідження з історії Стегніковець нема можливості, оскільки проводити будь-які історичні дослідження без елементарного сприяння державних чинників та фінансового забезпечення є цілком неможливо.

Та, незважаючи на не зовсім сприятливі передумови для проведення ґрунтовних досліджень історії села, ми все-таки маємо деякі відомості з історії Стегніковець.

Описуючи околиці Стегніковець, ми згадаємо ще деякі історичні місця і споруди, про які невдовзі ніхто не згадає, бо вони за кілька останніх десятиліть зникли.

Отже, в місцевості, яку у Стегніківцях названо «Помста», поряд з ґрунтовою дорогою, яка була прокладена від села Дубівці до Тернополя ще в середині минулого століття, лежала камінна плита з викарбуваним написом на невідомій мові. Данило Черномаз, який знав декілька мов, стверджував, що напис, скоріш за все, викарбувано вірменською мовою. Зараз цієї плити вже не видно. Куди вона поділась – невідомо.

Є ще одна споруда варта нашої уваги (її функціонального значення ми не знаємо). Біля села Шляхтинецькі Гаї, поряд з ґрунтовою дорогою, яка вела з Шляхтинецьких Гаїв у Тернопіль (північно-східна сторона від Тернополя), була розташована могила позначена камінним стовпом з написом викарбуваним арабським шрифтом. На сьогоднішній день на місці цього знака знаходиться вкопаний в землю пасинок бокової опори діючого електростовпа. Ще у 2011 році камінний стовп з написами валявся поряд опори.

Деякі відомості, які стосуються історії Стегніковець, почерпнуті з документів Тернопільського архіву і їх наводить Б. Чикало:

«...1749 року в Акті про заснування Катедрального собору Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці власник м.Тернополя

Йозеф Потоцький заповів ціле село Стегніківці на утримання монастиря. Домініканам давалось право володіти селом до того часу, поки в монастирі буде знаходитись 12 чоловік. Католицькій церкві в селі належало 588 моргів. В загальну кількість землі, яка вважалася стегниківською входили:

- 139 моргів луків і городів;
- 18 моргів пасовищ;
- 154 морги лісів.

У селян було 1917 моргів, з них:

- 9 моргів луків;
- 70 моргів городів;
- 40 моргів пасовиська;
- 5 моргів лісів»...

...У 80-х роках XIX ст. Стегніківці мали 1400 моргів поля і лісу. Фільварку належало 1062 морги. В селі було два млини. Декілька людей працювало у панському дворі – фільварку, і тим заробляли на щоденний прожиток. Вони жили в приналежних дворові хатах “хатках” і формували окрему частину громади. За свідченням очевидців їх було 23 особи; їх називали форналі. Вони користувались невеликими присадибними ділянками поля, городу, мали пару коней і віз, що їх використовували під час праці у фільварку. Зарплату одержували “в натурі” зерном.

У XVIII ст. 588 моргів стегниківських земель, а також ліси, пасовиська, луки, став і млин належали монастирю ордена отців Домініканів у м.Тернополі»¹⁶.

Домінікани винаймали стегниківські землі та всю, як сьогодні прийнято говорити, інфраструктуру посесорам-полякам.

Описуючи околиці Стегніковець, необхідно згадати два цвинтарі, які розташовані окремо від загального цвинтаря і винесені далеко в поле. Ці цвинтарі вже ніхто не відвідує, але вони ще нагадують людям про пошесті, від яких двічі вмирало багато стегниківчан.

Цвинтарів винесених далеко за межі села було два. Один цвинтар відомий тим, що в ньому захоронені померлі стегниківчани, які заразилися тифом. На другому цвинтарі були захоронені померлі від пошесті холери.

У Стегніківцях, як і всюди в Україні, до пам'ятних місць люди завжди ставилися з традиційним пошануванням. Коли серед селян

¹⁶ Чикало Б. З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегніківці. – Т. : «Астон». 2012. – С. 14, 15.

заходила мова про старі цвинтарі, на яких були захоронені жертви епідемій, то старенькі стегніківчани завжди говорили, що холерні чи тифозні цвинтарі чіпати не можна, щоб «не розбудити біду». Очевидно, що людям було відомо, що хвороботворні бактерії можуть зберігатися під землею на місці поховань кілька століть. Життєвий досвід багатьох поколінь підказував стегніківчанам способи, як можна вберегтися від можливого повтору приходу епідемій заразних хвороб. Навряд чи всі стегніківчани ще пам'ятають, де розташовані обидва цвинтарі жертв пошестей.

Нині можна побачити ознаки лише одного цвинтаря, на якому захоронено загиблих від епідемії. Річ в тому, що у післявоєнний період, на землях стегніківських селян повновладно господарювала, по суті, окупаційна, російсько-більшовицька влада і за вказівкою цієї влади по селах розпочалося нищення пам'ятних історичних місць, старовинних церков, надгробних скульптур, старих цвинтарів тощо. Особливою увагою більшовицької влади були «удостоєні» місця захоронень полеглих під час Національно- демократичної революції вояків УСС-ів та загиблих вояків армії УГА.

Цвинтарі, на яких було поховано загиблих від епідемій, влада теж причислила до речей небажаного нагадування людям про їхню історію. Причина такого відношення комуністичної влади до минулого у тому, що історичні пам'ятки завжди нагадують українцям про те, що більшовицька влада в Україні чужа їм і ворожа.

Щодо особливостей природи в околицях Стегніковець і ландшафту, то навколо села в багатьх місцях виходять на поверхню землі поклади каменю-вапняка. З давніх-давен стегніківчани використовували камінь добутий в околицях села, як будівельний матеріал, особливо для закладки фундаментів будівель.

На околицях Стегніковець подекуди можна побачити пласти піску і різних глин – рудої, блідорудої і сіруватої, яку селяни називають синьою. Неподалік села є піщаний кар'єр. Споконвіків селяни із Стегніковець брали в ньому пісок на різні будівельні потреби. Пісок брали безплатно, бо кар'єр вважався спільною сільською власністю. Так було аж до початку 90-х років минулого ХХ ст.

В околицях сусіднього села, яке називається Добриводи, видобувають у досить великих кількостях т.зв. білий тесовий камінь. Камінь залягає суцільним пластом і його можна добувати великими блоками. Мешканці Добривід і декількох інших сусідніх

сіл давно дослідили, що цей вид каменю легко піддається обробці і з нього можна вирізати різноманітні скульптури. Тобто наявність матеріалу для виготовлення скульптур стала передумовою появи сільських скульпторів, які швидко опанували техніку виготовлення скульптур релігійної тематики і з незапам'ятних часів за дрібну плату виготовляють селянам надгробки для встановлення на місцях поховань їхніх померлих родичів. Само по собі явище виготовлення народними умільцями скульптур є дуже цікавим і абсолютно невивченим. Визнати і стверджувати це ми мусимо, хоча незалежна Україна вже існує більше двадцяти років і на зорі державної незалежності була всенародна надія на відродження народних звичаїв, традицій і всіх інших сфер духовного життя. Але не так сталося, як гадалося. Після проголошення незалежної державності України, персональних змін у структурних елементах імперської більшовицької влади не відбулося. Чиновники-комуністи, які «стали на ноги» у період домінування більшовицької імперії, добре засвоїли кілька основних правил, які була основою тодішньої політики СРСР. Лише тепер ми усвідомлюємо, що в основі суті всієї російсько-комуністичної політики був обман і злочинство. На цих засадничих постулатах була вибудована вся внутрішня і зовнішня політика СРСР. Це були основні засадничі підвалини, які дуже швидко були сприйняті новорекрутованим українським чиновництвом. Наука розкратати колгоспне (а по великому рахунку народне) добро дала плоди після проголошення державної незалежності і стала основним гальмом у процесі відродження України.

Після проголошення державної незалежності України не відбулося зміни, по суті, ворожого і антиукраїнськи налаштованого чиновництва. Всі чиновники продовжували перебувати при владі і своє антиукраїнське нутро навіть не пробували пристосувати до життя в умовах незалежності України. Щодо їхньої поведінки, то слід зазначити, що вони не тільки не проявили ніякого бажання сприяти відродженню України, але в багатьох випадках свідомо заважали відродженню української національної культури і економіки та по інерції набраній ще до 1991 року продовжували вважати колишніх борців за волю і незалежність України «ворогами народу». Отже, явища розкрадання чиновниками добра громад та ігнорування офіційними інституціями прагнення українців до духовного відродження, яке яскраво проявлялося у ворожому ставленні до народної пісні, народної

скульптури, сницарства, писанкарства, виготовлення гирданів, лялькотанок, вишивок тощо є цьому яскравою ілюстрацією.

Село Стегніківці, як і всі села України, складається з кількох частин, які мають свої назви. Подекуди вони не зовсім зрозумілі для сучасної людини. Найкомпактніша і, очевидно, найдревніша частина села Стегніківці називається «Гора». «Гора» і справді розташована на горбі. У центральній частині «Гори» побудована Церква. З південної сторони Церкви колись, як кажуть літні люди, «дуже давно», був сільський цвинтар. Сьогодні від того цвинтаря вже нема жодного сліду. На його місці, тобто на місці старого цвинтаря, вже давно виростили нові хати.

На найстаріших камінних надгробних хрестах нового цвинтаря, є викарбувані дати поховань небіжчиків. По них можна судити про вірогідну дату заснування нині діючого цвинтаря, який вважається новим. На нашу думку, дата заснування нині діючого цвинтаря повинна бути десь біля середини XVIII ст. Після того, коли було започатковано захоронення на новому цвинтарі, то про старий поступово забули. Старий цвинтар ще постояв сотню-півтори років після заснування нового і потроху став забудовуватись. Спочатку (у 30-х роках) стегніківчани на місці старого цвинтаря почали будувати ще одну школу, але початок Другої світової війни не дав докінчити цей задум. У середині XX ст. на місці старого цвинтаря побудовано кілька хатів, які є там і понині. До речі, хати, які були побудовані на місці старого цвинтаря, вже теж постаріли.

До частини села – «Гори», давно уважно придивлялися освічені стегніківчани, які розглядали село Стегніківці і його околиці з точки зору краєзнавства. Нині вже покійний Чорномаз Данило 1916 р.н. звернув увагу на те, що «Гора», очевидно, заселялася ще у сиву давнину, оскільки місце поселення захищене природними умовами, які могли людей надійно захистити від нападів ворогів. Д. Чорномаз вважав, що при розгляді села під таким кутом зору, слід звернути увагу на те, що «Гора» оточена стрімкими обривистими горбами, які схожі на оборонні споруди, через які неможливо проїхати, наприклад, кінноті. Стрімкий горб має досі видимі ознаки насипу і оточує «Гору» з усіх сторін. Починаючи від цвинтаря, горб простягається на Захід до центру села. Біля двоповерхової початкової школи стрімчак повертає на Північ і простягається вздовж берега колишнього ставка аж до присілка села Івашківці (присілок називається Писки). Проміжок

між Стегніківцями і Писками (вздовж ставка) має вигляд штучно насипаного стрімчака, який цілком можливо міг бути частиною оборонної споруди захищеної ще й водним плесом ставка. А ставок, навіть при умові обезводнення, міг виконувати оборонну функцію – дно ставка було грузьким і у випадку обезводнення перетворювалося на болото. З північної сторони, якщо іти вздовж стрімчака через Івашківці, то бачимо, що територія «Гори» і «Ліщини» захищена не тільки стрімчаком, але і болотистою долиною, яка відділяє частину Писків від самих Івашковець. Івашківська болотиста долина досить широка і грузька, а посеред долини ще в 60-х роках ХХ ст. протікав повноводний струмок, який живили джерела, що брали початок в долині, яка називається Корчики. Ознаки оборонного стрімчака тягнуться від Писків до лісу Культура. Між лісом Культура і лісом Ліщина проходить глибокий і широкий рів, дно якого має ознаки, покинутої з невідомих причин, дороги. Вздовж рову і цієї дороги, що по той бік, яка від лісу Ліщина, добре помітний насип, який має видимі сліди рукотворності.

Від лісу Культура ледь помітні ознаки оборонних споруд тягнуться в південному напрямі навкруг лісу Ліщина до місцевості, яка називається Пріска. Оборонні споруди на цьому відрізьку в минулому, очевидно, мали доповнюючий захист, оскільки вздовж насипу між Пріською і нині функціонуючим цвинтарем протікав струмок, який витікав з долини, яка називається Заліс. Долина, по якій протікав струмок, цілком зрозуміло, була заболочена. А далі ознаки оборонних споруд ми бачимо між Пріською і лісом Ліщина та теперішнім цвинтарем. Нині функціонуючий цвинтар розташований на верш оборонного горба, який ми називаємо стрімчаком. Між струмком і стрімчаком, на якому був розташований цвинтар, тобто починалася територія, яка підлягала охороні і потребувала захисту. Струмок і болото, яке було вздовж струмка, утворювали доповнюючий захист від нападу ворогів, якщо б мешканцям «Гори» виникла потреба захищатися. Оскільки ми почали опис «стрімчака» від цвинтаря, то наш опис у цьому місці і завершується.

Якщо ми правильно розгадали таємниці, які заховані у далекому минулому нашого села, то виглядає так, що у сиву давнину територія Гори і Ліщини була захищена з усіх сторін стрімчаком, болотами і ставком. Це робило територію Стегніковець неприступною для нападу кінноти ворогів.

В. Кривоус у своєму нарисі теж звертає увагу на природні умови, зокрема пише, що в Стегніківцях є великий став, який ділив село Стегніківці на дві «відноги» (тобто частини). Річ в тому, що і на сьогоднішній день став є, але навряд чи його можна назвати великим і широким. Насправді це вже не той став, про який пише В. Кривоус. Ставок, про який пише В. Кривоус, починався від греблі, залишки якої збереглися до наших днів. До річі, на залишках насипу греблі старого ставу до сьогодні функціонує дорога і міст, який з'єднує розділені річкою частини Стегніковець. Водяне плесо ставка колись простягалось від греблі, на якій стегніківчани побудували великий млин і закінчувалося порослою кущами мілиною, яка краєм входила у село Дубівці. Площа нинішнього ставка являє собою половину загальної площі того ставка, про який пише В. Кривоус. Стегніківський ставок був великим і широким до 1954 року. Літом 1954 року він перестав існувати. На перший погляд, причини загибелі ставу всім зрозумілі, адже у 1954 році була велика повінь спричинена зливою, і вода прорвала греблю. Насправді ж, це був наочний приклад нового стилю ставлення колгоспної системи до громадського (спільного) майна. До спільного майна місцевих селян належали і ставки та греблі, які були вище по течії річки Гніздичної (у селах Дубівці і Добриводи). У цих селах так само, як і в Стегніківцях, у післявоєнні роки спішно було організовано колгоспи і «околгоспнено» все належне сільським громадам майно, в тому числі і ставки. Як звичайно, головами колгоспів влада ставила своїх ставлеників, які мало розумілися на господарюванні, але добре знали як в послуху тримати селян і вчасно збирати з них «контингент»¹⁷. За таких передумов почалася в регіоні Стегніковець злива і повінь. Голови колгоспів двох розташованих вище по течії р. Гніздичної сіл (Дубівці і Добриводи) подумалися до того, щоб відкрити всі заставки для вільного стоку води. Наслідок не забарився. Греблі прорвало спочатку в Добриводах, потім в Дубівцях і, коли в Стегніківський ставок ринула вода одночасно з двох ставків, то гребля Стегніківського ставу не витримала і її прорвало.

З часом місце, яке колись займало плесо ставка, поросло травою і стало пасовищем для худоби стегніківчан. Так було аж до тої пори, поки за ініціативою якихось господарських інституцій влади у 80-х роках не було споруджено новий став, який ми бачимо тепер і який на наш погляд вдвічі за площею водяного плеса менший за колишній.

¹⁷ Слово «контингент» у Стегніківцях означало обов'язковий податок с/г продуктами.

Згадуючи про «старий став», очевидно, потрібно згадати цікавий переказ, який переказували літні стегніківчани. Вони стверджували, що «чули його від старих людей ще тоді, коли були молодими». Суть переказу в тому, що після того, коли після 1954 року став перетворився на пасовище для худоби, недалеко від того місця, де був колись берег ставка (на рівні крайніх хатів хутора Писки) було добре видно западину, яка мала форму круга діаметром метрів 10, а центр западини був нижчим від рівного як стіл колишнього дна ставу сантиметрів на 30. Так от, ще у 50-х роках літні люди розповідали, що колись давно-давно на місці цієї западини утворилася у дні ставка величезна діра, в яку збігла вся вода стегніківського ставу. Через деякий час «діру» у дні ставу затягнуло мулом, і став знову наповнився водою. Переказ виглядав цілком правдоподібно, оскільки оповідачі для підтвердження своїх слів показували матеріальний доказ його правдивості – цілком реальну западину, яку було добре видно, коли нового ставка ще не було, а дно колишнього ставка підсохло і рельєф дна було добре видно.

Сьогодні розміри колишнього ставка ми можемо лише уявити, додавши до площі нинішнього ставка ще площу широкої долини, яка простягається від півзруйнованого старого млина до розташування нинішньої греблі.

Посеред села є добротний міст, який з'єднує береги річки Гніздичної. Міст побудований на залишках колись розмитої старої греблі. Якщо уважно оглянути залишки колишньої греблі, то побачимо залишки колись побудованого вмілими руками селян водостоку, по якому вода попадала на водяне колесо, яке приводило в рух «вальци» млина побудованого ще колись у сиву давнину.

Після повені, в результаті якої у 1954 році прорвало греблю, на місці прориву греблі залишилися стовпи, які виконували функцію укріплюючих греблю свай і були вкопані напевне ще тоді, коли будували греблю. Після прориву греблі навколо стовпів стало можливим ходити. Дехто з селян надумав їх позрубувати і порізати на дрова. Але дерево, якому було мабуть кілька століть, в мокрій землі стало таким, що від удару сокири летіли не тріски, а іскри. Після того, коли не стало води, щоб крутити водяне колесо, у млині поставили потужний мотор і млин ще досить довго працював на механічній енергії – доти, поки його не «приватизував» якийсь спритний «бізнесмен», який швидко випродав з млина все цінне начиння і млин перейшов у XXI ст. недіючим і осілим в землю від старості.

Якщо розглядати частину села Стегніківці з назвою «Гора», то з усього видно, що це є найстаріше місце, яке заселяли перші поселенці. І як ми вже зазначали раніше частина села «Гора» має добре видимі ознаки древнього укріплення. Очевидно, що ця частина села «Гора» була у сиву давнину цілком неприступною у випадку ворожого нападу.

До речі, зроблений вище опис не відображає сучасного розташування боліт і струмків. Річ у тому, що природні умови навколо Стегніковець були у такому вигляді, в якому ми їх описуємо у середині ХХ ст. У другій половині ХХ ст. ландшафт і наявність навколо села боліт, струмків, лісів зазнали суттєвих змін.

Власне, вся природа навколо Стегніковець за останніх 50-х років зазнала величезних змін. Саме в другій половині ХХ ст. поступово пішов у минуле ручний і кінний обробіток землі. Коней замінили потужні трактори, комбайни і автомобілі. З кожним роком коней і «фір», тобто кінних возів поступово ставало все менше і менше. Механізований обробіток землі неминуче призводив до зникнення боліт і струмків. На полях стало менше перепелиць і жайворонків. Куропатки (сірі куріпки, яких у Стегніківцях називали куропатви) зникли зовсім, хоча на початку 50-х років вони зустрічалися цілими зграями. А курликання журавлиних ключів, яке з кожним роком все рідше чуємо, ще років п'ятдесят тому можна було чути в час їхнього відльоту кожної осінньої ночі. Зараз ми можемо журавлів почути хіба що під час трансляції тематичної телепередачі про природу. Нинішнє покоління, на жаль, не розуміє повного значення Шевченкових слів «хрущі над вишнями гудуть», оскільки вони вже ніколи не почують отого гудіння хрущів, які ще гули у 50-х роках минулого, ХХ століття. Діти, які гралися на початку 50-х років у війну між «нашими» і «москалями», використовували «боекомплект», що складався із товстого шару пилюки, який лишали після себе парокінні фіри, і цей «боекомплект» вкривав дорогу у суху погоду на сантиметрів 5 як мінімум...

В самому центрі села, поряд з колишньою греблею, ще недавно (у 70-х роках) був цілий каскад джерел. Це місце називалося Кирничина. Воно було характерне тим, що одне з великої кількості джерел, було облицьоване тесовим каменем і в ньому стегніківчани завжди святили воду на свято Водохреща. Вода у джерелі прибувала з піщаного дна, піднімаючи з дна фонтанчики піску. Всі джерела каскаду Кирничини витікали з піщаного та кам'янистого дна не дуже великої водойми, яку наповнювали джерела Кирничини. Все каміння, яке змочувала

джерельна вода, мало досить яскравий малиново-червоний колір. Це на каменях осідали мінерали, яких у воді був надлишок. На цю обставину мав би звернути увагу хтось з підприємливих стегніківчан. Бо наявність мінералізованої води і її промисловий збут для підприємливих людей мав би означати прибутки. Але Кирничина зацікавила лише котрогось з голів колгоспу, якому стегніківські пам'ятки «муляли», і він розпорядився (таким розумним, як сам) засипати Кирничину землею. Нині Кирничина засипана.

Крім частини села з назвою «Гора», у Стегніківцях є ще кілька частин, які мають свої назви: «Долина», «Кінець» і «Верняки». Назви Долина і Кінець вказують на те, що ці назви означають. Долина – це частина села, яка справді розташована в найнижчому місці села біля річки. Кінець – це видовжена частина села, яка вказує на те, що села далі нема. Далі починаються землі сусіднього села – Курники.

Із всім зрозумілих назв частин села випадає назва частини села, яка називається «Верняки». Ми не знаємо, чому наші предки цю частину села назвали «Верняки». Цілком можливо, що це слово є видозміненою формою слова «варнак», оскільки у цій частині села могли селитись втікачі з російської каторги. Як звичайно, такі втікачі були позначені клеймом у вигляді випеченого на лобі слова «вор» і вирваними ніздрями. Таких втікачів в Україні називали «варнаками». Отож дехто з освічених мешканців Стегніковець схильний вважати, що етимологія цього слова може мати відношення до слова «варнак». При цьому прихильники такої версії намагаються навести аргумент із області, яку ми називаємо «генетичною пам'яттю» мешканців Верняків. Та як би там не було, а село Стегніківці має глибоке коріння і багато які з назв околиць села сучасним селянам незрозумілі. Наприклад, верхів'я колишнього ставу, яке називалося «Їз». Верхів'я ставу було поросле кущами верболозу, а річище ріки, яка живила став водою, було вузьким і глибоким.

Кілька слів щодо динаміки чисельності населення Стегніковець. Маючи інформацію, яка збереглася для нас в пам'яті літніх мешканців та на сторінках архівних матеріалів, ми можемо відобразити динаміку зміни чисельності населення Стегніковець у XVIII ст. Показники чисельності матимуть такий вигляд:

- 1832 р. – 488 греко-католиків;
- 1841 р. – 587 греко-католиків;
- 1852 р. – 195 домів, 1216 чоловік, з них:
 - 209 чоловік уміло писати і читати;

- 979 чоловік – безграмотні.
 - 1880 р. – 1014 чоловік, з них:
 - 829 греко-католиків;
 - 143 латинники;
 - 41 єврей.
 - 1910 р. – 1386 чоловік;
 - 6 лютого 1915р. – 1105 чоловік.
 - воєнних втрат (1914 – 1921) – 149 (11%),
 - 1921 р. – 1237 чоловік:
 - домів – 206.
 - 1924 р. – 1254 чоловік, з них:
 - 1240 греко-католиків;
 - 9 латинників;
 - 5 євреїв.
 - 1931 р. – 1227 чоловік. Поверхня громади 17,38 кв.км., 71 мешканець на кв.кілометр.,
У селі домогосподарств – 223.
 - 1935 р. – 1252 чоловік, з них:
 - 1200 греко-католиків;
 - 40 латинники (римо-католиків);
 - 12 євреїв.
- Усі, крім родини лісничого і посесора двору говорили українською мовою»¹⁸.

¹⁸ там само – С. 14.

3. ОПИС АРХІТЕКТУРНИХ ПАМ'ЯТОК ТА ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ

Опис архітектурних пам'яток почнемо із стегніківської Церкви. Сучасна Церква побудована у 1898 році коштом селян. Сьогодні вона є окрасою села і найвищою архітектурною спорудою у селі. Досліджуючи історію Стегніківської Церкви слід зазначити, що нині діюча Церква не є першим храмом села. Попередницею нинішньої церкви була церква дерев'яна і набагато менша.

У середині ХХ століття в Стегніківцях ще було багато літніх людей, які розповідали, що «коли були молодими», то чули розповіді своїх батьків, які згадували про свою участь у будівництві Церкви. Наприклад, на той час всі стегніківчани знали, що пісок для будівництва Церкви брали у місці, яке селяни називали «Пісок». Це місце розташоване на початку хвойного ліску, який називається «Соснина» і з'єднує частину села Стегніковець, яка називається «Гора», з частиною села Івашківці, яка називається «Писки».

Потреба будівництва нової Церкви виникла через те, що стара Церква не могла вмістити всіх прихожан, і сама будівля мала вже

Стегніківський млин (сучасний вигляд)

солідний вік. Згідно переказів, які ще зовсім недавно побутували в середовищі стегниківчан, стара дерев'яна церква була побудована ще у «козацькі часи».

Таким чином, стегниківчани, порадившись громадою, почали будувати нову Церкву. Щоб на якийсь час не залишитись взагалі без діючої церкви, стіни нової будували навколо старої. Так функціонувала стара церква і будувалася нова. Нову будували за планом спроектованим доморощеним архітектором о. Модестом Дністряньським. Церкву будували з білого тесового добривідського каменю. Отож, Церква вийшла висока, біла, з покритими сіруватою оцинкованою бляхою банями. Процес будівництва Церкви був під невсипущою опікою отця Дністряньського, який був одночасно і архітектором, і художником, і різьб'ярем. Виготовлений ним іконостас і досі прикрашає Церкву без реставраційних змін, і своєю красою продовжує дивувати стегниківчан. У 1906 році іконостас церкви був освячений митрополитом Андреем Шептицьким.

До 1946 року вся стегниківська парафія і храм належали до Української Греко-Католицької Церкви. З 1946 по 1990 р. стегниківська Церква була в наказовому порядку перепідпорядкована Російській Православній Церкві Московського патріархату. У цей період Церква і її прихожани пережили певні складнощі і потрясіння. Церкву, в кінці 50-х років, влада норовила позбавити права функціонувати, як храм. Також компартійні активісти планували зняти найбільший церковний дзвін, оскільки, згідно переказів, до складу сплаву, з якого був вилитий дзвін, входила якась частка дорогоцінних металів. У 1990 році стегниківська Церква і її прихожани повернулися до УГКЦ.

В історичних хроніках Тернопільської єпархії зафіксовані періоди функціонування священників:

- о. Антін Осташевський (1832 - 1841рр.);
- о. Мелетій Романовський (1841);
- о. Модест Дністряньський (1890-ті 1914 рр.);
- о. Дроздольський (1914 - 1923рр.);
- о. Григорій Алеськевич (1924р.);
- о. Пачовський;
- о. Власенко;
- о. Райх;
- о. Юрій Карпінський (1939 - 1944рр.);
- о. Василь Процишин (1944 - 1957рр.);

- о. Омелян Драпінський (1957 - 1980рр.);
- о. Михальчук Богдан (1987 - 1990рр.);
- о. Михайло Штибель (1990 - 1991рр.);
- о. Володимир Ханас (1991 - 1992рр.);
- о. Володимир Чайківський (1992 - 1993рр.);
- о. Михайл Палко (1993 - 1997рр.);
- о. Мирослав Худяк з 1997 року¹⁹.

На опорядження території церковного подвір'я і будівництво дзвіниці стегніківчани не пошкодували коштів і зусиль. І нині всі елементи опорядження церковного подвір'я є майже в первозданому вигляді.

Дзвіниця Стегніківської Церкви

Згадуючи про стегніківську Церкву і її прихожан, не можна не згадати колишнього політв'язня дяка Василя Пастернака, який вірно служив людям і Церкві. Другою особою, яка зробила великий внесок у підтримку життєдіяльності стегніківської Церкви був Павло Каліщук. У довідковому виданні «Тернопільська єпархія» зафіксовано інформацію, що П.Каліщук був головою церковної «двадцятки». Цілком можливо, що нинішні бюрократи приписують йому таку «посаду» на

¹⁹ Тернопільська єпархія. Село Стегніківці. – Тернопіль. «Астон». 2013.

Приклад боротьби радянської влади з релігією

«громадських засадах». Але у Стегніківцях всі селяни визнавали П. Каліщука за традицією «старшим братом». Стегніківчани пам'ятають, що П. Каліщук віддав понад сорок років служінню церковній громаді.

Пригадуючи не таке вже й далеке минуле села Стегніківці, напевне буде дуже доречним приділити більше уваги особі Павла Каліщука. Річ в тому, що цей могутньої статури чоловік завжди відзначався винятковою скромністю і порядністю, але разом з тим він в умовах, коли були найбільші гоніння на Церкву, був безкомпромісним блюстителем церковного майна, зокрема знав місце переховування найбільшого церковного дзвона і беріг «церковні книжки». «Церковних книжок» було небагато, але серед них було кілька таких, що їх можна було використовувати, як підручники для тих, хто хотів самотужки вчитися на священника. Декілька з цих книжок мали дуже розкішний вигляд. Палітурки були обрамлені бронзовим окуттям, яке від часу не тьмяніло. Павло Каліщук помер приблизно в кінці 80-х або на початку 90-х років. Нам невідома подальша доля «церковних книжок». Але достеменно відомо, що «церковних книжок» у Церкві Різдва Пресвятої Богородиці вже нема. Цілком можливо, що «церковні книжки» в матеріальному вираженні не мають ніякої цінності, але вони набули духовної вартості, яку мають реліквії, а реліквії мають властивість з часом набувати вартості сакральної. У Стегніківцях є (вірніше були) дві речі, які мали перспективу стати реліквіями з елементами сакрального змісту. Це «церковні книжки» і церковний старий, великий і надтріснутий дзвін. Та так сталося, що стегніківчани вже не мають ні «церковних книжок», ні церковного великого дзвона...

Ми можемо задати самим собі запитання: А як так сталося? Чому стегніківчани не відчули, в чому полягає цінність «церковних книжок» і великого дзвона? Чому допустили до того, що їх не стало?...

– А відповідь проста. Її треба шукати у кількості фізично винищених москалями у середині ХХ ст. стегніківчан, список яких ми подаємо на останніх сторінках цього нарису. До цього зауважимо, якщо об'єднаємо кількість тих, які не повернулись з війни з тими, кого пересадили в тюрми або повбивали московські карателі, як борців за волю і державну незалежність, то ми побачимо, що москалі спробувати повторити те, що вчинили на Великій Україні у 30-х роках. Там, протягом десяти років москалям вдалося винищити майже стовідсотково все населення чоловічої статі, яке було потенційно здатним чинити збройний опір нашестю загарбників-москалів. Як правило, знищенню підлягали перш за все ті, які були найкращі, найпатріотичніші і найрозумніші...

Церква у Стегніківцях

Через деякий час після розпаду колгоспної системи стегніківчани зробили перший крок в напрямі самоврядування – у селі за кошт сільської громади було побудовано каплицю Пресвятої Богородиці. 15 жовтня 2006 року її було освячено. Пожертви на будівництво каплиці було зібрано з усіх мешканців села, але найбільші внески зробили Скубіш О.В., Кубант М.М., Лучин С.Є., Лучин Є.

В урочистостях з нагоди освячення взяли участь о.Василь Брегін – декан Тернопільсько-Зборівської єпархії, місцевий парох о.Мирослав Худяк, парох с.Шляхтинці і Курники о.Мирон та о.Орест Глубіш – редактор газети «Божий сіяч»²⁰.

Період функціонування Церкви з 1944 по 1990 рік потребує доскіпливого дослідження, оскільки збереження Церкви в період домінуванні російсько-колонізаторської влади вимагало прояву певної мужності і громадянського героїзму. Люди, які в цей період присвячували своє життя служінню Церкві і людям і не узгоджували свою діяльність з «партійними органами», були приречені на фактичний статус «буржуазних пережитків одурманених релігійним опіумом». Активістів, які сприяли життєздатності релігійного духу стегніківчан, було багато, але нам відомі найбільш активні: Ремінник Йоанна, Дячун Ганна, Королук Степан, Пастернак Марія.

З 1990 року релігійне життя села увійшло в більш-менш нормальну національно-патріотичну колію.

Сьогодні люди звикли до цифр і дат. Але ми не знаємо, в якому році побудована церковна дзвіниця. Дзвіниця традиційно стоїть на церковному подвір'ї, вона побудована з каменю, мурована і розрахована на три дзвони. Цікавим є те, що дзвіниця і дзвони старші за Церкву. Виглядає так, що будівництво дзвіниці і придбання дзвонів відбулося ще тоді, коли ще не було Церкви нині діючої і функціонувала стара дерев'яна Церква. Напевне це було першою спробою стегніківчан спільними зусиллями створити щось для добра всієї громади. Дзвони в той час були дуже дорогі і тому придбання дзвонів було турботою всієї громади селян. Деякі достовірні відомості ми маємо про середнього дзвона, який був придбаний, коли ще не було нової мурованої Церкви. Стегніківчани зберегли пам'ять про чоловіка, який за свої гроші купив середнього дзвона. Ім'я цього чоловіка Григорій Дячун. Перед тим він повернувся з Америки. Туди він їздив на заробітки і поїздка, очевидно, була для нього вдалою. Бо на середньому дзвоні виکارбувані такі слова:

²⁰ Там само.

«Слава Господу на небесах за мир, добро і вольність на землі. Споруджений в Тисмениці до села Стегніковець храму Рождества Пресвятої Богородиці старанням Григорія Дячуна 1871 года».

Звернімо увагу на дату виготовлення дзвона і дату будівництва Церкви. Ми бачимо, що другий дзвін, якщо судити за місцем розташування на дзвіниці, є старшим за Церкву. Це змушує нас зробити висновок, що дзвіниця була побудована ще тоді, коли нової (нині діючої) Церкви ще не було, а функціонувала стара Церква, за переказами, дерев'яна, ровесниця козацьких часів. Вибудуємо далі логічні зв'язки, відштовхуючись від двох дат, які ми знаємо точно. Одна дата – це рік закінчення будівництва нинішньої Церкви – 1898 р. Друга дата – це рік зафіксований на корпусі другого за розміром дзвона – 1871 р. Крім цього ми маємо пам'ятати, що датований дзвін є другим за порядком його придбання та розміщенням на дзвіниці. Треба мати на увазі, що придбання сільськими громадами дзвонів завжди починалося з найбільшого і найдорожчого дзвона. Знаючи це, у нас виникає запитання: а коли ж у Стегніківцях з'явився перший і найбільший на дзвіниці дзвін? Якби ми знали, коли була побудована дзвіниця, то ми могли б дізнатися, хоча і приблизно, рік появи першого і найбільшого дзвона. Оскільки ми знаємо, що перший дзвін має бути старший за другий, то, відштовхуючись від дати виготовлення і придбання другого дзвона (які ми знаємо), ми можемо приблизно визначити, коли у Стегніківцях з'явився перший, найбільший і найстаріший дзвін. Ми вважаємо, що це сталося приблизно у першій половині XIX ст.

Дату придбання першого і найбільшого дзвона стегніківчани вже не пам'ятають і на тілі дзвона вона не зафіксована. Про появу першого і найстарішого дзвона у Стегніківцях ще у 60-х роках минулого століття існували різні перекази щодо матеріалу, з якого він виготовлений. Це можна б було легко перевірити, якщо б перший дзвін ще можна було побачити і зробити аналіз металу, з якого він виготовлений. Та вся річ в тому, що замість першого старого дзвона зараз висить звичайний сталевий (може чавунний).

Так вже вийшло, що дзвіниця, дзвони, Церква і церковне начиння є закінченим комплексом релігійно-духовних атрибутів Стегніковець. Доля цих атрибутів є уособленням долі стегніківчан, як і всього українського народу. Якщо ми уважно розглянемо всі перипетії, які випали на долю першого найстарішого дзвона, то побачимо

моторошну схожість його долі з долею стегниківчан. Справа в тому, що перший і найстаріший дзвін мав свою індивідуальну історію і займав в історії Стегніковець особнє місце. Якщо дивитися на нього зовні, то він виділявся кольором і приємним звучанням. Правда, після того, коли дзвін діставали із схованки, у якій він перебував під час війни і в час домінування російсько-комуністичної влади, у корпусі дзвона з'явилася тріщина (мабуть із дзвоном була допущена необережність і він падав). Тріщина була не дуже велика, але вона змінила звучання дзвона. Колір найбільшого дзвона був зеленуватий, і це відрізняло його від дзвонів виготовлених із звичайного заліза.

У свідомості стегниківчан великий старий дзвін сприймався по-особливому. Оскільки він мав свою власну історію, то навряд чи варто було старий дзвін замінювати на новий. Старий дзвін, наче живий організм, переживав разом із стегниківчанами чорні дні комуністичної неволі і на тілі дзвона добре було видно шрами, які дзвін отримав в роки переслідувань віруючих в Бога і взагалі всього святого.

Як підсумок до написаного про історію функціонування стегніківської Церкви константуємо, що Василя Пастернака і Павла Каліщука, які мають безсумнівні заслуги перед громадою Стегніковець, вже серед нас нема. Вони виконували свій обов'язок перед сільською громадою і перед Богом до кінця життя. Після відходу цих двох подвижників від впливу на функціонування Церкви, невідомо куди ділись церковні книжки, а старий найбільший дзвін замінено на подібний із звичайного заліза.

Як бачимо, в Стегніківцях є місця і споруди, кожна з яких має своє особнє значення. Так що навіть важко визначити, куди віднести ту чи іншу споруду – до архітектурних пам'яток чи до духовних, чи навіть пам'яток сакральних.

У цьому розділі ми описуємо переважно архітектурні споруди, але ми мусимо визнати, що Церква і все інше, що з нею пов'язане має ще і сакральне та сакраментальне значення, і ми це розуміємо та хочемо зафіксувати для наших нащадків.

Церква і дзвіниця не є єдиними визначними архітектурними спорудами Стегніковець. До архітектурних пам'яток, очевидно, слід віднести наступну будівлю, про яку не можна не згадати. Нині її називають «Клуб». Стегніківчани побудували її у середині 30-х років за свій кошт. Ідея будівництва громадського приміщення, у

якому могли гуртуватися стегніківчани і задовольняти свої духовно-культурні потреби, народжувалася не як Клуб, а як Народний дім. Головою наглядового комітету за процесом будівництва був Карпо Чикало. Кожен з більш-менш заможних селян вносив частку у будівництво Народного дому. Стегніківчанка Текля Білоус забезпечила будівництво Народного дому деревом. Інженерне керівництво роботами вів Бойко з Тернополя (очевидно, що архітектор). Господарі Л.Твардовський і А.Кривоус виділили частину власного поля, на якому було побудовано примітивний цегельний завод, де випалювали цеглу для будівництва Народного дому, який згодом селяни називали «Читальня». Прислали кошти для його будівництва емігранти-стегніківчани з Канади і Америки. Воркун Роман, повернувшись з Канади, дав гроші для придбання покрівельної бляхи на будинок.

Кожен двір вносив свою частку, розмір якої залежав від кількості моргів поля. Таким чином спільними зусиллями стегніківчани збудували гарний Народний дім з великим театральним залом. У цьому будинку розміщувалися всі культурні, освітні та економічні установи громади.

З однієї сторони головна зала була обладнана невеликим підвищеним майданчиком, який можна було використовувати для концертних дійств чи трибуни для промовців у випадку зборів. Нині він називається сценою. Як бачимо, сама назва будівлі – «читальня» вказує на культурно-освітнє її значення. Потреба будівництва приміщення, в якому було б можливим проводити велелюдні зібрання, концертні чи театральні дійства, назрівала давно і в 30-х роках стегніківчани таке приміщення збудували.

На початку 90-х років перестав функціонувати старезний сільський млин, який ми теж відносимо до стегніківських архітектурних пам'яток.

За деякими даними зафіксованими в одній з «Кадастрових книг», які зберігаються у Львівському державному архіві, у Стегніківцях колись було два млини. Але до наших днів збереглися рештки лише одного. Ми не випадково вживаємо слово «рештки». У кожному млині є головна частина, завдяки якій млин вважається млином. Цю частину стегніківчани називають «вальци». «Вальци» – це камені, які, власне, перемелюють зерно. Так от, саме «вальців» на початку 90-х років у млині не стало. Розповідь про історію зникнення «вальців» слід почати з 90-х років минулого століття,

коли в Україні розпадалися колгоспи. Тоді до фінішу колгоспно-комуністичної системи повсюдно підійшли всі селяни-колгоспники разом з колгоспним начальством, яке в умовах початку розвалу російсько-комуністичної імперії раніше за всіх відчуло можливість безкарно розтягати колгоспне добро, тобто добро сільських громад. Таким чином вони з блискавичною спритністю «прихватували» колгоспну (читай – майно сільських громад) сільськогосподарську техніку або «за копійки» її випродали своїм родичам та іншим «нужним людям», маючи з цього теж вигоду у вигляді «відкатів» чи перспектив «матеріальної вдячності» за послугу. У тій ситуації найгірше, що це робилося за відсутності протесту членів правлінь, а то й навіть з мовчазної згоди, як членів колгоспних правлінь, так і депутатів сільських рад, які традиційно були слухняними інструментами в руках різнокаліберного «вищестоячого» начальства. Зазвичай, члени отих «правлінь» та «депутати сільських рад» самі були зайняті тим, що дбали як взяти з колгоспного (тобто народного) добра якусь децицю. Очевидно, що до такої «дециці» у Стегніківцях потрібно віднести і таку власність стегніківської громади, як стегніківський млин.

Стегніківчани розповідають, що млин в кінці 80-х років наче б то був відданий в оренду (треба думати, що це було із згоди всіх селян і таке рішення було прийняте на громадських слуханнях, хоча про проведення таких слухань ніхто не пам'ятає). А орендар, який чомусь вважав себе господарем млина, демонтував «вальци» і комусь їх чи то подарував, чи продав. Така ж доля спіткала і все інше начиння, якого у будівлі млина було досить багато. Оскільки начиння мало вже хіба що антикварну цінність, то його придбав якийсь підприємливий тернопільчанин (за безцінь) і нині начиння стегніківського млина можна побачити як частину інтер'єру одного з тернопільських ресторанів. Стегніківчанам на пам'ять залишилася лише сама почорніла від часу будівля млина.

До переліку архітектурних споруд, які є у Стегніківцях, належать відомі всім місцевим мешканцям мости. Мости знаходяться в околиці Стегніковець і забезпечують проїзд під залізницею, яка проходить біля села. Один з мостів здвоєний і його називають «Два мости». Мости муровані і служать людям вже більше як 100 років.

Згадки про будівництво залізниці і разом з нею підзалізничних мостів стегніківчани передають від покоління до покоління. Ми ж

про них згадуємо не тільки як про архітектурну пам'ятку місцевого значення, але і в контексті пам'яті про деякі археологічні знахідки, які були знайдені при будівництві мостів. Під час будівництва «Двох мостів» і рейкової колії робітникам доводилося знімати значні пласти ґрунту, для того щоб підірвати основу під саму рейкову колію. Розкопувати нерівності рель'єфу доводилося рикалами (лопатами), і під час праці робітники несподівано розкопали декілька древніх людських поховань. У похованнях будівельники біля небіжчиків знаходили різні речі (побутові предмети, посуд, крем'яну зброю). Всі ці знахідки вони попросту викинули, оскільки ці предмети були непридатні для застосування в господарстві. З розповідей про ці поховання ми знаємо, що в місцях захоронень було знайдено рештки примітивних поховальних камер, а в камерах були скелети покійників у досить дивних позах. З розповідей відомо, що покійники були поховані в сидячому навпочіпки положенні, і руки у покійників охоплювали підігнуті коліна.

Щодо такого способу захоронення покійників, то він відомий археологам вже давно. Очевидно, що потрібно скористатися дослідженнями істориків стародавнього світу, які встановили, що на територію сучасної України заходили різні народи, кожен з них привносив свої звичаї і традиції. З часом деякі з їхніх звичаїв прижилися серед місцевого населення, а деякі канули в минуле назавжди. Звичай поховання, яке стегниківчани ненароком розкопали під час будівництва залізниці, відноситься до часів кімерійського царства, яке залишило сліди на сторінках нашої історії більше ніж десять тисячоліть до нашої ери.

Наступною пам'яткою архітектури у Стегниківцях є двоповерховий будинок школи, який розташований в центрі села і побудований стегниківчанами у другій половині XIX ст. З самого початку свого існування цей будинок використовувався лише як приміщення для навчання школярів. Традиційно кожного року в ньому навчаються учні молодших класів. Будинок цікавий тим, що побудований коштом стегниківчан ще у другій половині XIX століття, задовго до появи у Стегниківцях більшовицької влади. Школа була розрахована на чотирирічне навчання дітей. Рівень чотирикласної освіти давав можливість учням продовжувати навчання у гімназії. Вчитися в гімназії мав можливість не кожен, оскільки навчання в гімназії було платним.

До пам'яток архітектури у Стегніківцях, ми відносимо і так звані «фігури», яких у самому селі є три. Та вся річ в тому, що стегніківські «фігури» тісно пов'язані з переказами та легендами, тому всю відому нам інформацію про них ми віднесли до розділу пов'язаного з цією тематикою.

Ті стегніківчани, кому нині за 65, напевно пам'ятають про рештки будівлі школи, яку селяни планували побудувати біля церкви у 30-х роках. Будівлю школи стегніківчани планували спорудити метрів за 70 від Церкви. Корпус будинку школи будували з цегли і за загальною площею будівля повинна була виглядати значно більшою за ту, яка була вже побудована у попередні часи. Оскільки заплановане будівництво відбувалося за кошти громади села, то виконувалося досить повільно і на момент появи російсько-більшовицької влади (час Другої світової війни) будівля школи так і залишилася недокінченою. А коли в селі з'явився колгосп, то рештки школи за розпорядженням колгоспного начальства розібрали до щенту.

Доречно згадати про будинок колишнього управителя фільварку. Його будинок одноповерховий, цегляний. Оточував будинок великий сад, який був подібний до парку. Старезні липи цього парку росли ще у 60-ті роки минулого століття. Нині в приміщенні будинку управителя розміщена школа в якій навчаються учні старших класів (восьмирічки).

4. СТЕГНІКІВЦІ НА ПЕРЕЛОМІ ХІХ і ХХ СТОЛІТЬ

Друга половина ХІХ і початок ХХ століть в історії України позначені інтенсивним становленням національної самосвідомості і розвитком процесів самоорганізації широких верств української людності. Хоча умови тодішнього буття не сприяли впорядкованому налагодженню політичного та громадсько-культурного національного життя як у Стегніківцях, так і по всій Західній Україні, але було добре видно інтенсивне зростання самосвідомості у середовищі пересічного громадянства Західної України.

Розмірковуючи над розповідями літніх стегниківчан про події цього періоду та аналізуючи доступну нам інформацію, яку можна отримати з наукових публікацій, ми можемо зробити висновок, що прагнення до побудови своєї незалежної держави та впорядкованого і налагодженого соціально-культурного життя серед стегниківчан були дуже сильні, і певні кроки для досягнення цієї мети здійснювалися як в масштабах всієї Галичини, так і в масштабах села Стегніківцець.

Сьогодні ми недостатньо знаємо про те, як піднімалася хвиля національно-патріотичного життя стегниківчан в ті часи. Але на деякі дотичні свідчення опиратися можемо. Про характер соціально-політичних процесів, які бурлили в той час в Україні і якими переймалися стегниківчани у той період, ми можемо здогадуватись, оскільки про ці події свідчить пам'ятний знак встановлений стегниківчанами 1848 року на честь скасування панщини. Судячи з логіки розвитку подій, могутній порив до національно-патріотичного відродження розпочався саме з 1848 року. Скасування панщини в Австро-Угорській імперії зіграло роль детонатора вибуху в усій Австро-Угорській імперії, вибуху, який спричинив і ряд інших соціально-політичних процесів і подій. Так, у тому ж 1848 році виникає Головна Руська рада. Після виникнення Головна Руська рада оприлюднила Маніфест. Для того щоб читач мав уявлення про характер Маніфесту передаємо зміст одного з його пунктів: «пращури українців мали свою державність, культуру, право, мову, були народом, який «рівнявся славі найзаможніших народів Європи». Маніфест закінчувався гаслом: «Будьмо тим, чим бути можемо і повинні, будьмо народом!». В цьому ж році у Львові відбувається з'їзд українських діячів науки і культури «Собор руських учених». Почало діяти культурно-освітнє товариство «Гальцько-Руська матиця», яке поставило собі за мету видання книжок для народу. Також

у Львові відкривається Народний дім, в якому була бібліотека, музей і народний клуб. Через рік у Львівському університеті відкрито кафедру української мови.

Тоді ж у Львові з'являється перша україномовна газета «Зоря Галицька».

Після 1848 року відбулося ще ряд визначних подій суспільно-політичного значення, які пробуджували в галичан національно-патріотичні почуття.

У Стегніківці інформація про події національно-патріотичного характеру, які зароджувалися з ініціативи інтелігенції у таких містах як Львів, Тернопіль, Дрогобич, приходила на рівні чуток. Чуток ставало все більше і більше. Про те як громада села реагувала на них свідчить не тільки поява пам'ятного знака на факт скасування панщини, але і рішення громади спільними зусиллями побудувати школу (стоїть і функціонує досі).

Якщо у нашому нарисі про історію Стегніковець дотримуватись хронологічного порядку, то ми підійшли до розгляду інформації, яку нам вдалося добути про історію села з початку ХХ ст. Для цього скористаємось традиційними історіографічними джерелами, а також інформацією добутою методом усної історії.

На початку ХХ ст. Галичина перебувала під домінуванням Австро-Угорської імперії. У тодішній соціально-політичній ситуації все ясніше відчувалося наближення Першої світової війни. Галицька національно-свідома еліта почала відігравати провідну роль у процесі відродження національної свідомості. Саме з їхньої ініціативи було розпочато таємну підготовку до можливої війни. Логічним продовженням процесів відродження національної свідомості було стихійне виникнення самодіяльних організацій, які таємно від австрійської влади ставили перед собою мету підготувати патріотично налаштовану молодь до створення національних збройних сил. В усіх селах створювалися групи молоді, які під виглядом протипожежних та руханкових (спортивних) організацій вчилися азів військової дисципліни на випадок військової служби. Стегніківчани у цих процесах теж брали активну участь.

У Стегніківцях з'явився гурт хлопців, які назвали себе протипожежним гуртом. Гурт цих хлопців розбився на трійки, в обов'язки яких входило кожноїночна протипожежна охорона села від пожежі. Такі гурти ставали гордістю сіл, в яких вони виникали. Справа

в тому, що покрівлі всіх тодішніх будівель у селах були з соломи. Такі покрівлі називалися «стріхами». Це був дешевий будматеріал, але оскільки солома була дуже ненадійним у протипожежному розумінні матеріалом, то пожежі в селі виникали досить часто. Спостережний пункт «протипожежників» завжди знаходився неподалік Церкви. Вибір такого місця спостереження був не випадковим, бо у випадку пожежі в обов'язки чергових входило подати сигнал тривоги. А сигнал тривоги подавався з допомогою великого церковного дзвона. Звук дзвона в разі тривоги мав бути специфічним – «серце» дзвона повинно було бити на одне крисо. Отже, чергування було дуже доречним. Коли чергові «протипожежники» помічали, що виникає пожежа, то весь гурт не тільки скликав усіх селян гасити пожежу, але негайно повинен був брати участь у ліквідації пожежі. З цією метою за рахунок коштів громади була придбана протипожежна «сприса». «Сприса» являла собою прилаштовану дерев'яну бочку літрів на триста з двома примітивними поршнями, які називалися «помпи». З допомогою цих помп можна було через гумовобрезентову «руру» гасити водою пожежу. Бочка з поршнями встановлювалася стаціонарно на парокінну «фіру», тобто звичайний селянський віз. Сприса починала працювати, якщо четверо людей (по два на один поршень) по черзі поршнями перекачували воду з бочки у «руру» за допомогою спеціально для цього сконструйованих «коромисел». Ще одна людина повинна була направляти потік води, яка під несильним напором витікала з «рури» і, власне, гасила пожежу.

Слід зазначити, що самодіяльні протипожежні гурти не вважали своїм основним обов'язком боротьбу з пожежами. Вони також, таємно від влади, вчилися ходити строем в колоні, кидати ручні бомби, вивчали будову стрілецької зброї тощо. Тобто проходили таємний військовий вишкіл.

Саме тоді почала активніше діяти «Просвіта». Прихильники «Просвіти» у Стегніківцях були поділені на «парубочу» групу і «дівочу». Періодично перед селянами виступали самодіяльні хори, а також ставилися вистави. Для показу таких дійств використовувалися стодоли. Дещо пізніше (у 30-х роках) на базі «Просвіти» було організовано інші гурти патріотично налаштованої молоді. Умовно ми їх назвемо гурти «за інтересами». Про діяльність стегніківської молоді, поділеної на гурти за ознаками конкретних вподобань і здібностей, про цю сторону життя Стегніковець досить докладно описує Б. Чикало. Вона пише:

... «У 80-х роках ХІХ століття в селі було організовано «Народну Читальню». За свідченнями активістів просвітянського руху в селі «Просвіта» села Стегниківці відзначила своє 50-ти річчя в 1931 році. В 1900 році в селі діяла читальня «Просвіти» з ініціативи Василя Кривоуса та Карпа Чикала»...

«...Активними членами «Просвіти» були родини Лучків, Чикалів, Баранів, Заричинських, Кривоусів, Ремінників та ін.»...

...«За даними Звітів про діяльність «Просвіти» (1936 - 1939рр.) діяли різні гуртки²¹:

... Освітній гурток для навчання неписьменних, який нараховував 60 слухачів...

... Читацький гурток, члени якого (Данило Черномаз, 4 студенти гімназисти, 40 слухачів) активно читали «Історію України» Терлецького, «Кобзар» Т.Шевченка, твори Богдана Лепкого, твори Марка Вовчка, журнал «Життя і знання», «Громадський голос», «Місячник Просвіти», «Самоосвіта», «Етика», «Літопис Червоної Калини»...

... Театральний гурток налічував 50 членів...

... Хоровий гурток мав у своєму складі теж 40 членів. Диригентом був Дмитро Баран. В селі було два хори – церковний і світський...

... Самоосвітній гурток вів Дмитро Черномаз, Лев Бутрин, Данило Черномаз. До цього гуртка було залучено 50 людей²².

Як бачимо, у ХХ столітті був сплеск громадсько-політичної активності всього, без виключення, населення Стегніковець. Якщо розкласти події у хронологічному порядку, то ми отримаємо картину виникнення культурних, господарських, спортивних, освітніх і парамілітарних організацій. Всі ці організації не були «паперовими». Всі вони були реально існуючими.

Виникнення парамілітарних організацій почалося з початку ХХ ст. У 1911 році виникла молодіжна організація парамілітарного характеру «Січ». Власне, ця організація під виглядом спортивної підготовки цілеспрямовано займалася підготовкою юнаків до можливої участі у військових діях.

У 1924 році у селі організовано споживчо-торгівельний кооператив «Зоря», на базі якого розмістили пункт прийому молока. Пункт був розташований на південь від місцезнаходження нинішнього «Клубу» і називався «Молочарня».

²¹ В той час «гуртки» у Стегниківцях називалися гуртами.

²² Чикало Б. З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегниківці. – Т. : «Астон». 2012. – С. 34, 35.

**Барабаш Григорій, Кривоус Стефан,
Невідома, Кривоус Наталка**

У 1927 р. виникла організація господарського спрямування «Сільський господар». Великим позитивом діяльності правління «Сільського господаря» було те, що кожен місяць члени «Сільського

господаря» отримували книжечки, які на вигляд були подібні до сучасного вигляду журналів. У цих книжечках селяни могли знайти різні поради з області господарського життя. Книжечки виходили кожен місяць (подібно до системи підписки на нинішні журнали) і на них можна було легко оформити підписку.

У 1929р. виникла організація самоосвітнього напрямку «Рідна Школа». Прізвища активістів ми маємо, це: Ремінник Зося, Королук Степан, Свічар Володимир, Сенік Євгенія, Руда Ганна, Ремінник Наталя, Ришнюк Марія, Руда Стефанія, Починок Ольга, Солевич Варвара, Маличок Ольга, Сьомер Стефанія, Сьомер Марія, Кривобедрий Роман, Дячун Йоанна. Зібрання проводились здебільшого у стодолах, а зимою в хаті Йосипа Кривоуса.

У 1936р. виникає кооператив «Згода». У цьому ж 1936 р. виникає організація «Луг» і «Сокіл».

Діти та молодь 14-16 років не були покинуті на «самопас». Для них було організовано молодіжні організації «Доріст» і «Каменярі». Активістами цих організацій були: Бутрин Марія, Дячун Гнат, Бутрин Омелян, Баран Тимко, Бутрин Іван, Маличок Іван, Пастернак Ганна, Баран Дмитро, Пастернак Марія, Кривоус Василь, Кривоус Марія, Куляк Марія, Руда Стефанія, Дячун Мілька, Лучка Володимир і ряд інших.

Самодіяльні гурти молоді користувалися у Стегниківцях великою популярністю і повагою всіх мешканців. Кожного року (раз на рік) у Стегниківцях проводили масовий захід, який за нинішніми оцінками мав би називатися фестиваль. Але за тодішньою термінологією такого роду заходи називалися «фестинами». Ми вміщуємо світліну, на якій зафіксовано активістів проведення «фестин» у 1936 році. У центрі світліни зафіксовано четверо гостей з керівництва Тернопільської «Просвіти». Прізвище одного з них Корбутяк. Зліва від гостей – провідник хлопців – Павло Чорномаз (за ним четверо хлопців у вишиванках). справа від гостей з Тернополя стоїть група дівчат. Перша від центра – провідниця групи дівчат-просвітянок – Марія Маличок.

Ще кілька років тому можна було зустріти літніх стегниківчан, які ще пам'ятали про існування таких гуртів, як освітянський, в якому студенти-гімназисти вчили неписьменних грамоти; читацький гурт – в якому слухачі читали твори популярних українських письменників, підручники з історії України. Б. Чикало навіть публікує фрагмент поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки», який зберігся до наших днів²³. До речі,

²³ Там само – С. 37.

“Фестини” Просвіти у Стегніківцях. 1937 рік.

інформація Б.Чикало про те, що поема «Гайдамаки» є єдиною книжкою збереженою ще з «тих часів» є неповною. Якби у Стегніківцях був сільський музей, то кількість збережених ще з тих пір книжок можна б було суттєво доповнити. Наприклад, в родині Данила Чорномаза донині зберігається збірник віршів Олександра Олеся «З журбою радість обнялась», «Княжий вік» того ж автора, «Богданова слава» (збірка статей про Б.Хмельницького, автори: М.Чернявський і О. Сушко) видана ще у 1907 році. У Стегніківцях ще у 70-ті роки передавалася з рук в руки книга, яка колись була популярною серед стегніківської молоді – це «Історія України» Олександра Барвінського. Також досі є однотомна «Історія України» Михайла Грушевського. До речі «Історію України» М. Грушевського зберігала десятки років колишня учасниця національно-визвольного підпілля Зеня Чорномаз. До цього можемо ще додати, що «Історія України» М. Грушевського була заборонена аж до розвалу СРСР, і Зеня зберігала її, ризикуючи свободою, бо за зберігання такої книги «кагебісти», як мінімум, могли вислати всю родину в Сибір. Крім цих книжок у Стегніківцях повинні бути і інші книжки. З цього приводу висловимо жаль, що у Стегніківцях немає сільського музею. Такі раритети достойно його б збагатили.

**Кривоус Текля,
Чорномаз Микола**

Крім згаданих вище гуртів особливою популярністю серед селян користувався гурт театральний. Постійної кількості членів того чи іншого гурту ніколи не було. Кількість учасників будь-якого гурту

завжди була приблизною, але і не малою – біля 50 осіб. Така система інституцій громадської самодіяльності протрималась аж до кінця 30-х років ХХ ст., про що ще й досі дехто із стареньких стегниківчан пам'ятає. Режисерами, які найбільш запам'яталися стегниківчанам були Андрій Карман і Данило Черномаз. Члени театрального гурту на рік ставили до п'яти вистав. Назви багатьох з них донині збереглися в пам'яті літніх стегниківчан. Це назви такі як «Січковий суд», «Невольник», «Наталка Полтавка», «У неділю рано зілля копала» та ін. Місцем для показу вистав, коли ще не було Читальні, стегниківські артисти традиційно використовували стодоли. Також у стодолах робив виступи хоровий гурт стегниківчан. Репетиції хору завжди проводилися під відкритим небом по неділях, або у дні релігійних свят. До репетицій хорового співу стегниківчани мали специфічне ставлення. Зазвичай, у Стегниківцях молодь збиралася по вечорах не тільки з метою проведення репетицій, а здебільшого просто «поспівати». У таких співах брали участь не тільки члени хорового гурту, але і всі охочі. З часом склалася традиція збиратися охочим поспівати у двох місцях. Одне таке місце було на території частини села, яка називалася Долина, друге – на території іншої частини села – Гори. Між Долиною і Горою простягалося водне плесо ставка. Отже, між Горою і Долиною не було перепон, які могли б заважати звучанню хорового співу, тому звучання хорового виконання народних пісень було чудовим і справляло незабутнє враження на слухачів.

Не можна не згадати про поширення силами активістів «Просвіти» різноманітної літератури, яка адресно приходила поштою всім, хто передплачував її доставку на рік. Книжечки приходили різної тематики – господарські, художньо-літературні, історичні тощо. Наприклад, на верхній палітурці невеличкої за розміром книжечки «Богданова слава» було вказано: «Видавництво Товариства «Просвіта» у Львові. Ч. 328 За серпень 1907». На нижній палітурці було надруковано звернення, яке починалося словами «Братя і Сестри». Далі читачам повідомлялося: «Річна вкладка виносить для членів «Просвіти» в Австро-Угорщині 2 корони, а для членів, які знаходяться в Америці – один долар. Кожний член товариства «Просвіта» дістає щорічно 12 ілюстрованих книжечок і великий, ілюстрований календар. ...»

В умовах загальної активізації громадянської активності, яка мала стихійний характер, в українському суспільстві визрівали тенденції підготовки до війни. Перед українським суспільством замаячила надія здобути у круговерті можливої війни державну незалежність.

Настав 1914 рік. Вибухнула Перша світова війна. Для того щоб мати реальні шанси здобути державну незалежність українцям потрібно було мати національні збройні сили і кожен розумів, що вони повинні бути навчені і озброєні. Щоб досягти цієї мети, українці з надією на отримання найнеобхіднішого, а саме: вишколу і зброї, масово зголошувалися добровольцями в австрійську армію. Таких добровольців зголосилося 28 тисяч. Та австрійський уряд побоювався великої кількості озброєних українців. Австро-Угорська імперія воліла діяти за класичним для всіх імперій правилом: «не озброювати підкорені народи та не створювати з їхніх представників численні національні бойові одиниці». Таким чином на мобілізаційних пунктах з українських добровольців було відібрано лише 2,5 тис. рекрутів.

Випустимо з уваги подальші перипетії, в яких довелося побувати українським воякам і те як вони стали ядром Січового стрілецтва. Лише наголосимо на тому, що у рядах січового стрілецтва зовсім не випадково опинилося багато стегниківчан. Щоб встановити прізвища багатьох з них скористаємося даними, які добуті методом усної історії і які зібрані громадською організацією Тернопільський «Меморіал»²⁴:

1. Баран Тимко Пилипович з с. Стегниківці. УСС.
2. Бикийський Казимир Павлович. Стрілець УГА. Загинув у 1919 р. в боях біля Проскурова.
3. Бойко Олекса з с. Стегниківці. УСС.
4. Бутрин Левко Васильович 1896 р.н. з с. Стегниковець УСС. Помер у с. Стегниківці у 1976 р.
5. Бутрин Степан з с. Стегниківці. УСС.
6. Бутрин Омелян з с. Стегниківці. УСС.
7. Воркун Володимир Мирославович з с. Стегниківці. УСС.
8. Дячун Микола Гнатович 1894 р.н. Загинув у 1914 р. на Львівщині.
9. Корольок Яків Степанович 1890 р.н. з с. Стегниківці. УСС.
10. Кривоус Василь 1893 р.н. з с. Стегниківці. У 1914 р. закінчив учительську семінарію. 3 серпня 1914 р хорунжий легіону УСС. Згодом в УГА. Четар, поручник.
11. Кривоус Іван Іванович 1894 р.н. з с. Стегниківці. Стрілець УГА з 1918 р. Помер у 1972 р. у с. Гаї-Шевченківські.

²⁴ За честь і славу, за народ //Серія «Реабілітовані історією» Розділ Українські Січові стрільці. – Тернопіль. «Збруч» 2003. – С. 79-89.

12. Лучка Олексій Олексійович 1890 р.н. з с. Стегніківці. У 1910 р. голова «Просвіти» у Стегніківцях. УСС. Пізніше – поручник УГА. За рішенням Трійки НКВС 31.08 1837 р. О. Лучку заарештовано і засуджено на розстріл. Вирок виконано 28.10.37 р.

13. Маличок Володимир з с. Стегніківці. УСС.

14. Маличок Павло з с. Стегніківці УСС.

15. Починок Василь з с. Стегніківці. УСС.

16. Чикало Карпо Семенович з с. Стегніківці. УСС.

17. Черномаз Тимко Григорович з с. Стегніківці. УСС.

Власне, це є та кількість прізвищ та імен стегніківчан, про яких нам вдалося знайти хоча б якісь вірогідні відомості про те, що вони воювали в лавах УСС. А взагалі кількість втрат у Стегніківцях з 1914 по 1921рр. 149 осіб. Принаймні такі дані подає тернопільський «Меморіал». Таку ж цифру називає і Б. Чикало.

Якщо уважно поглянути на наведений список стегніківчан, які брали участь у подіях Національно-демократичної революції в лавах УСС, то бачимо, що дещо випадає з логіки подій прізвище Лучки Олексія. Деякі дані щодо життєвого шляху Лучки Олексія подає Б. Чикало.

Ми вважаємо, що постать О.Лучка заслуговує того, щоб в архівах розпочати пошуки даних про його життєвий шлях. Безумовно, ми розуміємо, що не можна ставитися із стовідсотковою довірою до інформації про О. Лучку, яка зафіксована «енкаведистськими» слідчими в обвинувальних справах, які вони «шили» своїм жертвам перед тим як їх розстріляти.

Деякі дані почерпнуті з архівів ми маємо. Але перед тим, як цитувати архівні документи, треба сказати, що в архівах міста Одеси є не одна, а дві звинувачувальні справи на О.Лучку. Одна з них зберігається у відомчому архіві СБУ Одеської області. Архівний номер справи №14139-П. У документах цієї справи зазначено, що суд відбувався у молдавському місті Тирасполь. По справі проходило четверо людей: Палачевський, Костів, Білінський Олексій і Лучка Олексій. Але 21 травня 1933 року О.Лучка і О. Білінського постановою Оперуповноваженого Особливого Відділу Молдавського Обласного Відділу ГПУ Дуткевича було звільнено з-під арешту, оскільки було зібрано недостатню кількість звинувачувальних матеріалів.

Друга справа заведена «енкаведистами» на Лучку Олексія Олексійовича зберігається в Державному архіві Одеської області. Там вона значиться під шифром Р. 8065. Оп. 2. Справа 2841.

Стосовно О. Лучки автор пропонованого нарису робив офіційний запит в Одеський обласний архів і отримав відповідь на цікаві питання. На офіційний запит працівники архіву дали ґрунтовну відповідь і виписки із документів справи О. Лучка. Текст виписок ми наводимо в перекладі на українську мову: «На Ваш запит повідомляємо, що Лучка Олексій Олексійович народився 25 грудня 1890 року у с. Стегніківцях Тернопільської області, Польща, українець, громадянин СРСР, до арешту мешкав у м. Балта Молдавської АСР, працював вчителем неповної середньої школи у с. Андріївка Балтського р-ну. Молдавської АСР.

Був заарештований 21 серпня 1937 року Балтським РВ НКВС у зв'язку з необґрунтованим звинуваченням у здійсненні злочину передбаченого ст. 54-10 і 54-11 УК УССР (створення контрреволюційної організації, метою якої був підбір кадрів для організації збройного повстання, щоб відділити Україну від СРСР). Сидів під арештом у Тираспільській тюрмі.

Рішенням Генерального комісара НКВС СРСР Єжова і Прокурора СРСР Вишинського, протокол № 108 від 12 жовтня 1937 року, як сказано в архівних документах: «Лучка Олексій Олексійович засуджений до розстрілу. Вирок виконаний 23 жовтня 1937 року в м. Тирасполь. Місце захоронення невідоме. ...

... його дружина, Лучка Катерина Климівна, в той час мешкала в м. Нікополь Дніпропетровської області на вул. Рилєєва 18».

В анкеті арештованого Лучки О.О. зазначені: «дружина – Лучка Катерина, 39 років, донька – Ганна, 16 років, син – Володимир, 11 років. Місце праці дружини – школа глухонімих в м. Балта – вихователь. Лучка О.О. безпартійний, з селян. На початку 1920 року служив прапорщиком в Галицькій армії, освіта вища».

Наступна виписка теж із звинувачувального висновку справи О. Лучки:

« ...Управлінню НКВС МАСР стало відомо, що Лучка Олекса є членом контр/рев. організації і проводить контр/рев. роботу.

Слідством по цій справі встановлено: Лучка Олекса є членом контр/рев. націоналістичної (української) організації. Завербований у 1932 році членом цієї організації Музичко (професор).

Контр/рев. організація ставила перед собою завдання підготовки українських націоналістичних кадрів і організацію їх на повстання проти Радянської влади з метою відторгнення України від СРСР.

Для виконання завдань, які стояли перед цією контр/рев. націоналістичною організацією, Лучка особисто проводив вербовочну роботу. Завербував в контр/рев. організацію 4-х осіб: Сніжевського, Соболева, Бевдзюка і Перегинця.

Здійснюючи керівництво контр/рев. діяльністю завербованих членів організації, проводив в школі виховання дітей в українському націоналістичному дусі. ...

Висновок складено 7 жовтня 1937 р.»

До інформації зафіксованої в архівних документах додамо ще відомості про Лучку О., які ще пам'ятають його односельці. Вони розповідають, що Лучка навчався у Тернопільській гімназії. У 1910 році був головою «Просвіти» у селі. Навчався на математичному факультеті Львівського університету. Був свідомим і активним українцем.

Від того часу пройшло не так вже й багато, і люди повинні б пам'ятати про всіх, хто пішов в українську армію УГА або УНР, або Січові стрільці, але стегніківчани, так же, як і весь український народ, пережили період російсько-комуністичного поневолення, при якому навіть згадувати про борців за волю України було небезпечно. Така ситуація дає нам підстави сумніватися у тому чи встановимо ми імена всіх односельців, які воювали за волю України у лавах армії УГА чи УСС-ів.

Закінчення Першої світової війни ознаменувалося розпадом імперії Габсбургів і переділом зон впливу між декількома державами. Так сталося, що Україна була розділена і Стегніківці опинилися в зоні впливу Польщі, яка протягом кількох попередніх століть плекала плани зачистити Галичину від корінного населення шляхом їх витіснення і заселення своїми мігрантами життєвого простору українців. Принаймні такі апетити Польща не один раз цілком недвозначно демонструвала.

Для того щоб зрозуміти ситуацію, в якій опинилися стегніківчани після Першої світової війни, необхідно розглянути морально-психологічну атмосферу, яка в той час була характерною не тільки для Стегніковець, але й для всієї Західної України. Опис тодішньої морально-психологічної і політичної ситуації в Галичині і, в тому числі, у Стегніківцях є важливим для формування світоглядних парадигм у підростаючої молоді, оскільки йдеться про період, коли над Україною домінували різні чужоземні держави. При цьому Центральний, Східний і Південний регіони були підпорядковані Москві, а Галичина була у володінні Польщі та ще кількох сусідніх держав. Оскільки різниця

тодішніх морально-психологічних настроїв населення на Сході і на Заході була дуже великою, то ми мусимо пояснити, в чому полягала суть цієї різниці і висловимо наше бачення причин такого явища.

Для того щоб збагнути складність тодішньої ситуації досить згадати величезну кількість героїв-галичан, які, прагнучи здобути самостійну державу, свідомо йшли на смерть. Метою життя героїв-українців була боротьба за самостійну державність України. Вони відкрито ступали на шлях боротьби і свідомо поклали на олтар Вітчизни своє життя.

Деяке іншого плану лишили про себе пам'ять українці, які були в кремлівсько-більшовицькому поневоленні, тобто в тих регіонах України, яку ще з незапам'ятних часів називали Великою Україною.

Різниця у їхній колективній поведінці у тому, що на початку 30-х років Росія, придушивши обманом і підступами Національно-демократичну революцію в Україні, винищила за 10 передвоєнних років (30-ті роки) двома голодоморами і масовими репресіями майже все населення чоловічої статі на поневолених територіях і зуміла довести людей Великої України до стану забитості, апатії, безнадії і покори, що на практиці означало майже цілковиту нездатність до опору і самооборони.

У цьому сенсі кілька слів щодо Західної України. Західна Україна на початку ХХ століття належала до найбільш перенаселених регіонів України. Поляки цю обставину вирішили використати з метою колонізації.

На початку 20-х років польський уряд розпочав організацію масового переселення в Західну Україну переселенців-поляків, яких ще називали «осадниками». Переселення відбувалося з цілком очевидною метою – для витіснення місцевого населення і заміни його поляками, тобто з метою колонізації. Польща планувала шляхом поступової колонізації добитися остаточного посідання українського життєвого простору.

Заданими українського історика Ореста Субтельного «осадників» прибуло в Україну у 20-х роках ХХ ст. у села – 200 тисяч, а в міста – ще 100 тисяч²⁵.

Польським переселенцям після прибуття в Україну польська адміністрація негайно виділяла, порівняно з українцями, великі наділи української землі. Так, на початку 20-х років 77 тисяч польських

²⁵ О. Субтельний Україна історія – К. : «Либідь» 1992. – С. 373.

переселенців отримали у Західній Україні понад 600 тисяч гектарів української землі²⁶. Не краща ситуація була і з шкільництвом. У 1925 р. у Західній Україні було 2870 народних українських шкіл, у 1928 р. їх вже було 753 і при тому 2300 учителів-українців стали безробітними.

За даними дослідника Олександра Бойка отим двом сотням тисяч прибулих з Польщі колоністів польський уряд передав не 600, як твердить О. Субтельний, а 800 тис. гектарів української землі. Перенаселення і утиски в правах стали головною причиною до еміграції українців. З 1925 по 1935 р. із Західної України емігрувало 448 тис. осіб. А загальна кількість емігрантів із Західної України перед Першою світовою війною становить майже 1 млн. осіб за даними О. Бойка.²⁷

Не дивлячись на утиски у сфері суспільно-політичного життя, в Україні діяли самодіяльні організації «Луг», «Соколи», «Просвіта». У Львові почало діяти Наукове товариство ім. Т. Шевченка. У селах стихійно створюються спілки молоді, які обирають ту чи іншу структуру, якій вирішують підпорядковуватись і яка має централізований провід. В Галичині виходять часописи «Червона калина», «Діло» та ряд інших. Загальна кількість назв галицьких патріотичного спрямування газет дорівнювала цифрі 139.

На нашу думку, перед тим як почати вести мову про суть взаємостосунків між поляками і українцями в Стегніківцях, потрібно описати загальний характер тогочасних польсько-українських стосунків, які визначали як в усій Галичині, так і в Стегніківцях політичну атмосферу, яка настала після Першої світової війни на теренах Західної України.

У 1920 році споконвічна мрія українців про самостійну державність почала набирати чіткіших обрисів. Ця мрія у свідомості загартованих в боях Першої світової війни українських вояків почала втілюватись в організаційні заходи.

В Західній Україні починає діяти УВО (Українська Військова Організація). Кількість активних членів УВО вже на початку діяльності налічувала 2 тис. бойовиків. У відповідь на терор поляків, зокрема акцію пацифікації, УВО відповідає адекватно. Організовано серію терактів. Пошкодження залізничних сполучень, телеграфного зв'язку. За літо і осінь 1922 р. УВО провела 2300 підпалів фільварків польських загарбників, одна за одною горіли скирди збіжжя зібраного поляками на відібраних в українських селян ланах тощо.

²⁶ Бойко Історія України – К. : «Академвидав» 2008. – С. 432.

²⁷ Там само – С. 299.

У 1924 році польський уряд ухвалив дошкульний для всього українства закон про заборону користуватися українською мовою в урядових установах. Який відголос дали вищенаведені факти у Стегніківцях ми зафіксуємо в процесі дослідження історичних матеріалів про минуле села вже у період Другої світової війни.

На початку Другої світової війни виникли польські нелегальні структури АК (Армія Крайова). Ці формування, скориставшись нерозберихою, викликаною вторгненням на територію України німців, розпочали зачищати від українців місця поселення своїх «осадників», які мешкали поряд з українцями. Зачистки відбувалися «огнем і мечем». Поляки, для того щоб якось виправдати злочини на території України, вдалися до перекручення історичних фактів, фальсифікацій і замовчувань історичної правди. Поляки невтомно поширюють, навіть досі, вигадки про «звірства бандерівців»²⁸, тим самим наштовхуючи читача на те, щоб він вважав, що українці заслуговували жорстокого покарання. Якщо проаналізувати події першої половини ХХ ст., які були пов'язані з боротьбою українців за самостійну державність, то ми побачимо, що історія України повна злочинів, які вершили проти українців і німці, і москалі, і поляки. Поляки свіх злочинців, які були покарані збройними підрозділами УПА, намагаються показати всьому світу як невинних жертв українських «терористів». Наше бачення «звірств» ми висловимо кількома реченнями. Збройна боротьба українців і в часи «Коліївщини», і в часи національно-визвольних змагань у середині ХХ ст. – це була боротьба із загарбниками в обороні свого життєвого простору, своєї землі, своїх родин. Тепер всі нащадки загарбників звинувачують українців у надмірній жорстокості. Із свого боку, ми визнаємо, що жорстокість українці демонстрували не раз, але, оскільки вони перемоги не добилися, то мусимо визнати – вони були недостатньо жорстокими до зайд, які прийшли у їхній дім, як загарбники. Українці не приходили нікого грабувати і вбивати в Польщі. Вони захищали свій дім, свою Батьківщину.

Богдана Чикало у своїй праці про історію села Стегніковець подає цитати з Кресової книги на мові оригіналу (польській) без супровідного перекладу і без коментування змісту цитат. З огляду на це, цитати, які стосуються села Стегніковець, ми вважаємо доцільним перекласти на українську мову і, публікуючи їх, висловимо наше розуміння польсько-

²⁸ Kresowa księga sprawiedliwych 1939 – 1945. O Ukraincach ratufancych Polakuw podanych eksterminacji przez OUN – UPA \ opracował Niedzelko – Warszawa/ 2007. Tom 12.

українських стосунків та деякі зауваження щодо змісту всієї «Кресової книги».

Для того щоб читач зрозумів наскільки був нестерпним тягар польського домінування і нестерпність становища селян в Галичині, перш за все акцентуємо увагу на питанні, яке завжди будоражило селян. Це – земля.

Із земельною проблемою був пов'язаний духовний комфорт українських селян та їхній добробут, морально-психологічний стан. Земля – це та основа, на якій знаходиться життєвий простір українців. Земля, як місце життєвого простору українців, завжди нерозривно пов'язана з історією України.

В історії України було надто багато таких періодів, у які українцям було неможливо документувати історичні події, виходячи із засад історизму та об'єктивізму. Для прикладу ми опишемо спосіб подачі записів, які стосуються гайдамацьких повстань у мемуарах та інших фіксуєчих документах, авторами яких були поокремо поляки, росіяни і євреї. Маємо на увазі найбільший сплеск гайдамацьких повстань, який відбувся у 1768 році і дістав назву «Коліївщина». При розгляді історіографічних джерел ми бачимо, що події пов'язані з повстанням «Коліївщина» документувалися лише поляками, росіянами і жидами (називаємо їх так, як «в народі» прийнято цю народність називати в Україні). Але українці ці події не зуміли задокументувати, оскільки вони, як пригнічена і поневолена нація, не мали можливості документувати свою історію. Тобто про події, які стосувалися нашої історії, писали люди, які вогнем і мечем намагалися завоювати наш народ і були потенційними ворогами української національної ідеї і українців, як нації. А українці, в силу історичних обставин, не мали можливості фіксувати ці події з позицій історичної правди і справедливості. Так і вийшло, що росіяни у своїх хроніках змальовували гайдамаків, як «воров і разбойников» а поляки, як «збуюв і здрайцув». Але українці все-таки зуміли зафіксувати пам'ять про ці події теж, але у народному епосі. Народні пісні про Гонту, Залізняка, Швачку дожили в народній пам'яті до наших днів. Словами пісень наш народ висловив з граничною ясністю те, як він ставиться до гайдамаків і як трактує події, пов'язані з повстанням гайдамаків.

Серед археографічних матеріалів, які нам доводиться розглядати в процесі дослідження історії Стегніковець, ми процитуємо одне вже згадуване вище польське видання – «Кресову книгу», в якому,

як стверджує автор цієї книги, йдеться про події, які відбулися у Стегніківцях у 40-их роках минулого століття. Оскільки це видання (Кресова книга) переповнене відвертими і цинічними вигадками, то ми вважаємо доцільним навести з цього видання цитату в перекладі на українську мову:

«...Стегніківці розташовані в регіоні Лозівської сільради – є селом, у якому населення української національності у співвідношенні з поляками за кількістю мешканців значно переважало поляків. Різниця у 1200 осіб.

У Стегніківцях – читаємо в реляції Ганни Деркач – один з українців був жонатий з полькою і було в них дві доньки.

В кінці 1943 року він отримав листа від бандерівців з УПА, в якому йому було наказано негайно вбити дружину і обидвох доньок за те, що вони були польками. Чоловік і батько – українець, але їхнього наказу не виконав. Отримав за першим листом наступний з тим же наказом, але вже з погрозами, але і на цей раз наказу не виконав. Через деякий час після отримання цього листа він отримав третього, в якому було сказано, що якщо він сам не здатен виконати наказ, то його виконають інші. Після цього третього листа він вже сподівався на те, що вбивці до нього прийдуть. Він нагострив сокиру, але не для виконання наказу, а для оборони. Через кілька днів після цього вночі хтось рішуче почав добиратись до хати. Чоловік схопив сокиру і став в сінях за дверима. Коли двері злетіли із завісів і ввалився перший вбивця, то господар з усієї сили вдарив його вістрям сокири. Перший нападник впав, а за ним і другий. Другого спіткала така ж доля як і першого. Більше нападників не було. Тоді господар засвітив лампу, щоб подивитись на бандерівців. І побачив тіла свого батька і брата.

Подібний випадок описує Мечислав Братковський, тогочасний управитель фільварку у Стегніківцях. Восени 1943 року до нього звернувся за порадою Данило Гермій. Українець, жонатий з полькою. Було в нього двоє дітей, син і донька. Бандерівці наказали йому самому вбити дружину і доньку (син, згідно традиції, був охрещений в церкві і його було визнано українцем). Братковський порадив йому, щоб вивіз дружину і доньку до Тернополя. Завдяки цьому вони вціліли»²⁹. Цілком зрозуміло, що наведені дані у Кресовій книзі розраховані на те, щоб будь-який неупереджений читач сприйняв написане як чистісіньку правду і проникся осудом жорстокості бандерівців. Автор пропонованого

²⁹ Там само – Р. 151-152.

нарису мав можливість перевірити правдивість написаного шляхом опитування людей, які мешкали у Стегніківцях у 40-х роках минулого століття і які були особисто знайомі з усіма мешканцями Стегніковець. Так от, вони стверджують, що написане у Кресовій книзі є суцільною вигадкою. Безпосередній учасник національно-патріотичного підпілля 86-ти річний Теодор Дячун (нині мешкає у місті Біла Церква), коли йому був зачитаний переклад уривку з Кресової книги, у якому йдеться про жорстокість стегніківських бандерівців, обурився, оскільки у Кресовій книзі не тільки описаний випадок є суцільною вигадкою, але, як він стверджує, навіть прізвища всіх осіб, згаданих у Кресовій книзі, є плодом фантазії. Перш за все не зрозуміла фраза: «... населення української національності у співвідношенні з поляками за кількістю мешканців значно переважало поляків. Різниця у 1200 осіб». Фраза навмисно побудована так, що читач ніколи не зрозуміє, скільки ж у Стегніківцях було поляків, а скільки українців... Автор «Кресової книги» повинен був для вірогідності навести адміністративно-територіальні довідки і встановити, що прізвище тогочасного управителя стегніківського фільварку було не Братковський, а Пікгольд. А такі люди як Ганна Деркач і Данило Гермій³⁰ у Стегніківцях ніколи не проживали, більше того, таких прізвищ ніхто із стегніківчан ніколи не чув... Цілком природно, що у читачів виникає питання: а для чого полякам ця брехня була потрібна, адже йдеться про події, які вже давно в минулому?

Вся річ в тому, що всі загарбники, які приходили з метою пограбування нашого народу намагалися (і намагаються досі) «підправити» нашу історію, і цим самим виправдати своє вторгнення у наш життєвий простір. Вони постійно намагаються приписувати українцям вигадані випадки паталогічної жорстокості, яка у нормальної людини може викликати цілком зрозумілу позицію – українців варто грабувати і вбивати, бо українці заслуговують на те.

Описана вище ситуація є не що інше як один з прикладів інформаційної війни, яку вели з Україною всі загарбники, в тому числі і поляки. Описуючи характер польсько-українських стосунків, ми усвідомлюємо те, що на сучасну пору польсько-українські взаємостосунки ситуативно дуже добрі. Але історію ми мусимо пам'ятати завжди.

Щодо ситуації, описаної у Кресовій книзі, то треба сказати, що вона є не найбрехливіша, бо її легко спростувати. Для цього треба лише

³⁰ Там само – С. 156.

усвідомити, що Україна знаходиться у стані інформаційної війни, яка ведеться з боку Росії, а в Польщі досі є політичні організації, які не від того, щоб «вистрілити» в сторону України якоюсь вигадкою, яка за їхнім задумом повинна дискредитувати українців.

Написане в кількох попередніх реченнях ми зводимо до того, що до археографічних джерел чи то польського, чи будь-якого іншого чужинецького походження ми повинні ставитись завжди критично, оскільки, коли чужинці в археографічних джерелах пишуть про українців, то написані ними матеріали завжди висвітлюються з точки зору їхнього світобачення, їхніх національних інтересів, а їхні інтереси стосовно України і українських національних інтересів здебільшого були антагоністичними або скажемо зрозуміліше – ворожими.

Коли почалася Друга світова війна, протистояння між поляками і українськими борцями за державну самостійність набрало форм збройних сутичок. На Волині між поляками, які в 30-х роках переселилися в Україну з метою загарбання українського життєвого простору, і українцями відбувалися запеклі збройні сутички. Польські переселенці («осадники») об'єдналися у досить добре організовані мілітарні структури. Одна з них називалася АК (Армія Крайова), яка отримувала фінансове забезпечення від екзильного польського уряду в Лондоні, а друга структура називалася – Польська Делегатура. Якщо АК займалася винищуванням українських сіл і масовими вбивствами українського населення, то Делегатура займалася в основному тим, що пунктуально інформувала екзильний польський уряд у Лондоні про становище польсько-українських взаємостосунків в Україні, зокрема на Волині. Подаємо цитату з одного такого донесення Делегатури в Лондон: «...Польські партизанські загони організують «наскоки» на українські села, виганяють з них українців, відбирають в них інвентар, а селища цілком спалюють. Тих українців, які не встигли втекти, розстрілюють на місці, не роблячи винятку, здається, навіть для жінок і дітей. Доводиться чути, що партизанські загони проводять реквізиції навіть у поляків. Через це поширюються нарікання. Поляки говорять: «Грабували німці, українці, а зараз грабує наше військо».³¹

Поляки дуже швидко знайшли спільну мову з німцями і в багатьох випадках об'єднаними зусиллями боролися з українськими повстанцями. В архівах є безліч документів, у яких зафіксовані деталі польсько-українського протистояння та акції, які проводили німці

³¹ Червак Б. Битва за Волинь. – К. : Видавництво імені О.Теліги. 2003. – С. 44.

спільно з поляками проти УПА. Виписки з архівних матеріалів, які стосуються польсько-українських стосунків в регіоні розташування Стегніковець і інших сіл цієї місцевості, ми подаємо нижче:

«...Дня 21.10.1943 польська боївка в числі 5 осіб вбили в с. Стрийвці (нині Збаразький р-н) двох свідомих українців: Крука і Щербатюка.

Дня 6.1.19 польська боївка вбила у с. Чагарі (нині Збаразький р-н) двох українців: Литвинчука і Бригідера та спалила господарство Данилевича...».

(Документ, з якого зроблено ці виписки знаходиться у ЦДАВОВУ: Ф. 3833. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 164.). Цей документ являє собою донесення СБ місцевого відділу УПА, яке було передане зверхникам, але так сталося, що в результаті боїв з «енкаведистами» це донесення попало в руки чекістів, а потім і в архів. У цьому документі є багато інформації про злочини польських боївок проти українських патріотів в нашому регіоні. Зокрема є дані і про таке: «... На Зборівщину в березні цього року з Варшави приїхали 600 польських бойовиків, з Волині – 400. До них приділено ще 500 місцевих бандитів. Завдання ця група має в першу чергу ліквідувати українців у повіті³²...».

Яку сферу національного, культурно-духовного чи просто соціально-політичного життя галицьких українців ми б не розглядали кидається в очі те, що присутність поляків в українському життєвому просторі проявляється завжди в якості чужинців-загарбників, від яких треба оборонятися.

Польсько-українські взаємостосунки з кожним роком ставали все непримиреннішими. Поляки вперто намагалися навічно посісти український життєвий простір. Дуже часто польсько-українське протистояння використовували в період окупації німці, а після повернення у 1944 році більшовиків, то і вони теж нацьковували поляків на українців. У цих складних умовах українці зі зброєю в руках ставали в оборону свого, Богом даного, життєвого простору.

Загарбницькі апетити поляків призвели до кровопролиття і в регіоні нашого села. Жертвами цього протистояння стали:

Карман Яків;
Фіалко Оксана та її діти;
Маличок Варвара;
Маличок Марія;

³² Там само.

Сьомер Мартин;
Сьомер Мар'ян;
Кулик Кароль;
Скубіш Іван;
Шпилюр Мар'ян;
Кіндзерський Гаврило;
Майловський Йосип і Тетяна;
сім'я Хоміцьких (Петро, Богдан, Марія);
сім'я Химів;
вчитель - фізрук Баранніков;
вчителі Гуйда Наталія та її чоловік Сарницький Іван³³.

Підбиваючи підсумки історичного шляху України, ми бачимо, що поляки, як і всі інші загарбники, намагалися закріпити навечно свою присутність в Україні в якості повелителів і ніколи не зупинялися перед тим, коли виникала можливість тенденційно висвітлити історичні факти, перекрутити історичну правду тощо. А то і просто придумати якусь вигадку для того щоб скомпроментувати українців, показавши їхнє прагнення до самостійної державності в якихось неприродних, нелюдських формах. Власне, такі особливості є визначальними не тільки для поляків. Наголошуємо, що такі властивості є визначальними для всіх загарбників, які ставлять собі за мету загарбання чужого життєвого простору.

Описуючи деякі події на тему польсько-українських стосунків, повернемося до 1939 року. У цьому році Польща, не витримавши ударів Німеччини, яка в спілці з СРСР напала на Польщу, через кілька тижнів була розбита. Окупаційні загоны «Красної армії», отримавши згідно домовленості з Німеччиною Західну Україну в ролі воєнного трофея, розпочали встановлювати «совецкую власть». «Встановлення» розпочалося, передусім, з діяльності каральних органів відомих всім українцям під назвою «енкаведе».

Російсько-більшовицькі каральні органи влади після своєї появи в Західній Україні, перш за все, почали виарештовувати членів ОУН, «Просвіти» та інших національно-патріотичних організацій. Річ в тому, що перед окупацією Західної України радянськими військами, польські спецслужби зуміли зібрати солідну базу розвіданих про діяльність ОУН. Після того як впала Польща і на місце польських спецслужб

³³ Чикало Б. З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегниківці. – Тернопіль. Астон. 2012. – С. 43.

прийшло російсько-комуністичне «енкаведе», то в їхні руки попали польські бази даних про діяльність ОУН. Вийшло так, що москалі, навіть не проводячи формально слідчих дій, щоб виявити активістів українських патріотичних організацій, отримали трофейну базу даних польських спецслужб. Нижче ми наводимо список жертв комуністичної влади, які були арештовані чекістами на основі зібраних польськими спецслужбами даних. Всі вони стали жертвами кремлівських окупантів. Їх було заарештовано у кінці 1939 і в 1940 роках, а після арешту їх всіх москалі порозстрілювали.

1. Василь Баран;
2. Гнат Дячун;
3. Теодор Паламар;
4. Володимир Пастернак;
5. Іван Пастернак;
6. Василь Ремінник;
7. Данило Ремінник;
8. Павло Черномаз;

Публікуючи цей список, ми переходимо до опису подій, які є початком процесу колективізації у Стегніківцях. Колективізація була поштовхом до інших подій, які утвердилися у свідомості українців визначенням «національно-визвольні змагання періоду Другої світової війни».

5. ЖИТТЯ СТЕГНІКІВЧАН У ВИРІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СЕРЕДИНИ ХХ ст.

Отже, ставлячи перед собою мету зберегти від забуття події та історичні факти, які можуть безслідно канути у вічність, ми особливу увагу звертаємо на події періоду національно-визвольної боротьби. Боротьби, яка відбувалася в середині ХХ ст. Ми усвідомлюємо, що вже запізнилися, але ми повинні віддати данину пам'яті тим людям, які загинули в нерівній боротьбі з окупантами³⁴ або закінчили свій життєвий шлях на сибірській каторзі, чи втратили здоров'я у тюрмах «необ'ятного СРСР». Наші внуки і правнуки повинні знати правду про мужність і героїзм наших односельчан проявлений в боротьбі за державну незалежність України.

Якось так вже виходить (і це цілком природно), що у Стегниківцях стає все менше людей, які пам'ятають трагічні події пов'язані з боротьбою за самостійну державність України, яка відбувалася у сорокових та на початку 50-х років ХХ ст. Цілком можливо, що комуно-більшовицька влада вже встигла виховати і таких стегниківчан, які, коли їм щось сказати про історію села, то вони можуть простодушню запитати: а для чого це потрібно, хіба знання про події національно-патріотичної боротьби додадуть щось до нашого столу?

Якщо бути відвертим, то знання історії, знання минулого свого роду і народу є гарантією того, що байдужих, яких цікавить тільки довжина ковбаси на власному столі, у нас буде не так вже багато. Так вже побудоване життя кожного народу, що добробут можливий тільки там, де приклади героїзму і самопожертви освічують дорогу до добробуту і душевного комфорту.

Сьогодні, озируючись назад, на півстоліття життя стегниківчан «при комуністах», ми зобов'язані усвідомити суть величезних духовних, матеріальних і демографічних втрат, яких зазнали мешканці Стегниківця. У пропонованому нарисі ми акцентуємо увагу читача саме на цьому періоді, оскільки вважаємо, що правду про цей період життя стегниківчан наші нащадки можуть і не дізнатися, якщо не зафіксувати її зараз «по свіжій пам'яті». Отже, відлік початку життя стегниківчан «при комуністах» почнемо від початку окупації, яка бере

³⁴ Слово «окупанти» ми вживаємо стосовно військ СРСР, які згідно таємних протоколів Пакту Молотова-Рібентропа розпочали вторгнення у володіння Польщі разом з німцями у вересні 1939 року.

початок у 1939-му році. Саме на цей час (кінець 1939-го – початок 1941 рр.) у Стегніківцях припадає околгоспнення селян, яке було припинене на час німецької окупації і завершилося аж після 1944 р.

Відновимо хронологію розвитку подій, починаючи з 1939 року. У цьому році в село прибули москалі цілим загonom «красноармєйцев» і зайняли колишній будинок польського управителя фільварку, перетворивши його в штаб і осідок гарнізону.

Автору пропонованого нарису вдалося зібрати спогади кількох осіб, які пам'ятали про перші спроби «околективізувати» стегніківчан. Це відбувалося як у 1940-му, так і в 1944-му роках (вже після війни). Вони охоче розповіли про ті події, принаймні про все, що запам'ятали. На нашу думку, їхні спогади цінні тим, що передають правду про характер тодішньої морально-політичної атмосфери у Стегніківцях.

Отже, розповідь Марії Черномаз про збори, на яких «обирали» першого голову сільради Івана Фіялку:

«Та виліз москаліско в читальні на те підвищене місце, яке нині називають сценою і запропонував обрати головою сільради одного з кількох присутніх в залі господарів. Але всі вони відмовились від такої пропозиції. Тоді отой москаль запропонував поважним і шанованим у селі господарям назвати кандидата на голову сільради з когось із мешканців села, не обов'язково присутнього в залі, але такий чоловік мав би бути достойним посади сільського начальства. І тоді хтось із залу жартома сказав: «Фіялка». Селяни, почувши це, захіхікали, бо Фіялка користувався серед стегніківчан сумнівною репутацією. Він трохи кульгав, бо мав травмовану спину. Травму він отримав під час невдалої спроби вкрати у когось з господарів коня. Господар коня разом із сусідами застукав Фіялку «на гарячому». Випадок закінчився тим, що Фіялку дядьки так побили, що він після того накульгував.

Вияв такого специфічного відношення селян до Фіялки помітив отой москаліско і запитав: «А кто такої Фіялка?» Запитання йому довелося повторити, бо стегніківчани якимось дивно відмовчувались. Після повторного запитання один з поважних сільських господарів сказав: «Та Фіялку не можна, бо він коні крав». На таку інформацію несподівано відреагував отой москаліско. Каже: «Вот, вот. Іменно такіє нам і нужни. Будет он вашім начальніком». Таким чином Іван Фіялка став «начальніком».

Отак починалася епоха «радянського раю» з подачі нахабних і цинічних москалів, які прийшли в Західну Україну у 1939 році, як

окупанти. Наступним сільським начальством, яке було «обране» у Стегниківцях у 1941 році, був голова колгоспу Дячун Нікон.

Його головування розпочалося не просто. Щоб пояснити ситуацію, при якій Н. Дячун став головою колгоспу, треба почати з того, що в його зовнішності був зовні видимий на шиї шрам. Власне, обрання його головою колгоспу як такого не було, а було призначення. Річ в тім, що Н. Дячун в категоричних формах відмовлявся від посади голови колгоспу, на яку Нікона намагалися посадити «москалі», які приїжджали час від часу з районного центру. Зрозуміло, що обрання-призначення Н. Дячуна відбувалося нахабно і наполегливо. В результаті Н. Дячуна було доведено до такого стану, що він вирішив вчинити самогубство. Спроба самогубства була невдалою. Н. Дячун таки став головою колгоспу, але з помітним шрамом на шиї від бритви, якою він намагався перерізати собі горло. Н. Дячун справді користувався повагою селян. Він умів спілкуватися з людьми і не дуже драгувати владу. Його і після війни поставили в Стегниківцях головою колгоспу.

Спроба самовбивства Н. Дячуна, на перший погляд, може виглядати незрозумілою, якщо не зважати на те, що у 30-х роках у Стегниківцях вже діяла ОУН і самосвідомість та ідеологічна зорієнтованість стегниківчан була національно-патріотичною і на високому рівні.

Будь-який нарис історії села Стегниківці буде неповним, якщо не висвітлювати період діяльності ОУН-УПА після повернення більшовиків у 1944 році, оскільки у діяльності ОУН стегниківчани брали активну участь як у передвоєнний період, так і в часі Другої світової війни, як також і після її закінчення аж до фактичного припинення організованого збройного опору оунівського підпілля, який тривав на території Стегніковець на початку 50-х років минулого століття.

Отже, ми концентруємо нашу увагу на дослідженні діяльності національно-патріотичного підпілля у Стегниківцях у сорокових роках ХХ ст.

Перш за все, тему висвітлення діяльності структур ОУН – УПА у Стегниківцях періоду Другої світової війни ми почнемо із визнання того, що існує проблема, з якою обов'язково зустрічаються як досвідчені фахівці-історики, так і аматори-краєзнавці при спробах дослідження діяльності національно-патріотичного підпілля. Річ у тому, що, записуючи історичні події періоду Другої світової війни

або періоду національно-визвольних змагань, які відбувалися у післявоєнний період, в деяких випадках виникає потреба писати історичну правду про тих, хто не витримав катувань більшовицьких слідчих і надав їм свідчення, які зашкодили або стали причиною арештів його побратимів, соратників або односельців. У процесі дослідження подій пов'язаних з національно-визвольними змаганнями дуже часто краєзнавцям та історикам трапляються подібні «знахідки». Така історична правда у випадках оприлюднення може когось із людей показати у непривабливому вигляді або нанести моральні травми нащадкам жертв більшовицьких катів. У таких випадках ми, передусім, виходимо з усвідомлення тої істини, що наші односельці завжди були волелюбними патріотами і цілком свідомо вступали на стежку боротьби за волю України. У процесі довготривалої і впертої боротьби не кожен вистояв перед загрозою втрати життя або «зломився» в процесі жорстоких катувань під час слідства. На сторінках пропонованого нарису читач знайде опис технології «вибивання» потрібних більшовицьким нелюдам свідчень. Катування, які застосовували кати-комуністи до українських патріотів, витримував не кожен. Не кожен знав поріг витривалості свого організму...

Досліджуючи історичні події періоду національно-визвольних змагань і участь в них стегніківчан, ми уникаємо подавати інформацію, яку не перевірено з кількох точок зору або таку, про яку є лише документи виготовлені кагебістами або якимось іншими офіційними більшовицько-радянськими інституціями. Такі документи завжди відображають лише точку зору кагебістів або якихось інших окупаційних партійно-комуністичних інституцій. У пропонованому нарисі ми використовуємо як матеріали з архівних справ колишнього КГБ (до вивчення архівних справ стегніківських учасників національно-визвольних змагань 40-вих і 50-х років автор пропонованого нарису був допущений), так і розповіді людей, які були безпосередніми учасниками подій, про які йдеться у кагебешних документах.

На сторінках нашого нарису ми уникаємо публікувати інформацію, яка може зашкодити репутації нинішніх нащадків тієї людини, про яку знайдено, які б то не було компрометуючі з морально-політичної чи етичної точки зору матеріали. Ми повинні усвідомлювати, що добута під час слідства інформація не може

кидати сумнів у наявності чи не наявності патріотизму катованої людини. Треба завжди пам'ятати народну мудрість, яка нас навчає, що яйце вичавлене силою з живої курки ніколи не буває якісним і життєздатним. Життєздатні і доброякісні яйця кури несуть тільки добровільно. Мораль цієї народної мудрості в тому, що участь стегніківчан в історичних процесах національно-культурного відродження («Просвіта», «Луг», «Січ», «Господар») і в структурах Організації Українських Націоналістів чи підрозділах УПА була масовою і добровільною. Стегніківчани брали в цих організаціях участь не з примусу, а за велінням серця і саме це є визначальним фактором їхньої самосвідомості і патріотизму. Проти них були кинуті вишколені частини російсько-комуністичних карателав (їх досі стегніківчани називають традиційною назвою – «москалі»). Москалі мали багатющий досвід застосування катувань і психологічних «пасток».

Досвід дослідників нам підказує, що слід уникати оприлюднення матеріалів добутих внаслідок застосування тортур. Так робити необхідно, бо в основу оцінки діяльності людей, які під час слідства «зломались», слід брати до уваги не те, що з них слідчі «вибили», а те, чому стали на боротьбу за свою Державу, за свій народ. Щоб пояснити нашу позицію при розгляді цієї проблеми, ми наведемо цитату з книжки колишнього директора архіву Служби безпеки України Володимира В'ятровича. Для того щоб зрозуміти про що йдеться у цитаті, ми вважаємо необхідним вказати, що йдеться про конкретних людей і конкретні події. Головні особи, про які іде мова у цитаті – це слідчий по справі старший лейтенант Фйодоров і два його помічники Тюлькін і Маляр. Ім'я людини, яка була під слідством теж справжнє. Цю людину звати Лука Павлишин. Цитату ми беремо з його скарги, яку він написав через чотири роки після того, коли його посадили в табір. Отже цитуємо:

«Після двох днів умовляння, – пише Павлишин у заяві, – покликали Тюлькіна і Маляра і почали бити телефонним кабелем, тобто гумою із залізним дротом всередині. Били днями, ночами, тижнями, місяцями... Іноді, мене побитого кидали в карцер, і я лежав напівголий на бетоні, від чого до сьогодні маю хронічну ангіну. Коли зад надто кривавив, били по ногах, плечах, руках, шиї, голові. Фйодоров особливо любив бити по місцях, де тіло полопало і особливо кривавило. Любив бити по закінченню відхідної кишки. Під час побиття я часто втрачав свідомість, ходив під себе там же, лежачи в 44 кабінеті, по-важкому і по-

легкому, що дуже тішило Фйодорова, який радив мені писати дружині, щоб прислала побільше кальсонів. Часом бив мене, не кажучи ні слова, і, коли приносили мене в камеру, зеки розгадали цей секрет – Фйодоров бив для того щоб залякати нового зека, який з'являвся в камері... Іноді Фйодоров влаштовував із мене видовище: скликав інших слідчих, показував мене побитого, який валявся у власних екскрементах. Друзі Фйодорова реготали, жартували... Бувало так, що я заходив у слідчий кабінет і Фйодоров, не кажучи ні слова про слідство, наказував знімати штани, лягати на підлогу (звичайний порядок) і бив, поки не втомлювався. Тоді викликав чергового і наказував відвести в камеру. Часто вигадував причини, наприклад, ніби я перестукувався з 65-ю камерою і т.п., коли мені не те що стукати – жити не хотілося. З якою насолодою я тоді вчинив би самогубство, але не було як: водили під руки, в камері постійно спостерігали провокатори³⁵».

Ми дослівно навели цитату, для того щоб читачі мали уявлення через які випробовування довелося проходити стегніківським хлопцям, які добровільно ступали на дорогу боротьби за самостійність України.

Досліджуючи сторінки історії Стегніковець з допомогою багатьох стегніківчан, автору пропонованого нарису вдалося отримати писемні згадки про Стегніківці, які є в літературі діаспорного походження. Такі згадки мають надзвичайну цінність, бо написані вихідцями із села, які емігрували у ті роки, коли треба було рятуватись від «перших москалів».³⁶ Залишилося дещо опубліковане зі спогадів представників другої хвилі еміграції, які були вимушені тікати і від «других москалів».³⁷ ХХ ст. ознаменоване тим, що в Україну прийшли непроханими спочатку «перші москалі», а в 1944 році і «другі». І всьому місцевому люду інтенсивно почали насаджувати свою систему моральних, політичних, етичних та матеріальних цінностей. Під страхом репресій насаджувалися нові етичні і моральні пріоритети.

Вважаємо за необхідне описати події, які відбувались у Стегніківцях в руслі національно-визвольної боротьби за державну незалежність України.

³⁵ В'ятрович Володимир Історія з грифом «Секретно» Тасмниці українського минулого з архівів КГБ. – Львів-Київ 2012. – С. 175-176.

³⁶ Перші москалі – у Стегніківцях так називали російські війська і російську окупаційну владу, яка залишилися згідно Ризького договору в Галичині (1921 рік, генерал-губернатор граф О. Бобринський).

³⁷ Другі москалі – так називали у Стегніківцях всі органи, по суті колоніальної «градянської» влади, які були насажені у Західній Україні у 1944 р.

У попередніх розділах ми вже згадували про те, що первинні структури ОУН у Стегніківцях виникли ще у 30-х роках. Після вторгнення москалів в Галичину у 1939 році всі члени цієї організації були заарештовані і розстріляні. Після відступу москалів (у 1941 р.) і окупації України німцями, ОУН у Стегніківцях зуміла зберегти свій вплив на формування політичного мікроклімату і колективної свідомості селян. Досліджуючи діяльність Стегніківських боївків ОУН, ми використовуємо інформацію отриману не тільки з текстів документів, які зберігаються в архівах Тернополя (Тернопільський обласний архів і Архів СБУ), а також свідчень осіб, які в тій чи іншій мірі були причетні до описуваних подій.

Починаючи ознайомлення з археографічними матеріалами про діяльність боївків ОУН на території Стегніковець, подаємо виписки із архівної справи № 8568 Тернопільського управління СБУ (переклав з російської Б. Черномаз):

«У Велико-Бірківський РВ МДБ Тернопільської області надійшли дані про те, що мешканці села Стегніківці Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області Дячун Ф.Г., Ремінник Ф.Н., Барабаш В.Ю., Каплун Н.Т., Пастернак В.І., Черномаз Д.Г., Гуменний М.М., Гуменна Б.М. підтримують зв'язок з оунівськими бандитами. На підставі цих матеріалів у січні 1950 р. вищеперелічені особи були заарештовані і притягнуті по цій справі.

Проведеним по справі слідством встановлено:

1. **Дячун Федір** (Теодор) **Григорович** з 1945 року був учасником організації українських націоналістів, мав організаційний псевдонім «Дикий»³⁸ і озброєний обрізом з боєприпасами, який у нього вилучений при арешті.

Протягом 1945 р. неодноразово брав участь у нелегальних зборах оунівців, на яких бандит «Ярема» проводив заняття із стройової підготовки та вивчення матеріальної частини зброї. Влітку 1946 р. налагодив зв'язок з кушовим бандитом «Яр» (Развадовським Євгеном), у якого був зв'язковим і інформатором-розвідником. За завданням Развадовського Є. систематично його інформував про ситуацію в селі і перебування чекістсько-військових груп. Влітку 1946 р. двічі відносив оунівські естафети (штахети)* зв'язковим ОУН Панкевич Стефанії Станіславівні і один раз Гуменній Юзефії

³⁸ Насправді псевдо Теодора Дячуна не «Дикий», а «Голуб». Чому у «справі» сказано, що «Дикий» – невідомо

Петрівні, мешканцям с. Івашківці Збарзького р-ну Тернопільської області.

У 1947 р. декілька разів отримував від бандитів ОУН гроші і в місті Тернополі купував для бандитів різні товари.

В 1947 р. у травні місяці за завданням бандитів супроводжував по селу 4-х бандитів – «Яр», «Сокіл» та інших з метою охорони. Під час супроводу вони зіткнулись з чекістсько-військовою групою і в результаті перестрілки між бандитами і чекістсько-військовою групою Дячун Ф. був поранений в праву руку.

В цьому році Дячун Ф. разом з бандитами ОУН двічі брав участь в нападі на групу охорони суспільного порядку села Чистилів, де забрали 9 одиниць вогнепальної зброї. Під час нападу на це село бандитами було забрано двоє колгоспних коней і одну свиню. Навесні 1947 р. Дячун Ф. разом з бандитами ОУН брав участь у збройному нападі на спиртзавод у с. Зарубинці Збарзького р-ну Тернопільської області. Під час нападу на сховища спиртзаводу вони взяли 2 бочки спирту, який розділили між учасниками грабунку.

Влітку 1948 р. Дячун Ф. разом з бандитом Римінником Д.А. брав участь у пограбуванні контори УСВР станції Тернопіль, звідки була вкрадена друкарська машинка.

У 1949 р. встановив зв'язок з районним провідником “Комар” – Сеніком Миколою Йосифовичем, з яким 26 грудня 1949 р. в хаті Білика Петра мешканця села Дубівці Велико-Глибочького р-ну Тернопільської області зустрівся, і від нього і інших бандитів отримав завдання завербувати у члени ОУН мешканців с. Стегніківці і організувати пограбування комори колгоспу ім. Калініна.

Отримавши таке завдання, Дячун завербував у члени ОУН Ремінника Ф.Н. і Барабаша В.Ю., присвоївши їм організаційні псевдоніми. 2 січня 1950 року під керівництвом Дячуна Ф. учасники організації вчинили збройне пограбування складів колгоспу ім. Калініна села Стегніківці звідки було украдено 6 мішків цукру, 1 мішок пшениці, 1 мішок проса. Все це на колгоспному возі вони відвезли на хутір Чагарі-Білецькі Велико-Глибочького р-ну Тернопільської області до Гуменного М.М. і Гуменної Б.Н. на зберігання. Все майно пізніше було вилучене органами радянської влади.

Допитаний в якості обвинуваченого Дячун Федір Григорович винним себе визнав і крім цього достатньо викривається свідченнями інших звинувачених по справі...

2. **Ремінник Ф.Н.** у грудні 1949 року налагодив злочинний зв'язок з оунівським підпіллям. В ОУН був втягнутий членом ОУН, який мав організаційне псевдо «Рись».

У грудні 1949 р. Ремінник Д.А. разом з Барабашем В.Ю. і Скибів В.І. викрали з комори колгоспу ім. Калініна села Стегніківці Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області 4 мішки пшениці і присвоїли їх собі.

Будучи членом ОУН, за завданням районного провідника «Комар» 2 січня 1950 року разом з членами ОУН Дячуном Ф.Г. і Барабашем В.Ю. зробили збройне пограбування колгоспного складу в с. Стегніківцях Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області, звідки було украдено 6 мішків цукру, 1 мішок пшениці, 1 мішок проса. Викрадений цукор і зерно вони заховали у хаті Гуменного М.М., мешканця хутора Чагарі-Білецькі Велико-Глибоцького р-ну Тернопільської області. Крім цього Ремінник мав на озброєнні обріз гвинтівки.

Допитаний в якості обвинуваченого Ремінник Д.А. винним себе визнав, і крім цього достатньо викривається свідченнями заарештованих по даній справі, речовими доказами, офіційними документами. (Засуджений на 25 років ув'язнення і 5 поразки в правах).

Дячун Теодор
Група ОУН «Лісничівка»

Ремінник Ф.Н.
Група ОУН «Лісничівка»

Барабаш В.Ю.
Група ОУН “Лісничівка”

Каплун Іван Тимофійович
Група ОУН “Лісничівка”

3. **Барабаш В.Ю.** у 1948 р. налагодив злочинний зв'язок з бандитами ОУН, зокрема з Розвадовським Євгеном, за завданням якого восени 1948 р. супроводжував озброєних бандитів по селу Стегніківці Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області.

Під час цього в момент, коли бандити заходили в хати мешканців с. Стегніковець, Барабаш В.Ю. був на сторожі з метою попередження бандитів про можливу появу чекістсько-військової групи.

В листопаді 1949 р. разом з Ремінником Д.А. викрав із колгоспу ім. Калініна села Стеніківців 4 мішки пшениці і присвоїв собі.

Зимом 1949 р. був втягнутий у членство ОУН. Разом з Дячуном Ф.Г. і Ремінником Д.А. за завданням керівника бандбійки районного провідника «Комара» в ніч на 2 січня 1959 р. вчинив збройне пограбування колгоспного складу села Стегніківці Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області.

Під час пограбування було вкрадено 6 мішків колгоспного цукру, 1 мішок пшениці, 1 мішок проса. Украдений цукор і зерно сховали у хаті Гуменного М.М., мешканця хутора Чагарі-Білецькі Велико-Глибочького р-ну Тернопільської області.

Допитаний у якості обвинуваченого Барабаш Василь Юрійович винним себе визнав. Крім цього достатньо викритий свідченнями заарештованих по цій справі та речовими доказами.

4. **Каплун Іван Тимофійович** навесні 1945 р. встановив злочинний зв'язок з бандитами ОУН і протягом кількох років підтримував з ними зв'язок і проводив злочинну діяльність проти радянської влади.

У квітні 1945 року, в хаті Мельника Пантелея, неодноразово зустрічався з трьома озброєними бандитами ОУН.

У грудні 1945 р. за завданням бандитів відвозив на санях трьох озброєних бандитів із с. Стегніківці у с. Івашківці Збараського р-ну Тернопільської області. (Засуджений на 5 років ув'язнення).

У березні 1946 р. разом з іншими учасниками ОУН, бандитами-нелегалами, брав участь у нападі на групу охорони громадського порядку у с. Чистилів Велико-Глибоцького р-ну Тернопільської області, де було забрано 9 стволів зброї.

Під час цього з колгоспу «Червоний маяк» вони забрали 2-х коней і одну свиню.

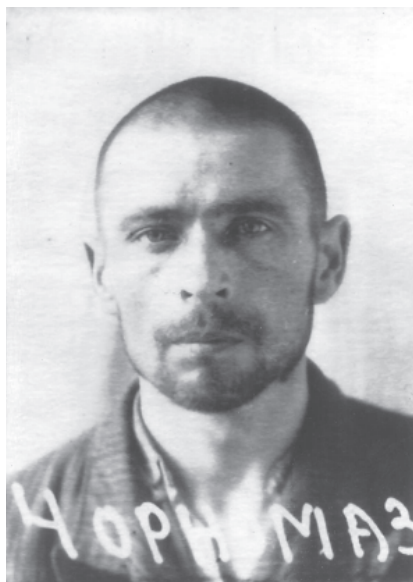
Навесні 1947 року разом з іншими бандитами брав участь у збройному нападі на Зарубинецький спиртзавод у Збараському р-ні Тернопільської області. На заводі бандити розбили склад спиртзаводу і забрали дві бочки спирту, який поділили між учасниками нападу.

Восени 1947 року супроводжував по селі Стегніківцях трьох озброєних бандитів і під час супроводу разом з бандитами нашттовхнувся на оперативно-чекістський загін, з яким відбулася збройна сутичка.

5. **Пастернак Василь Йосипович** 1927 р.н., уродженець села Стегніківці Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області, українець, громадянин СРСР, безпартійний, освіта 4 класи, із селян, не одружений, не судимий. До арешту працював церковним псаломщиком в с. Стегніківцях Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області звинувачений в тому, що у 1944 році встановив злочинний зв'язок з бандитами ОУН. Систематично зустрічався з ними, постійно матеріально допомагав їм, вивчав матеріальний склад зброї. Брав участь у бойових операціях проти військово-чекістських загонів. Разом з бандитами з ОУН брав участь у викраденні друкарської машинки. Тобто притягається до карної відповідальності на підставі Указу «Про карну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна». (Засуджений на 10 років ув'язнення).

Пастернак Василь Йосипович
Група ОУН “Лісничівка”

Чорномаз Данило Григорович
Група ОУН “Лісничівка”

6. Чорномаз Данило Григорович 1917 р.н. українець, мешканець с. Стегніківці Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області, українець, громадянин СРСР, безпартійний, освіта 8 класів, одружений, із селян, судимостей немає. До арешту працював секретарем-бухгалтером в Велико-Бірківському р-ні Тернопільської області. (Його рідний брат – Чорномаз Омелян Григорович у 1947 році засланий у віддалені райони СРСР, як член бандитської родини).

Чорномаз Д. звинувачений в тому, що: у 1945 році налагодив злочинний зв'язок з бандитами ОУН, зустрічався з ними, матеріально їх підтримував. Під час виконання бандитами терористичного акту і пограбування сільського магазину села Стегніківці за завданням ОУН стояв на сторожі з метою попередження бандитів про появу у селі військово-чекістської групи. За завданням ОУН збирав інформацію розвідувального характеру, разом з бандитами ОУН брав участь у збройному нападі і пограбуванні Зарубинецького спиртзаводу, з якого було украдено 2 бочки спирту. Підтримував зв'язок з районним провідником ОУН «Комаром», якому передавав оунівські естафети (штафети, Б.Ч.). Крім цього у 1943 році працював писарем волосної

управи і виконував всі доручення німецької влади. (Засуджений на 25 років ув'язнення і 5 поразки в правах)

7. **Гуменний Михайло Михайлович** 1931 р.н., уродженець с. Курники Велико-Бірківського р-ну Тернопільської області, мешканець хутора Чагарі-Білецькі Велико-Глибоцького р-ну Тернопільської області, українець, громадянин СРСР, безпартійний, освіта 1 клас, із селян-середняків, одружений. До арешту працював на власному господарстві. Звинувачується в тому що:

2 січня 1950 року взяв на збереження викрадений з колгоспу цукор і зерно, які були викрадені членами ОУН, і зберігав викрадене аж до моменту виявлення. Про це органам радянської влади не доніс, тобто притягається до карної відповідальності на підставі Указу «Про карну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» (далі наведено назви і перелік інших статей, які визначали підсудного як політичного злочинця). (Засуджений на 10 років ув'язнення)

8. **Гуменна Броніслава Миколаївна** 1927 р.н., уродженка с. Плотича Велико-Глибоцького р-ну Тернопільської області, полька,

Гуменний Михайло Михайлович
Група ОУН “Лісничівка”

Гуменна Броніслава Миколаївна
Група ОУН “Лісничівка”

громадянка СРСР, до арешту працювала на власному господарстві, звинувачується в тому що:

2 січня 1950 року взяла на збереження крадений в колгоспі членами ОУН цукор і зерно і зберігала украдене до моменту виявлення украденого. Про це органам радянської влади не донесла, тобто розслідування по справі вважати закінченим.

(Засуджена на 3 роки ув'язнення)³⁹.

В архівній справі № 8568 є ще один документ, який потребує наших коментарів. Йдеться про список вбитих чекістами стегніківчан:

1. Рудий Степан Пилипович 1924 р.н., українець, член ОУН із с. Стегніківці Тернопільського р-ну Тернопільської області, псевдо «Білий». Вбитий під час облоги НКВС у вересні 1947 р.
2. Розвадовський Євген Іванович із с. Стегніківці Тернопільського р-ну Тернопільської області, українець, рік народження невідомий. Член ОУН. Псевдо «Яр». Вбитий 15.02.47 р. Більше даних немає.
3. Кривоус Ярослав Іванович із с. Стегніківці Тернопільського р-ну, Тернопільської області, українець, рік народження невідомий, Член ОУН. Псевдо «Баберій». Вбитий 04.06.47 р.
4. Кулька Федір із с. Добриводи Збарзького р-ну Тернопільської області, українець, член ОУН, псевдо «Сокіл». Вбитий 20. 02.47 р.
5. Кисіль Петро із с. Івачів Велико-Глибоцького р-ну Тернопільської області, псевдо «Роман», надрайонний провідник. Вбитий у Стегніківцях 20.02.47 р.
6. Кривоус Наталка Іванівна із с. Стегніківці, Тернопільського р-ну Тернопільської області, вбита у с. Єгровиця Велико-Глибоцького р-ну у 1947 р.
7. Ремінник Данило Олексійович із с. Стегніківці Велико-Бірівського р-ну (нині Тернопільський р-н) Тернопільської області, псевдо «Грім». Вбитий у Курниківському лісі у 1948 р.
8. Твардовський Степан Леонтійович 1912 р.н. із с. Стегніківці Велико-Бірівського р-ну (нині Тернопільський р-н) Тернопільської області, псевдо «Старий». Вбитий 17.12.46 р.
9. Маличок Федір Петрович із с. Стегніківці Велико-Бірівського р-ну (нині Тернопільський р-н) Тернопільської області, псевдо невідоме, вбитий у 1945 р.⁴⁰.

³⁹ Архів ТОСБУ. Справа 8568. Т. 2. Арк. 186

⁴⁰ Там само. Справа 8568. Т. 2. Арк. 186.

Одразу скажемо, що список чекісти з якихось міркувань виготовили неповний. Є досить багато свідчень того, що жертв у Стегніківцях було набагато більше. Наприклад, ми не можемо ігнорувати інформацію, яку надали нам мешканці Стегніковець про інші жертви російсько-більшовицьких карателів, які в багатьох випадках були навіть неідентифіковані. Мешканці «Кінця» (назва частини села) стверджують, що деякий час в хаті родини Мельників розміщувалася частина гарнізону чекістів (декілька осіб). Одного дня вони привезли біля десятка полонених українських підпільників (всі полонені були молодими хлопцями 14-ти чи 16-ти років). Оскільки тюрми в селі не було, то під неї чекісти пристосували глибоку яму. Яма була біля 3-х метрів глибини. Всі полонені були немісцеві (тобто не із Стегніковець). Селян вражало те, що всі полонені були дуже молоді – майже діти. У ямі їх протримали кілька днів, а потім розстріляли і мертві тіла кудись із села вивезли.

В одному з попередніх розділів, у якому йшлося про джерела, які використані при написанні пропонованої книги, ми згадували про те, що, крім копій архівних документів, ми будемо використовувати епістолярні джерела, тобто листи, у яких зафіксовані історичні факти з історії Стегніковець. Опис цих фактів ми почнемо з листів Теодора Дячуна. Але перш ніж подавати їх тексти, ми познайомимось з деякими епізодами його біографії.

Теодор народився 20 березня 1927 року. На час написання нарису, незважаючи на свій поважний вік і непросте життя, цей чоловік не пропускає жодного відзначення Дня незалежності України, жодного відзначення українських державних святкувань (безумовно, пан Теодор 1-го та 9-го травня та 8-го березня українськими святами не вважає). Про характер і вдачу цієї людини може свідчити випадок, який трапився у січні 2014 року. Це був час, коли для написання книги, яку читач тримає в руках, посилено збиралися матеріали. Дізнавшись номер телефону Т. Дячуна, автор цієї книги зателефонував до нього. Теодор відізався одразу, але на пропозицію назвати час зустрічі, він відповів: «Та відкладемо зустріч на пізніше, бо я на Майдані... Ну що ж – кажу – відкладемо зустріч на завтра або післязавтра. – А Теодор: А я кожен день в Києві мітиную на Майдані...»

Теодор розповідає: «Ще недавно в Білій Церкві (де він мешкає зараз) нас було 12 колишніх вояків УПА, а зараз я один zostався».

Бажання Теодора піти воювати в УПА визначив випадок: “Мене батько 1941 року взяв із собою під Тернопільську тюрму, щоби знайти двох моїх дядьків. Коли німці почали наступати, то енкаведисти розстріляли в Тернопільській тюрмі 1200 в’язнів. Серед розстріляних ми шукали моїх дядьків. Батько мені наказав залишитися біля воза, а сам пішов шукати тіла. А я не послухав, пішов слідом. Те, що я там побачив, і визначило мою долю. Гора трупів! Мені тоді було 14 років...”.

1943 року Теодор пройшов юнацький вишкіл ОУН. А 1944-го вже був молодшим вояком УПА. У боївці, в якій був Т.Дячун, постійної кількості людей не було. Найбільша кількість була – 40 осіб. Всі були молоді. Наймолодшим було по 16 років. Завдання група одержувала складні й серйозні. За наказом керівництва громили військові продовольчі склади, займалися розвідкою, роззброювали малі чекістські гарнізони. Так сталося, що 1949 року на квартирі в одного з підпільників проживала прислана вчителька, вона і здала вояків “советам”.

Починаючи з 1950 року, Т. Дячун «сидів» у радянських таборах у Казахстані, працював на міднорудних шахтах. 1978 року Теодор Дячун повернувся в Україну. З дружиною купили хату в місті Біла Церква. Приїхати в рідне село було неможливо – не пускала влада. Влаштуватись на роботу в Білій Церкві колишньому воякові УПА було дуже проблематично. “Тільки-но влаштуєшся на роботу – через два-три місяці дізнаються про моє минуле і звільняють. Щодва місяці приходили до мене працівники КГБ під виглядом працівників ЖЕКу. Придивлялися чи не майструю я на кухні атомну бомбу... Я вимушений був жити на пенсію шахтаря” – згадує упівець.

Допомогу Т. Дячуна у написанні історії с. Стегніковець важко переоцінити. Далі цитуємо листи Теодора:

Лист 1.

«Пишу я, Дячун Теодор 1927 року народження.

Намагаюсь написати так, як я запам’ятав про життя Стегніковець у роки моєї молодості.

До вересня 1939 року село Стегніківці було ідейно-освіченим селом. Тут працювала читальня, в якій діяла «Просвіта», яка на початку своєї діяльності ще не мала свого приміщення, а місцем зустрічі просвітян була хата свідомого і патріотично налаштованого селянина, який віддав половину хати для “Просвіти”.(прізвище селянина забув, знаю, що його звали Платон). “Просвіта” працювала успішно і будила свідомість селян, не дивлячись на крики “хрунів” і польських

чиновників. Була група свідомих господарів, до яких прислуховувалися селяни. Під керівництвом управи “Просвіти” селяни в 1936-37 роках своїми силами побудували гарний будинок для “Просвіти”. Там розмістилася також крамниця кооперативу “Сільський господар”, де висіла таблиця – “Свій до свого – по своє!”. Ця крамниця успішно діяла до 1940 року.

Найавторитетнішим господарем у селі був Карпо Чикало, у минулому старшина (чотар чи сотник) січових стрільців. В селі було кілька селян-учасників, які боролися у складі січового стрілецтва з поляками та москалями за Українську державу. Вони були добрими господарями. Були в селі і “хруні” готові служити тому, хто заплатить, але їх було мало, і вони політичного “клімату” не псували. Були і “форнали” – бідаки, які тяжко працювали на фільварку, який належав польським окупантам (костелу), а управителем фільварку був жид Пікгольц. Для “форналів”, які працювали на фільварку, були побудовані бараки (хатки) на тому місці, де зараз висипана могила полеглим за волю України. (Це якраз напроти фільварку). «Форнали», за визначенням комуністичної ідеології, належали до «пролетаріату». Так що село Стегніківці було багате на “пролетаріат”. «Пролетарі-форнали» тяжко працювали на польського окупанта і своєю працею заробляли на кусок хліба (без масла), щоб прогодувати свою родину. Їм було не до політики.

Церква в Стегніківцях (на той час) була велика, збудована в частині села, що називається “Торою”. Церкву збудували на Горі з Добривідського каменю і її було видно зі всіх кінців села. Парохом (священником) був отець Олеськевич, людина демократичного бачення, бо часто сам ходив за плугом.

Священник Олеськевич був великим авторитетом в селі. Завдяки йому великих політичних сварок не було, хоча в селі і було кілька політичних “партій” протилежного напрямку. Була організація “Рідна школа” – малочисельна, в основі орієнтації її членів відчувався вплив ідей націонал-соціалізму (щось таке). Були і «есдеки» (соціал-демократи), були і радикали (Франка-Павлика). Були досить поважні господарі і їх авторитетом був Карпо Чикало (що жив біля млина).

“Багачами”, як їх в селі називали, були Малички, Харитон Маличок (не дуже ідейний господар, дехто його називав “глитаєм”). Петро Маличок (трохи ідейний, брат Харитона). Петро Маличок, син Трохима (зовсім не ідейний). У цій родині ще був брат Петра – Василь,

сестри – Фрозіна, Євдокія, Стефка, Марія, всі вони були ідейними, сповідували українську ідею, до кінця залишалися патріотами.

Ідейними селянами була вся родина Бутринів. Левко Бутрин (авторитетний і всіма шанований господар), Омелян Бутрин (найкращий коваль села, всіма визнаний авторитет, патріот, колишній січовий стрілець). Іван Дячун, Іван Бутрин також були всіма знаними поважними господарями.

Довголітній “війт” села Степан Дячун також мав великий авторитет серед селян. Треба сказати, що в тих господарів було по 12-15 моргів поля, вони були добрими господарями, не послуговувалися чужою працею. Іван Бутрин (останній голова села) загинув у сталінських таборах. Стегніківці мали б поставити йому пам’ятник.

Кожного року 1936-37-38 років у Стегніківцях проводилися “фестини” (фестивалі) біля будинку “Просвіти”. З сусідніх сіл приходило багато гостей. Щоб робити такий “фестин” треба було брати дозвіл у повітового польського «сатрапа», який називався старостою повіту і, як правило, був польським шовіністом. На фестиваль приїжджав гарний Просвітянський оркестр з села Чистилів. Хоч як поляки гнобили і видумували всякі перепони, український дух і українська ідея були живі.

Десь у 1938 році (весною) поляки почали завозити до нас своїх осадників-мазурів. Метою поляків було – поселити їх на Стегніківських полях (між Стегніківцями та Дубівцями). Дали їм по кілька гектарів української землі і мазури почали будувати там свої халупи. До зими поляки побудували свої халупи при допомозі таких самих «осадників», які приїхали на наші землі трохи раніше. Охороняли їх жандарми, але це їм не допомогло. Одної ночі згоріли всі халупи. На другий день наїхало в село повно польських жандармів і почали знущатися з місцевих селян. Коли настала зима, то тоді наче все затихло. Але весною 1939 року поляки знову з’явилися в селі. Заарештували вісім хлопців (явно це була робота зрадника). Забрали тоді поляки Василя Ремінника, Гната Дячуна, дяка, братів Баранів і ще двох братів (прізвища не пам’ятаю). В хатах заарештованих і дворах біля їхніх хатів все перекопали, перерили. І лише через кілька днів знайшли зброю в обійсті Гната Дячуна. Вісім заарештованих, як члени ОУН, хлопців сиділи в Тернопільській тюрмі (селяни обговорювали подробиці арешту і кивали на одного із стегніківчан, висловлюючи підозри в тому, що це він видав Стегніківських хлопців).

Хлопці сиділи в Тернопільській тюрмі, чекаючи на показовий суд, але в поляків на те дійство не залишилося часу. Довелося їм тікати з української землі, хто куди! У вересні 1939 року прийшов у Галичину ще страшніший окупант під маскою старшого брата вдягнутого у будьонівки і ватні фуфайки, які у Стегніківцях називалися «куфайками». Ці окупанти, які називали себе “освободителями”, вступили в Стегніківці зі сторони Збаража. Громада Стегніковець “тріумфальних арок” їм не робила і синьо-жовтих прапорів не вивішувала (як у деяких «дурнуватих» селах). Більшість селян до певної міри орієнтувалися у питаннях міжнародної політики і здогадувались, що то за “хороба” з’явилася у «куфайках». Правда, зраділи тим «визволителям» стегніківські «форналі», які мали славу сільських нероб, бо не хотіли обзаводитись своїм господарством, а жили за рахунок прислугування на господарстві фільварку. Вони міркували, що з приходом “визволителів” зразу заживуть багато, будуть їсти хліб з маслом, посиплеться “манна небесна”.

Ну, і раділи, сподіваючись, що землю дадуть їм «задурно». Серед них з’явилися навіть комсомольці. А прокомуністичні настрої в їхньому нечисельному середовищі виникли ще задовго до приходу «освободителів». Зауважимо, що у середовище, в якому проявилися настрої прихильності до комуністичної влади, входили лише «форналі» і «діди» («діди» – це ледацюги, які трималися осторонь громадського життя і не вважалися самодостатніми господарями). Правда, свої настрої, які можна назвати прокомуністичними, вони старанно конспірували. Ці настрої вони проявили відкрито, коли раділи приходу “освободителів”. Власне, вони буквально за один рік стали ворожою «п’ятою колоною», яка за весь час свого існування позиціонувала себе як вороже антиукраїнське об’єднання. За поляків вони діяли підпільно і навіть польська недоруга “дефензива” не могла їх виявити. Але національно-свідома молодь в кінці 30-х років вже знала, хто із стегніківчан є прокомуністичним шпигуном. Символічним було те, що симпатиком комуністичної влади відкрито задекларувала себе людина з кримінальним минулим, про яке у селі всі знали. Ця людина стала головою сільради, куди понабирали таких як він. Комсомольська «ячейка», яка виникла у Стегніківцях після приходу «освободителів», взялася за справу як помічники КГБ (тоді ця спецслужба називалася НГБ). В школу-семилітку навезли невідомо звідки своїх вчителів, які «зуби з’їли» на історії ВКП(б). Запам’яталася вчителька Шура Гетман, яка “внікала” у всі «дела» сільської громади. Ходила по хатах і «убедітельно» агітувала до колгоспу.

Найактивнішими противниками більшовицької влади після війни були бувші бідаки – «форналі», які ще у 1939 чи 40-му році отримали по кілька гектарів панської фільваркової землі і почали господарювати, а тут – на тобі – «колхоз!». Дійсність псувала програму їхньої партії ВКП(б). Арештовувати їх не виходило, бо були прокомуністичним сільським «пролетаріатом». Та як би там не було, але якраз з допомогою отого сільського форнальського «пролетаріату» – “колхоз” був створений. За «убедительною порадою» начальства «зверху» «колхоз» назвали ім. Калініна. Багатьох селян заганяли в колгосп при допомозі кулака і нагана, а деяких – непосильним «контингентом» (податок натурою, коли в обов’язковому порядку треба було здавати продукти отримані з присадибного господарства).

Настало «щасливе і заможне» життя у Стегніківцях, як і в усіх інших довколишніх селах. В селі з’явилися «уполномочение», які винохували, «що хто каже» і чим «дише».

Вижили з села глибоко поважного священика Юрія Карпінського з родиною... На бувших поважних господарів прикро було дивитися. В сільраді сидів «уполномоченой». Селом керував голова сільради. Сельпо також працювало, але там полиці були пусті. Клуб працював на всіх «парах», бо приїжджала щосуботи кіноустановка, яка крутила кіно про Чапаєва і всякі інші “совецкі фіглі”!

Школа у селі стала семиліткою і розмістили її на фільварку, де колись жив Пікгольц (управляючий фільварком). Директором школи став наш чоловік – Іван Івахів з Дубовець, ще було двоє вчителів родом з Шляхтинець, але вони довго не навчителювали, бо в селі була наглядка з КГБ (тоді воно називалося НДБ здається) Шура Готман. Зимом, під весну, приїхали “сині кашкети” і забрали Івана Івахіва, а через тиждень забрали ще і тих двох шляхтинецьких вчителів. На їх місце привезли своїх і «дело пашло». Брехня про «светлое будущее» на голови учнів лилася рікою. Серед селян «уполномочені» і прислані вчителі розпочали підготовку до великого збору у Львові, на якому “делегати” проголосували за возз’єднання з СРСР. Тих, хто б голосував «проти», не було, бо вони вже сиділи по тюрмах.

В село часто приїжджали з району (Великих Бірок) «уполномочение” по пропаганді. В Читальню, яку перейменували на «Клуб» зганяли велелюдні збори і «уполномочение» своєю пропагандою наганяли на людей страху, який особливо сильно впливав на тих малограмотних, які залишилися в селі після арештів учасників

національно-визвольної боротьби. Кричали: «Здесь на вашей земле ещо скриваються ярие врагі савецкой власті буржуазние націоналісти (ще не німецькі), іх нужно разоблачать і передавать у руки савецкой власті! Кто будет скривать іх, тот будет наказан нашімі органами!» Ось такі були велелюдні збори! Веселе життя тоді було в селі Стегніківцях.

Народ звикав до біди, що звалилася на нашу землю. Люди в «колхозі» заробляли грами на трудодень, потім навчилися трохи красти те, що колись було своє і якось жили, навіть за давньою звичкою в «клубі» проводили різні культурні міроприємства. «Уполномочені» навезли своєї літератури про Павку Корчачіна і про Чапаєва, а ту літературу, що була в «Просвіті», люди трохи поховали, що могли, а решту уповноважені від культури знищили (спалили). Через якийсь час органи НГБ розібралися в польських архівах, що залишилися не знищені, а там польські «специ» багато понаписували про «русінуф». Для органів НГБ то був «золотий клад». От і почали їздити по селах «сині кашкети». На основі даних про націоналістів, добутих чекістами з отих польських архівів, почали наших людей арештовувати.

Так що польська «охранка» велику послугу зробила органам НГБ. Вони мали вже все готове понаписуване на кожного підозрілого «русіна». Велику послугу зробили для советів польські окупанти! Советські «органи» добре вивчили польські архіви і, закотивши рукави, взялися до роботи. Робили по селах «провокації» і по ночах забирали залишки патріотів.

В Стегніківцях також влаштували маленьку провокацію. Травневої ночі 1940 року (хтось?!) побив голову сільради «таваріща» Фіялку?! Через кілька днів, також травневої ночі, арештували десяток хлопців (тих самих, що у 1939 році, з настанням війни, були звільнені з польської тюрми). Село оніміло від страху. Через кілька днів зібрали збори села, виступав районний прокурор і другі сатрапи і «клеімлі» український буржуазний націоналізм (ще не німецький) «ету гідру» буржуазії.

Ситуація ставала все критичнішою. Декого із Стегніковець заарештували. А деякі родини націоналістів почали готуватися до Сибіру. А дехто ночував в лісі, сподіваючись на Божу ласку. Господь Бог почув молитви мучеників, бо почалася війна. Велика надія для Галичини! Совети «драпали» і робили свої катівські справи. Вимордували в'язнів Тернопільської тюрми і так зробили по всіх містах і містечках Західної України. Народ пережив і те тяжке лихо і почав придивлятися до чергового окупанта.

Німецький окупант також придивлявся до всього того, що коїлося на нашій землі. Навіть дав згоду створити (на свою користь) українську поліцію. Ну, а українських націоналістів трохи “занесло” на слизькій дорозі, і вони розкололися і почали ворогувати один з другим. З’явилися «Мельниківці» і «Бандерівці». І як воно буває в нашій нещасній історії, «Мельниківців» німці трохи “любили”, а «Бандерівців» розстрілювали. В Стегніківцях почали організовувати сотню самооборони і сотником став Давид Кривоус – колишній «найправдовірніший націоналіст».

Була велика надія, що воскресне Україна під “парасолькою німців”. Але і та надія скоро вмерла, і народ зрозумів, що окупант, який топче нашу землю, якого кольору він би не був, нічого доброго для нас не зробить.

Гей, там, на Волині, створилася Армія УПА!

Ось така правда історії.

Січень 2014 р. Дячун Теодор»

Теодор Дячун в роки перебування в підпіллі

Лист 2.

«...Підпілля і підпільники в селі Стегніківцях 1943-1949 рр., яких я ще пам'ятаю: Павло Солевич, Теодор Маличок (станичний), Ольга Черномаз, Ярослав Кривоус, Степан Рудий, Євген Розвадовський, Карпо Штанькевич, Марія Кіндзерська, Теодор Свічар, Наталка Кривоус. Ну і, безумовно, члени нашої групи, яку «за одним рипом» судили разом. Це далеко не всі підпільники, які в ті далекі 40-ві роки боролись з черговими окупантами, які прийшли на місце німців.

Павло Солевич був діяльним і мабуть першим керівником (організатором у 1942-43р.) підпілля. Це я про таке суджу зі слів першого станичного Тодорка Маличка. Саме він, в кінці 1943 року, нас кількох послав на юнацький вишкіл у село Дубівці під опіку Володимира Маличка («Сурмача» 1925 р.н.), Данила Ремінника («Орла» 1928 р.н.), наймолодшого Теодора Дячуна («Голуба» 1927 р.н.), Івана Каплуна (1927 р.н.), Михайла Маличка (1926 р.н.), Степана Рудого (1924 р.н.), Павла Дячуна (1926 р.н.), Павла Штанькевича (1926 р.н.).

Табір вишколу знаходився у лісі недалеко села Дубівці. Вчили нас володіти всіма видами зброї, кидати гранати, повзати, маскуватися і виживати. На вечерю водили нас у Дубівці (ця частина села, у якій

“Лісничівка”

ми вечеряли називалася «Куток»). Господарі до нас ставились добре, вечерю давали добру і дуже шкодували нас: такі молоденькі і що з вами буде? Ось так нас жаліли. Було нас 60 хлопчаків-романтиків. Наші «учителі» були добрими наставниками. Другий прихід «освободителів» наша вишкільна група зустріла в лісі «Ліщина» (між селом Івашківці і селом Стегніківці). Під лісом була наша база «Лісничівка», – це хата, де жили Данило та Марія Черномази. Там майже постійно знаходився станичний Тодорко Маличок. Часто там сиділи підпільники Наталка Кривоус, Марійка Бутрин (студентка медінституту), Марія Кіндзерська (дуже діяльна зв'язкова). Туди часто навідувалися районні Провідники – «Ярема», «Бурлака» і есбіст «Дуб». Ось така була штаб-квартира, яку ми називали «Лісничівка». Хата, в якій мешкали дядько Данило і тьотя Марія Черномази, виконувала дуже важливу справу для підпільників всієї округи і особливо для стегніківських підпільників у той час. Наші провідники «Лісничівкою» називали всю нашу групу. Наша боївка – це 32 хлопчакі під проводом Ярослава Кривоуса («Бадьорого») знаходилась недалеко «Лісничівки»⁴¹ у «Долинці» (це частина лісу Ліщина). З Дубовецького лісу половину групи привели у «Ліщину» з завданням будувати криївки. Командир «Бадьорій» «ломав голову», де взяти ризикалі і пилку так, щоб не було ні в кого підозри.

Нам зв'язкові повідомили, що у наше село (Стегніківці) наїхало повно окупантів. У частині Стегніковець, яка називалася «Долина» була розташована якась військова частина, а у частині села, яка називалося «Гора», звідкись забрела банда Сабурова, як вони себе називали «красніє партізани». Ця банда поводила себе як озвірілі дикуни – забирали в господарів коней, забивали свиней і жирували на награбованих харчах. Яюсь увечері прийшла зв'язкова Наталка і повідомила, що Сабуровська банда алярмово покинула «Гору». але у другій половині села ще повно солдат. «Бадьорій» таки вирішив у цій небезпечній ситуації будувати криївки. Для цього він послав мене і Данила Черномаза за ризикалями (лопатами) і пилою. Наші хати знаходилися найближче до лісу. Данила на краю села, а моя – 4-та хата від лісу. Данило попрямував до своєї хати, а я, одягнувши куфайку, вийшов з лісу до ставу і стежкою пішов до свого городу, який кінчався вербами над ставом. Не доходячи до городу, побачив сестру Євгенку з відром білизни, яка йшла полоскати білизну. Ще побачив як з Маличкового городу біжить до сестри солдат.

⁴¹ Лісничівка – це хата Д. Черномаза, на подвір'ї якої була добре замаскована криївка. Лісничівка виконувала роль штабу підпільної групи, членом якої був Теодор Дячун.

“Лісничівка”

Підходить до сестри, відбирає відро і щось кричить, хоче її обійняти, а сестра відбивається і плаче. Я гарячково думаю, що робити?! (Сестра була ще підлітком – 13 років). Через мить я роздивився, що це офіцер, скидає портупею і шинелю, погрожує сестрі пістолетом, суне пістолет в кобуру і валить сестру на землю. Сестра підняла страшний «вереск» (а до хатів через город 200 м.). Я, як очманілий, вибігаю з кущів, підіймаю з стежки каменюку, кричу: «Відпусти дівчинку». Офіцер, побачивши мене, вириває з кобури пістолета, але я на секунду його випередив, і моя каменюка мене врятувала. В цей момент крик сестри почув сусід – дядько Петро Деркач, який щось робив на городі і прибіг в той час, коли окупант лежав на землі, а сестра побігла через город до хати. Свідок тої «драми» мене налякав, але вже не було ради. Забираю шинелю, планшет-сумку, портупею з пістолетом, а дядько Деркач поміг відтягнути окупанта «пити воду». По ризикалі я вже не пішов, а з трофеями повернувся до хлопців. Розповів про «пригоду» і почали радитися, що робити. До цієї алярмової події ще додалася друга, бо наша стежа зловила дядька з Івашковець, який сказав, що ховається від москалів, яких в Івашківці теж наїхало повно. Дядька ми відпустили, а самі через «Лису гору» перейшли до лісу «Збаражчина».

Там переходили з одного кінця лісу до другого, маневрували, щоб уникнути небезпеки переслідування. Через декілька днів ми повернулися в околиці села Дубівці і там зупинилися, а через тиждень нам зв'язкові передали наказ перейти до Плотницького лісу, а звідтам через шосе Тернопіль-Броди, через село Івачів Долішний прибути у село Малашивіці, де знаходився великий підрозділ УПА під командуванням «Чорного». Половина хлопчаків з нашого вишколу влилася у його склад, а 11-ом чоловікам із Стегніковець було наказано прибути у «Лісничівку». Після прибуття ми досить швидко збудували в лісі «Ліщина» дві криївки і одну біля «Лісничівки». Криївка біля «Лісничівки» була досить вдало замаскована, оскільки була розташована біля колись покинутого воєнного «бліндажа». Бліндаж був розташований за метрів 10 від хати Данила Черномаза. Дядько Данило навмисне не розбирав цей бліндаж, бо він добре маскував криївку. Ця криївка виконувала своє призначення кілька років і не була ніким викрита.

Невдовзі на «Лісничівку» прийшло повідомлення, що днями розпочнеться велика облава під кодовою назвою «Красная метла».

У Тернополі висадила дивізія МГБ. Це був червень-липень 1945 року. Теодор Маличок («Креміль») отримав наказ прибути з своїми хлопцями на хутір «Чагарі». Взявши зброю з нашого сховку, ми пішли у село. Йдучи вулицею, понад ставом, біля Мильонка Бутрина, почули якийсь шум біля криниці. Маличок послав свого брата Володимира у розвідку. За поворотом вулиці Володимир попав у засідку, де його скрутили, але він ще зміг нам крикнути, що тут засідка. Ми (нас було 11 чоловік) відбігли у двір дядька Микити і залягли за хлівами. По вулиці пробігла велика група солдатів, від «Ліщини» лунали постріли. Один з нашої групи, Василь Пастернак, так перелякався, що Маличок Теодор (Станичний) заспокоїв його при допомозі кулака. Нас сильно непокоїло те, що Володимир Маличок попав в руки «облачників» з нашої вини. Особливо переживав за нього його брат – Теодор Маличок – тодішній станичний. Перечекавши кілька хвилин, заховали кулемет МГ у соломі у дворі дядька Микити (Василь Пастернак відмовився його нести).

Ми перейшли греблю і стежкою понад річкою пішли у напрямку Курників. В кінці села перейшли кладку і пішли на умовлене місце у Чагарі. На краю лісу «Збіч», неподалік Чагарів, ми зустрілися з хлопцями з боївки «Бадьорого». Всі разом лісом пішли на умовлене місце. Не доходячи до місця збору, почули стрілянину, черги з автоматів. Ми зупинилися, порадилися і, залишивши Теодора Маличка (він був

інвалідом, ходив з палицею), який не міг вже добре йти, і охоронця біля нього Василя Пастернака, самі всією групою вийшли на дорогу, яка вела до перших хатів «Чагарів». Показалася перша крайня хата. Все тихо, до хати залишилося кілька метрів, як з за хати вискочили з десяток червонопогонників і крикнули «бандіти, здавайтесь». Всі ми залягли і відкрили вогонь з-за дерев. Червонопогонники заховалися за хату, їм на поміч біжить група від сусідньої хати – десь з 60 чоловік. Ми відбігли до дороги і побігли в напрямку, де залишили Теодора Маличка під охороною Василя Пастернака. На тім місці їх не було. Ми розбіглися по лісі, шукали, кликали, але їх не знайшли. (Через кілька днів ми довідалися, що, почувши ту стрілянину, Пастернак перелякався і вивів Теодора Маличка з лісу на поля у напрямку Курників. А група «облавників» пішла в ліс по нашому сліду, стріляючи по кущах.)

Почувши по стрілянині, що «облавники» йдуть по нашому сліду, ми вийшли з «Чагарів» у напрямку лісів «Диконча долина» і «Дубники», які хоч і розташовані майже поряд, але мають різні назви. Прибігши в ці ліси, ми побачили, що по дорозі між лісами «Діброва» і «Дубники» їдуть автомобілі «студебекери» повні солдат, а також проїхали 4 танки. А із сторони Чагарів в наш бік йдуть «в розсипну» ті облавники, що нас переслідували.

Нас було 14 хлопців, ми перебігли дорогу і сховалися у лісі «Дубники». Десь через годину та ж банда облавників, яка гналася за нами, вийшла з лісу «Диконча Долина» і посунула на «Дубники». Цей лісок невеликий і сховатися в ньому нема де. Критична година. Ми вибігли на чинюс пасіку і долиною побігли до села в напрямку «Долини». Прибігли до хатів біля млина, залягли за хлівами. З горба видно всю «Гору», греблю, біля млина стоять кілька фір, і млин працює. Ми виглянули на дорогу (дорога вище млина і по ній, час від часу, їдуть машини повні облавників в сторону Дубувець).

Підійшовши до хлівів Чабана, ми: Михайло Маличок. Теодор Дячун та Іван Каплун не застали своїх товаришів, які там повинні були бути з «Бадьорим». Ми залишились самі. Ще раз виглянули на греблю і побачили, що багато облавників є біля клубу (колишня «Читальня»). Біля млина нема нікого. Ми відійшли від млина до фігури (побудованої в честь скасування у 1848 році панщини) і, роздивившись навкруг, перебігаємо знов до млина і залазимо під млин із сторони річки (млин із сторони річки, де падає вода з колеса, збудований на палях і під млином є добре місце, щоб сховатися). Свою зброю закопуємо у землю

під двома «палями». Яму викопали куском дощину і якоюсь залізякою, замаскували. Коли ми троє перебігали до млина, то нас побачив мельник.

Під вечір над нами відкривається ляда, і мельник кличе нас, щоб залазили до млина. Розповідає нам новини, в селі повно облавників, їх штаб тут недалеко у клубі і їх там більше сотні, так що маєте щастя, що вони вас не побачили. Приніс поїсти і сказав, щоб ми ночували всередині млина, а, якщо будуть стукати в двері, то щоб через ляду спускалися під млин. Ранком прийде і принесе поїсти і куртку (блюзу) для Каплуна. Ніч для нас була тривожна. Часто проходили групи окупантів, чулися черги кулеметів із сторони Дубовець. Там йшов бій, мабуть з куренем «Чорного». Ранком прийшов мельник, приніс Каплуна блюзу (піджак) і дуже погані новини. На Курницьких полях (від Чагарів) вбили Теодора Маличка і біля нього був Василь Пастернак, якого чекісти привели у свій штаб (у клубі). Внизу старої школи зробили тюрму, туди з сусідніх сіл везуть затриманих. Арештували в селі і декого з селян. Водять по селі Володимира Маличка (брата Теодора Маличка), але він нічого їм не показує, незважаючи на те, що на кожному кроці його б'ють. До свого «штабу» звозять чоловіків та жінок і після допитів виводять і зачиняють у новоствореній тюрмі. Пробыли ми у млині три доби (вночі у млині, а вдень – під млином). З-під млина було добре видно, що робиться біля “клубу”. Від млина, через річку, до “клубу” було десь 200 м. Через три дні нашого сидіння під млином вся банда облавників алярмово виходить в сторону Дубовець. В клубі нікого, в селі також, облавників нема в селі ніде. Ми вийшли з млина і пішли до дядька Дмитра Бойка (вітчима Михайла Маличка), думали переспати у stodolі. Мати Михайла принесла до stodolі вечерю. Прийшов дядько Дмитро і повідомив, що дядько Петро Маличок привіз сина Тодорка з-під Чагарів, завтра будуть хоронити і додав, щоб ми із stodolі “носа не висовували”. Над ранком почувалася стрілянина десь в стороні греблі. На село посунула нова хвиля “Червоної мітли”. Прийшов дядько Дмитро і порадив, щоб ми йшли у криївку, яку дядько Дмитро вирив ще у 43-му році. Нас троє полізли у криївку. Криївка була добре замаскована на той час, могло сидіти 5-6 хлопців. В криївці було добре чути, як хто йде до хати і ходить по подвір'ю. День і ніч пройшли спокійно. Дядько Дмитро підходив до душника і передавав новини. У селі знову повно “облавників”. У сусіда Петра Маличка (батько Тодорка і Володимира) опергрупа розвалила льох і піками шукають криївку, перерили все подвір'я. Вечеріє, а вони все там товчуться!

Вечером опергрупа покинула нашу вулицю. Ми вирішили залишити криївку і йти на станицю в Івашківці. Думали, що там є наші хлопці. Сидіти у криївці і чути, коли над головою топчуться “облавники”, то треба мати “залізні нерви”, а над нашими головами за минулий день топталися два рази, і ми добре чули московську лайку. Вночі вилзли з криївки і через ліс “Ліщину” пішли на хутір “Писки”, зайшли до Ремінника, але сестра Данилка Наталка сказала, що не бачила його більше тижня і що вчора близько двадцяти облавників піками шукали у них криївку. Надвечір ми пішли на Івашківці. Перші хати Івашковець метрів 400 від хутора Писки і ми городами пішли на Івашківську “явочну квартиру”. Ольга Іваниха (наша зв’язкова) перелякалася, коли ми зайшли до хати. Недалеко є велика група облавників і недавно пройшли вулицею дві групи, вони знаходяться біля костела, а це 300 метрів від її хати! Перелякана Ольга (нашою появою) повела нас у сховище в хліві. Ми сиділи у тім сховищі цілу добу, більше не витримали, задихалися. Ранком підійшла Ольга і повідомила, що “облавники” прочісують ліс “Ліщину” і в Івашківцях знайшли криївку, але там нікого не було. Увечері ми покинули наше сховище, пішли в сторону Дубовець, але при переході кладки в районі “вільхи” з частини села Дубівці, яке називається “Селисько”, почули стрілянину. Повернули на сіножать біля хуторів “Писки” і залягли у копицях сіна. Ранком Михайло пішов попід став до Стегніковець. В селі спокійно, невелика група облавників сидить у “клубі”. Михайло зустрівся з станичною Ольгою Черномаз («Воронячихою»). Вона повідомила, що Провід рекомендує всім тим, хто має можливість, легалізуватися. У Збаражі є своя людина, що буде тим займатися. Дала адресу і “координати”. В кінці червня, на початку липня на районах Тернопільщини “Червона мітла” видохлася, стало спокійніше. Емгебісти інтенсивно почали вербувати агентуру. По всіх селах були розташовані чекістські гарнізони. В Стегніківцях вони зайняли приміщення, яке нині називається «Клуб», і стару школу. Коли привозили вбитих повстанців, то підвішували на вулиці до плота. Отак вбитих і розіп’ятих тримали по кілька днів. Біля школи був великий льох, збудований ще мабуть за Франца Йосифа, там «емгебешники» чи «смершисти», які окопалися у Стегніківському «клубі», тримали арештованих, а потім вивозили їх до Тернополя.

Ось така «ситуація» була у Стегніківцях і в довколишніх селах в червні-липні 1945 року.

Нас троє добралися до Збаража при допомозі мого батька Григорія Дячуна. Батько спочатку пішов сам, а на другий день пішли ми. Зробили фото і через день були готові документи. Ми стали робітниками УШОСДора на дільниці ДЕУ №5, шосе Тернопіль-Броди. Через день ми з'явилися (новоспечені робітники) у селі Чистилів, де знаходилась контора ДЕУ №5. Начальником тої дільниці був Павло Стецько з Великого Глубічка (в той час був районом). Майстром дільниці був старий підпільник Киричок, який мешкав у селі Плогича і в якого була дуже добра криївка. Там був наш опорний пункт, була наша зброя. Перший «опорний пункт» був у селі Івачів Долішний, у дядька Івана Білоуса. Певна кількість наших «кадрів» були в селі Івачів Долішний. А найголовніші – у селах Плотичі, Чистиліві, Білій, Гаях Шляхтинських, Курниках, Стегніківцях (найбільше), Івашківцях, Дубівцях, Зарубинцях. Нашим головним «транспортом» були ровери.

Наша підпільна група підпорядковувалася Провіднику «Бурлаці» («Бадьорий» на той час вже загинув). В той час куренів вже не існувало. З куренів були створені районні і місцеві боївки по 15-20 чоловік. Хто мав можливість, той пішов у глибоке підпілля. Така була ситуація на 1946-47 рік. Про діяльність підпільної групи «Яр» я написав у відкритому листі до самого страшного опер-ката Гоцуляка, який діяв на північному терені Велико- Бірківського району: села Чернилів-Руський, Байківці, Шляхтинці, Лозова, Курники, Стегніківці. Часто на тім «терені» діяли опер-групи Крилова і Лазутіна. Але самий підлий і страшний був опер Гоцуляк. Ми з Володимиром Воркуном і іншими у 1992 році довго шукали місцезнаходження того катюги і знайшли його на кінець 1993 року у Тернополі на вул. Пушкіна (як це було, опишу далі, якщо це потрібно!?) Зателефонуй!

Лютий 2014 р. Теодор Дячун».

Лист 3.

«...Село Чистилів 6 - 7 км від Тернополя і 2 км від райцентру Великий Глубічок. В кінці села знаходиться два залізничних мости через ріку Серет. Мости охороняла рота червонопогонників. В Чистиліві був організований колгосп. Перший в тім районі. Був у Чистиліві створений також «істребительний отряд» з мешканців села, який селяни називали по своєму – «стрибки». Ось таке було село Чистилів.

Через село проходила шосейна дорога Тернопіль-Броди. В селі була «контора» ДЕУ (дорожньо-експлуатаційна дільниця), де

Теодор Дячун у 2014 році

працювали кілька наших законспірованих підпільників : Іван Катчун, Теодор Дячун. Власне Теодорів Дячунів було двоє з однаковими іменами і прізвищами. Тут я згадав того, якого в селі Стегніківцях називали вуличним іменням «Хобнячок». Іншого Теодора Дячуна, який мешкав у Стегніківцях, чомусь не назвали ніяким вуличним іменням, а називали просто – син Гриця Гурового. Крім І. Каплуна і Т. Дячуна (котрий «Хобнячок») був серед наших підпільників у Чистиліві ще один хлопець з села Біла і три хлопці з села Плотица.

Дільницю очолював Павло Стецько з Великого Глубічка. Дорожнім майстром був І. Киричок, який керував нашою групою. Група виконувала завдання районного Проводу.

Зазвичай під прикриттям ночі підпільники виконували різні завдання проводу, а вдень латали на дорозі Тернопіль-Броди ями, розбивали каміння на проїжджій частині тощо. Часто нам приходилося підсилювати боївки обох районів. Але здебільшого провід доручав нам самостійні завдання.

У жовтні 1946 року ми отримали завдання підсилити кущ – «Бадьорого» (Ярослав Кривоус). Місце збору було назначене у хуторі Чагарі. Зібралось нас 40 хлопців. Проводом було поставлене перед

нами завдання – йдемо нищити Чистилівських «істрібітелей», які від безкарності так знахабніли, що навіть самостійно почали ходити по лісах на облави і шукати криївки. Своїми діями переплюнули навіть «оперів».

Наша розвідка повідомила, що чистилівські «стрибки» у Пронятинському лісі навіть знайшли криївку і вбили двох повстанців. Отже, повстанці вирішили їх покарати. Підійшли під саме село, вже були біля хатів, як один з повстанців впав через межу на городі, автомат не був забезпечений і дав чергу вистрілів. Через хвилю посипалися вистріли на вулиці села. Була дана команда відходити. Наше завдання не було виконане, через необережність хлопця.

Операцію зі знищення чистилівських «стрибків» було відкладено на невизначений час. «Стрибки» почували себе героями, бо розповідали всім, що відігнали бандерівців від села! В селі Чистилові ми мали двох наших зв'язкових. Один із них – Василь Маличок доводився мені дядьком (брат моєї мами), який десь у 1937 році оженився до Чистилова. Він був цікавою людиною. Він пройшов німецький полон і вижив, напівживим повернувся з того полону.

Дядько Василь допомагав нам у виконанні багатьох завдань проводу. У нього була невелика криївка збудована ще при німецькій окупації. Ніколи ні в чому нам не відмовляв. Так і цього разу. Ми приїхали до дядька Василя у справі. Приїхали саньми 8 чи 10 березня увечері десь біля 8 години. Зайшли до дядька, поговорили. Дядько згадав і про наш провал, докорив за те, що у нас нема доброї дисципліни. Провів нас – Данила Ремінника і мене, Теодора Дячуна до саней, які стояли у темному провулку недалеко його хати. Коли ми підходили до саней, по вулиці пройшов чоловік з карабіном наперевіс. Дядько Василь і каже: «Ось пішов стрибок Ясінський на вечерю. «Стрибки» з свого кубла в цей час йдуть на вечерю. Їх приміщення знаходяться десь коло 500 м від нас, навпроти читальні (по нинішньому клубу). Ще додав: « Ми зараз можемо і вдвох їх роззброїти і добре провчити!»

Дядько Василь каже: «Ось хата того «стрибка» Ясінського, почекайте поки він вийде з хати, відберіть зброю, і він вам скаже пароль і відкриє двері до їхнього «кубла». Їх там зараз має бути небагато». Ех, була – не була! Попробуємо. Дядько Василь пішов на своє подвір'я, а я і Данило затаїлися біля хати того «стрибка». В нас був автомат МП, пістолети і дві гранати (вся наша зброя була під дном саней у спецащику, з якого можна було швидко її дістати).

Через 15-20 хвилин вийшов «стрибок», щось мугикаючи до себе. Хвилина – і «стрибок» у наших руках, сильно наляканий. Ми йому пояснили, чого від нього хочемо, якщо виконає – буде живий. Погодився! Якщо буде втікати, пристрелимо! Повна згода! Пішов з нами до саней, розвернули сани і поїхали до їхнього приміщення. Вулиці села були пусті. Не зустріли нікого. Зупинилися біля самого входу, «стрибок» спереду, ми за ним. Стукає чотири рази і через секунду ще раз. Двері відчиняються, Данило сильно пхає його в середину. Ми на порозі даємо команду – всім руки вверх. У приміщенні 8 чоловік і цей 9-ий – Ясінський. Зброя стоїть в кутку, гранати в ящику. На скору руку Данило їх обшукує і заганяє під нари. Читаємо їм лекцію про політичне становище України, попереджаємо, що якщо будуть і надалі так щиро служити кагебістам, то ми їх відстріляємо по одному і їхні родини будуть теж сильно покарані.

Данило каже: «Ми і зараз можемо вас всіх тут постріляти, але даємо вам можливість покинути ту банду яничарів-запроданців. Ми кладемо під двері міну, то якщо хочете жити, сидіть під нарами до ранку».

Всю зброю і гранати забираємо на сани і по тій же вулиці їдемо до підсобного господарства МГБ, яке знаходилося в дворі вивезеної родини. З хліва забираємо одного кабанчика під 100 кг. Допоміг нам повантажити його сторож того ж кадебістського господарства. Сторож попросив, щоб ми забрали ще двоє коней з сідлами, бо ці коні є власністю начальника Тернопільського МГБ. І начальник використовував цих коней для поїздок по околицях Тернополя. Потім сторожа цього підсобного господарства енгебісти заарештували, але за тиждень відпустили і вигнали з роботи. «Стрибка» Ясінського і тих вісьмох також забрали у район у МГБ. По черзі за 10 днів відпустили всіх, крім Ясінського. Його доля мені невідома. Ось так ми знищили Чистилівських «стрибків».

Через багато років мені у Києві подарували книжку «Поділля» – 4-й том, написаний професором університету Шевченка Володимиром Сергійчуком. В тій книжці багато документів з архіву Тернопільського МГБ. Ось там був рапорт начальника МГБ і доповідна першого секретаря КПСС Тернопільської області товариша Компанця, товаришу Кагановичу, з грифом «совершенно секретно». Досить цікава доповідь. Він там пише, що на поїмку і знищення трьох бандитів, кинуто всі сили з чотирьох районів і ще додав до них чотирьох дуже великих «спецов». То я зрозумів, що він сподівався знайти своїх «скакунов». Ну, а ті дуже

гарні коні пішли служити в УПА на Кременеччину. А його «доповідна» Кагановичу брехлива, бо нас було двоє, а не троє і про зброю також збрехав. Наше завдання полягало в тому, щоб «діставати» зброю, набої, провіант. Просити щось у селян ми вже не сміли, бо москалі їх так грабували, що просити у них щось якось совість не дозволяла. А забезпечувати всім необхідним формування УПА і боївки ОУН треба було постійно. Ми те все необхідне брали, де тільки була хоч якась можливість. Це були зазвичай колгоспні комори, в яких складувалося різне добро приготовлене для поставок «государству». Якщо з 1945 по 1947 роки ми для потреб підпілля одержували зброю і продукти збирали, як добровільні пожертви в нашого населення, то вже у 1948 році ні ми, ні інші наші групи ніколи нічого не брали у наших селян, бо в них вже нічого не було. Москалі у селян вже на той час все вигребли.

Про те як ми «діставали» друкарську машинку, то звіт про те напишу у другому «рапорті», який я склав, як і цей, перед прийдешніми поколіннями. Біда в тім, що мій старий «комп'ютер» вже починає давати збої, тому у мене багато помилок у тій писанині. Прошу пробачення!

Та ще треба їздити на Майдан!

*Лютий 2014 р.
Теодор Дячун «Голуб»
м. Біла Церква»*

Лише тепер, коли вже минуло більше як півстоліття по тих подіях, ми дізнаємось, що партизанська діяльність стегніківської групи партизан, в бойових діях якої брав участь Теодор Дячун, серйозно турбувала перших осіб України. Щоб не бути голослівним, ми опублікуємо деякі документи, які це підтверджують.

Співставляючи зміст того, що чекісти задокументували у своїх «докладних» і «справках», із спогадами Т.Дячуна, ми матимемо яскравіше уявлення про деякі епізоди бойової діяльності стегніківського патріотичного підпілля. Тож усні спогади Т. Дячуна ми ілюструємо копіями архівних документів, у яких йдеться про ті ж події, про які розповідає Т.Дячун. Документи про події у Стегніківцях нам вдалося вивчити, а з деяких зробити копії. Цікавим є те, що результати бойової діяльності стегніківських оунівців, які були відображені в документах, турбували ЦК КП(б)У і самого першого секретаря ЦК КП(б)У Лазаря Кагановича. Нижче ми публікуємо копії деяких документів, не перекладаючи їх з російської мови.

**Витяг з довідки зав. сектором ЦК КП(б)У Богомолова
про окремі факти з діяльності ОУН–УПА у
Тернопільській області в березні 1947 року**
ХАРАКТЕРНЫЕ БАНДПРОЯВЛЕНИЯ ТЕРНОПОЛЬСКАЯ ОБЛАСТЬ
31 березня 1947 року.

15. III.47 г. в селе Бриков Шуйского района и в селе Частылув Великоглубочецкого района бандитами разоружены 2 истребительных батальона, бандиты, захватив один пулемет, 21 винтовку, 9 гранат, 360 патронов – скрылись.

Зав. сектором отдела ЦК КП(б)У по западным областям 31.111.47.
БОГОМОЛОВ

(Наведений текст документу скопійований з оригіналу⁴²).

**Доповідна секретаря Тернопільського обкому КП(б)У
Лазарю Кагановичу
«О разоружении истребительного батальона в селе Чистиллов
Велико-Глубочецкого района Тернопольской области»**

31 березня 1947 року.
№ 464/с Сов. секретно.

г. Киев, ЦК КП(б)У товарищу КАГАНОВИЧУ Л. М.

О разоружении истребительного батальона в селе Чистиллов Велико-Глубочецкого района Тернопольской области

Выездом на место происшествия представителей обкома КП(б)У, моего лично и следственными материалами областного Управления МГБ установлено, что 18 марта 1947 года тремя неизвестными бандитами в с. Чистиллов Велико-Глубочецкого района разоружен истребительный батальон при следующих обстоятельствах:

Истребительный батальон с. Чистиллов состоит из 30 бойцов, на вооружении имеет 15 винтовок. В 21 час 18 марта 1947 г. в истребительном батальоне находился только один боец Баворовский Франко, остальные бойцы были отпущены начальником этого батальона тов. Старченко по домам на ужин, сам тов. Старченко также ушел домой ужинать. Используя отсутствие бойцов в истребительном батальоне, три бандита подъехали подводой к истребительному батальону, два вошли в помещение истребительного батальона, положили на пол бойца Баворовского, взяли 13 винтовок и 220 патронов, сложили их на подводку

⁴² Документ знаходиться в ЦДАГОУ: ф. 1. – Оп. 75. - Спр. 62. - Арк. 51-55.

и ушли в колхоз, находящийся в пятидесяти метрах от истребительного батальона.

На колхозном дворе бандиты схватили сторожа старика Хойтена М., вбросили его в помещение домика, находящегося на территории колхозного двора, один стал возле дверей, а остальные два бандита убили поросенка весом 60 - 70 кг, взяли две лошади и, привязав их к повозке, уехали в сторону с. Плотыч.

О случившемся сторожем гр-ном Хойтен и начальником истребительного батальона т. Старченко было сообщено через 15-20 минут в райотдел МВД оперуполномоченному т. Сименюку и в райотдел МГБ оперуполномоченному т. Загребе, но последние прибыли на место происшествия только к 12 часам ночи, через 2 часа 30 минут. Прибыв на место с бойцами войск МГБ, Сименюк и Загреба не приняли мер по преследованию бандитов, ограничившись только допросом бойцов истребительного батальона. Организованные поиски бандитов по прибытии в райцентр начальника райотдела МГБ т. Лавренюк, находившегося 18 марта 1947 г. в селах района, не дали положительных результатов.

Причинами разоружения истребительного батальона являются:

а) отсутствие дисциплины и порядка в истребительном батальоне;
б) на протяжении двух лет в с. Чистилов не было до этого ни одного случая бандпроявлений, что послужило поводом для самоуспокоения у руководителей райкома КП(б)У и райотделов МВД и МГБ;

в) отсутствие нашей агентуры в селе и внутри истребительного батальона;

г) предательство со стороны бойца истребительного батальона Ясинского, который, как показала проверка, привел бандитов к помещению истребительного батальона.

Обкомом КП(б)У и областным Управлением МГБ приняты следующие меры:

1. Вопрос о разоружении истребительного батальона в с. Чистилов Велико-Глубочецкого района обсужден на заседании Велико-Глубочецкого райкома КП(б)У и бюро обкома КП(б)У (решение бюро обкома КП(б)У прилагается).

2. По вскрытию местонахождения бандитов и их уничтожению по разработанному плану, кроме Велико-Глубочецкого райотдела МГБ, привлечены райотделы МГБ смежных районов: Збаражского, Заложцевского, Зборовского и Козловского, а также работают пять

оперативних військових груп и одна спецгрупа. Кроме того, из областного Управления МГБ командирована оперативная группа в составе 5 чел. во главе с начальником 2-го отдела УМГБ подполковником т. Шагановым.

В результате проведенных мероприятий 23 марта 1947 года оперативно-войсковой группой, возглавляемой лейтенантом т. Шульгиным, на границе Велико-Глубочецкого района в селе Березовица-Малая Збаражского района при вооруженном сопротивлении убит бандит (труп которого не опознан). У убитого изъяты винтовка, пистолет и 50 шт. патронов.

О дальнейших результатах сообщу дополнительно. Секретарь Тернопольского обкома КП(б)У И. Компанец № 464/с 31/НІ-1947 г.

Копія. Машинопис⁴³.

Т. Дячун дає нам можливість скористатися інформацією трохи ширшою від тої, яка згадана в архівах колишнього МДБ. Спогади Т.Дячуна цінні тим, що він був безпосереднім учасником національно-визвольних змагань середини минулого століття. Для того щоб свідчення Т. Дячуна були максимально переконливими і достовірними ми виділяємо окремо коментар Теодора Дячуна написаний ним особисто в листі до автора пропонованого нарису про історію Стегніковець.

Лист 4.

«...Даю своє пояснення щодо опублікованої інформації викладеної у тексті доповідної І. Компанця про роззброєння Чистилівських «стрибків».

У своєму повідомленні-докладі Кагановичу, секретар Тернопільського обкому КПУ Компанець все перебрехав на свою користь. А було так: я – Дячун Теодор, псевдо «Голуб», Ремінник Данило, псевдо «Малий», приїхали вечором у 10-й годині саньми на зв'язок до мого дядька Василя Маличка, який був зв'язковим у «Бурлаки» і в якого була криївка зв'язку. Сани поставили у провулку недалеко хати і пішли до дядька Василя. У розмові дядько згадав нашу невдалу акцію. Літом, коли акція по знищенню Чистилівських «стрибків» не вдалася. Дві боївки йшли у Чистилів, щоб знищити те кубло і потерпіли невдачу через «головотяпство» одного члена боївки. Дядько був обурений такою невдачею! Сказав: «Ті «стрибки» зовсім знахабніли і хваляться, що відігнали велику банду від села. Беруть участь в облавах, допомагають опергрупам. Недавно знайшли криївку

⁴³ ЦДАГОУ: Ф. 1. - Оп. 23. - Спр. 4575. - Арк. 47-50.

у Пропетинським лісі. Багато сили не треба, щоб їх роззброїти і добре морди побити. Та ви зараз можете те зробити удвох! «Виклав свій план: «Ті «стрибки» щовечора зі свого «кубла» розходяться на вечерю по своїх хатах. От недавно пішов один «стрибок» на вечерю, третя хата від мене. Ото зачекайте на нього, відберіть карабін і він наляканий все зробить, що скажете». Данило каже: «Давай поспробуємо!». Попрошались з дядьком Василем, пішли до свого «транспорту», під'їхали недалеко хати «стрибка» Ясінського і стали чекати. Через 15-20 хв. він вийшов з хати, і ми його зловили, був дуже наляканий, ми пояснили йому що так треба! Посадили на сани і поїхали до їхнього приміщення в центрі села. Під'їхали, Данило взяв його під руки, «стрибка» підвели до дверей, він постукав і назвав пароль, двері відчинилися. Данило пропустив стрибка вперед, стрибки грали в карти, зброя стояла біля входу. Данило скомандував всім підняти руки, стати до стіни (було їх у приміщенні 8 чоловік. Під стіною були нари низько від підлоги, всіх загнали під нари, підізнавали одного стрибка, який поміг винести зброю на сани, після того загнали і його під нари і наказали з-під нар не вилазити, бо ми до нар кладемо гранати. Хочете паскуди жити – не рухайтесь! Зачинили двері на ключ, що був у дверях. Ключ забрали і поїхали назад. По вулиці не зустріли нікого. Проїжджаючи біля дядькового обійстя, Данило каже: «Тут недалеко є «підсобне хазяйство» управління МДБ, давай заглянемо туди і візьмемо одну свиню». Під'їхали, я відкрив ворота і в'їхали у двір. Вийшов сторож, дядько років під 65, в руці «дубельтівка» – питає нас, чого ми хочемо?! Ми йому пояснили, хто ми і чого хочемо. Показав свинарник, де було з десяток свиней. Данило вибрав одного кабанчика, з пістоля застрелив, а дядько-сторож допоміг погрузити на сани. Вже сіли на сани, дядько підбігає і каже: «Хлопці, зробіть добру справу: тут є верхові коні начальника МГБ, заберіть їх, бо мені через ті коні нема спокою. Щосуботи, коли приїжджає сідлати їх, треба щоб гицав на них по березі. А я мушу їх чистити. Заберіть ту «бїду». – Де вони? Заберемо». Підійшли до стайні: гарні коні і сідла панські. Виводимо, чіпляємо до саней, дядько виносить сідла на сани і дякує нам. Просить, щоб ми його зв'язали і залишили у сторожці. Прохання виконали, сіли на сани і поїхали не на Плотичу (як доповідає Компанець Кагановичу), а на хутір Чагарі. Дорогою все спокійно – усміхнулася удача! Правда, дорога через Чагарі була найдовшою, але безпечною. Через Стегніківці проїхали теж добре. У «Лісничівці» були вже вдосвіта. Зустрічав нас дядько Данило. Тьотя Марія нагодувала нас з Данилом Ремінником. Данило з тими

кіньми і сідлами поїхав на Івашківці, зброю заховали в криївці, сліди від саней загорнули. Ранком до хати прибігла зв'язкова Марія Чикало і повідомила, що в селі повно облавників, і що село заблоковане – щось шукають! Ну, а про подальші події я довідався вже через багато років прочитавши ту «доповідну», що доповідав Компанець Кагановичу. Було ясно, що вся та «компанія» шукала коней «бальшого начальника».

Коні пішли служити на Волинь в УПА, а свиню з'їли члени боївки «Бадьорого».

Чистилівську «операцію» провели всього дві людини: Данило Ремінник та Теодор Дячун при великій допомозі дядька Василя Маличка».

Січень 2014.

Теодор Дячун «Голуб».

Лист 5.

Про акцію із забезпечення спиртом підпільної лікарні УПА.

«...Наш «візит» на спиртзавод села Зарубинці у жовтні 1946 чи 47 року був організований нашою підпільною групою за завданням надрайонного Проводу (провідник «Бурлака»). Ця акція була продиктована тим, що ми, члени групи стегніківського підпілля, відмовилися обходити селян і просити у них одягу та інші речі для «хлопців в лісі», оскільки наші селяни і так вже дуже бідували. Також у наших підпільників виникла проблема з медикаментами. Була відчутна нестача спирту для медичних потреб. Нам доводилося збирати перев'язочний матеріал, а замість спирту замовляти в наших односельців міцний самогон, бо це вже був не 44-й чи 45-й роки.

Крім того ворожа розвідка не дрімала і появилось безліч провокаторів. Всі (і ми, і дядьки) стали обережними і недовірливими. Нікому вже не вірили. А ті, хто займався для нас тиловим постачанням, пішли у глибоке підпілля. Завдання забезпечити спиртом медичні служби УПА стало для нашої групи важким до виконання. Але його потрібно було виконувати. Питання про акцію на спиртзавод виникло на явочній «квартирі», яку ми називали «Лісничівка». Туди нас покликав провідник «Бурлака». Були присутні: Данило Ремінник (тоді мав псевдо «Малий»), господар хати Данило Черномаз, розвідниця-зв'язкова Наталка Кривоус, з села Гаї Теодор Кривоус, Іван Каплун, Теодор Дячун – псевдо «Голуб», Василь Пастернак – наш Стегніківський, також із Стегніковець Сепан Чикало, з Івашковець – Коля, з Курників – Павло.

Данило Ремінник

Народився 1928 року на хуторах “Писки”, які належали до села Стегніківці Тернопільського повіту. Головний член підпільної боївки “Яр” під псевдонімом “Малий”. Брав участь в акції “Плотича” в Чистиліві і двічі в селі Зарубинці і других акціях. Особливо був організатором при здобутті друкмашинки в Тернополі. Він був самим відважним виконавцем всіх акцій, які проводила група “Яр” у 1945-1948рр. Загинув як герой на Чагарських полях у 1948 році. Похований на Стегніківському цвинтарі у Братській могилі

В той час у нас був надійний зв’язок з двома Зарубинськими «стрибками». Цей зв’язок з ними налагодив Теодор Дячун і Іван Каплун на весіллі у Славка Чикала у Зарубинцях. Чикало Славко йшов туди за зятя. Отже, один із «стрибків» був сусідом Славка – (прізвища не запам’ятав). Він передав нашій групі багато дуже цінної інформації, яка і допомогла нам дістатися до того спиртзаводу. Без його допомоги то було б неможливо. Спиртзавод охороняла група «стрибків» в кількості 32 щоночі. Спиртзавод був обгороджений колючим дротом із сигналізацією. На півроку раніше група (сотня) повстанців куреня Чорного вже намагалися заволодіти спиртзаводом, але змушені були відступити. Після того на заводі поставили сигналізацію і зміцнили огорожу з колючого дроту. Увага до того Зарубинецького спиртзаводу виникла тому, що він випускав сертифікований спирт високої категорії, бо спиртзавод, який був у Шляхтинцях випускав спирт-сирець і Шляхтинецький завод охороняла рота червонопогонників. Тому напасти ми вирішили на Зарубинецький завод. Зв’язок з «нашим» «стрибком» підтримувала наша найкраща зв’язкова Наталка.

Після чергового “візиту” зв’язкової Наталки до Зарубинець, «наш стрибок» повідомив, що спирт з танкерів (цистерн) будуть перевозити на Збарзьку станцію найближчими днями. Наголошував на тому, що

брати спирт треба якнайскоріше. Наталка пішла з'ясовувати «план». Увечері прийшла і повідомила, що спирт треба брати завтра об 11 год. ночі. Наш збір відбувся у селі Івашківці біля костела. Групу зібрали. Зібралися члени групи: Данило Ремінник, Данило Черномаз (він був найстарший і мав досвід в проведенні таких акцій), Теодор Дячун «Голуб», Іван Каплун, Василь Пастернак, Теодор Кривоус, Наталка Кривоус (зв'язкова), Павло (прізвища не пам'ятаю) з села Курники. Озброєні були кулеметами, карабінами, автоматами ППШ і десятком гранат.

Десь біля 11.30 ночі ми були біля входу на завод. Зустрів нас наш «стрибок» Микола. Повідомив деталі акції. Ми обірвали телефонні дроти, блокували вхід-вихід з приміщення «стрибків», «реквізували» із заводського майна спецвіз, їх декілька було у дворі заводу. На території заводу було кілька хатів і підсобне господарство, де жили працівники заводу і їздові, що возили спирт на залізничну станцію Збаража. Там жив і оператор, що перекачував спирт з цистерни у бочки.

Прийшовши на територію заводу, ми збили замок на цистерні, привели оператора, підігнали спецвози з бочками, оператор включив помпу, накачав спирту на тих дві бочки, поклали ще 200 літрову бочку, обв'язавши канатом, і поїхали в ніч, давши довгий салют з кулемета. Після нашого від'їзду з заводу робітники, що жили поряд, також понабирали спирту (за наш рахунок), охоронці-«стрибки» також поживилися спиртом. Ніхто нас не переслідував, погоні за нами не було, не дивлячись, що в кінці села (від Збаража) квартирувала рота червонопогонників, які займалися облавами і засідками. Про наш «візит» вони дізналися вранці і пішли шукати «вітра в полі»! Після успішного виконання завдання ми з нашими трофеями, проїхавши село Івашківці, минувши долиною хутір Писки, під'їхали до стегніківського ставу. На березі ставка ми, впевнившись в тому, що за нами ніхто не підглядає, затопили бочки зі спиртом у заростях очерету. Бочки були затоплені до того часу, коли за ними приїхав районний Провідник «Бурлака» з вісьмома хлопцями. Бочки (німецькі, на 300 літрів) були закручені спеціальним кодовим ключем, код ключа знав Данило Ремінник і Данило Черномаз (згідно правил конспірації будь-яку інформацію організаційного характеру мали право знати тільки дві людини).

Далі нашого «спецвоза» Іван Каплун з метою замітання слідів відігнав у село Старий Збараж. Цим маневром ми зуміли збити зі сліду оперативників, хоча до пошуків чекісти залучили спецгрупи з трьох

районів: Велико-Бірківського, Глибоцького і Збарзького. Шукали цілий тиждень, а Гоцуляк, інтуїтивно відчуваючи, де «зарита собака», постійно робив засідки навкруги “Ліщини”. Це для нас створювало певні труднощі, бо нам не можна було підходити до головної нашої «квартири», яка виконувала роль штабу нашої групи – “Лісничівки”.

В цей час дядько Данило Чорномаз поїхав на якийсь конспіративний зв’язок кудись аж за Тернопіль чи ще десь, нам про це було невідомо. Очевидно він налагоджував якісь справи пов’язані з успішним завершенням завдання із забезпечення відділів УПА спиртом (лише через певний час мені стало відомо, що спирт ми «діставали» для підпільної лікарні УПА, яка знаходилася у Заліщицькому районі). За цей спирт наша група отримала подяку Проводу. Ось і все.

Акція друга. Про Зарубинських «стрибків» у 1946 році, чи точніше весною 1947 року. Ми постійно підтримували законспіровані зв’язки з добривідськими хлопцями, які були «стрибками» але співпрацювали з нами. Зв’язок здійснювався не дуже часто через Миколу, який був у «стрибках» найдовше. Від них ми отримали інформацію, що в їхній групі появилися “сексоти”, командує ними старший лейтенант-садист, який нікому не довіряє.

Ми вирішили «сексотів» знешкодити. В їхню групу нам вдалося ввести сім чоловік «добровольців-комсомольців». Чекісти використовували їх, посилаючи робити засідки-облави в поміч оперативникам.

Десь у середині серпня 1946 року знайшов нас Славко Чикало (мій двоюрідний брат), який жив по сусідству від Миколи (нашого стрибка) у Зарубинцях, і передав нам – Данилу Реміннику і Теодору Дячуну, що, будучи на прочісуванні Добривідського лісу, «стрибки» знайшли криївку, у якій була замагазинована зброя: 2 німецьких кулемети МГ, повно магазинів до нього і 3 ящика набоїв, один кулемет Дігтяр, 2 ящика німецьких гранат, якісь документи у валізі. Це все знаходиться в приміщенні «стрибків» на території спиртзаводу (при вході на завод). На завтра мабуть завезуть у Збараж, в МГБ.

На збір групи часу не було. Запрягли у воза добрі коні, і Данило Ремінник та Теодор Дячун увечері (ще не стемніло) поїхали з візитом до Зарубинських «стрибків». Дуже спішили і поїхали на удачу! Озброїлися автоматом «емпі», двома пістолетами і 3 гранатами. Ворота заводу були відчинені (тільки вечоріло). З наскоком влетіли у приміщення, у дверях Данило крикнув: “Всім руки вверх”! Побачивши у Данилових

руках гранату, 8 чоловік, які були у приміщенні, підняли руки. Тільки один з них висмикнув з кобури пістолет, але вистрілити не зміг, бо Данило ногою вибив пістолета з рук. Пригостившись ногою у низ живота, він впав після такого копняка. Всі ящики зброї знаходились у приміщенні «стрибків». Підняли двох «стрибків» і наказали виносити зброю на воза, що стояв біля входу. Наша робота продовжувалась 10 хвилин. Загнали всіх 8 «стрибків» під нари. З їхнього гостя зняли куртку і сумку, кобуру від пістолета (пістолет відібрали ще тоді, коли хотів стріляти), і на двері повішали гранату, відірвавши усики. Поїхали, як вітер, у ніч. Усміхнулася нам удача. Поїхали в Івашківці на явочну квартиру, де знаходилися провідники «Бурлака», «Ярема» і ще нам невідомі, вивантажили трофеї і польову сумку з документами і куртку зняту з того, що відібрали пістолета (парабелум). «Бурлака» з кишені куртки дістав документи і подивився, якимось дивно хитаючи головою. Звернувся до нас: «Хлопці, а ви хоч знаєте чия ця куртка? – Данило каже – Та якийсь був у гостях – «Бурлака» – Чорт би вас побрав! У вас в руках був перший секретар Збараського райкому партії товариш Поддубний. Як же Ви його відпустили? – Я кажу – У нас не було часу на перевірку документів».

Ось так ми познайомилися із Збараським першим секретарем партії КПСС. На цей раз подяки від проводу не отримали. Більше ми у Зарубинці не ходили і не їздили. Була друга робота – діставати зброю, особливо набой і хліб, і до хліба, але не в селян, а по совецких складах, сільпо і інших точках. Про Чистилівську акцію опишу в другім листі.

27 січня 2014 року

Теодор Дячун.

Лист 6.

«... Наказ районного провідника «Бурлаки» знайти друкарську машинку у Тернополі або Збаражі.

Увечері 1946 року наша група отримала завдання від районного провідника «Бурлаки» розшукати добру, велику друкарську машинку (звичайна, кабінетна провід не влаштовувала). На пошуки такої машинки залучили кількох сільських оунівців, що проживали в Тернополі. Пошуки були довгими. Велику машинку знайшла Марія Чикало у будинку УШОС- Дору по вулиці Коперніка (недалеко залізничного вокзалу). М. Чикало працювала в цій установі «технічною» і взялася розвідати всі підходи. Будинок охороняли двоє міліціонерів і на вікнах та дверях була встановлена сигналізація. Для нас цей будинок був «не по зубах». Десь

на початку жовтня прийшов на явочну хату станиці (знаходилася у Карпа Черномаза, оскільки Зенка, його донька, була головною зв'язковою) член нашої групи Василь Пастернак (нинішній дяк). Він повідомив, що знає, де є така машинка. Він працював в Тернополі у ОРСі №7 в районі «Нового світу». Будинок двоповерховий і в ньому знаходилися всі контори ОРСа. Біда в тому, що навпроти того будинку знаходилось 9-те відділення міліції. Він отримав завдання розвідати всі деталі тої справи. Через тиждень повідомив, що друкарська машинка знаходиться у кабінеті на другому поверсі, перші двері справа. На вході, на вікнах є сигналізація, яку включає на ніч сторожа. Кожну ніч в будинку був сторож і у випадку виникнення небезпеки він був зобов'язаний включати сирену. Сторож знаходився на другому поверсі. В будинку був «чорний хід». Двері від нього виходили у двір зарослий кущами. До «чорного ходу» сигналізація не була підведена. У дверях маленьке віконце, а двері зачинялися «на штабу». От і всі розвіддані, які повідомив нам В. Пастернак, там він працював більше року.

На другий день ми повідомили про знахідку провідника «Бурлаку». За машинкою був посланий я і Данило Ремінник, який добре знав цей район Тернополя. Ми мали з'явитися біля того будинку о першій годині ночі. Зустрів нас В.Пастернак, який мав нести охорону у випадку небезпеки. Він мав завдання кинути у вікно камінь, якщо б виникла небезпека. Василь пішов у куці, які були між «нашим» будинком і будинком 9-го відділення міліції.

Ми підійшли з двору до дверей «чорного ходу». Данило намагався вибити віконце, але це йому не вдалося, а час ми втрачали. Тоді Данило вибив з кишень гранату і розбив віконце, і через секунду двері були відчинені, сигналізації не було. Вибите віконце наробило шуму, і з другого поверху вибігла дівчина-росіянка, але до сигналізації не добігла. Данило її зловив і накрив голову курткою, щоб не кричала. Через хвилину вона оговталася, і ми їй пояснили, чого хочемо. Вона показала нам двері кабінету, в якому знаходилася машинка. Сторожиху зв'язали і поклали на топчан, що був у тім кабінеті, пригрозили, щоб не кричала. Засунули машинку в мішок, ще взяли два стосики паперу і кальку, яка була на столі, і вийшли з будинку у дворик. Данило пішов повідомити В. Пастернака, що ми відходимо, але Пастернака на місці не було. Пастернак зі свого поста втік, залишивши нас на «поталу долі». Нас цей вчинок дуже обурило на довгі роки. Пастернака чекало серйозне покарання, але ми «добренькі» і розслідування цієї справи «спустили на гальмах».

Ми із нашим вантажем (машинка була вагою 38 кг) двориками вийшли в напрямі села Біла, вийшли на залізницю Тернопіль-Львів і по шпалах пішли в напрямі села Чистилів. В нас був план зайти до дядька Василя (Маличка) (його хата була на краю Чистилова із сторони Плотичі), а машинку залишити у криївці. По дорозі план змінили. Не доходячи з півкілометра до мостів на річці Серет (ті, що на краю Чистилова), пішли до чистилівського ліска. В ліску трохи перепочили і навпростець пішли в напрямі хутора Чагарі. Чагарі обійшли лісом і вийшли на стегніківські поля. Наш трофей було важко нести по лісових кущах і лісовому бездоріжжю. Більшу частину дороги «трофей» ніс Данило, бо я порівняно з Данилом був парубком слабосильним.

Вже світало, коли ми дійшли до явочної станиці у Карпа Чорномаза. Позвали нашу головну зв'язкову – Зенку Чорномаз, дали їй завдання налагодити зв'язок з проводом і повідомити провід, щоб забрали «трофей».

Самі ми, втомлені вкрай, зарилися в солому на горищі хліва, який був у господарстві Карпа Чорномаза, і проспали до вечора. Увечері прийшов есбіст з проводу і з ним ще двоє підпільників, забрали наші трофеї і, не сказавши «дякую», пішли у ніч. Звичайно, велику подяку треба було сказати Василю Пастернаку. Якби не він, то ми ще довго шукали б таку машинку, бо такий тип друкарських машинок був рідкістю.

Головне ! Удача нас і на цей раз не підвела. Дала нам можливість виконати і інші завдання.

*Березень 2014 р.
Теодор Дячун. »*

Лист 7.

«...На початку 1947 року (на Святий вечір) чекісти розстріляли трьох селян-робітників, що йшли з роботи із Збаража. Їх москалі зловили увечері на полях біля Івашківської залізничної зупинки, коли вони йшли пішки додому. Сумні були Різдв'яні свята в Стегніківцях.

На вимогу «уповноваженого» у день отих сумних свят мала бути вистава в клубі-читальні «Сватання на Гончарівці», але Роман Кривобедрий (завідуючий клубом), порадившись з нами, ту «подію» зумів відмінити під приводом «прохання аматорського гуртка».

«Прикрасою» Стегніковець були «стрибки», що увечері ходили по пустих вулицях села, як офіційно пояснювали «уповноважені» – «для охорони села від бандерівців», а основна їх робота була – шукати

самогонку, бо мали в руках «владу». А наша праця полягала в тому, щоб шукати зброю, набої і трохи хліба чи сухарів для тих хлопців, які були у лісах або у криївках. Слід сказати, що це ставало все важче робити. Зброю ми відбирали в поодиноких «робітників», а сухарі і до сухарів забирали у «сельпо» по селах. Оце й була наша «робота» по забезпеченню наших партизан.

Група наша потроху зменшувалася, бо Іван Каплун вирішив оженитися на дуже сумнівній вдовиці, і своїми діями Іван поставив всю свою родину Каплунів у вороже ставлення до себе і до своєї вдовички. Почалася сімейна війна, що трохи зачепила і нас, його друзів. Другий сумнівний член групи Василь Пастернак: його також «притиснуло» женитися на трохи кращій «ізбранниці» – Марії Яськевич, дівчині гарній і добрій, що нам симпатизувала.

Стегніківські «стрибки» були не дуже «комуністично-ідейні», користі від них опер Гуцуляк мав небагато. Командував «стрибками» лейтенант-п'яниця, такий же як опер Гуцуляк. Відданими агентами Гуцуляка були такі кілька наших односельців, які до своїх «справ» залучали навіть свої близьких родичів. Вони ходили попід вікна, винюхували і слідкували за всіма тими, хто був підозрілий для Гуцуляка. Не дивлячись на такий «терор» і тиск влади, вечорами молодь йшла до клубу, і то було не до вподоби операм і «стрибкам», рух у селі вечорами творив для них «проблему».

У ті непевні часи активно діяла наша розвідка – СБ. Ми знали майже про всіх «сексотів», але багатьох ми не чіпали (і, мабуть, даремно). Багато з них давали підстави думати, що вони не повністю «продалися». Та, власне, було багато різних причин, які не дозволяли віддати їх в руки СБ. Про багатьох «сексотів» з нашого села я написав у статті газети «Шлях Перемоги»: «Тремти, катюго».

Село Стегніківці жило тяжким життям, як і багато подібних сіл Тернопільщини. У Стегніківцях був створений колгосп ім. Калініна. Голів колгоспу правителі району міняли на «своє усмотреніє». «Стрибки» охороняли майно колгоспу від колгоспників.

Запам'ятався голова колгоспу Нікон Дячун, людина принципова, в минулому добрий господар, батько 4-ох дітей, небайдужий до долі України. Я його запам'ятав, як дядька з гумором. Дружив з моїм батьком і іншими ідейними дядьками, в минулому Січовими Стрільцями. Дядьки по суботах збиралися на бесіду у батьківській хаті. Мені, малому, дядько Нікон часто приносив грушки, що росли в нього «на вербі». В

1949 році (весною) його призначили головою колгоспу (люди в селі казали, що гіршого покарання, як стати головою колгоспу, для чесної людини нема). Жнива, колгоспний тік, молотарка молотить і ніяк не виконає «норму». На току кожен день був присутній «уповноважений» Бондаренко. Правда, він ніяк не міг услідити за тим як жінки, які працювали на току, ухитрялися принести з току кожен день кілограм-другий зерна, бо «уповноважений» завжди був з самого ранку п'яний.

Справа в тому, що голодні люди вже потрохи засвоювали правила життя колгоспника, і колгоспниці у спідницях пошили кишені, у які наразі можна було «замагазинувати» до 2-3 кг пшениці. Це, безумовно, мало вплив на загальну кількість урожаю з колгоспних полів і «уповноважені» намагались зберегти для держави весь урожай. Коли Н.Дячун став головою колгоспу, то від нього «начальство з району» вимагало не допустити розкрадання зерна з колгоспних полів. Допитування Н. Дячуна «где урожай» і погрози «посадити» довели Н. Дячуна до того, що він пішов на «подвиг». Бритвою чиркнув себе по горлу, але жінки це вчасно побачили, перетиснули судини і терміново повезли в Збараж, де лікарі його врятували. Ось так працював колгосп у Стегніківцях.

Дуже часто у село навідувалася опергрупа чекістів з Гуцуляком на чолі. У Тернополі або в Шляхтинцях чекісти сідали на поїзд Тернопіль-Ланівці, якого тягнув паровоз, і на «середніх гонах» під селом робили висадку. Таємно пробиралися в село і робили засідки. Часто сиділи під мостом у центрі села і слідкували за людьми, як звірі за поживою. Ми завжди по системі зв'язку передавали провідникам місця їхніх засідок, бо ми також слідкували за бандгрупою Гуцуляка. Знали деяких його «осведомітелів» і навіть пункти його «встреч» з ними. Найкраще розвідку з викриття «осведомітелів» виконувала Марія Чикало. Вона працювала у Тернополі офіціанткою у кав'ярні біля входу до старого парку. Марія була уважною і її зацікавило, чого це стегніківські хлопці серед дня йдуть у цей парк, і туди ж чимчикує опер Гуцуляк, якого у селі кажна собака знала. А далі розгадати причину зустрічей Гоцуляка було справою техніки. Ось так «таємниця» місця зустрічі сексотів з опером Гоцуляком стала нам відома. Оце така була наша контррозвідка.

Обруч окупантів навколо нас все більше стискався. До селян про поміч звертатися стало майже неможливо. Всюди чатувала небезпека, а Провід, який залишився, вимагав і хліба, і поповнення всього необхідного для життя в умовах підпілля.

На місце вибулих Івана Каплуна і Василя Пастернака Провід запропонував взяти в групу Василя Барабаша і Теодора Ремінника. Дивно, але моєї згоди не питали?! Сказали, працюй з ними і все. На черговій зустрічі у Плотичі було поставлене завдання знайти можливість ліквідувати (паралізувати) «стрибків» у Стегніківцях і Старому Збаражі. На мою думку цього робити було не можна. Добре, що від тої роботи нас захистив Провідник СБ «Шаша». Поставили друге завдання – заготовити продукти харчування в найкоротший термін. Я повідомив провіднику «Колі», що із стегніківського млина борошна не буде, бо млин рідко працює, і директор млина Яковлев не має можливості допомагати. При черговій зустрічі зі стегніківським головою села Мироном Карманом, на пораду, де взяти продуктову «підтримку», він повідомив, що в колгоспну комору, у двір Білика, завезли якісь продукти «для приблизонних». Сказав, що там має бути і борошно, і цукор, і ще якісь продукти для сільпо. Комору охороняє сторож, який сидить у Білика в хаті! Головна небезпека – це стегніківські «стребки», які на той час посміливішали і послухно патрулювали на вулицях села. Також ми знали, що дуже скрито і часто у селі робили засідки опергрупи Гуцуляка.

Отже, треба було думати як «почистити» ту комору. Довго не думали і часу для збору групи не було. Вирішили, що чим менша група буде задіяна, тим краще. Пішли на ту «справу» нас троє: Барабаш Василь, який жив недалеко Білика, Ремінник Теодор і Дячун Теодор (станичний). Збір призначили за хлівом Василя Лучки, біля самої річки (там росли густі верболози). Зброю мали: два автомати ППШ і «дегтяр», який ніс Ремінник Теодор, молодий і міцний хлопака 32 року народження. Наше завдання було – забрати з комори мішок борошна і цукор: скільки вміститься на сани. Місце призначення хутір Чагарі, друга хата при в'їзді у Чагарі, там все скинути і замести сліди! Завдання для провідника «Колі» ясне і просте, як «дишель»!

Перше завдання з плану: підійти до липи навпроти «фільварку», (тоді колгоспний двір). Не доходячи до млина, дати довгу чергу з кулемета по старій школі, у якій знаходилися «стрибки», тобто полякати їх так, щоб носа не висунули зі своєї «барлоги». Але в першу чергу вирішили питання з «трактором». Пішки підійшли до колгоспної стайні, яка знаходилася у хлівах відібраних «уполномоченими» у дядька Семка Маличка. Була 12-та година ночі, сторож при стайні спав у комірчині. Ми його там надійно зачинили. Вивели пару добрих

коней, запрягли в сани і поїхали до «старої липи». У селі було тихо, нікого не зустріли по дорозі. Злізли з саней, поставили кулемет біля липи. Школа, де було «кубло» «стрибків», була, мабуть, з 200 метрів за річкою, недалеко клубу. Ремінник з кулемета дав довгу чергу по школі, там почалася стрілянина, «стрибки» «оборонялися»!!!... Ми розвернулися і поїхали до комори. Швидкими темпами розбили замки і приступили до «погрузки», але перед тим в Біликовій хаті закрили вікна соломною, щоб було спокійніше. За 15-20 хвилин сани були завантажені цукром (7 мішків), 2-ма мішками борошна, 2-ма ящиками махорки, 2-ма коробками масла, 2-ма ящиками карамелі і 20-ти літровим бутелем спирту. В селі спокійно. Ремінник з кулеметом вперед, Барабаш на санях, поїхали до виїзду на ліс «Дубники», на дорогу до Чагарів. Біля ліска «Дубники» відпочили, скинули сильну нервову напругу. Поїхали до «Хреста» на дорогу, що з Дубовець на Тернопіль. «Маршрут» був дуже небезпечний, бо дорога на Чагарі від лісу «Діброва» була ближча, але непроїзна зимою, занесена снігом. Цей «маршрут», намальований Проводом, був дуже небезпечний, бо тою дорогою їздили зграями чекісти, в основному, в напрямі з Глубічка до Дубовець, і ми дуже ризикували. До кінця маршруту доїхали без пригод. Скинули (розвантажили сани) і Ремінник Теодор, здавши кулемет Барабашу, пігнав «транспорт» до Гаїв шляхетських (тепер село Шевченкове). Барабаш пішов зі зброєю до Стегніковець, а я, Дячун Теодор, навпростець пішов на Плотичу доповісти про виконану роботу. На явочній квартирі був зв'язківець Павло, якому я передав всі «координати». На нашу «акцію» відгукнулися опергрупи трьох районів: Збарзького, Великобірецького (опер Гуцуляк), Великоглубіцького. Мабуть, вони (їхні «специ») частково розгадали наш план-маршрут, бо по доповідних наших зв'язкових-розвідників було зрозуміло, що велику увагу опергрупи двох районів зосередили на хуторі Чагарі. Два рази наші підходили до Чагарів, але в Чагарях були засідки, про які ми вчасно довідувалися. Лише через 8-10 днів опергрупа Великобірецького району випадково натрапила на наш сховок реквізованого в колгоспній коморі добра. Ненароком поміг їм в цьому господар хати, у подвірі якої був наш сховок. Він вирішив вночі гнати самогон. Опергрупа знайшла це все і поділила між собою, а до протоколу опер Гуцуляк записав лише цукор і якийсь мішок проса, якого там не було. Так що даремною була наша дуже ризикована праця.

Та «акція» поставила під загрозу нашу групу і вина в тім «новоспеченого» станичного Барабаша Василя. Попавши в руки чекістів, він не витримав тортур і «здав» нашу групу, яка в скорому часі була арештована. Від повного провалу нашу групу врятувало те, що ми дотримувались конспірації і Барабашу не повідомили про всі наші зв'язки, криївки і сховки зброї. Зброї у нас не знайшли і великих компрометуючих «улік» також не знайшли. Все закінчилося на нашій групі. Головне те, що зв'язки в селах Дубівці, Івашківці, Плотичі, Чистиліві (дядько Василь Маличок), Івачові, Курниках і других селах викриті не були. Ми тоді усвідомлювали, що умови суворой конспірації допомогли нам зберегти місце знаходження криївки в Івачові, яка була в обійсті дядька Білоуса. У цій криївці в цей час перебували Провідники двох районів, але про наші криївки не знав Барабаш, бо ми йому про них не повідомляли, оскільки він був ще «новоспеченим» станичним».

*Лютий 2014 р.
Теодор Дячун».*

Судячи з інформації записаної від літніх стегніківчан методом фіксації усної історії, ми робимо висновок, що провід військового округу «Лисоня» високо цінував боєздатність стегніківчан і використовував стегніківські боївки для важливих завдань пов'язаних із тилловим забезпеченням «хлопців в лісі».

Сотня УПА під командуванням «Бурлаки» з 1944 по 1948рр. увесь цей час діяла в регіоні Стегніковець. Сотня була організована восени 1943 року і підлягала Тернопільській ВО (воєнній окрузі) «Лисоня». Командиром «Лисоні» був Омелян Польовий («Остап», «Іван» та ін.). О. Польовий родом з Тернопільщини. Ми про це нагадуємо, тому що Тернопільщина була колыскою багатьох діячів і визначних постатей, які надовго, думаємо, що назавжди, вписалися золотими літерами в історію національно-визвольної боротьби. Серед численних героїв славні імена Ярослава Стецька, Дмитра Клячківського, Дмитра Мирона, Ярослава Старуха, Василя Турковського, Галини Дидик, Василя Бея, Володимира Якубовського, Петра Хамчука, Василя Галаси та багатьох інших провідних і рядових членів збройного українського підпілля, які були, є і будуть золотим фондом української нації.

Соратниками цієї когорти були і стегніківські оунівці. Частина з них входила в склад сотні УПА «Бурлаки», а частина діяла автономно окремими боївками, але увесь час були в повному підпорядкуванні

спочатку «Бадьорого», а потім, коли замість «Бадьорого» став «Чорний», то підпорядковувались йому. Бойовими старшинами сотні були «Чорний», «Довбуш», «Чайка», «Рен».

З літератури ми знаємо, що референтура пропаганди розуміла значення інформаційного забезпечення населення і поширювала серед населення велику кількість летючок.

Розповсюдження летючок та Звернень ОУН до народу було одним із важливих завдань стегніківських боївок і розцінювалось Проводом ОУН як бойові акції.

Зразки звернень ОУН до українського народу, які розповсюджувалися у Стегніківцях у формі летючок, нині зберігаються в архівосховищах, які сьогодні розсекречені. Тексти кількох таких летючок ми подаємо на сторінках пропонованого видання:

**Звернення Організації Українських Націоналістів
до селян Західної України. Січень 1947 року**

«За Українську Самостійну

Воля народам!

Соборную Державу!

Воля людині!

СЕЛЯНИ ЗАХІДНЬОЇ УКРАЇНИ!

Протягом 1946 р. і зими 1947 р. Ви могли на власні очі переконатися, як на правду виглядає сталінський колгоспний рай. Тисячі виголоднілих, посинілих, опухлих братів наших — колгоспників зі східних областей, які в цей час в пошукуванні за шматком хліба залили села Західної України, були для Вас найбільш переконливим доказом того, що з собою несе колгоспний лад. І це в таку саму колгоспну неволю, як у Східній Україні, сталінські загарбники хочуть загнати і Вас, селяни західних областей. І саме, коли частина з Вас, селяни Галичини, святкуватиме сторіччя знесення панщини, Вас хочуть запрягти в нове сталінське панщизняне ярмо. Вас хочуть повернути в таке, а то й гірше становище, в якому жили наші діди сто років назад

Ворог знає, що Ви ненавидите колгоспи, що Ви не вірите його облудній пропаганді. Тому він думає завести колгоспний лад за допомогою терору, підступу, залякування. Всі намагання ворога встановити в Західній Україні колгоспний лад Ви мусите зустріти рішучою боротьбою.

Тільки тоді ворогові не вдасться накинути Вам колгоспів, коли Ви всі, як один, цілим селом і всі села разом поставите єдиний

сильний спротив. Від сили завзяття Вашого спротиву залежатиме, чи Ви виживете в колгоспах. Єдність і згуртованість – запорука Вашої перемоги в боротьбі проти колгоспів.

Щоб зломити Ваш опір, окупанти вдаються до найрізноманітніших залякувань, а, зокрема, вони грозять Вам вивозом на Сибір. Не піддавайтесь тим погрозам. Коли дійсно комусь з Вас грозить Сибір, то Вас вивезуть навіть і після того, як Ви вступите до колгоспів. Колгосп від Сибіру не врятує. Подивіться як довго існують уже колгоспи в Східній Україні. За зірваний колосок, за принесений додому клопоть соломи, торбу полови, в'язку дров, за те, що чийсь батько чи дід був колись “куркуль”, за все – Сибір. Обіцянки звільнення від Сибіру під умовою, що Ви вступите до колгоспу, МВД робить для того, щоб зломити одностайний опір селян. Не допускайте до того, щоб своєю згодою вступу до колгоспу Ви заломлювали других, інших і допомагали ворогові таким чином насадити колгоспну панщину.

Хоч ворог у пропаганді сипле громи на т. зв. куркулів, на практиці він, власне, “куркулів”, як найбільш загрожених, першими втягає до колгоспу. Робить це також тільки для того, щоб розділити Вас і зломити Ваш спротив. Пам'ятайте, що після заснування колгоспу “куркулів” перших викинуть з нього і вивезуть на Сибір. Тому не дозволяйте поділити себе на ворогуючі групи, а боріться разом одностайно.

Щоб провалити сталінський плян насадження колгоспів у Західній Україні, поруч єдності і згуртованості потрібна витривалість. Витривалість – це найважливіше. Не спекулюйте, не обманюйте себе надіями, що, може, після того, як Ви вступите до колгоспу, припиниться ворожий натиск на Вас, і Ви бодай трохи відітхнете. Навпаки, щойно тоді, як Ви вступите до колгоспів, зачнеться найгірше лихо, щораз гірше за те, що діється зараз, зачнеться справжнє пекло. Порівняйте тільки своє життя з життям братів наших у східних областях України. Адже ж 7 млн. братів наших згинувло в 1933 р., щойно тоді, коли всюди були заведені колгоспи. Викликати вдруге голод в 1947 р. сталінські бандити могли тільки за допомогою колгоспів. Саме колгоспна система дозволяє їм робити з народом все, що тільки хочуть, включно до того, щоб прирікати мільйони на голодову смерть.

Коли б було інакше, вони не намагалися б за всяку ціну загнати Вас у колгоспи. Тому не думайте лише про сьогодні, а думайте, що буде завтра. Якщо Ви сьогодні, щоб уникнути переслідувань ворога,

вступите до колгоспів, то пам'ятайте, що завтра вмиратимете від голоду. Що ж, отже, краще потерпіти і витримати чи заломитися, піти в колгосп і занепасти себе, свою сім'ю, ціле село? Немає сумніву, що краще витримати. Ворог повинен чути від Вас тільки одну відповідь: колгоспу не хочу, загину, а до колгоспу не піду.

Щоб зірвати колективізацію, знищуйте увесь реманент, що його стягатимуть до колгоспів! Приводьте в стан непридатності всі будинки, призначені для колгоспних приміщень!

Всіх насланих голів колгоспів, бригадирів і всяких інших сталінських агентів безпощадно знищуйте – бо це сталінська отара на селі!

Хто заради збереження свого життя чи мізерного майна стане на шлях підлого вислужництва перед большевицькими поліційними органами, хто свідомо допомагатиме ворогові у колгоспному закріпачуванню українських селян, того не мине народний гнів і справедлива кара. Всі, як один, одностайно станьмо до боротьби проти панцизних сталінських колгоспів!

Геть сталінські колгоспи!

Хай живе заможне українське селянство в Українській Самостійній Соборній Державі!

Хай живе єдність і згуртованість українського села в його боротьбі проти колгоспів!

Хай живе керівник ОУН Степан Бандера!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Смерть Сталіну і його бандитській зграї!

Січень, 1947 р.

Організація Українських Націоналістів»⁴⁴.

Звернення українських повстанців до співвітчизників з нагоди Христового Воскресіння. Квітень 1947 року

«Воля народам і людині! ХРИСТОС ВОСКРЕС! ГРОМАДЯНИ!

Ми, учасники Української Повстанчої Армії – Ваші чоловіки, батьки, сини і дочки, шлемо Вам щире поздоровлення ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Всіх тих, які в ті дні знаходяться в далекому Сибірі, степах Казахстану, в шахтах, лагерьх і по тюрмах, вітаємо з днем ХРИСТОВОГО ВОСКРЕСЕННЯ – святом Перемоги. Бажаємо Вам сили

⁴⁴ З колекції документів ОУН, яка зберігається у Нью-Йорку.

і здоров'я пережити часи сталінського терору, бути надалі незломними і дочекатися грядущих днів всенародньої революції.

Кат українського народу Сталін із своєю панівною клікою сталінських вельмож, своїм кровожадним НКВД, від ряду років гнобить та винищує широкі маси працюючих. Тепер знов прийшов до нас з «батьківською опікою» – прийшов, щоб знищити український народ і заволодіти багатствами його землі. Кремлівський наїзник добре знає, що духа народу не скує в кайдани, що дух українського народу незломний, побідоносний. Тому він в обличчі своєї смерті, мов дикий звір поранений смертельно, в останніх відрухах свого життя, кидається на всі сторони, щоб якнайбільше напиться людської крові.

Український народ виповів збройну боротьбу всім своїм наїзникам, це відчули німецькі “визволителі”, відчувають це сталінські “освободителі”.

В боротьбі з наїзниками впали вже сини і дочки України. Ми, як учасники Української Повстанчої Армії, як вірні сини свого народу, готові також своє молоде життя віддати на вітар Батьківщини.

Смерть упавших в боротьбі зродила нових месників. Могили найкращих синів і дочок України розкидані по широких просторах нашої землі – це незабутні свідки збройного спротиву наїзникам.

Збройна боротьба українського народу – це воля українського народу жити ні від кого незалежним життям у своїй Самостійній Державі. Сьогодні під кличем “воля народам і людині” боряться всі поневолені ворожими імперіалізмами народи. Червоному тиранові не довелося збройною силою знищити Українську Повстанчу Армію і революційний рух широких мас працюючих. Не поміг перехід фронту – участь війська, не помогли облави, акції, засідки, диверсійні групи, т.д. Не вдалося застрашити тюрмами, Сибіром, Казахстаном, не помагає творення агентурної сітки «сексотів», вивіз родин в Сибір, не помагає вішання-шибениці. І відозви Гречухи, Хрущова і інших п'ятолизів також не помогли. Це все ще більше скріпило український народ. Жодна сила не спинить революційного руху українського народу.

Після втрати своєї державності український народ ні на хвилину не припиняв боротьби, щоб визволитися з-під ворожого ярма. В найтяжчих хвилинах свого існування, коли ворог докладав всіх сил та старань, щоб знищити всякі прояви визвольної боротьби нашого народу, широкі маси працюючих ще з більшою впертістю вірили в перемогу добра над злом, бо ж в третій день після мученицької

смерті на хресті ХРИСТОС ВОСКРЕС, так після довгострадавшого мученицького життя нашого народу в ворожій неволі, в огні і бурі революції Україна ВОСКРЕСНЕ!

ГРОМАДЯНИ! В сьогоднішній час всесвітньої війни, під могутим ударом визвольно-революційних сил поневолених народів тріщить та валиться загниваюча система імперіалізмів. На руїнах впадших імперіалізмів кожний поневолений народ, в цьому числі і ми, Українці, побудуємо свої власні Самостійні Держави.

Слава Україні!

Героям Слава!

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ!

Квітень 1947 р.»

Звернення українських повстанців до організаторів, членів ініціативних груп і правлінь колгоспів із закликком відмовлятися від залучення селян до вступу в колгоспи

«За Українську Самосійну

Воля народам!

Соборну Державу!

Воля людині!

ОРГАНІЗАТОРАМ, ЧЛЕНАМ ІНІЦІАТИВНИХ ГРУП І ПРАВЛІНЬ КОЛГОСПІВ

Большевицький окупант намагається завести по наших селах сталінські колгоспи. Для цієї мети знайшов собі Вас як зняряддя.

Ви добре знаєте, що сталінські колгоспи – це загибель для селян і для всього українського народу.

Ви добре знаєте, що сталінські колгоспи – це набагато грізніша панщина від колишньої. Це – висмокування останніх сил селянина. Це грабування сталінською зграєю всіх землеплодів, вирощених важкою працею колгоспників.

Ви добре знаєте, що сталінські колгоспи – це грізне голодування колгоспників, в кінці їх голодова смерть.

Ви добре знаєте, що народ колгоспів не хоче. Ви також на власні очі бачите загальну нехоть і відразу нашого селянства до сталінських колгоспів.

Незважаючи на те все, Ви вислугуєтеся і підлизуетесь сталінським собакам та намагаєтеся всякими насильницькими засобами втягнути селян у сталінські колгоспи.

Ви підло, заради свого мерзенного життя, запроторюєте селян у неволю, ви ганебно штовхаєте селян у большевицьку катівню і гоните

їх в обійми жакливого голодової смерті. Ви допомагаєте большевикам винищувати український народ. Ви ломите народну солідарність, ви – струпи на здоровому народному організмі. Ви – зрадники селянських інтересів і всього українського народу.

В імені народу попереджуємо Вас і наказуємо Вам залишити Вашу огидну роботу в ініціативних групах або в правліннях колгоспів. Виступайте з ініціативних груп і правлень колгоспів. Включайтеся до загальноселянської боротьби проти сталінсько-колгоспної панщини.

Якщо Ви не покинете цю погану вислужницьку працю на користь ворога, якщо не виступите з ініціативних груп чи з правлень колгоспів, то народ буде вважати Вас за найгірших злочинців. А до злочинців супроти народу існує в цілیم світі єдиний закон: знищувати їх всякими можливими способами.

Кого зараз не засягне караюча рука – його ім'я народ запише у своїй пам'яті. Скоріше чи пізніше Вас кара не мине. Вже незадовго світ розправиться з большевицькими бандитами, і вони стануть на суд народів. Разом з ними судитимуть і Вас – сталінських п'ятолизів. Разом із Сталіном, Хрущовими, литвинами, слонями повиснете і Ви, як повисли вислужники Гітлера і гестапо. Застановіться добре! Найвищий час! Глядіть, щоб не було запізно.

ХАЙ ЖИВЕ ЄДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У БОРОТЬБИ ПРОТИ СТАЛІНСЬКИХ КОЛГОСПІВ!

ХАЙ ЖИВЕ ВСЕНАРОДНА СОЛІДАРНІСТЬ НА ПРОТИБОЛЬШЕВИЦЬКОМУ ФРОНТІ!

ХАЙ ЖИВЕ ВІЛЬНЕ ЗАМОЖНЕ СЕЛЯНСТВО В УКРАЇНСЬКІЙ САМОСТІЙНІЙ СОБОРНІЙ ДЕРЖАВІ!

СМЕРТЬ ОРГАНІЗАТОРАМ СТАЛІНСЬКИХ КОЛГОСПІВ – ПІДЛИМ АГЕНТАМ БОЛЬШЕВИЦЬКОГО ОКУПАНТА!

СМЕРТЬ СТАЛІНУ І ЙОГО ПРИХВОСНЯМ!

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ».⁴⁵

Безумовно чекісти збирали інформацію про діапазон діяльності структур ОУН в середовищі широких верств населення. В архівах більшовицькі спецслужби залишили багато документів, у яких відображена їхня увага до діяльності українських патріотів. Тексти тих документів, з яких ми можемо збагатити наші знання про характер подій в регіоні Стегніковець, ми публікуємо.

⁴⁵ ДАТО: Ф.Р.-3432. — Оп. 1. — Спр. 167. — Арк. 1.

**Доповідна записка відповідального організатора ЦК КП(б)
У І. Пересаденка секретареві ЦК М. Хрущову про діяльність
формувань УПА і підпілля ОУН та заходи боротьби з ними у
Тернопільській області . 22 квітня 1948 року.**

Секретарю ЦК КП(б)У товаришу ХРУЩЕВУ Н.С.

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА о деятельности оуновских банд и мерах борьбы с ними по Тернопольской области.

Основная масса местного населения Тернопольской области хорошо относится ко всем политическим мероприятиям, проводимым партийными и советскими организациями области.

Об этом свидетельствуют прошедшие выборы в местные Советы депутатов трудящихся, в которых приняли участие 99,99% от общего числа избирателей. 99,98% избирателей отдали свои голоса за кандидатов блока коммунистов и беспартийных. В 1947 году более успешно, чем в прошедшем году, прошли заготовки хлеба и других сельскохозяйственных продуктов. План хлебозаготовок был выполнен досрочно на 108,3%.

За последние полгода крестьяне более активно стали вступать в колхозы. В настоящее время в области насчитывается 345 колхозов, из них 89 колхозов организовано в период подготовки и проведения весеннего сева. В колхозах значительно окрепла трудовая дисциплина, в большинстве их стал массовый выход колхозников на работу.

Крестьяне и колхозники в текущем году работают лучше, чем в 1947 году, сев ранних зерновых проведен за 8 – 10 дней, тогда как в прошлом году за 13-14 дней.

Население области положительно реагировало на проведенное в октябре 1947 года выселение семей украинско-немецких националистов и их пособников. Значительная часть населения оказывала активную помощь в выселении семей бандитов и их пособников; представляли свой гужевой транспорт, помогали грузить имущество выселяемых, указывали местонахождение скрывающихся от выселения бандитов.

В селе Мечище[в] Бережанского района крестьянин Поляков в беседе с работником райкома партии в момент выселения бандитов заявил: "...Этих сволочей давно уже нужно было выселить, спокойнее нам будет трудиться".

В селе Старомышино Подволочисского района крестьянин Федин Василий в разговоре с односельчанином заявил: "...Правильно сделали, что выселили эти семьи, меньше будет бандитов, это послужит хорошим примером для других".

В селе Шманьковцы Чортковского района крестьянка Бойко Елена в беседе с работником райкома партии заявила: “...мало вывезли, надо полностью очистить село от бандитской нечисти, тогда будет спокойней жить, а то эти паразиты беспокоят нас”.

Высланные ОУНовцы и их пособники видят, что основная масса крестьян их не поддерживает, поэтому в письмах своим приверженцам они дают указания совершать террористические акты над местным населением, принимавшим участие в их выселении, для того, чтобы запугать всех крестьян.

Органами МГБ установлено, что высланный бандит ОУНовец Манчура Михаил прислал крестьянину Маслому Мирону в село Хмельники Скалатского района указание повесить председателя сельсовета Олейника и секретаря сельсовета Родимец за то, что они участвовали в выселении бандитских семей.

В своем письме высланный бандпособник Маскалюк просит крестьянку Замчелюк из села Каменки Подволочисского района указать бандитам всех тех крестьян, которые принимали участие в его выселении, для того, чтобы над ними совершить террористический акт.

Выселенная ОУНовка Романовская Текла пишет своей сестре: “Нам выезд подписали наши “добрые” председатели. Они все хорошо знали, а боялись выдать их тайну. Если мы выдержим и переживем все это, то приедем к Вам обратно и тогда отблагодарим их”.

В 1947 году и в первом квартале 1948 года на территории Тернопольской области нанесен значительный удар по ОУНовскому подполью и его вооруженным бандам.

Всего ликвидировано в 1947 году бандитов, националистов и их пособников 3032, из них убито 917, арестовано 1990, легализовано 125. Кроме этого, выслано 5053 семейства, принимавших участие в ОУН и УПА, ликвидировано 187 националистических организаций и бандитских групп, обнаружено и разрушено 480 бандитских схронов. Из числа руководящего состава подполья ОУН ликвидировано 19 бандитов.

В первом квартале 1948 года на территории области всего ликвидировано бандитов, националистов и их пособников 448, из них: убито – 183, арестовано – 259, легализовано – 6, кроме того, ликвидировано националистических организаций и бандитских групп – 45, обнаружено и разрушено бандитских схронов – 76.

Вместе с органами МГБ вооруженную борьбу с бандитами ОУН ведут истребительные батальоны и группы самозащиты.

В области создано 36 истребительных батальонов, в которых имеется 205 истребительных групп с количеством личного состава 3437 человек и 255 групп самозащиты количеством 3059 бойцов.

Серьезным недостатком истребительных групп является то, что они еще не организуют преследование бандитов, не умеют вести огонь и боевые действия в ночное время, следствием чего во многих случаях бандиты уходят безнаказанно.

Группы самозащиты ощущают большой недостаток в оружии. Из 3059 бойцов вооружено всего лишь 936 человек. Своими силами областные организации полностью вооружить группы самозащиты не смогут.

Не все солдаты и офицеры 65 стрелковой дивизии войск МГБ используются для борьбы с бандами. В первом квартале 1948 года из 4332 солдат и офицеров было выделено для ведения борьбы 2429 человек, а приняло участие в борьбе всего лишь 884 человека, остальные никакого участия в борьбе с бандами не принимали.

Деятельность ОУНовского подполья и его вооруженных банд на территории области была направлена главным образом за последнее время против коллективизации.

Участники ОУНовского подполья повсеместно распространяют листовки против колхозов, призывают население под угрозой смерти не вступать в колхозы и предпринимают террористические акты против тех, кто вступает в колхозы.

В одной из листовок, которая распространялась в Коропецком, Монастырисском, Золото-Потоцком и других районах, бандиты писали: "...Чтобы сорвать коллективизацию, уничтожайте весь инвентарь, который будут собирать колхозы. Приводить в состояние негодности все здания, предназначенные для колхозных помещений. Всех председателей колхозов, бригадиров и других большевистских прислужников беспощадно уничтожайте, ибо они являются основной опорой советской власти на селе".

В 1947 и первом квартале 1948 года было 316 бандпроявлений. По своему характеру указанные бандпроявления распределяются на:

	1947 г.	I кв. 1948 г.	Всего.
Нападение на райсовпартактив	35	7	42
- « - сельский актив	68	21	89

-"- работников МГБ и МВД	19	7	26
-"- истребительные группы	28	4	32
-"- местных жителей	71	32	103
-"- учреждения и предприятия	8	1	9
- « - колхозы	5	7	12
Прочие бандпроявления	11	1	12
Всего	236	80	316

Из 316 бандпроявлений раскрыто 215, из них 149 в 1947 году и 66 в первом квартале 1948 года. Эти цифры говорят о том, что большое количество бандпроявлений остается не раскрытым, а бандиты, совершившие их, не наказаны.

ОУНовское подполье обращает большое внимание на работу среди молодежи и интеллигенции. Распространение ОУНовских листовок, направленных против комсомольских и пионерских организаций, в области приобрело массовый характер. В этих листовках бандиты пытаются запугать молодежь и их родителей расправой, если кто из молодежи вступит в комсомольскую или пионерскую организацию.

Наряду с распространением антисоветских листовок бандиты в последнее время широко распространяют метод запугивания родителей пионеров и комсомольцев путем личных посещений домов последних. “Я почти весь месяц, – пишет в своем отчете за январь 1948 года руководитель пропаганды Копычинского районного провода ОУН “ХП-100”, – в ряде сел вел беседы со школьной молодежью на темы о большевистских пионерах и комсомольцах.

Кактолько я узнавал, что какой-либо ученики или ученица вступали в пионеры, я сразу заходил к их родителям, где с места спрашивал, знают ли они, что их ребенок вступил в пионерскую организацию, и после этого разъяснял им, кто такие пионеры и комсомольцы, цели и задачи этих организаций, а затем обязывал родителей, чтобы их дети не посещали пионерских собраний и не платили членских взносов, говорил им, что если они не запретят своим детям быть членами организаций, то украинские повстанцы строго покажут родителей. Впоследствии те ученики, у которых я был, вышли из пионеров. О проведении такой работы мною даны указания всем подпольщикам”.

В Коропечком, Золото-Потоцком районах распространяется среди молодежи ОУНовский журнал “Юные друзья”, отпечатанный на пишущей машинке. В Подгаецком районе ОУНовские бандиты

принимают меры к военному обучению легально проживающей молодежи, формируют из [н]ее специальные военные группы, с которыми проводят занятия в лесу.

Такие группы имеются и в других районах области. Участник Бережанской группы Иванкив в 1947–1948 гг. совершил 4 террористических акта, в том числе им убит председатель горсовета тов. Шугай и ранен райпрокурор тов. Васильев.

ОУНовцы ведут агитацию против набора молодежи в школы ФЗО и призывают ее дезертировать из школ и идти на нелегальное положение.

В области насчитывается 1455 первичных комсомольских организаций, которые объединяют 15584 членов ВЛКСМ. В том числе 167 колхозных комсомольских организаций, 429 сельских комсомольских организаций, 35 МТС комсомольских организаций и 10 совхозных комсомольских организаций. Влияние на всю молодежь комсомольскими организациями пока еще не достаточно. Многие организации работают неудовлетворительно, а в некоторые из них пробрались ОУНовские агенты для разложения их изнутри. Только в 1947 году исключено из комсомола 44 члена за связь и работу в ОУНовских организациях. В первом квартале 1948 года по этим причинам из комсомола исключено 4 члена.

Партийные организации области несколько улучшили партийно-политическую работу среди населения по разоблачению контрреволюционной идеологии и враждебной деятельности украинско-немецких националистов. В селах стали чаще проводиться беседы, доклады и лекции. К проведению массово-политической работы среди крестьян широко привлекается сельская интеллигенция. Среди агитаторов имеется...⁴⁶ учителей, 472 медицинских работника и 1627 человек интеллигенции различных специальностей. Однако, еще не во всех селах регулярно ведется работа среди населения. Во многих селах лектора и докладчики редкие гости. Кинокартины показываются редко.

Библиотеки не имеют необходимого количества книг, журналов и газет. Кружки самодеятельности работают плохо.

В селах области все еще незначительное количество первичных парторганизаций. Всего имеется 20 территориальных парторганизаций, 37 парторганизаций МТС, 7 парторганизаций в

⁴⁶ Цифра в документі нерозбірлива.

колхозах, 6 парторганизаций в совхозах, 6 кандидатских групп и 2 партийно-комсомольские группы.

Выдвижение местного населения на руководящую районную и областную работу остается по-прежнему неудовлетворительным.

Из 1559 человек, занимающих номенклатурные должности обкома КП(б)У местных товарищей работает 123 человека или 8%, а на номенклатурных должностях райкомов и горкомов КП(б)У их работает 4223 человека или 53,2%.

Основными причинами неудовлетворительной работы по борьбе с остатками ОУНовских банд является: низкая постановка разведывательной работы органами МГБ, лишаящая возможности своевременно выявлять участников ОУНовского подполья, устанавливая места их укрытия, а также разгадывать их цели.

Осталась еще значительная пособническая база бандитов, которая активно продолжает оказывать помощь ОУНовским бандам, а действенных мер против них в области не предпринимают.

Нет повседневной активной борьбы с бандами, преследование их начинается после того, как они себя проявят в том или другом месте.

Массово-политическая работа в селах ведется все еще рывками и не охватывает все население. Часто, когда наших работников нет в селах, среди крестьян работают украинско-немецкие националисты.

*Отвѣтсѳрганизатор Управленнѳ кадров ЦК КП(б)У
(И. Пересаѳенко)
22.IV.48 г.»*

Баченнѳ тоѳишнѳї ситуацїї з позицїї нацїонально-патрїотичного пїдпїлля викладене в одному з листїв Теодора Дѳчуна, в якому вїн описує ситуацїю у Стегнїкївцѳх, що склаласѳ у 1947-1949 роках.

Лист 8.

«Пишу про свої спомини 1947-1949 років (які ще трохи пам'ятаю).

Приблизно в той час ми отримали новї рекомендацїї Проводу для нашої групи, яка у 1948 році чисельно почала зменшуватися. Рекомендацїї полягали в тїм, щоб кожний член групи постарався максимально забезпечити свою безпеку від «сексотїв», яких чекїсти при допомозї терору на вербували на той час вже багато. Було рекомендовано вїдродити працю читальнї-клубу. Ми взяли за ту «роботу». Завїдував клубом добрий чоловїк – Роман Кривобедрий. Попросили його, щоб органїзував аматорський гурток, що вїн ї зробив у скорому часї.

Вивчали виставу «Сватання на Гончарівці», «Наталку Полтавку», що не дуже сподобалося районним наглядачам, уповноваженим (таким як Івасечко, що днював і ночував у селі). Ще був замаскований під сільського інтелігента опер-чекіст Бондаренко. Так що село Стегніківці (як і всі села) було під «недремним оком» МГБ. Їм не був потрібний якийсь рух у селі, особливо оперу Гуцуляку. Для Стегніковець і для нас було добре, що головою сільради був Мирон Карман, який співпрацював з підпіллям (потомствений пролетарій). Єдиним зв'язковим між ним і Підпіллям (Проводом) був я – Теодор Дячун («Голуб») з 20 травня 1945 року. Багато добрих справ робив Мирон Карман, таємниця пішла з ним у могилу. Вдавав комуніста – Стегніківці і донині не знають, ким насправді був Мирон Карман. Із Стегніковець, починаючи з 1946 року, не вислали у Сибір ні одну «неблагонадійну» родину, і це, мабуть, також заслуга голови сільради Мирона Кармана. Донині ніхто не знає, що у нього під хлівом була добра криївка. Ну, а та банда, що все частіше навідувалася до Стегніковець з району, випивала багато самогонки і була «мобілізована» до активних «дійствій». «Сексоти» не всі були «активними», бо були завербовані опером Гуцуляком, Криловим або Лазутіним при допомозі терору, і майже всі були брехунами і «годували» тих оперів новинами «висмоктаними з пальця». А деякі «стукачі» підкидали кагебістам «новості» скомпановані в СБ.

В Стегніківцях довго не могли організувати «істребітелей». Десь у кінці 1947 року їм це вдалося, також при допомозі погроз і терору. Було їх десь зо 20-25 чоловік. Озброїли їх німецькими карабінами і гранатами. Сільрада виділила під їхній «штаб» другий поверх старої школи. Так що у Стегніківцях з'явилася «защита» від «бандітов». Гуцуляк (опер) брав тих «стрибків» у поміч на засідки по селі. Більшість з них не були активними, і опери не бачили користі з них. Командував ними якийсь лейтенант-п'яниця. Ось така була «защита» села. Обруч червоної окупації і терору все більше стискався. Маховик репресій і насильницьких дій набирав все стрімкіших обертів.

Із завербованих «сексотів-стукачів» окупанти все-таки мали деяку користь, бо селяни були залякані і боялися «своєї тіні». Колгосп і стеження за всім, дало свої негативні результати. Знаходили криївки, де гинули повстанці. На стегніківських полях чекісти викрили криївку, у якій прийняли нерівний бій і загинули п'ятеро повстанців (список в 11 томі «Літопису УПА»). Загинув найстарший наш підпільник-повстанець, член боївки «Яра», Твардовський (псевдо «Фербей»).

Його криївка була на його ж полі в урочищі «Панасівка». Було великою помилкою наших підпільників – будувати криївки на своїх обійстях.

1946 рік був тяжким. В Дубівцях, на «кутку», чекісти підпалили хати (від лісу). У Стегніківцях на другий день Великодня Гуцуляк підпалив хати на «Горі», на тій стороні села, що від «Ліщини». Згоріло кілька хатів, згоріла і «Лісничівка», де жили дядько Данило Черномаз і тьотя Марія. Інші хати люди врятували. Хати горіли, люди боролися з вогнем, а Гуцуляк з бандою сиділи поблизу у засідці, але в пастку ніхто не попав. У тих хатах, які горіли, якраз на той час нікого з наших хлопців не було. Через деякий час, також на «Горі», Гуцуляк застрілив дівчину Марію Пастернак. І хлопця з сусіднього села Дубівці.

Березень 2014 р. Т. Дячун».

Спогади Т.Дячуна підтверджуються спогадами Марії Черномаз (Маличок), дружини Данила Черномаза. Вона розповідала:

«В той час на території села майже кожен день було чути постріли, по сільських вулицях і подвір'ях нипали облавники. Але випадок вбивства хлопця із Дубовець дав нам можливість зрозуміти в повній мірі, хто такі москалі і чого до нас прийшли.

В той час, коли в околицях Стегніковець відбувалися найбільші сутички москалів з нашими партизанами, москалі повідомили селянам про заборону відвідувати чужі села. А той дубовецький хлопець, якого вбив Гуцуляк, ходив до одної стегніківської дівчини і, коли одного разу він йшов до неї, то по дорозі його зловив Гуцуляк. Гуцуляк прив'язав того хлопця до дерева, щось його випитував, а потім вистрілив йому у живіт. Отак прив'язаний хлопчина трохи помучився і віддав Богу душу.

Теодор Дячун, дізнавшись про те, що іде збір і підготовка до друку матеріалів про історію Стегніковець у своєму домашньому архіві віднайшов копію свого відкритого листа до одного з колишніх енкаведистів, які у Стегніківцях відзначилися особливою жорстокістю. Лист являє собою досить цінний для історика матеріал, і ми його публікуємо (нижче) з незначним скороченням⁴⁷, оскільки в тексті листа йдеться про речі, які публікувати не на часі. Тож публікуємо те, що вважаємо доцільним:

⁴⁷ Копія оригінала листа передана а Тернопільській обласний державний архів. Також оригінал цього листа був опублікований у багатьох газетах. Якщо хтось хоче прочитати повний текст листа, то його можна прочитати у газеті «Шлях перемоги» за 14 серпня 1997 р., Стаття Теодора Дячуна «Тремти катюго».

Лист 9.

«Відкритий лист до одного з катів українського народу, колишнього оперката КГБ Вел. Бірківського р-ну, Тернопільської області, в 1946-1950 роках – Гуцуляка Якова Миколайовича, який проживає в м. Тернополі по вул. Пушкіна, буд. 5 п. 272.

Пише тобі, кате, один з виживших твоїх жертв, якому ти ламав ребра і вибивав зуби, над яким ти показував вміння ката. Вихвалявся, що зробиш з мене «кучу дерьма»! Запевняв мене, що я подохну на Воркуті. А я, всім смертям назло – вижив і, ось перед кінцем життя, пишу тобі, катюго, листа. Всі свої сили, які ще залишились в мене, прикладу, щоб зустрітися з тобою – «око в око». В цьому мені допоможуть друзі, які ще не перевелися на нашій землі.

Недавно я довідався, що ти, кате, ще живеш на нашій багатостраждальній землі, де ти у свій «зоряний час» звіром лазив по Україні – тероризував, шантажував. На цій святій землі, де багато твоїх жертв звивають до Бога і просять Його хоч якоїсь кари для тебе, кате!

А ти живеш в Тернополі, в «престіжному» будинку і жодне волосся з твоєї голови ще не впало!?! То є жахлива несправедливість!

Мабуть, і в день «победи» хизуєшся нагородами, які тобі начепили сатрапи червоної імперії – за твої катівські «дела»! А було за що! Для тебе не були писані, навіть ті фальшиві закони червоної імперії. Ти, в одній шкірі, був і прокурором, і катом. Тож, згадай свої «деяння» в тих місцях, де ти був оперкатом.

Біля «кормушки» районного КГБ було три «звірюки»: Лазутін, Крилов і ти, а найстрашніший і найковарніший – ти, Гуцуляк Я.М. Для тебе людських цінностей не існувало. Згадай, якими методами-способами, терором, ти, вербував стукачів?! І в твоїх закомплексованих мізках нічого не заворушилося. Завербовані стукачі твоїми методами були настільки корисні «делу Леніна-Сталіна», як для москаля козел?! То для тебе був «престіж» і окомилування вишестоячих катів. Ти із шкіри перся, щоб побільше завербувати – виконував план! Ти, знищував людські душі і долі. Згадай, кате-людожере, хоч перед смертю, про молодого хлопця з села Стегніківці – Дячуна Теодора. Як ти з мене робив «мокрое место»?! Як ви, в чотири руки, ломали мені ребра, вибивали зуби, вмикали яскраві лампи перед очима і як ти вправно міг бити під «дихало»! Як ти, «майстер» провокацій, вихвалявся перед старшими катами, що «заставиш мене работать» на

тебе?! І ти сам знаєш, що я вас обвів навкруги пальця і за вказівкою «Довбуша» із СБ-УПА, під Проводом «Бадьорого» і «Бурлаки» багато «жолчі вам поділіл!» Згадай, то і посинієш тепер! Скільки я твоїх агентів вивів з «кагебешної» гри. Пригадай свого «резидента» з села Курники! А скільки «ведомостей», вигаданих нашою СБ, твої агенти передали в КГБ?! Тому, ти, в основному, ганявся за «прізраками», висолопивши язика, разом зі своїми шакалами. Ти – «мастер» провокацій, зі своїми «секстами» не міг винюхати, що, я – Теодор Дячун (не Фйодор) в 46-48 роках був зв'язковим-розвідником СБ УПА, підпільним членом боївки «Бадьорого» на псевдо «Голуб», член ОУН з 1945 року! Все це в твоїх засамогонених мізках прояснилося лише в кінці 1949 року.

Ти, кинув на нашу групу всю свою агентуру, всі свої можливості. Завербована тобою дівчина, Зиновія Черномаз (якій ти дав «клічку» «Зіма»), давала вам «данние» вигадані нашою розвідкою СБ-УПА. На щастя, вона ще живе, і ти можеш зустрітися з нею... Вона б тобі розповіла про те, що в неї була, під час війни, головна наша явка! Зиновія добряче водила тебе за носа, збиваючи твій нюх, виконуючи наші завдання!

Ще згадай Мирона Кармана – «пролетарія», голову сільради. Ви шукали «бандеров» не в тих місцях. Вони сиділи у вас під носом, в того «пролетарія», і ти не один раз в нього самогон дудлив зі своїми шакалами. А в цей час, «бандеровци» сиділи у вас над головами – на горіші. Часто і я сидів там, на горі⁴⁸, і в мене завжди руки свербіли відправити тебе з твоїми “друз’ями” к Леніну на свіданіє! Єдине, що стримувало – шкода такої доброї квартири-явки.

Коли ти зі своєю бандою – червонозоряних оточив хату моїх батьків (це тоді, коли я, «завдячуючи» сексоту, попав з твої лапи), якраз в цей час в бункері, за хатою, знаходився склад зброї та літератури... Це та зброя, яку я разом з Данилом Ремінником забрали в «стрибків» в селі Зарубинці. Ото наробив би ти шуму, якби все те попало в твої криваві лапи! Заробив би ще одну «нагороду»! Свою лють і людоджерство ти зганяв на моїх батьках і на мені по дорозі до червоної душоубки – районного КГБ. Але ту зброю, яка була захована, наші хлопці забрали вже після того, як ти мені ребра поломав в душоубці КГБ. Так що і тут ти «маху дав!» Поїдь, хоч сьогодні, до Стегніковець (місця тобі знайомі) та хоча б тепер помилуйся тою криївкою! Думаю, що ті місця ще не стерлися з твоїх катівських «клепок». Ти, там часто з своєю

⁴⁸ На місцевому діалекті слово «гора» означає – горище.

бандою головорізів в засідці сидів, чекаючи «бандеровцев». На горбі, у сусіда, є ще одна криївка, то поїдь і хоча б тепер, старечими зубами поскрегочи! Був ти, «героєм» над беззахисними людьми. Свою звірячу лютю, ти, показував на жертвах, які попадалися в твої лапи. Можливо, тобі, по ночах сниться шіснадцятилітній хлопець – Теодор Пастернак, якого ти, власноручно вбив після того, як твої червонозіркові пси здерли з його голови шкіру (скальп)! Це відбувалося на хуторі Писки. Ще одна кривава жертва – дівчина Марія Пастернак, яку ти, власноруч вбив біля її хати в селі Стегніківцях. Також, катюго, у воротах селянина Гриця Воркуна ти власноручно застрелив беззбройного хлопця Клоса, з сусіднього села. Твоя банда вбила молоденьку студентку Орисю Бутрин на її ж подвір'ї, а її батька – Івана Бутрина запроторив на Колиму, звідки він вже не повернувся. Ще пригадай, як за твоїм наказом було підпалено хати в с. Стегніківці, під лісом, на самий Великдень 1946 року... Ось так, ти, виродку, «святкував». З бандою своєю лежав ти в засідці під лісом, чекаючи на «бандеров», які за твоїм розрахунком, мали вибігати з підпаленої хати, але, як сам знаєш – не дочекався.

А скільки твоїх «деяній» по інших селах?! Літопис твоїх «подвігов» буде написаний, бо є ще багато живих свідків твоїх злочинних справ.

Не дуже допомогли тобі, кате, твої «яриє» стукачі. Деякі з них вже дають «ответ» перед чортами. Маю надію, що ти, катюго, з ними там обов'язково зустрінешся. Не багато ти мав з них користі, бо мені вдавалося, в деякій мірі, їх знешкоджувати і тебе дезорієнтовувати. Вони часто підводили тебе “під дурного хату”! Мені були відомі ваші явки в Тернополі, у Старому парку. Отож, як бачиш, ми знали майже усіх твоїх агентів.

Я, робив свою справу в ім'я Великої Ідеї, в ім'я пам'яті моїх дядьків – Гната, Івана, яких ви знищили в 1941 році. Та тобі того не зрозуміти...

Про мої «дела» ти частково довідався на страшних допитах, де звівів... Я, також знаю, що ти намагався мене знищити ще у КПЗ, але зробити тобі завадило твоє «високоє» начальство. Особливо, старший кат – Прохасько. Ти, синів від люті на допитах і кричав «вот такая гніда меня вокруг пальца обкрутила»! Який ти був «опитний чекіст»? Ти був закомплексований кровожерний звірюка!

Я, Дячун Теодор, з села Стегніківці, разом з товаришем Данилом Ремінником роззброювали ваших холуїв-стрибків в с.Чистиліві (під

боком вашого «кубла»). Допомагав нам мій дядько Василь Маличок, в якого ти шукав «бункер» і Киричок. Твоя банда і там криївки не знайшла, хоча дуже старалася. Ми, також добре підчистили ваш “кодхоз” в Чистиліві. Як ви шнирили по «Чагарах» і селах. Знову у вас нічого не вийшло! А топтався ти по нашому «складі» у Данила Чорномаза під лісом в с.Стегнівці. Ще, ми взяли ваш гарнізонний склад в с. Плотича, під самим боком гарнізону. А ви знову даремно перевертали «Чагарі».

Спиртзавод в с.Зарубинцях – моя справа і Данила Ремінника та інших хлопців. «Ліквідація» групи «стрибків» в с.Зарубинцях – моя і Данила Ремінника, також і розвідників з с.Зарубинців, до яких твоя кривава лапа не дотягнулась. Там попав в наші руки перший секретар Збараського райкому вашої проклятої партії – «таваріщ» Поддубний. На жаль, ми залишили його живим, конфіскували лише його зброю. Ми, не були такими кровожерними, як ти – Гуцуляк. В цьому наша біда, що мало нищили таких гадів, як ти – Гуцуляк. Скільки разів я міг тебе, катюго, застрелити, як гада, попри всі твої «хитрощі»! Нам шкода було тих наших людей, які, трясучись перед тобою, давали «пожрать і випіть».

А як ви «охотілись» за бочками з спиртом. Ти підняв «на вуха» всю свою агентуру. А ті бочки були затоплені під носом ярого сексота «Набудного»! Вся ваша чекістська банда залишилась в дурнях – «нагороди» заробити не вдалося. Ти, в цей час, зі своєю бандою сидів в засідці на «Верняках», а бочки з спиртом вивозив надрайоновий Провідник «Бурлака» тихо і спокійно. Не допомогли тобі і агенти! Друкарську машинку в Тернополі я брав з Данилом Ремінником.

Наша група мала завдання забезпечувати підпілля всім необхідним, ось і забезпечували наших хлопців, які сиділи по криївках, за рахунок “Червоної імперії”! Тому, ми і робили “конфіскацію” ваших складів і сільпо в селах: Стегніківцях, Дубівцях, Збаражі, Залужжі, Дубинках, Плотичі, Чистиліві, Зарубинцях, Тернополі та в інших місцях окупованої нашої землі.

Душею і ядром нашої групи був Данило Ремінник, він загинув Героєм. Ми, знайшли те місце, де чекісти його заховали. Але ми його переховали в ріднім селі і на могилі його буяють квіти, а на твою могилу, людоморе, і собака не опорожниться. Сподіваємось, що воно так і буде!

В тих місцях, де ми бували, нам допомагали свої люди, до яких не дотягнулась твоя кривава лапа. Слава Богу, що про них не знав зрадник, якого ти професійно “обработал” і який розповідав тобі навіть про те, чого й не знав і чого не було!

Ми робили свою справу, забирали зброю і все необхідне у ваших холуїв-стрибків, щоб підтримати підпілля за “імперський рахунок”. Пограбовані вами люди вже не могли нам нічого дати. Ми знали, що москалі розуміють, що воякам УПА потрібно чимось харчуватися і спілкуватися зі своєю тиловою базою – селом. І вся ваша багаточисленна армада московських окупантів-чекістів намагалася блокувати кожен стежинку і кожен підозрілу хату, щоб змусити наших вояків голодувати.

Наша остання акція наприкінці 1949 р. – «конфіскація» складу партноменклатури в селі Стегніківці. Це все «багатство» було призначене не для “колхозників”, а вам подібних. Акція нам вдалася, хоча ми знали, що ти зі своєю бандою знаходишся в цій районі. Ваших «стрєбков» ми блокували і вони боялися висунути носа. Якби не твоя штатна агентка під личиною вчительки, яку ти поселив у Барабаша і якби не її продажність і її спільника-сексота, то ми б ще багато крові вам попусували!

Я, пишаюся з того, що трохи попусував вам “комуністично-колоніальну політику! Я, невчений селяк, син селянина Дячуна Григорія, який до смерті боявся вашої “червоної чуми”. Це ви в 1940 році забрали в мого батька його братів Гната та Івана – молодих хлопців і замордували їх! Отож, мій батько, втративши усяку надію, так і помер, не побачивши нічого, крім страшного “комуністичного терору”! Він з могили (як і мільйони таких же, замордованих вами) посилає вам, кривавим катом – прокляття!

Мати моя – Дячун Євдокія, яка своєю важкою працею збагачувала червону Імперію багато років, трудівниця – мучениця Імперії! Це моя мати взимку 1950 р. несла мені кусок хліба за 25 км у Бірки до душоубки КГБ, усього кусок хліба, бо більше не мала нічого... Але, ви, кровожерні кати, забрали і цей хліб. Ти – катюго, наказав від моєї матері передачі не приймати. І моя бідна мати, розбита горем, не бачачи світу, пленталася назад у село, у пограбовану вами хату, по морозу і снігу. Але через день, вона знову йшла до вашої душоубки, її звало материнське серце. І знову, ти – катюго, не дозволяв нічого мені передавати. І мати, даремно, знову й знову йшла по снігах до села 25 км, а потім знову до районних чекістів... І так багато днів, нестерпних мук!

Але я, «не подох» назло твоїм побажанням. Два рази помирав в московських таборах Степлагу, Карлагу, в душоубці Омська, але,

усім смертям назло – вижив і дожив до того святкового дня, коли над нашою багатостраждальною землею піднявся синьо-жовтий прапор і засяяв Тризуб!!! Це ще не означає, що Україна стала вільною. Коли на нашій священній землі, вами розтерзаній і замученій, не залишиться жодного ката, такого як ти – Гуцуляк, тоді наша Батьківщина буде вільною. Це буде так! І Україна викине усіх вас на смітник Історії.

А я вірю, що ще зустрінуся з тобою, катюго, в залі суду Вільної України і скажу тобі при свідках, який ти кровожерливий звір! Був!!! Знай, що безневинна кров, пролита тобою, даремно не пропала. Кров Героїв, які боролись за Волю України – свята кров! Вона на кожному кроці взиває до помсти!!! Ніхто не забутий, ніщо не забуто! Оце гасло-клич ми візьмемо для себе! Тим катам, що знущалися над нами, ми не забудемо, і вони мають отримати те, що заслужили. Суд над тобою і тобі подібним обов'язково БУДЕ, які б не були в тебе «защитнікі»!!!

Нехай земля наша, замучена вами, не приймає праху таких катів, як ти – Гуцуляк. Терміну давності вам НЕ БУДЕ. Хіба що, з тої «бетонної коробки», де ти зараз живеш, винесуть тебе такі ж катюги, як і ти, ногами «вперед»!

Правда воскресне і буде за нами!

А поки що, нехай щоночі сняться тобі і приходять до тебе тіні тих, яких ти катував і розстрілював!

Поіменно:

- Теодор Пастернак (йому було 16 років),
- Марія Пастернак, Тодосій Клос, Твардовський Степан («Фербей») з п'ятьма друзями, яких ти зі своїми шакалами знищив в криївці на Стегніківських полях,
- Ярослав Кривоус («Бадьорий»),
- Теодор Маличок («Креміль»),
- Оріся Бутрин, Данило Ремінник і багато, багато інших закатованих тобою, про яких ти знаєш!!!

Писав Дячун Теодор («Голуб»), колишній зв'язковий, розвідник боївки «Бадьорого», «Бурлаки». Член ОУН з 1945 року. Відправлено адресату 24 травня 1994 року⁴⁹.

Загальний список учасників стегніківського підпілля, які загинули або були репресовані внаслідок більшовицьких репресій у післявоєнний період:

⁴⁹ собистий архів Б. Черномаза.

1. **Бай Йосип Павлович**, 1908 р.н. з с. Стегніківці. За співпрацю з ОУН заарештований 11.09.1948 р. Збараським РВ МДБ. Засуджений 21.10.1948 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 25 років таборів з конфіскацією майна. Звільнений 29.06.1956 р. Реабілітований 26.02.1992 р. Після звільнення мешкав у с. Івашківці Збараського р-ну.

2. **Баран Василь Богомилович**, 1913 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН. Заарештований 07.05.1941 р. На початку війни етапований у Верхньоуральську тюрму Челябінської обл. (РФ). Засуджений 03.03.1943 р. особливою нарадою при НКВС СРСР до 8 років таборів. Звільнений 18.12.1948 р. Після звільнення мешкав у Тернополі. Реабілітований 20.12.1956 р. Помер 1995 р.

3. **Барабаш Василь Юрійович**, 1922 р.н. з с. Стегніківці. Заарештований 1950 р. Не реабілітований.

4. **Баран Тимофій Богданович**, 1895 р.н. з с. Стегніківці, освіта 3 кл. Заарештований 24.10.1945 р. Великобірківським РВ НГБ за зв'язок з ОУН. Засуджений 08.02.1946 р. військовим трибуналом військ НКВС у Тернопільській обл. до 10 років ВТТ з конфіскацією майна. Звільнений 19.11.1954 р. Реабілітований 28.09.1993 р. Більше даних немає.

5. **Білик Петро** з с. Дубівці, співпрацював з стегніківською бойовкою Дячуна Теодора, є записка у справі № 8568. Більше даних немає.

6. **Бойко Текля Никифорівна**, 1923 р.н. з с. Стегніківці, освіта початкова. Заарештована 21.04.1946 р. УМДБ у Тернопільській обл. Засуджена 26.06.1946 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 10 років ВТТ з конфіскацією майна. Звільнена. Реабілітована 12.05.1991 р. Після звільнення мешкала в с. Стегніківці.

7. **Бутрин Орися Іванівна**, 1927 р., з с. Стегніківці. Закінчила Тернопільську гімназію. Активна учасниця оунівського підпілля. Загинула 12.07.1946 р. на своєму подвір'ї під час облави. Більше даних немає.

8. **Бутрин Іван Васильович**, 1894 р., с. Стегніківці. Батько Ориси Бутрин . У справі заведеної чекістами на родину Бутринів значиться, що І. Бутрин під час німецької окупації був заступником старости управи села. Після загибелі дочки, пішов у підпілля, переховувався. Заарештований 1948 р. Загинув 1954 р. у Воркуті (РФ).

9. **Бутрин Марія Омелянівна**, 1927 р.н. з с. Стегніковець. Заарештована 6.01.1947. за зв'язок з ОУН. Звільнена 21.09.1954. Реабілітована 18.03.1970.

10. **Воркун Володимир Іванович**, 1914 р.н, з с. Стегніківці. Вояк в сотні «Бурлаки» УПА. Загинув 1945 р. в с. Дубівці.

11. **Воркун Григорій Тимофійович**, 1892 р.н з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Під час німецької окупації був обраний старостою сільської управи. Заарештований 15.03.1948 р. УМДБ у Тернопільській обл. Засуджений 27.04.1948 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 25 років таборів і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Звільнений 17.12.1954 р. Після звільнення мешкав у м. Збараж. Помер 1972 р. Реабілітований 06.07.1993 р.

12. **Воркун Жанна Степанівна**, народилася в грудні 1947 р. в Республіці Комі (РФ) у тюрмі, де відбувала покарання її мати Марія. У 1950 р. батько привіз її в с. Стегніківці, де й проживає.

13. **Воркун (Власенко) Марія Федорівна**, 1923 р.н. з с. Івачів Горішній. До арешту проживала у с. Стегніківці, освіта початкова. Член ОУН, зв'язкова. Заарештована 19.06.1947 р. Велико-Глибочицьким РВ МДБ. Засуджена 11.10.1947 р. особливою нарадою при МДБ СРСР до 5 років ВТТ. Звільнена 19.06.1952 р. Реабілітована 05.02.1992 р. Після звільнення мешкала в Республіці Комі (РФ).

14. **Воркун Степан Гаврилович**, 1887 р.н., з с. Стегніківці, освіта вища. Адвокат у м. Борщів. Голова повітової Спілки кооператорів, голова організації «Сільський господар», член т-ва «Просвіта». Заарештований 24.12.1939 р. Борщівським РВ НКВС. Засуджений 26.04.1941 р. особливою нарадою при НКВС СРСР до 8 років таборів. Реабілітований 31.05.1989 р. Більше даних немає.

15. **Гуменний Михайло Михайлович**, 1931 р.н. з с. Курники Велико-Борківського р-ну Тернопільської області, мешканець хутора Чагарі-Білецькі Велико-Глибочицького р-ну Тернопільської області, українець, освіта 1 клас, одружений. Заарештований у 1950 р. Не реабілітований. До арешту працював на своєму сільському господарстві.

16. **Гуменна Броніслава Миколаївна**, 1927 р.н. уродженка с. Плотича Велико-Глибочицького р-ну Тернопільської області, полька, Заарештована у 1949 р. Не реабілітована. До арешту мешкала на хуторі Чагарі-Білецькі, працювала на своєму господарстві.

17. **Гуменна Юзефія Петрівна** з с. Стегніківці, зв'язкова, співпрацювала з стегніківською боївкою Дячуна Теодосія, є згадка у справі № 8568. Більше даних немає.

18. **Дячун Ганна Федорівна**, 1923 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Заарештована 14.01.1951 р. Велико-Глибочицьким РВ МДБ за

матеріальну допомогу (продуктами) та інші зв'язки з ОУН. Засуджена 21.02.1951 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 25 р. таборів з конфіскацією майна. Звільнена 06.04.1956 р. Реабілітована 18.02.1992 р. Померла 1999 р. у м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл.

19. **Дячун Гнат Дмитрович**, 1913 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН. Заарештований 05.05.1941 р. Велико-Бірківським РВ НКДБ. У зв'язку з початком воєнних дій в Україні етапований у м. Верхньоуральськ Челябінської обл. (РФ). Помер 09.11.1941 р. у Верхньоуральській тюрмі. Реабілітований 28.04.1993 р.

20. **Дячун Марія Іванівна**, 1928 р.н. з с. Стегніківці, освіта гімназійна, 10 кл. Заарештована 06.01.1947 р. УМВС у Тернопільській обл. за зв'язок з ОУН. Засуджена 02.08.1947 р. особливою нарадою при МДБ СРСР до 8 років ВТТ. Звільнена 14.10.1954 р. Реабілітована 06.03.1970 р. Після звільнення мешкала у м. Луцьк.

21. **Дячун Теодор Григорович** (у справі № 8568 значиться як Федір і в цій же справі названо наче б то його псевдо «Дикий», якого в нього ніколи не було, справжнє псевдо Теодора – «Голуб», 1928 р.н. з с. Стегніківці. Заарештований у 1950 р. Засуджений на 25 р. таборів. Звільнений у 1966 р. Не реабілітований. Нині мешкає у м. Біла Церква.

22. **Зозуля С.С.** співпрацював з стегніківською боївкою, у якій був і Дячун Теодор. Про нього є згадка у справі № 8568. Більше даних немає.

23. **Каліщук Марія Атанасівна**, 1919 р.н. з с. Стегніківці. Член ОУН, зв'язкова. Заарештована 18.09.1948 р. Збараським РВ МДБ. Засуджена 28.10.1948 р. ВТ військ МВС до 25 років таборів з конфіскацією майна. Звільнена 06.08.1955 р. Реабілітована 05.06.1992 р. Після звільнення мешкала у с. Стегніківці.

24. **Каплун Іван Томович**, 1927 р.н. з с. Стегніківці. Засуджений 1950 р. Звільнений 1957 р. Не реабілітований. Після звільнення мешкав у с. Стегніківці.

25. **Кіндзерська Марія Ільківна**, 1922 р.н. з с. Стегніківці. Звинувачена у співпраці з ОУН та в поставках підпільникам продуктів Була засуджена, звільнена. Проживає у Львівській обл. Більше даних немає

26. **Клос Теодосій**, з с. Стегніківці. Заарештованого енкаведисти привезли в с. Лозова і розстріляли на подвір'ї Григорія Воркуна. Більше даних нема. За іншими даними вбитий зрадником під час переходу через Плотичький ліс. Більше даних немає.

27. **Ковальський Михайло Гаврилович**, 1928 р.н. з с. Стегніківці. Вояк УПА з 1943 р. Відомо, що він загинув. Обставини і місце загибелі невідомі.

28. **Костів (Бутрин) Марія Омелянівна**, 1927 р.н. з с. Стегніківці, освіта 10 кл. Заарештована 06.01.1947 р. УМВС у Тернопільській обл. за зв'язок з ОУН. Засуджена 02.08.1947 р. особливою нарадою при МДБ СРСР до 8 років таборів. Звільнена 21.09.1954 р. Реабілітована 06.03.1970 р.

29. **Костів Василь**, «Когут», відомо що був старшиною (офіцером) сотні «Бурлаки». Загинув у 1946 р. під час облави у Стегніківцях. Більше даних немає.

30. **Кривоус Дорофій Іванович**, 1914 р.н. з с. Стегніківці. Член ОУН. Заарештований 1944 р. Більше даних немає.

31. **Кривоус Наталія Іванівна**, 1922 р.н. з с. Стегніківці. 1944 р.н. заарештована за зв'язок з УПА. 1945 р. втекла і пішла у підпілля. Загинула в липні 1947 р. під час облави у с. Ігровиця. Більше даних немає.

32. **Кривоус Ярослав Іванович** псевдо «Бадьорий», 1924 р.н. з с. Стегніківці, освіта початкова. З 1941 р. член Юнацтва ОУН. З приходом більшовиків 1944 пішов у підпілля. Був бойовиком при кущі, згодом кушовим. Загинув під час бою 04. 06. 47. в с. Стегніківцях.

33. **Кулька Федір**, «Сокил» із с. Доброводи Збараського р-ну Тернопільської області, українець, член ОУН, у 1947 р. брав участь у діяльності стегніківських боївків. Загинув у Стегніківцях. Більше даних немає.

34. **Кисіль Петро** з с. Івачів Велико-Глибочоцького р-ну Тернопільської області, псевдо «Роман», надрайонний провідник. Загинув в околицях с. Стегніківці 20.02.47 р. Більше даних немає.

35. **Кривоус Наталка Іванівна**, 1922 р.н. з с. Стегніківці, Тернопільського р-ну Тернопільської області, загинула у с. Ігровиця Велико-Глибочицького р-ну у 1947 р. Більше даних немає.

36. **Крук Ганна Федорівна**, 1919 р.н. з с. Стегніківці, освіта 3 кл. Член ОУН. Заарештована 13.04.1946 р. Великобірківським РВ МДБ. Засуджена 04.10.1947 р. особливою нарадою при МДБ СРСР до 10 років таборів. Звільнена 04.06.1955 р. Реабілітована 16.06.1993 р. Після звільнення мешкала у м. Новгородівка Донецької обл. Більше даних немає.

37. **Лучка Олексій Олексійович**, 1890 р.н. з с. Стегніківці. Закінчив Львівський університет. Вчителював у м. Балта Одеської

обл. Заарештований 21.08.1937 р. Балтським РВ НКВС. Засуджений 12.10.1937 р. УНКВС м. Тирасполя на смертну кару. Розстріляний 28.10.1937 р. Реабілітований 15.11.1958 р.

38. **Маличок Василь**, 1923 р.н. з с. Стегніківці, освіта початкова. Загинув 1945 р. під час облоги в с. Стегніківці. Більше даних немає.

39. **Маличок Володимир Петрович**, 1925 р.н. з с. Стегніківці, освіта 3 кл. Вояк УПА. З 1944 р. на нелегальному становищі. Заарештований 22.05.1945 р. Велико-Глибочицьким РВ НКВС. Засуджений 20.08.1945 р. ВТ військ НКВС у Тернопільській обл. до 10 років таборів з конфіскацією майна. Звільнений 28.09.1954 р. Реабілітований 18.05.1992 р. Після звільнення мешкав у с. Стегніківці.

40. **Маличок Теодор (Федір) Петрович**, 1923 р.н. з с. Стегніківці, освіта початкова. Загинув 14.05.1945 р. в полі під час облоги в с. Стегніківці. Більше даних немає.

41. **Мельник Пантелей Максимович**, псевдо «Крук», 1913 р.н. з с. Бутківці Стрийського р-ну Львівської обл., до арешту проживав у с. Стегніківці, освіта 4 кл. Священик, член ОУН. Заарештований 30.05.1945 р. Великобірківським РВ НКДБ. Засуджений 26.04.1946 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 15 років каторжних робіт з конфіскацією майна. Звільнений 28.12.1954 р. Реабілітований 29.03.1993 р.

42. **Паламар (Штанкевич) Наталія Карпівна**, 1940 р.н. з с. Стегніківці. Дочка Карпа Штанкевича. Виселена 1947 р. з матір'ю в м. Осинники Кемеровської обл. (РФ). Звільнена 1954 р. Після звільнення мешкала у с. Стегніківці.

43. **Паламар Теодор Васильович**, 1907 р.н. з с. Яцківці Жидачівського р-ну Львівської обл., перед арештом мешкав у с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН. Дяк у церкві. Заарештований 08.05.1941 р. Великобірківським РВ НКВС. У зв'язку з початком воєнних дій в Україні етапований у Челябінську обл. (РФ). Помер 23.11.1941 р. у Верхньоуральській тюрмі. Реабілітований 28.04.1993 р.

44. **Панкевич Стефанія Станіславівна**, зв'язкова ОУН. Про неї, як зв'язкову Стегніківської бойовки Дячуна Теодора є згадка у справі 8568. Більше даних немає.

45. **Пастернак Василь Йосипович**, 1927 р.н. з с. Стегніківці. Працював дяком у церкві. Член ОУН з 1942 року. Заарештований 04.02.1950 р. і засуджений до 25 років каторжних робіт і 5 р. позбавлення прав. Звільнений 08.03.1955 р. Не реабілітований. Після звільнення мешкав у с. Стегніківці.

46. **Пастернак Володимир Степанович**, 1923 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН, Звинувачений у зберіганні націоналістичної літератури. Заарештований 12.05.1941 р. Великобірківським РВ НКДБ. У зв'язку з початком воєнних дій в Україні розстріляний 28.06.1941 р. Реабілітований 06.05.1992 р.

47. **Пастернак Іван Степанович**, 1914 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН, займався антирадянською агітацією. Заарештований 07.05.1941 р. Великобірківським РВ НКДБ. Розстріляний 28.06.1941 р. Реабілітований 12.04.1992 р. Більше даних немає.

48. **Пастернак Стефанія**, 1925 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН. Заарештована 29.05.1946 р. Великобірківським РВ МДБ. Засуджена 26.07.1946 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 10 р. таборів і 3 р. позбавлення прав. Звільнена 21. 07.1955 р. Реабілітована 12.07.1976 р. Після звільнення мешкала у с. Витковичі Рівненської обл.

49,50. **Пастернаки Марія і Семен** – мати і батько Стефанії. Виселені 1946 р. у м. Осинники Кемеровської обл. (РФ). Марія додому не повернулася. Семен повернувся і помер у Стегніківцях.

51. **Пастернак Марія** з с. Стегніківці. Заарештована і розстріляна НКВС на своєму подвір'ї. Більше даних немає.

52. **Пастернак Теодор Петрович**, 1927 р.н. з с. Стегніківці. Вояк УПА з 1944 р. Замордований 1944 р. в с. Стегніківці. Більше даних немає.

53. **Починок Ярослава Степанівна**, 1923 р.н з с. Стегніківці, освіта 2 кл. Заарештована 11.03.1946 р. Великобірківським РВ МДБ. Засуджена 27.04.1946 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 10 років таборів і 3 років позбавлення прав. Реабілітована 14.07.1990 р. Померла 2000 р. в с. Біла.

54. **Ремінник Василь Олексійович**, 1915 р.н. з с. Стегніківці, освіта 4 кл. Член ОУН з 1934 р. Заарештований 14.06.1941 р. УНКВС у Тернопільській обл. З початком воєнних дій в Україні етапований у Верхньоуральську тюрму Челябін-ської обл. (РФ). Засуджений 03.03.1943 р. особливою нарадою при НКВС СРСР до 8 років таборів. Помер у тюрмі. Реабілітований 20.12.1956 р.

55. **Ремінник Данило Олексійович**, 1928 р.н. з с. Стегніківці. З 1944 р. активно допомагав ОУН-УПА. З 1948 р. – у підпіллі. Заарештований у червні 1948 р. Збаразьким РВ НКВС. 26.07.1948 р. втік з-під арешту. Загинув під час облави в Курницькому лісі.

56. **Ремінник Марія Йосипівна**, 1922 р.н. з с. Стегніківці. Була заарештована за зв'язок з підпіллям. Засуджена і звільнена після відбуття терміну ув'язнення. Померла в 1970-х роках у м. Тернопіль.

57. **Ремінник Михайло** з с. Стегніківці. Заарештований 08.05.1941 р. Розстріляний у Тернопільській тюрмі в 1941 р. (перед наступом німців).

58. **Ремінник Теодор Миколайович**, 1932 р.н. з с. Стегніківці. Виселений 1950 р. Звільнений 1955 р. Проживає в с. Стегніківці.

59. **Ремінник Тимофій Назарович**, 1890 р.н. з с. Стегніківці, освіта 3 кл. За зв'язок з ОУН заарештований 25.10.1945 р. Великобірківським РВ НКДБ. Засуджений 16.02.1946 р. ВТ військ НКВС у Тернопільській обл. до 10 років таборів з конфіскацією майна. Звільнений 17.10.1955 р. Помер. Реабілітований 22.11.1996 р.

60. **Ремінник Федір Миколайович (псевдо «Рись»)** з с. Стегніківці. Більше даних нема.

61. **Ремінник Данило Олексійович (псевдо «Грім»)** з с. Стегніківці Великобірківського р-ну (нині Тернопільський р-н) Тернопільської області. Загинув під час бою у Курницькому лісі у 1948 р.

62. **Ришнюк Марія Андріївна (псевдо «Береза»)**, 1922 р.н з с. Стегніківці, освіта 5 кл. Зв'язкова ОУН, забезпечувала продуктами підпільників. Заарештована 27.03.1950 р. слідчим відділом УМДБ у Тернопільській обл. Засуджена 11.10.1950 р. особливою нарадою при МВС СРСР до 10 років таборів. Звільнена 06.06.1956 р. Реабілітована 17.04.1991 р. Проживає в м. Івано-Франківськ.

63. **Ришнюк Михайлина Дем'янівна**, 1911 р. з с. Стегніківці. (Дружина Павла.) Виселена 1946 р. у Кемеровську обл. (РФ). Після повернення, померла 1995 р. в с. Стегніківці.

64. **Ришнюк Павло Андрійович**, 1906 р.н. з с. Стегніківці. Заарештований за зв'язок з ОУН-УПА 01.02.1946 р. слідчою групою УНКДБ у Тернопільській обл. Засуджений 13.04.1946 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 10 років таборів і 3 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Реабілітований 15.11.1965 р.

65. **Розвадовський Євген Іванович (псевдо «Яр»)**, 1924 р.н. з с. Стегніківці. Вояк УПА. З 1944 р. – кушований провідник. Загинув 1948 р. в криївці на хуторі Гаї Чумакові (с. Байківці). Більше даних нема.

66. **Рудий Пилип**, з с. Стегніківці. Виселений 1946 р. в м. Осинники Кемеровської обл. (РФ). Там і помер.

67. **Рудий Степан Пилипович (псевдо «Білий»)**, 1924 р.н. з с. Стегниківці. Вояк УПА з 1944 р. Загинув в бою з енкаведистами під час облави у вересні 1947 р. після його загибелі. Більше даних немає.

68. **Свічар Теодор Савович**, 1923 р.н. з с. Стегниківці. Вояк УПА з 1943 р. Загинув у травні 1947 р. біля Плотиського лісу. Більше даних немає.

69. **Скульський Михайло (псевдо «Бистрий»)**, Кущовий сотні «Бурлаки». Загинув 04.04.47. у с. Стегниківці. Більше даних немає.

70. **Солєвич Павло Сидорович (псевдо «Муха»)**. Після приходу (у 1944 р.) більшовиків перебував на нелегальному становищі. У 1946 р. попав в оточення на околицях Стегніковець. Коли кінчилися набої, то щоб не потрапити в полон застрелився. Більше даних немає.

71. **Твардовська Михайлина Михайлівна**, 1912 р.н. з с. Шляхтинці (перед арештом мешкала у Стегниківцях), освіта 3 кл. Дружина Степана («Фербея»). Зв'язкова оунівського підпілля. Заарештована 14.12.1948 р. Великобірківським РВ МДБ. Засуджена 10.01.1949 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 25 років таборів. Звільнена 06.07.1956 р. Реабілітована 27.07.1992 р.

72. **Твардовська Теодора Іванівна**, 1881 р.н. з с. Стегниківці. Мати «Фербея». Виселена 1946 р. з дочкою Марією в м. Осинники Кемеровської обл. (РФ). Повернулася 1957 р. в с. Шляхтинці і померла 1970 р.

73. **Твардовський Степан Левкович** з с. Стегниківці, освіта початкова. Член ОУН. З 1944 р. з приходом більшовиків перебував у підпіллі. 17.12.1946 року загинув в оточеній кривці на полі біля с. Стегниківці. Більше даних немає.

74. **Цитранський Пилип (псевдо «Рак»)**, шеренговий стрілець сотні «Бурлаки». Загинув у 1946 р. на околицях Стегніковець. Більше даних немає.

75. **Фіялка Теодор Прокопович**, 1930 р.н. з хутора Писки, освіта 6 кл. Розвідник УПА. Заарештований 15.11.1948 р. Збаразьким РВ МДБ. Засуджений 28.11.1948 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 25 років ВТТ з конфіскацією майна. Звільнений 18.04.1955 р. Реабілітований 14.07.1992 р. Проживає в м. Щокіно Тульської обл. (РФ).

76. **Чикало Григорій (псевдо «Шрам»)**, 1922 р.н з с. Стегниківці, освіта початкова. Член ОУН з 1942 р. З 1944 р. у підпіллі. Загинув навесні 1945 р. в с. Чернихівці Збаразького р-ну під час облави. Більше даних немає.

77. **Чикало Павло Григорович** з с. Стегніківці. Вояк УПА з 1943 р. Загинув у с. Чернихівці в бою з емгебістами. Більше даних немає.

78. **Чикало Степан Григорович**, 1913 р. з с. Стегніківці, освіта середня. Член ОУН, звинувачений в антирадянській діяльності. Заарештований 05.05.1941 р. Великобірківським РВ НКДБ. У зв'язку з початком воєнних дій в Україні розстріляний 28.06.1941 р. Реабілітований 12.05.1992 р.

79. **Чикало Ганна** з с. Стегніківці. Мати Степана і Павла. Виселена 1946 р. з чоловіком Григорієм у Кемеровську обл. (РФ). Повернулася. Померла в с. Біла Тернопільського р-ну.

80. **Чикало Григорій** з с. Стегніківці. Симпатик ОУН. Батько Павла і Степана. Виселений 1946 р. з дружиною Ганною в м. Осинники Кемеровської обл. (РФ). Там і помер. Більше даних немає.

81. **Чорномаз Данило Григорович**, (всі сини Григорія рідні брати) освіта: не закінчена гімназія. Заарештований у 1950 р. Засуджений на 25 років таборів і 5 поразки в правах (тобто заслання). Звільнений у 1956 р. Не реабілітований. У 1972 році заарештований за антирадянську агітацію і пропаганду, ще раз і засуджений на 3 роки ув'язнення. Помер у 1987 році у Стегніківцях.

82. **Чорномаз Омелян Гргович**, 1922 р.н. вивезений «на висилку» в Сибір на 10 років як «неблагонадійний». Звільнений у 1960 р. Оселився в с. Кутківці.

83. **Чорномаз Олекса Григорович** був членом ОУН, мобілізований в армію і там пропав. Більше даних немає.

84. **Чорномаз Володимир Григорович** член ОУН (був прихильником Андрія Мельника). Під час з'ясування внутріорганізаційних конфліктів загинув у 1942 р.

85. Чорномаз Тимко Григорович служив в армії УССів і там загинув.

86. **Чорномаз Ярослав** (син Данила), 1947 р.н. з с. Стегніківці, освіта не закінчена вища. Заарештований у 1972 р. Усно Ярославу кагебісти пояснили що судять його з політичних мотивів, але офіційно «пришили» статтю за «крадіжку соціалістического імущества» і посадили не в табір для політв'язнів а в сердовище кримінальників. Нині мешкає у Кіровоградській області.

87. **Чорномаз Богдан** (син Данила), 1948 р.н. з с. Стегніківці, освіта – историк, кандидат іст. наук. Заарештований у 1972 р. в м. Умань Черкаської області за антирадянську агітацію і пропаганду, виготовлення

і розповсюдження націоналістичної літератури. Засуджений на 3 роки таборів для особливо небезпечних державних злочинців, тобто політв'язнів. Нині мешкає в Умані.

88. **Чорномаз Ольга Степанівна**, 1928 р.н. з с. Стегніківці, освіта 3 кл. Зв'язкова ОУН. Заарештована 08.07.1945 р. Великобірківським РВ НКДБ. Засуджена 15.09.1945 р. ВТ військ НКВС у Тернопільській обл. до 10 років таборів з конфіскацією майна. Звільнена 27.10.1955 р. Реабілітована 01.12.1992 р. Померла 1995 р. у м. Гомель (Білорусь).

89. **Чорномаз (Розвадовська) Стефанія Іванівна**, 1921 р.н. з с. Стегніківці, освіта 3 кл. Зв'язкова ОУН. Заарештована 13.11.1948 р. Великобірківським РВ МДБ. Засуджена 10.01.1949 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. на 25 років таборів. Звільнена 29.05.1956 р. Реабілітована 27.07.1992 р. Померла в 1994 р.

90. **Штанкевич Карпо Власович**, 1911 р.н. з с. Стегніківці, освіта 2 кл. Заарештований 19.03.1947 р. слідчим відділом УМДБ у Тернопільській обл. Засуджений 30.06.1947 р. ВТ військ МВС у Тернопільській обл. до 10 років таборів з конфіскацією майна. Звільнений 13.04.1955 Реабілітований 21.05.1992 р. Помер у 1992 р.

91. **Штанкевич Софія Григорівна**, 1918 р.н. з с. Стегніківці (дружина Карпа). Виселена 1947 р. в м. Осинники Кемеровської обл. (РФ). Звільнена 1954 р. Проживає в с. Стегніківці.

92. **Шепета Василь (псевдо «Чорний»)**, з с. Лісники Бережанського р-ну Тернопільської області. Сотенний УПА, якому підпорядковувались стегніківські бойові групи ОУН. Загинув 01.07.46 р. в Стегніківцях. Більше даних немає.

93. **Язловецький Володимир псевдо «Дим»**, шеренговий вояк сотні «Бурлаки». Загинув під час облави у Стегніківцях. Більше даних немає.

94. **«Гарт»** (конспіративне псевдо). Будь-які особисті дані з метою конспірації не були відомі нікому. Також після його загибелі про нього не було нічого відомо і слідчим. Брав участь у багатьох бойових операціях стегніківських підпільників. Загинув у Стегніківцях у 1946 р. Більше даних немає.

95. **«Меч»** (конспіративне псевдо). Теж брав участь у багатьох бойових операціях стегніківських підпільників. Загинув у Стегніківцях у 1946 р. Більше даних немає.

6. ПРОБЛЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ І ПРОЦЕС ЇЇ ЗДОБТТЯ НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЄПІСУ РОДИНИ ДАНИЛА І МАРІЇ ЧОРНОМАЗІВ

Опис складнощів, які змушені були переборювати стегніківчани на шляху до здобуття вищої освіти в періоди домінування як російсько-більшовицької влади, так і «за Польщі», тобто до 1939 року, ми продемонструємо на прикладі життєпису однієї конкретної родини.

Сутність ряду проблем, які доводилося переборювати кожній пересічній стегніківській родині під час перебування під протекторатом домінуючих держав, для нас стане зрозумілою, коли ми розглянемо деякі моменти з життєпису родини Данила Чорномаза та його дружини Марії (дівоче прізвище Маличок) та їхніх дітей Лесі, Ярослава, Богдана, Надії і Марійки.

На прикладі цієї родини ми маємо можливість розпочати наш опис з процесу здобування освіти ще з 30-х років, тобто процесу здобуття освіти ще «за Польщі».

Почнемо з того, що у Стегніківцях освіта вважалася завжди великою цінністю і шанобливе ставлення до освічених людей було традиційним.

Отже, нашу розповідь про буття родини Чорномазів почнемо з 30-х років, тобто з того періоду, який у Стегніківцях називають «це було ще за Польщі» і коли Данило і Марія ще не були одружені. А закінчимо нашу розповідь описом життя цієї родини в період комуністичного «благоденствія».

Данило Чорномаз 1917 р.н. після закінчення чотирикласної школи у Стегніківцях вступив у 1929 році до Тернопільської чоловічої гімназії «з руською мовою навчання» (тобто українською). У його свідоцтві оцінки за навчання тільки «добре» та «дуже добре». Лише оцінка за латинську мову в перший рік навчання в гімназії значиться як «достаточо».

На темі освітньо-виховної ролі школи, яка була «за Польщі» і якою стала після приходу «москалів», варто зупинитися детальніше. Ми так вважаємо тому, що майже зовсім нічого не знаємо про той рівень освіти, який забезпечували гімназії, які були на території Західної України за Польщі. Для цього подамо перелік дисциплін, за які виставлялися оцінки учням гімназії (копію переліку предметів, з яких виставлялися оцінки студентам гімназії, ми подаємо, не змінюючи

стилю написання. Копія переліку дисциплін зроблена із Свідоцтва про успішність за 1928-1930 рр. тодішнього гімназиста Данила Черномаза):

- З поведення
- з науки релігії
- з науки мови польської
- з науки мови руської
- з науки мови латинської
- з науки мови грецької
- з науки клясичної культури
- з науки мови німецької
- з науки історії
- з науки географії
- з науки природознавства
- з науки фізики
- з науки хемії
- з науки математики
- з науки пропедевтики філософії
- з науки гігієни
- з науки рисунку
- з науки співу й музики
- з науки ручної праці
- з науки письма
- з науки тілесних вправ

З усіх дисциплін оцінки у свідоцтві Данила Черномаза «добрі» і «дуже добрі». Лише з латинської мови оцінка «достатечна».

Окремо ми повинні зупинитися на якості тодішнього навчання. Отже, якщо ми виявимо серед випускників «радянського» періоду навчання у Стегніківській школі хоча б одного випускника, який здатний знати іноземну мову (а вивчення іноземної мови входило, входить і зараз, у програму навчання всіх учнів, починаючи з п'ятого класу) настільки, щоб бути спроможним спілкуватися нею вільно, то ми могли б сказати, що російсько-комуністична влада намагалася підрівняти рівень освіченості учнів радянських шкіл до рівня гімназистів польського протекторату.

До цього додамо, що гімназисти вчилися так, що навчання ставало причиною полисіння від напруженої розумової праці під час навчання. Кожен гімназист по закінченні гімназії вільно володів тими мовами, яких навчався у гімназії.

Отримати гімназисту на заняттях оцінку «недостаточний» означало штрафну санкцію, тобто плату, яку мали внести батьки гімназиста на користь гімназії. За одну «недостаточну» треба було платити один «корець»⁵⁰ зерна пшениці. За дві оцінки «недостаточний» – два «корці», а за три «недостаточний» гімназиста виключали з гімназії за неспроможність навчатися без права повторного вступу в гімназію.

У 1936 році, коли Данило Чорномаз вже був гімназійним старшокласником поляки привели старшокласників-українців в Костьол і запропонували їм перенести метрики з Церкви в Костьол. Згадуючи про цей випадок, потрібно пояснити, що метрики гімназистів в той час зберігалися в місцях реєстрації віросповідання власників метрик, тобто в Церквах або в Костьолах. В тому разі, якщо хтось хотів змінити віросповідання, то за тодішніми правилами, треба було перенести метрику з Церкви у Костьол або ж навпаки.

У випадку, про який ми ведемо мову, українці-гімназисти задалегідь обговорили можливість змушування польською владою змінити їхнє українське греко-католицьке віросповідання на польське римо-католицьке, тобто зробити акт зречення свого віросповідання і визнати себе римо-католиками, тобто поляками. Якщо сказати трохи по-іншому – поляки пропонували стати зрадниками свого народу і своєї віри. На знак протесту гімназисти-українці демонстративно вийшли з Костьолу. Вийти-то вийшли, але заводіяки цієї акції були виключені з гімназії. Організатором був визнаний Данило Чорномаз і, незважаючи на те, що він був одним з найкращих гімназистів, його виключили з гімназії. Розпрощавшись з недокінченим навчанням, Д. Чорномаз повернувся в село. Постійно брав активну участь у громадсько-політичному житті села, очолював громадську організацію «Луг», брав участь у багатьох інших організаціях, був режисером театрального гурту тощо. Власне, тоді він наводить таємні зв'язки із ОУН і отримує псевдо «Андрій». Тоді поляки заарештували Данила. Це був перший арешт. Під арештом сидів недовго. За недоведеністю звинувачень поляки його випустили з «буцегарні».

У 1938 році Данило одружується з провідницею дівчачої групи стегніківської «Просвіти» Марією Маличок.

Усовокуплена земля Данила, отримана від його рідні у вигляді родинної підтримки, разом із землею Марії, отриманою Марією у вигляді посагу, становила 4 морги поля і ще було в них два морги

⁵⁰ корець – міра ваги біля 98 кг.

лісу. Цікавим є те, що на полі чорномазів було джерело, яке ніколи не пересихало (воно ще було у 90-х роках минулого століття). А на ділянці лісу, яка знаходилася у лісі «Збаражчина», було невеличке озерце, яке, правда, в кінці літа пересихало.

На початку подружнього життя жили вони з Марією по найманих хатах у селі. У 1941 році у них народилася донька Леся. За нею народилося ще двоє дітей Андрійко і Яринка (під час війни обоє молодших дітей захворіли на кір і померли).

Данило Чорномаз і Марія Чорномаз (Маличок) після одруження

Марія Чорномаз (Маличок) 1936 рік

**Світлина зроблена після арешту батька. Діти Данила Чорномаза.
Леся, Ярослав, Богдан (Данко)**

Якість знань, які отримували, чи, скажімо, мали можливість отримувати стегніківські діти до 1939 року (за Польщі), ми можемо порівняти з якістю освіти, яку забезпечувала «радянська»⁵¹ школа, навчання в якій було для всіх дітей обов'язковим.

Всім нам зрозуміло, що величезну роль у визріванні громадянської свідомості та становленні такого почуття як патріотизм відіграє якість освіти, яку здобуває кожна людина в процесі свого розвитку як особистість. Вірніше, має значення якість освітньо-виховного процесу. Це особливо важливо, коли освітньо-виховний процес здійснюється в поєднанні з іншими чинниками гуманістичного плану, зокрема з такими, як виховання поваги до звичаїв, традицій та історії рідного краю.

Якщо вести мову про освіту, то, на нашу думку, питання освіти потрібно пов'язати із загальним соціально-політичним становищем, в якому перебувала Україна і Стегніківці в тому числі.

Ми не будемо порівнювати наше бачення якості освіти, яку отримували молоді стегніківчани, як «за Польщі», так і в умовах домінування радянської імперії. Наголосимо лише на тому, що для того, щоб здобути більш-менш серйозну освіту як «за Польщі» так і за часів домінування в Україні москалів, треба було бути послухним і готовим до політичного конформізму. Інакше про здобуття повноцінної освіти у Стегніківцях можна було не мріяти. Про розвиток освіти у нашому селі, на перший погляд, досить багато пише та ілюструє світлинами Б. Чикало у своїй книзі «З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегніківці». З цього приводу мусимо сказати, що книга Б. Чикало досить ґрунтовно і зрозуміло знайомить нас із позитивами розвитку освіти за період так званого «радянського часу», але про перших вчителів, яким доручила «радянська» влада вчити стегніківських дітей, ми дізнаємося лише із спогадів Т. Дячуна. і Лесі Чорномаз, оскільки Леся пішла в перший клас у 1947 році, а Т. Дячун відвідував школу ще «за Польщі» (у цьому році йому виповнилося 87 років).

Отже, опис початкових кроків «радянської» освіти в Стегніківцях ми почнемо із спогадів Теодора Дячуна.

Щодо шкільництва, то Т. Дячун згадує про першого директора стегніківської школи, яка почала навчати дітей в умовах радянської

⁵¹ Словами «радянська влада», «радянська школа» тощо згідно правил вживання назв і термінів було прийнято називати те, що зобов'язувала так називати «радянська» влада. Хоча значення поняття «радянська влада», «радянська школа» тощо, взято в лапки тому, що термін «радянський» не має нічого спільного з етимологічним значенням цього поняття.

дійсності у 1940-му році – Івана Івахіва з с. Дубівці та ще двох вчителів (прізвищ не пам'ятає), які були з сусіднього села Шляхтинці. Як він згадує, ці вчителі були за походженням тутешніми, місцевими. Вони користувалися повагою стегніківчан. Проте, чимось не сподобалися радянській владі, і одного дня по них приїхали чекісти і заарештували всіх трьох. Про подальшу їхню долю нікому нічого невідомо. На запит до архіву СБУ Тернопільської області надати інформацію про заарештованих вчителів Івана Івахіва і двох його колег з Шляхтинців автора запропонованого нарису про історію Стегніковець отримана відповідь, що всіх їх було вивезено у 1941 році з тернопільської тюрми кудись «в евакуацію» (ми ж то знаємо, що заарештованих галичан чекісти «евакуйовували» лише в одне місце – на той світ). На цьому відомості про цих людей обриваються.

Якщо аналізувати інформацію про освіту у Стегніківцях, яку подає Б. Чикало, то там немає ніяких відомостей про вчительку Шуру Готман, яка почала вчити дітей у 1945 році.

Очевидно, в той час, коли Б.Чикало писала свій нарис про історію Стегніковець, не всі документи були доступні і їй не трапилися люди, які б про ці часи щось пам'ятали. Ми повинні врахувати те, що до 2014 року спецслужби не дозволяли фіксувати копії або виписки з деяких документів, у яких йшлося про деталі історичних подій, де було зазначено приклади відданості ідеї державної незалежності України, заборонялося цікавитися життєписом багатьох людей, які могли бути прикладом боротьби за незалежну державність України. Небажання влади (вже незалежної України) популяризувати деякі історичні факти та прізвища отаких впертих «бандерівців» виражалося у намаганні їх замовчування всіма чинниками влади. Саме таку картину ми спостерігаємо, коли йдеться про спроби дослідити характер діяльності тих вчителів, яких російсько-більшовицька влада, зайнявши місце німецьких окупантів, звідкись навозила у Галичину. Також мусимо зауважити, що до опису схеми розвитку освіти, який подає Б.Чикало за період від 1946 по 1991 рр., ми мусимо додати акценти, які мали б показувати внутрішню суть освітньо-виховного процесу, який був запроваджений російсько-комуністичною владою у Стегніківцях. Річ в тому, що системі шкільної освіти комуністично-російська влада відводила дуже важливу виховну роль. Внутрішня сутність радянського освітньо-виховного процесу полягала у спробах виховати у синів і доньок мужніх борців за волю і державну незалежність України почуття

покірності і конформізму щодо політики загарбників. Влада всіма можливими методами намагалася прищепити молоді ознаки покори.

Російсько-більшовицька влада за допомогою школи намагалася у свідомості підрастаючого покоління закласти стереотипи поведінки типу Павлика Морозова, Валі Котика або ще якогось міфічного морального покруча.

Щоб остаточно внести ясність у проблему визначення рівня освіченості, який дають ті чи інші навчальні заклади, нам треба зробити деякі порівняння і відповісти на запитання, хоча б такі:

Чи багато є стегніківчан, які здобули вищу освіту не педагогічного профілю?

Чи багато є стегніківчан, які б здобули, крім диплома, який засвідчує наявність закінченої вищої освіти, ще дипломи здобуття наукових ступенів?

Відповідь напрошується досить проста. Наприклад, у випуску восьмого класу 1963-го року був ряд учнів з блискучими знаннями того матеріалу, який був передбачений програмою. Але майже ніхто з них не зумів здобути навіть вищої освіти. Зауваження висловлене у попередньому реченні аж ніяк не можна розцінити як інтелектуальну неспроможність стегніківчан добитися високих результатів у навчанні. Насправді справа в іншому. Принаймні причин, які заважали молодим стегніківчанам здобувати висоти науки трохи вищі від тих, які давали традиційні ВУЗи, було декілька. Передусім, мусимо пам'ятати, що у Стегніківцях була майже стовідсоткова причетність стегніківчан до національно-визвольної боротьби у період Другої світової війни. Зрозуміло, що це було причиною величезних людських втрат, але втрати були не з середовища пересічного, в розумінні наявності ознак національно-патріотичного світогляду, громадянства, яке було не надто активним в суспільно-політичному житті. А жертвами ставали завжди найкращі, найактивніші, найрозумніші і найпатріотичніші. За словом «втрати» від рук загарбників завжди стоїть фізичне винищення отих найкращих і найпатріотичніших людей. А москалі, коли підкорювали який би то не було народ, завжди винищували найкращих, найрозумніших, найздібніших і найпатріотичніших. Тих, хто не проявив свого національного світогляду, посилали під приводом «вербовки» на «комсомольські стройки» або, хто закінчував ВУЗ, давали обов'язкове до виконання «направлення» на роботу в Росію. А там українська молодь, опинившись у морі російської мови та імперської політики,

дуже швидко русифікувалась аж до стану забуття свого національного коріння. Всіх тих, хто виявляв ознаки непокори і демонстративно відкидав русифікацію, спецслужби брали в «розробку» і вживали заходів, щоб їх «нейтралізувати» аж до застосування репресій і навіть фізичного знищення.

Цілком природно, що при такій оцінці ситуації у нас може виникнути запитання: а хто ж лишився у Стегніківцях? Як себе поводити ті, що залишились і які вони мали перспективи?

Відповіді на сформульовані запитання ми мусимо знайти вже зараз, оскільки пізніше це зробити буде важче або взагалі неможливо (адже люди, живі свідки подій, не вічні). Річ в тому, що офіційно вищу освіту міг здобути практично кожен охочий і при будь-якій владі. Але це не означало, що такою можливістю могли скористатися всі українці (і стегніківчани в тому числі), які мали задатки національного патріотизму.

В роки німецької окупації Данила заарештовують вже німці. Випадок арешту Д.Чорномаза німцями потребує більш детального пояснення, оскільки він дає читачеві можливість зрозуміти трагізм і неоднозначність тодішньої ситуації. Ось що згадує про цей випадок донька Данила Чорномаза – Леся:

«...В роки німецької окупації тата арештували не німці. Разом з татом був заарештований і татів брат – наш дядько Латко. Їх заарештувала група «більших», тобто заможніших господарів. Які Данилові і Латкові звинувачення були пред'явлені, ми не знали, але їм обом «більші господарі» зв'язали руки дротом і завезли до Великих-Бірок (там був адміністративний німецький окупаційний центр нашого регіону. Обоє заарештованих німці мали розстріляти...

Але обом заарештованим вдалося уникнути і розстрілу, і навіть арешту. Так сталося тому, що, по-перше: німці не знайшли в їхніх діях «складу злочину», а, по-друге: перекладач німецької управи виявився колишнім татовим однокласником-гімназистом. Він теж висловив німцям якісь запевнення, і тата, і дядька Латка німці звільнили.

Шкода, що я не запам'ятала прізвищ тих господарів. Тільки пам'ятаю, що про рішення групи отих «більших господарів» нам розповів Омелян Бутрин (який мав кузню «Біла Табаків).

Після повернення «москалів» у 1944 році Данила Чорномаза влада СРСР мобілізує на фронт. Через кілька місяців він повернувся додому, але вже інвалідом другої групи (без лівої руки). У родині

Данила і Марії у 1946 і 1948 роках народилися двоє синів Ярослав і Богдан (Богдана у селі традиційно всі іменували Данком).

А в 1950 році Данила разом з групою (8 осіб) соратників заарештували чекісти. Всій групі за участь в діяльності ОУН були присуджені майже однакові покарання. Майже всім присудили стандартно, спочатку розстріл, а потім заміна смертного вироку на 25 років таборів і 5 років позбавлення прав, тобто заслання в Сибір. На додачу у судовому вирокі значилася ще й конфіскація майна. У 1950-му році, коли сім'я Данила і Марії вже мешкали у своїй хаті (зайняли покинуту хату польських лісників, які виїхали в Польщу), Данило, за вироком винесеним йому, як і всій групі стегніківських оунівців, яких судили разом з ним, був етапований в Сибір.

Тоді до хати Чорномазів прибула група конфіскаторів в складі двох приїжджих офіцерів-москалів і кількох місцевих «активістів», щоб виконати припис суду – «конфіскувати все майно». Конфіскували все, що було більш-менш цінне в обійсті, навіть подушки і постельну білизну. З хатніх речей залишився тільки бамбетель (бо на ньому сидів офіцер, який спостерігав за процесом конфіскації і щось писав у своєму блокноті). Конфіскація стосувалася також домашньої худоби і навіть курей і кролів. Правда, серед свідків виконання акту конфіскації було і двоє мешканців Стегніковець. Один з них був Мирон Карман. Саме він тоді вмовив конфіскаторів залишити родині Данила ялівку, яка повинна була от-от отелитися. Власне, завдяки цій ялівці, яка через кілька днів привела теля і стала коровою, дружина Данила Марія і їхніх троє дітей вижили. До цього буде доречним зауважити, що Мирон Карман у пору національно-визвольних змагань таємно співпрацював з ОУН (про його роль в підпіллі ОУН описує у своїх спогадах Т. Дячун). Цілком очевидно, що він не з своєї волі брав участь у процедурі конфіскації і цілком свідомо вмовив решту виконавців акту конфіскації залишити родині Чорномазів майбутню корову.

У 1953 році помер Й. Сталін і в суспільно-політичному кліматі російсько-більшовицької імперії відбулися певні зміни і в 1956 році частину групи було звільнено. Данило повернувся у Стегніківці до своєї сім'ї.

Застосовуючи на повну потужність «право сильнішого», окупанти до середини 50-х років у Західній Україні, в тому числі і в Стегніківцях, зуміли повністю опанувати ситуацію. Стегніківці, як і всі інші українські села, стали колгоспом.

У Данила і Марії народилося ще двоє дітей Надя і Марійка. Далі спосіб життя родини Черномазів, на перший погляд, нічим не відрізнявся від способу життя інших мешканців Стегніковець. Данило і Марія виховували дітей в українському дусі. Всі п'ятеро дітей Данила і Марії з часом стали студентами, але закінчити вищу освіту вдалося не всім (як і Данилові) з майже однакових причин.

Система освіти у всіх школах України після остаточного становлення російсько-комуністичної влади, на нашу думку, потребує коментування.

Отже, для початку мусимо зауважити, що до молодого покоління стегніківчан (як і до всього українського загалу) було застосовано один з найпідступніших методів нищення української душі. Суть цього методу полягала у тому, що, влада намагалася монополізувати вплив на виховання підростаючого покоління. Влада намагалася всіма можливими методами прищепити українській молоді систему атеїстичного світогляду, неповагу до звичаїв і традицій. Окупаційна⁵² російсько-більшовицька влада зуміла до певної міри ізолювати підростаючу молодь від виховного впливу середовища, в якому вона народилась і виростала. З цією метою використовувались різні методи виховання у дошкільних закладах, інтернатах, школах тощо. Вчителі, які вчили дітей в часи панування російсько-більшовицького режиму, пам'ятають, що кожен учитель був зобов'язаний вказувати у плані кожного уроку т.зв. виховну мету. Виховна мета повинна була обов'язково бути зв'язана з політикою «партії і правительства» або з рішеннями чергового з'їзду комуністичної партії. Оскільки виховну мету повинні були складати навіть вчителі математики і фізики, то ці вчителі були вимушені займатися складною розумовою еквілібристикою, бо пов'язати, наприклад, Закон Ньютона з цитатами Леоніда Брежнєва було таки складно. Якщо ми проаналізуємо особливості історичних процесів, які тривали у Стегніківцях у другій половині ХХ ст., то мусимо відзначити, що стегніківчани за час не дуже довготривалого домінування російсько-більшовицького режиму зазнали не тільки моральних і духовних збитків, але і величезних демографічних втрат найбільш активної і патріотично-налаштованої частини сільської громади. Винищення у селі такої великої кількості молоді і людей зрілого віку негативно вплинуло на подальший розвиток

⁵² Західна Україна була окупована у буквальному розумінні цього терміну, оскільки у 1939 році після нападу Німеччини і СРСР на Польщу вступили в дію домовленості обумовлені Пактом Молотова-Рібентропа і Україна опинилась в «зоні впливу» СРСР, тобто Росії.

комплексу морально-етичних, духовно-релігійних та політичних процесів у Стегніківцях. Демографічні втрати призвели до змін у системі взаємовідносин, які набули морального та психологічно-духовного характеру.

До втрат психологічно-духовного характеру призвела діяльність російсько-більшовицького агітпропу, який разом із каральними відомствами кремлівського уряду цілеспрямовано інспірував ситуації, які призводили до деформації як колективної, так і індивідуальної ментальності. Цілком можливо, що зацікавлений читач може не погодитись з таким твердженням, оскільки ментальність (менталітет) належить до дуже стійких властивостей як соціуму, так і окремих індивідумів і змінити чи деформувати ментальність є досить складно через те, що ментальність формується впродовж тисячоліть на основі архетипів.

Останнім часом слова «ментальність», «менталітет» ми чуємо часто. Так вже вийшло, що це слово є одним з ключових понять тексту пропонованої праці. Отож, пояснимо як треба розуміти це слово, яке є не просто словом, а поняттям з широким значенням. Отже, ментальність (менталітет) – це є спосіб колективного світосприйняття та мислення, які складаються із сукупності розумових навичок та духовних установок, властивих людині або суспільній групі, які набуті цією групою (якщо йдеться про колективний менталітет) чи індивідумом (якщо йдеться про конкретну особистість) в процесі здобуття практичного досвіду в певних суспільно-історичних обставинах, які виникали в боротьбі за виживання та утвердження серед інших соціумів-сусідів у певних природних умовах навколишнього середовища. Якщо стверджувати, що колективна ментальність українського народу чи будь-якої іншої соціальної групи чи навіть цілого соціуму зазнала змін чи деформацій, то завжди потрібно в підтвердження цього навести приклади або якісь інші вагомі аргументи. Стосовно українців в цьому аспекті можна наводити безліч прикладів і на цих прикладах показувати як саме російсько-більшовицька влада застосовувала різноманітні методи, які за задумом влади повинні були призводити до деформації як колективного, так і індивідуального менталітету. Ми наведемо таких прикладів декілька. Суть одного з них – це страх втрати побутової стабільності, родинного комфорту та постійна інстинктивна тривога за безпеку фізичного виживання. Фізичного виживання і свого, і своєї родини. Ті люди, які вціліли після сорокових років були вимушені постійно слідкувати за

собою, щоб часом не сказати вголос «чогось зайвого», вони мусіли слідувати, щоб в їхніх господах часом не з'явилася якась «підозріла» друкована продукція, за яку можна було «сісти». Тобто, люди були в стані постійної настороженості та страху як за своє майбутнє, так і за майбутнє своєї родини. До такого твердження ще можна додати те, що у всіх селах Західної України влада періодично робила поголовні обшуки. Такі «міроприємства» проводилися по кілька разів на рік під вигаданим приводом «боротьби із самогоноварінням». Мусимо визнати, що «боротьба із самогоноварінням» була спрямована на те, щоб перевірити чи не тримає хтось із селян чогось важливішого від самогону, наприклад, зброї або «антирадянської» літератури. Обшуки завжди проводилися в присутності приїжджих «уповноважених» з невідомими повноваженнями та представників міліції і місцевої влади. Місцеві завжди добиралися владою за ознаками конформізму та васального послуху. Проведення «міроприємств», які закінчувалися обшуками, здебільшого досягало мети. Селяни постійно жили з відчуттям тривоги і настороженості. А якщо соціальна група чи індивідум довго зазнають дії сильних подразників таких як тривога та страх, то такий стан призводить до деформації ментальності як колективної, так і індивідуальної.

Наступним чинником, який мав певний вплив на стійкість ментальності українців, було застосування різними органами влади методу, який у середовищі пересічних людей отримав назву – «метод батога і пряника».

Суть цього методу полягала в тому, що російсько-комуністична влада реалізовувала свою присутність в Україні тими самими методами, якими користувалися всі завойовники, коли їм доводилося утверджуватися на загарбаних територіях.

Пояснення суті цього методу почнемо з того, що, як звичайно, після ліквідації організованого опору якогось конкретного чи гіпотетично взятого завойованого народу окупанти винищували всіх здатних чинити опір новій окупаційній владі. Оскільки ми ведемо мову про наш народ, то мусимо ще раз констатувати, що знищенню підлягали найбільш розумні та здібні представники нашого поневоленого народу. Окупанти були далекоглядними і вживали різноманітних заходів, щоб розумні і здібні українці не змогли силою свого інтелекту утверджувати прагнення до свободи.

Щоб закріпити своє панування, окупанти завжди намагалися в середовищі окупованого народу створити атмосферу пристосуванства,

зневіри і безнадії. Зневірений народ, який зайнятий вишукуванням можливостей якось вижити і пристосуватись до влади загарбників, завжди перетворювався на залякану, покірну і деморалізовану юрбу. Саме з такої юрби загарбники вибирали найбільш покірних та заляканих і випробовували на них метод «батого і пряника». Всім тим, хто виявляв ознаки покорі і конформізму до окупантів, загарбники пропонували виконувати різні, здебільшого не дуже значні, функції у структурах окупаційної влади. За старанність окупаційна влада давала їм різноманітні «пільги» або «премії» чи навіть з великою «помпою» нагороджували «за трудову доблесть» якимось грамотами або медальками. Все це робилося для того, щоб ще більше укріпити загарбницьку владу і привчити людей до думки, що вони є не що інше як васали пануючої нації.

Село Стегніківці, як для центральної частини Східної Галичини, є невеликим. Хоча годі порівнювати кількість селян, які населяли Стегніківці до 1939 року з теперішньою кількістю. Різниця велика. Загадку такої різниці легко розгадати, якщо об'єднати кількість заарештованих і розстріляних більшовицькою владою людей у 1939 і 1940 роках з кількістю заарештованих і знищених у застінках радянських тюрем в кінці 40-х років, а також із тими, які були мобілізовані більшовицькою владою на війну і з війни не повернулись. До цієї кількості слід додати і інші втрати, про які нинішнє покоління вже майже нічого не знає. Наприклад, кількість примусово висланих в Сибір без права повернення або забраних «на навчання у «ФЗО» тощо.

У кінці тридцятих і в сорокові роки майже вся молодь, яка встигла за період з 1939 по 1945 рр. подорослішати, була в тій чи іншій мірі причетною до добровольчої боротьби в рядах УПА та ОУН. Доля цього покоління була майже стовідсотково однаковою. Молоді стегніківчани, які без тіні сумніву ставали на шлях боротьби за незалежність України або полягли на полі бою, або, хто вцілів, були ув'язнені в тюрми.

Така ситуація не могла не позначитися негативно на динаміці демографічних показників чисельності населення і не призвести до деяких деформаційних змін колективної ментальності селян. За роки існування більшовицької влади у Стегніківцях, як і всюди в Україні, російсько-колонізаторська влада інспірувала умови, за яких залишатися молодим селянам у селі для постійного мешкання стало і не вигідно, і важко, і не престижно. Наприклад, Стегніківці розташовані за нинішніми мірками за 10 км від Тернополя. Але більш-менш пристойна

дорога, по якій можна було пустити для регулярного сполучення з містом рейсовий автобус, з'явилася лише в кінці ХХ ст.

Стегніківчани в усі роки аж до початку ХХІ ст. могли в школі забезпечити наповнюваність класів і школа могла бути середньою. Але середньої школи не було, лише семикласна (деякий час була восьмикласна). Для того, щоб дітям здобути середню освіту, треба було ходити до школи за 9 км у Збараж. Коли бажуючі здобувати середню освіту у Стегніківцях знаходилися, то влада організовувала т.зв. гуртожиток для учнів. Тобто учні могли у Збаражі перебувати протягом тижня (на вихідний день ходили додому). В гуртожитку на посаду вихователя і адміністратора була спеціально для цього призначена людина. Який характер виховної роботи, яку проводила ця людина, можна легко собі уявити, адже ця людина (вихователька) була етнічною росіянкою і розмовляла мішаною російсько-українською мовою. Кожен тиждень вихователька проводила «виховні години», на яких розповідала про бандитів-бандерівців і «саветскую армію-асвабодітельніцу».

Єдиним способом пасажирського сполучення Стегніковець з Тернополем чи Збаражем було залізничне сполучення. Зауважимо, що т.зв. Івашківська залізнична станція з'явилася в кінці 60-х років. Але із появою цієї станції діставатися до неї, або станції в Курниках, у дощові дні доводилося в пошуках пішохідних проходів (кілометрів два – два з половиною) через «болото», виконувати різноманітні кульбіти. Створення таких умов було не випадковим. Ті чиновники, які в різних інституціях влади відповідали за соціально-побутовий розвиток Стегніковець дуже добре розуміли, що соціально-культурні зручності позитивно впливатимуть на загальний культурно-освітній розвиток села, а саме цього робити окупаційно-колонізаторська влада робити не хотіла.

Але незважаючи на труднощі щодо можливостей комунікації, певна кількість стегніківчан все-таки працювала на підприємствах Тернополя. В такому разі мусимо відповісти: як вони добиралися на роботу і з роботи і скільки часу затрачали на те, щоб відробити робочий час. Передусім зауважимо, що на роботу в Тернополі влаштувалися лише фізично здорові чоловіки (і деякі жінки, які добре почувалися на здоров'ї). Кожен ранок вони поспішали на приміський поїзд, який зупинявся лише в Курниках (тобто в сусідньому селі). Оскільки поїзд зупинявся на станції лише о 6-й ранку, то для того щоб встигнути на нього сісти, треба було прокинутися, як мінімум, о 5-й годині. Потім,

після закінчення робочого 8-ми годинного дня о 18-й годині приміський поїзд повертався назад маршрутом Тернопіль-Ланівці. Сісти на цей поїзд намагалися всі стегніківчани-робітники. Мешканцям Гори, щоб не витрачати годину часу на дорогу з Курників, майже всі в Курниках не сходили з поїзда, а вистрибували на ходу трохи ближче до Стегніковець на Середніх гонах. (Це на 0,5 години скорочувало затрати часу на повернення додому). Якщо зробити нескладні підрахунки, то робітники тернопільських підприємств перебували на роботі разом з затратою часу на дорогу туди й назад більше 12 годин. Крім того стрибки з поїзда на ходу були завжди ризиковані і не завжди закінчувалися щасливо (були випадки, коли люди потрапляли під колеса поїзда).

Причину такого становища ми вбачаємо в тому, що українське село завжди було яскравим виразником української ідентичності, з невід'ємними елементами фольклору, мови, звичаїв, народної творчості, традицій та інших ознак, які були ознаками української самобутності. Саме ці ознаки міцно стояли на сторожі української ідентичності і нашого життєвого простору, на який завжди посягали сусідні народи і докладали величезних зусиль, щоб ці ознаки нашої самоідентичності знищити або інспірувати умови, за яких духовний і матеріальний розвиток українського народу був би серйозно загальмований.

Ще додамо кілька слів до теми демографічної динаміки стегніківчан. Мусимо визнати, що вона за весь період російського домінування була не дуже втішною. Передусім, ми повинні назвати чисельність стегніківчан, які загинули в боротьбі за незалежність України, втратили життя на сибірській каторзі, а також кількість тих, які зазнали репресій і не змогли реалізувати свої потенційні людські можливості. Зробивши нескладні підрахунки, ми побачимо, що багато стегніківчан полягли в лавах УССів, (ми не знаємо скільки, але імена тих, про яких люди ще пам'ятають сягають 17 осіб). А в нині існуючій довідковій літературі та в документах Тернопільського обласного державного архіву значиться 149 осіб (Таку ж кількість втрат за період 1914 – 1921 рр. називає і Б. Чикало⁵³).

Втрати, які зазнали стегніківчани під час діяльності ОУН і УПА – 91 особа.

Кількість тих стегніківчан, які загинули на війні, будучи мобілізованими у «красну армію» – 48 осіб.

⁵³ Чикало Б. З діда-прадіда сіячі і звитяжці: деякі відомості з історії села Стегніківці. – Тернопіль. Астон. 2012. – С.15.

Зробивши ці підрахунки, ми бачимо, що москалі, як і всі інші окупанти, у Стегніківцях були причиною страшного винищення людності. У Стегніківцях у ХХ ст. методично поляки, німці і москалі винищували або запроторювали в тюрми майже все населення, яке тільки-тільки набувало здатності володіти зброєю.

Всі жертви терору «старших братів» були молодими, повними сил і життєвої енергії, людьми. У Стегніківцях, як і всюди в Україні, москалі винищили найкращий, найрозумніший національно-свідомий цвіт нашої нації. На нашу думку, це було частиною стратегічного плану Москви спрямованого на те, щоб знищити не тільки паростки духовного життя українців, але і загальмувати процеси демографічного та інтелектуального зростання. Мусимо визнати, що на олтар Вітчизни кляли голови найкращі, найпатріотичніші, найрозумніші і найсвідоміші.

Москалі, за час своєї присутності на території Галичини і в тому числі у Стегніківцях таки винищили найкращих, найсміливіших і найпатріотичніших, а ті, що залишилися, не виховувались на яскравих прикладах боротьби за державну незалежність України.

В цьому, можливо, причина того, чому стегніківчани не зуміли зберегти «церковних книжок» та старого надтріснутого великого дзвона (про які ми згадували вище). Чому споконвічна власність громади села – піщаний кар'єр, нині не є власністю сільської громади. Сьогодні він є приватною власністю якогось підприємця і стегніківчани про нього згадують лише тоді, коли до села треба приїхати комусь автомашиною. Оскільки важкі машини, які вивозять стегніківський пісок, порозбивали дорогу так, що заїзд у село, наприклад, легковою машиною робиться проблематичним. А стегніківчани не виявляють здатності якось протистояти цьому. Бо ж можна знайти цивілізований спосіб або повернути кар'єр попередньому власнику – громаді села, або хоча б змусити теперішнього власника кар'єру привести в порядок сільську дорогу.

Ми розуміємо, що, оскільки Україна в «радянську добу» справжньої державності не мала, то вся народна власність вважалася такою, яку партійні, віддані комуністичному режиму чиновники, вважали «своєю». Саме тоді громаду стегніківчан остаточно було позбавлено права на видобування піску з піщаного кар'єру. В ідеалі він мав належати сільській громаді села, але стегніківську сільську громаду з невідомих причин було об'єднано з сільською громадою сусіднього села Лозова і згідно тодішніх законів начальством над громадами

кількох сіл була Лозівська сільська рада. Сільську раду у Лозовій, як і всюди в Україні, очолювали голови, які завжди були лояльними до російсько-колонізаторського режиму і за свою лояльність були наділені правом відчужувати майно сільських громад.

Не будемо вникати в усі юридичні нюанси процедури відчуження від стегніківської громади піщаного кар'єру. Пригадаймо, що це був початок 90-х років, коли відбувалося масове розкрадання дрібним сільським начальством колгоспного майна (по суті, це майно було спокон-віків народним). Таким чином майно стегніківської громади було «приватизоване» в основному дрібним прокомуністичним начальством, яке рідко-коли було місцевого походження. Вийшла ідеальна ситуація, при якій чиновники, що були у селі «чужими» могли з порушенням законодавства безкарно «відчужити» споконвічну власність сільських громад. Кожен розумів, що така «приватизація» (в народі названа «прихватування») є порушенням елементарних правових норм, але, наприклад, обладки з відчуженням у стегніківської громади піщаного кар'єру пройшли цілком успішно і без відкритих протестів. Підкреслимо, що це відбулося на переломі 80-х і 90-х років, тобто тоді, коли ніхто з сільських чиновників законів не дотримувався. Дещо пізніше, в середовищі стегніківчан прозвучали несміливі голоси щодо відновлення справедливості, та схоже на те, що звучали вони хіба що в таких місцях, де їх ніхто не міг почути.

Продовжуючи тему Стегніківського піщаного кар'єру, ми наголошуємо на катастрофічному стані доріг у Стегніківцях.

Подібні ситуації в Україні вже виникали не раз. Про це не один раз повідомляли у ЗМІ. Особливу увагу приділяли тим випадкам, коли сільські громади перекидали дороги і змушували користувачів колись громадських природних ресурсів ремонтувати дороги або вживати заходів, щоб перешкодити процесу їх псування. Незважаючи на те, що в середовищі стегніківчан у післявоєнний період склалися не дуже відрадіні передумови для нормального розвитку, ми сьогодні можемо стверджувати, що стегніківчани впродовж плину історії не розгубили почуття колективної гідності і самоповаги. Хоча, якщо оцінювати життя селян в цьому сенсі, то мусимо визнати, що перебування півстоліття в умовах російсько-більшовицького поневолення не пройшло безслідно, а призвело до помітних деформацій колективної ментальності. На нашу думку, будь-які деформації у колективній ментальності стегніківчан, як також зміни, які можна спостерегти внаслідок спроб оцінити

рівень індивідуальної самосвідомості, є нічим іншим як результатом цілеспрямованої дії, по суті, окупаційної російсько-більшовицької влади.

На початку 50-х років російсько-більшовицька влада закінчила масове винищення у Стегніківцях майже всієї молоді, притихла і заспокоїлась. Так виглядало, що всіх тих, хто серед селян виділявся активністю і розумом, було знищено, а тих, хто залишився живим, пересаджено в тюрми або разом з цілими родинами вивезено в Сибір.

Та прагнення до волі із свідомості стегніківчан москалям викоринити не вдалося. У другій половині ХХ ст. підростало нове покоління стегніківчан. Настав такий період, коли підростаюче покоління стегніківчан стало центром уваги москалів.

В кінці сорокових і на початку 50-х років в мобілізаційному порядку було розпочато набір шістнадцятирічної молоді на навчання у ФЗО (фабрично-заводські училища), які знаходилися у регіонах Східної України. Така акція була добре продумана, оскільки ті регіони сходу України, у яких були ФЗО були повністю зрусифіковані. А ухиляння від мобілізації у ФЗО прирівнювалося до карного злочину. При цьому мусимо зауважити, що в деяких регіонах України молодь намагалася уникнути «навчання» у ФЗО. Наприклад, краєзнавець Олег Караванський описує як у селі Красівка Тернопільського району Тернопільської області, компартійний актив разом з енкаведистами влаштовували цілі облави, під час яких виловлювали в наших селах молодь і висилали у ФЗО Донецької та Луганської областей⁵⁴. Таким чином енергія сімнадцятирічної молоді, яку масово засилали у промислові райони Донецької чи Луганської областей, була в якійсь мірі нейтралізована і їхня увага була відвернута від суспільно-політичних проблем нашого краю. Звезена з проблемних для російсько-більшовицької влади областей молодь попадала у чуже, зрусифіковане середовище. Адже всім зрозуміло, що на кожную молоду людину завжди має великий вплив середовище, в якому опиняється та людина. Крім того у регіонах Сходу України влада спеціально створювала специфічний соціальний колорит, який був обумовлений поповненням населення цих областей звільненими з місць ув'язнення кримінальними злочинцями. Таким чином морально чисту, виховану на народних традиціях і поняттях про патріотизм, українську молодь,

⁵⁴ Караванський Олег Моя Красівка Мала історія отчого краю. – Тернопіль. «Джура». 2012. – С. 127 – 145.

було насильно кинуте у вороже, денационалізоване, в значній мірі морально деградоване, середовище.

Навчання у ФЗО тривало кілька років. Частина учнів так і залишалася на постійне помешкання на Сході України, а частина поверталася у рідні краї. Багато з них, за період перебування у духовно чужому середовищі, встигали перейняти деякі характерні для того середовища риси, які аж ніяк не можна назвати позитивними. Їхнє повернення на терени Галичини мало певний вплив на моральний клімат в Західній Україні. Річ у тому, що в селах Галичини побутувала особлива, своєрідна культура поведінки, яка дуже відрізнялася від тої, яка побутувала у Росії або у зрусифікованих областях Сходу України. Наприклад, у Галичині був свій традиційний набір лайливих слів і цілих лайливих фраз. «Збагачувати» традиційний набір лайливих слів, застосовувуючи якісь інші лайки, наприклад, знайомі сьогодні всім «триповерхові» матюки вважалося великим гріхом. Так було у Стегніківцях ще на початку 50-х років ХХ ст. А молодь, яка поверталася після навчання у ФЗО, привозила з собою ознаки засвоєння отої російської «культури», яка відображалася у «збагаченні» їхньої лексики «триповерховими» матюками.

Згадуючи післявоєнні роки, доцільно зазначити ще декілька фактів сприйняття у Стегніківцях елементів російських «порядків» і російської «культури».

Наприклад, у Стегніківцях зараз нікого не здивує такий головний убір, як кашкет (картуз), але до середини ХХ ст. у селах Галичини «кашкетів» ніхто не носив. Згадуючи роки появи «кашкетів», потрібно пояснити, що ж одягали на голову стегніківські чоловіки до появи моди на «кашкети». Традиційними чоловічими головними уборами були чорні каракульові шапки-бирки і капелюхи, а літом – соломяні брилі. Літні стегніківчани появу шапок-вушанок, валянок і ватних «куфайок» теж чітко пов'язують з появою влади москалів.

До цього ще додамо інформацію про вигляд одяжі стегніківчан, у яку вони одягалися на початку ХХ ст. Інформація про вигляд одяжі нами отримана від Черномаза Данила (1917 р.н.), яку він чув «від старих людей» в пору своєї молодості. Д. Черномаз твердив, що в минулому стегніківчани (чоловіки) одягалися (літом) у кустарного виготовлення полотняні штани (пофарбовані природними барвниками) і сорочки, які одягали «на випуск». Чоловіки завжди, одягнувши сорочку, підперізували її крайками або поясами, які не були крайками,

але з матерії домашнього виготовлення і завжди якогось яскравого кольору. Ще були пояси широкі (до півметра), з шовку (шовк купували на ринку в містах). Шовкові пояси, перед тим як їх використовувати, складали вчетверо поздовж. Їх використовували у святкові дні або такими поясами підперізувались, коли власник пояса мав іти в Церкву. Їх одягали, склавши по ширині сантиметрів на 15, обкручуючи себе цим довгим поясом. Такий пояс виконував, скоріше всього, функцію декоративної прикраси. Чоловічі сорочки, які були призначені для того щоб одягати «на кожен день», були завжди вишиті, але лише «на обшвіці», тобто на тому місці, де в нинішніх сорочках комір. А сорочки, які були призначені для вдягання у «святошні» дні, завжди відзначалися широким розкішним вишивтям. До речі, ще у 50-х роках ХХ ст. інтер'єр деяких хатів був щедро прикрашений вишивкою. Вишиваними візерунками та орнаментами були прикрашені всі хатні речі, які були виготовлені з матерії: фіранки, обруси (скатерки), наволочки, постельна білизна, рушники. Розкішно вишиті рушники мали функцію не тільки побутово-гігієнічну, але і обрядову та чисто декоративну. У кожній стегниківській хаті господиня завжди прикрашала вишитими рушниками образи (ікони).

На початку ХХ ст. верхньою одежею, на випадок негоди, була т. зв. у Стегниківцях – сірячина. Сірячина – це була одежина у вигляді плаща (чи пальта). Матерія для пошиття «сірячин» виготовлялася із ниток, які вручну пряли з овечої вовни. Нитки перетворювалися на матерію виготовлену на домашніх верстатах, на яких виготовляли і полотно. Готовий матеріал для пошиття «сірячин» був схожий на грубе сукно. Як звичайно, «сірячини» одягали в холодну погоду, коли доводилося їхати возом або на санях. Для захисту від холоду у дуже холодну погоду широко використовувались кожухи.

Після Другої світової війни відбулося поступове засилля Галичини мігрантами з Росії. Разом з ними з'явився у вжитку стегниківчан такий предмет як валянки. Оскільки валянки фабричного виготовлення для селян були задорогі, то їх стали шити кустарним способом. На ділянку стопи таких валянок стегниківчани вдягали саморобні галоші, які виготовлялися з гуми автомобільних камер і називалися по-місцевому – кальоші.

На сучасну пору ознаки результатів прищеплення російської культури можна легко помітити, спостерігаючи за зміною деяких лексичних норм, які, мусимо визнати, таки прижилися в системі

спілкування пересічних стегніківчан. Як бачимо, елементи російської «культури» прижилися і в Стегніківцях.

Зачепивши проблеми методів насаджування комуно-більшовицькою владою підвалин чужинецької культури і чужого, невластивого галичанам укладу життя, доцільно звернути увагу на негативний вплив принципів «радянської» культури на такі явища як крадіжки. Для того щоб пояснити глибинну суть цього явища, треба згадати, що до появи у Галичині у 1939 році москалів, основна маса стегніківчан дотримувалася християнських принципів співжиття і міжособистісних стосунків. Чуже майно вважалося недоторканим. А про такі речі як розрив подружніх стосунків, стегніківчани знали тільки з чуток. Та продовжимо розпочату тему крадіжок. Стегніківчани, яким нині вже за 60, пам'ятають ситуацію в селі, яка була на початку 50-х років минулого століття. Тоді стегніківське колгоспне господарство потребувало господарських приміщень. По селі пройшла «комісія з району», яка визначала (за візуальною оцінкою): в кого з дбайливих стегніківських господарів є в господарстві підходящі приміщення. Найкращі комори і шпіхлірі (комори для зерна) були не конфісковані (оскільки конфіскація потребує дотримання певної юридичної процедури), а просто були «взяті на баланс колгоспу». Оскільки комори були побудовані для зберігання зерна, то колгосп їх використовував теж для зберігання зерна. Такі реквізиції приміщень мали місце вже після того, коли організований спротив ОУН і УПА в регіоні Стегніківець було задушено і влада, знаючи, що моральні засади стегніківчан міцні, навіть не виставляла до повних зерна шпіхлірів ніякої сторожі. Не було ніякої небезпеки в тому, що хтось щось украде. Яскравим прикладом наявності в середовищі стегніківчан стійких моральних засад був курник, який знаходився за пів-кілометра на Південь від сільської читальні (тепер цей будинок називається «Клуб»). Курник був збудований з глини і розташований за межами села. У ньому знаходилося кілька сотень курей. Двері до курника були цілком символічні і вважалися перепорою хіба що для бродячих собак або лисів.

Стегніківчани в ту пору жили впроголодь. Від спалаху голоду селян рятували присадибні господарства, зокрема корови, які були майже в кожному господарстві. Якщо в когось із стегніківчан корови з якихось причин не було, то замість корови стегніківчани тримали кіз.

Приклад існування у півголодних Стегніківцях величезного (за тодішніми мірками) курника, якого ніхто не сторожував, ми наводимо

для того, щоб нагадати читачам про те, що у стегниківчан було настільки сильно розвинуте почуття гідності і самоповаги, що ніхто навіть не допускав думки про можливість крадіжки курей. Правда, така ситуація була ще у 50-х роках. У середині 60 років морально-психологічна ситуація у Стегниківцях, так само як і в усій Україні, була вже зовсім іншою. Тодішня російсько-більшовицька влада на тлі всезагальних нестатків, як загальноновживаних харчових так і промислових продуктів, привчила не тільки стегниківчан, але і все населення російсько-більшовицької імперії до дрібних крадіжок. Красти можна було всім колгоспникам «в кишеню» або в невеличку торбинку.

Сказане в кількох попередніх реченнях охоче прокоментувала Леся Черномаз, оскільки період становлення колгоспів пройшов на її очах. Отже, наводимо її слова:

«Треба сказати, що невеликі крадіжки (для простих колгоспників і робітників) з тяжкою бідною дозволялися, але для профілактики і з метою дотримання «розумних меж» не одна «проста людина» нашого регіону «відсиділа» у тюрмі або була оштрафована «обрізуванням» трудоднів. Такого типу покарання не проминуло багатьох мешканців нашого села.

Мусимо визнати, що були випадки, коли найсміливіші люди чинили опір владі. Випадки опору мали місце, але опір майже в усіх випадках мав ознаки стихійності, оскільки опір люди завжди чинили, коли нестатками і злиднями були доведені до відчаю. Такі випадки були тоді, коли представники влади (яких Т. Дячун називає «уповноважені») намагалися відібрати в селян поцуплене на току чи на колгоспному полі.

Так, невинно постраждав Тарас Уніят (мешкав на Верняках). Його поставили стерегти скирду соломи від можливої крадіжки соломи з боку черняхівських селян. Це було на тій частині поля, яке називається Садки. Черняхівські селяни прийшли по соломі пішки. Вони зв'язали Тараса і набрали в'язки соломи, які зуміли взяти на плечі. Поки Тарас звільнився від мотузків і добрався до контори, в якій було розміщене правління колгоспу, то черняхівські дядьки щасливо донесли соломі до своїх господарств.

Найбільш відомий вчинок, який став найгучнішою новиною у Стегниківцях, зробила Сташка Чикало (сусідка всіх мешканців Гори). Вона працювала на колгоспній фермі. Коли одинока Сташка (чоловік загинув на війні) дозароблялася до того, що вже не було що дати дітям

на вечерю (а їх у неї було п'ятеро), то вона взяла в колгоспі пів мішка бараболь, замотала в соломі і на плечах понесла додому. Але по дорозі, на біду, її зустрів голова колгоспу Гавриленко разом з бригадиром Чуйком. Гавриленко і Чуйко були обидва могутньої статури. Вони тут же взялися відбирати в Сташки ту бараболю. Між ними почався справжній бій, під час якого перевага явно була на боці Сташки. Бо Сташка у відповідь на намагання Гавриленка і Чуйка відібрати у неї вкрадені в колгоспі пів мішка бараболь зуміла двічі кинути головою колгоспу Гавриленком так об землю, що Чуйко став у Сташки відбирати не мішок з бараболями, а Гавриленка... Чуйко, бачачи що не до жартів, таки зумів відібрати від Сташки Гавриленка, а Сташка із відстояними в бою бараболями пішла додому.

Я вже не пам'ятаю чим закінчився той «бій за пів мішка бараболь», але знаю, що Сташку в тюрму не посадили.

В той час на промислових підприємствах, де працювали деякі стегниківчани, доїжджачи поїздом до Тернополя, начальство «закривало очі» на спроби робітників «принести з роботи» якусь залізяку придатну для домашніх господарських потреб або будь-що інше, чого не можна було купити або десь дістати легально. Така ситуація, яка породжувала особливий характер стосунків між державою і працюючою людиною, була основою практичної реалізації функцій російсько-більшовицької влади. Річ в тому, що владі було дуже вигідно, коли місцеве населення бідувало і було вимушене для прожиття щось самовільно «брати» в колгоспі чи на якомусь підприємстві. Виходила дуже цікава картина. Колгоспники були вимушені «трошки красти» врожаю із колишніх своїх полів, а колгоспне начальство і «уповномочені» з району про це знали і дбали за підтримання атмосфери, при якій селяни повинні були увесь час боятися влади, щоб не потрапити в немилість до колгоспного начальства. Так практикувалася підступна і аморальна система включення у колективну свідомість одного із стереотипів комуністичної влади, в основі якого українці мали розуміти, що владі треба боятися і від її відношення залежить і добробут, і всі засоби життя, навіть внутрішнє почуття душевного комфорту. Разом з цією системою влада застосовувала метод «батога і пряника», і це призводило до руйнації моральних устоїв українського суспільства, зміщувало колективні поняття про загальнолюдські цінності. На закінчення опису цієї ситуації зауважимо, що намагання комуністичної влади змінити свідомість українського соціуму обійшлася українцям дуже дорого.

У колективній свідомості українців відбувалася зміна моральних цінностей і пріоритетів. Чужинецька і ворожа влада таки зуміла загнати селян в умови, які призвели до змін суті морально-психологічного укладу і традиційної шкали моральних цінностей. Самовиправданням для людей, які «прихоплювали» шось з «державного» майна, було мовчазне розуміння того, що держава є чужою і ворожою.

Та все-таки мусимо визнати, що елементи чужої і протилежної традиційній українській моралі москальсько-азіатської культури український народ сприйняв. У лексиконі українського населення вже не є чимось дивним «триповерховий» москальський матюк. У ситуації, коли на сучасну пору в Галичині люди дізнаються про розірвання подружніх пар серед мешканців сіл – це вже не сприймається як щось надзвичайне і гідне одностайного осуду.

Та все-таки, на нашу думку, методи фізичного винищування української людності з роками втратило для російсько-більшовицької влади актуальність. Внутрішня політика Росії з часом зазнавала певних змін і набирала трохи досконалішого вигляду, хоча глибинна суть її політики щодо України увесь час була незмінною. Мета Росії – це посісти життєвий простір українців і не зупинятися, якщо виникає потреба їх винищити (так, як винищувала під час голодоморів) або русифікувати, як вона це зробила на Кубані, Курщині, в Зеленому Клину чи інших територіях, які заселяли етнічні українці або які москалі анексували і «присоединілі» на правах сильнішого.

Та час на місці не стоїть, народжувалися і підросли в Україні талановиті представники молодого покоління. Талант багатьох з них заблищав на увесь світ. Відбувалися закономірні процеси – на місце замордованих «радянськими» карателями борців за волю і державну незалежність приходила молода достойна зміна. Завдяки своїм здібностям і талантам підрастаюче покоління відвойовувало своє місце навіть в умовах домінування комуно-більшовицького тоталітарного режиму. Так виходило, що влада потроху втрачала контроль над розвитком процесу народження і виховання нового покоління молоді. Молодь успішно утверджувала талантами свою національну ідентичність. Російська імперія відчайдушно намагалася утримати Україну в стані покори. Українці, які своїми талантами та силою розуму виділялися серед інших, або гинули за «нез'ясованих обставин», або влада їх різними способами заманювала в Росію і там створювала для них ідеальні умови для реалізації їхніх здібностей. І так виходило,

що їхні здібності йшли в актив чужого, недоброзичливого і ворожого українцям народу. Щоб переконатися у правоті такого твердження досить згадати долю Володимира Івасюка, Алли Горської, Опанаса Заливахи, Володимира Кательницького чи В'ячеслава Чорновола або перегорнути сторінки історії України і поцікавитися, яким чином в Росії опинився Феофан Прокопович, Максим Тарасевич і ціла плеяда інших вчених та професорів, які в примусовому порядку закладали фундамент російської освіти і науки.

Згадавши засоби, якими російсько-більшовицька влада домогалася покори і послуху в поневолених народів, слід нагадати читачам про існування в СРСР декількох категорій в'язнів, частину яких тримали закритими в ізольованих від сонячного світла і свіжого повітря камерах, а іншу – у т.зв. таборах, а декого насильно запроторювали у психіатричні лікарні, де їх «лікарі-психіатри з офіцерськими погонами», насильно наколювали ін'єкціями психотропних речовин.

Якщо говорити в загальному, то село Стегніківці є типовим українським населеним пунктом, мешканці якого впродовж історії свого існування ніколи не полишали боротьби за державну незалежність України. Безумовно, в часи панування більшовицького тоталітарного режиму знаходились і такі стегніківчани, які демонстративно виявляли ознаки покірності більшовицькому режиму, і влада завжди їм за це платила. Не можна вважати, що плата була щедрою. Зазвичай це були поблажки в системі соціального забезпечення і в наданні можливості безкарно трошки красти з урожаю зібраного на колгоспних полях, тобто полях, які ще не так давно були насильно відібрані у стегніківчан.

В час підготовки до написання пропонованого нарису накопичилася значна кількість різнопланових матеріалів, які мають історіографічну цінність стосовно історії Стегніковець. Деякі з цих матеріалів були написані «не для історії», а, скоріше, «для себе» за покликом душі. Оскільки такого типу матеріали мають інформативну цінність, то ми їх використовуємо у пропонованому нарисі.

Зазвичай краєзнавці у тексти своїх книг вставляють вірші місцевих поетів (теж аматорів). Зміст цих віршів завжди вдало передає патріотичні почуття авторів цих віршів. Інній зміст завжди співзвучний з почуттями як пересічних читачів-українців, так і тих краєзнавців, які є укладачами опублікованих краєзнавчих нарисів. Коли почалися процеси т.зв. «перестройки», дехто із стегніківчан зумів висловити свої погляди і систему сприйняття дійсності поетичними чи прозовими рядками. Ми

подаємо деякі тексти, які мають відношення до історії Стегніківець на сторінках пропонованого нарису нижче.

Ми розуміємо, що це є порушенням правил написання праць з науковим ухилом, але ми свідомо порушуємо усталені правила написання красназвничої літератури і саму структуру її побудови. Тобто в контекст нарису ми вводимо матеріали, які є чисто поетичними чи прозовими творами, але вони мають до історії села Стегніківці безпосереднє відношення і в їхній основі лежать історичні факти і те, що ми називаємо історичною правдою.

Отже, подаємо текст новели (чи просто нарису) написаного колишньою мешканкою Стегніковець Марією Смілянець (Чорномаз). Новелу (назвемо її так) Марія написала ще в кінці 80-х років минулого століття для газети «Дивословенятко» (газета для школярської молоді). Рукопис цієї новели зберігся до наших днів і ми з дозволу Марії новелу публікуємо в контексті нашого нарису. Подаємо текст новели:

Бамбетель

Облавники тихо оточували село, як спалахнули стріхи. Палала хата, хлів. А за порогом – смерть. Стріляли без «суду і слідства». Тоді ж упала мертвою на чужому порозі безневинна дівчина з Долини (так звалися частини села: Гора і Долина), що випадково прийшла до когось із горинських.

...Коли залишилося пів хати і обгоріле село, прийшли на “конфіскацію имущества”. Конфіскували все, що стояло й лежало: від перини та ліжка – до ложки і миски. Примостились на бамбетлі...

Трохим не чув близької смерті. І не знав, що ніколи його не побачать онуки. Але встиг змайструвати Марині посаг – бамбетель...

Я й досі пам’ятаю наш старий бамбетель. Не пригадую нічого універсальнішого з меблів, ніж – бамбетель. Увечері з нього знімали лискучу кришку – віко – і ставили десь в стороні. Під віком – широкою плоскою дошкою – очам відкривалось затишне ліжко. Мама підставляли стілець, ліжко мало здатність розсунутись ушир, і ми, діти, бачили у ньому усі наші дитячі й недитячі сни – аж поки вилітали із теплого дому, із теплого гніздечка бамбетля...

Але над бамбетлем – цього вже конфіскатори не мали здатності помітити – розпростер великі, пухнасті крила ангел у зелених ризах. У рожевому серпанку, лагідно усміхаючись, він простягав руки над дитинством у хаті... І, звичайно, над нашим бамбетлем.

Бо як же ж можна пояснити, що в хаті не залишилось нічого, з чого б можна було щось почати – найпримітивнішу чи найбуденнішу роботу, – а бамбетель, наш роззяцькований дідом Трохимом бамбетель – залишився!

За нього просто забули... По цій простій причині, що на бамбетлі не тільки можна було спати, сидіти, їсти, балакати, бавитись картопляними корівками, сидіти в мами на колінах, шити і т.д., а ще й – писати. Сісти і писати. Список конфіскованого склали на бамбетлі, забули туди вписати предмет, на якому сиділи. Добрий ангел залишив його дітям...

Коли дощ заливав крізь обгорілу стелю долівку, мама прикривали дітей віком від холодних краплин.

Пройшли роки, поки бамбетель дочекався і мене. Добрий ангел у старій, побитій шашлем рамі тріпотів наді мною крилами, пестив задуманими очима, а ранком я розглядала немудре плетиво дощок – дерев'яних віконець діда Трохима. Дідо залишив тепло своєї душі, невимовленої казки – а з-поза різьблених баранчиків, з простої селянської рами заглядав до мене мудрий ангел, і мені тоді було так добре на душі, як буває тільки у домі нашого дитинства...

Я не знала, що не раз у нашу хату прийдуть мисливці на людські долі. І на цей раз вони залишать усе – заберуть тільки батька і брата.

Я весь час намагаюсь собі уявити діда Трохима. А одного разу з далекого Кучино прийшов від Данка⁵⁵ лист. Поки мама шкарубкими руками відписують на бамбетлі листа...

Моя мама Марина не люблять писати листів. Діти повинні батькам написати. Бо мамину душу болить. І мама зрідка отримують їх як щось само собою зрозуміле. Але не відписують. Чекають у гості. Щодень. Робили виняток лише татові та Данкові. Тоді слали їх – списаних незвичним дрібненьким почерком – до тата у табір і Данкові – в другий, в далекий “посьолок Кучино” в “Перьмскую область”. Туди, звідки не можна було дочекатись у гості...

Особливо я раділа (пробачте, тату) Данковим листам. Скільки себе пам'ятаю, були вони незвичайні. Ніколи не забуду мальовничого ведмедя, що злодійкувато наминав дерев'яною великою ложкою мед...

А цього разу, за плетеним тиночком, змальований чорним олівцем, стояв дідо Трохим. Усміхався і пахкав козацькою люлькою... Я торкаю

⁵⁵ Данко – це так у Стегніківцях називали тих хлопців, яких хрестили іменем Богдан. Данко ставав Богданом лише у повноліття і то лише для «чужих», тобто для тих, хто не є родичем Богдана-Данка.

рукою бамбетель – півкруглі зубці й баранчики, а з другої – до мене й до ангела – хитрувато усміхається дідо наш – Трохим...

1999 рік Марія Смілянець (Чорномаз)»

У якійсь мірі ми опосередковано торкнулися такого питання як історична пам'ять. Науковці розрізняють декілька видів пам'яті, такі як: історична пам'ять, колективна, родинна, пам'ять про те що відбулося у коженденному бутті тощо. Сьогодні ми стали розуміти наскільки важливу роль у розвитку суспільства відіграє родинна пам'ять. Родинна пам'ять – це родинні перекази, усні розповіді про минуле родини, родинні традиції, пам'ять про родичів, які вже відійшли в інший світ тощо. Родинна пам'ять – це традиція доглядати могилки родичів на цвинтарях, це традиційні тризни в день похорон або в поминальні дні, які ми називаємо Проводами.

Якщо ми поглянемо на нашу історію, то побачимо, що всіх окупантів, якого кольору їхні прапори не були б, об'єднувало прагнення відібрати у нас право берегти пам'ять про наше минуле, про наших предків і щоб ми не пам'ятали про те, за що боролися і вмирали наші діди і прадіди.

Окупанти хотіли позбавити нас історичної пам'яті. Сьогодні ми шукаємо могили наших предків, які боролись і склали на Олтар Вітчизни своє життя. Окупанти надто старанно намагалися втаємничувати місця їхніх захоронень. Ми досі не знаємо, скільки наших героїв убили москалі і де їхні могили. Лише після проголошення державної незалежності, ми намагаємось встановити, якою була чисельність загиблих борців за волю України. Та окупанти так знищували наших патріотів, щоб і пам'ять про них нам не лишилася. Проте, ми таки вибороли право на пам'ять і право виховувати підрастаючі покоління на історичній правді. Прийшла пора повернути нашим дітям, нащадкам і всім наступним поколінням історичну пам'ять, нашу історичну правду.

Список стегниківчан, які загинули в боротьбі з москалями довгий, але могил лише кілька і то про їхнє місцезнаходження стало відомо лише тому, що про них люди дізналися випадково і запам'ятали їхнє місцезнаходження.

У 1992 році на стегніківський цвинтар перезахоронено четверо членів підпілля, троє з них в роки комуно-більшовицької влади були таємно поховані біля стегніківської Церкви. Їх прізвища стегниківчанам відомі, це:

- Кривоус Наталя Іванівна 1922 р.н.,
- Кривоус Ярослав Іванович («Бадьорий») 1924 р.н.,
- Свічар Теодор Савович 1923 р.н.,
- а четвертий похований як невідомий вояк.
- З ними також поховані в одній могилі Данило Ремінник.

Описуючи буття стегніківчан після утвердження в селах Галичини комуністично-російської влади, використаємо деяку інформацію з історії родини Данила і Марії Черномазів. То ж продовжимо подачу матеріалів на сторінках пропонованого нарису в цьому ж контексті.

Отже, в той час, коли Данло перебував у Сибірській каторзі, його дружина Марія займалася вихованням дітей і намагалася з ними вижити. Діти вже зіп'ялися на ноги і разом з Марією доглядали город та пасли корову.

Марія дуже добре розуміла виховну суть шкільної освіти і по своєму намагалась прищепити дітям національні цінності і таке почуття як патріотизм. Сини Марії і Данила – Ярослав і Богдан донині пам'ятають пісні, які співала їм мати довгими зимовими вечорами. Одна з них, з точки зору фольклористики має безсумнівну пізнавально-виховну цінність, оскільки є типічно народним витвором і відображає своїм змістом дух того часу.

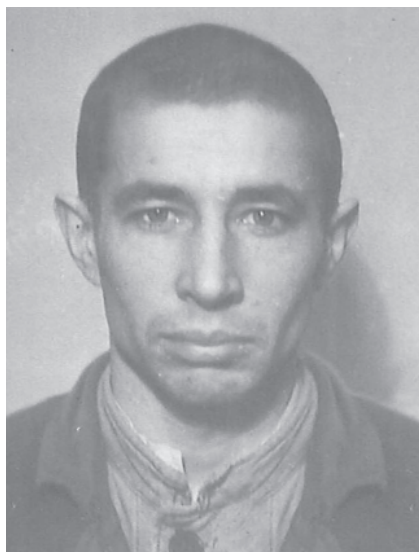
*Ой, там у Вільхівці дівчина жиє
Від неї мов від сонця проміння ясне б'є
До тої дівчиноньки хорунжий заходив
Та раз у темну нічку як полк безжурно спав
Таємними стежками москаль на полк напав
Мов лев наш Черник бився, та врешті він стомився
І разом з товариством в невольеньку попав
Тепер він маширує в далеку Сибір
А очі все звертає до ясних-ясних зір...*

Соціально-політичну ситуацію у Стегніківцях постійно аналізували різні органи спецслужб та компартії. Спецінституції влади виділяли серед підростаючого покоління найрозумніших і найактивніших і до таких, позначених увагою органів, по суті, окупаційної влади, застосовувались різного типу утиски лише тому, що спецслужби вбачали у них ознаки непокірності колонізаторській владі.

Ми ведемо мову про цілком конкретні речі, які можемо узагальнити і вивести парадигми їхньої дії на фомування свідомості підростаючих поколінь молодих стегніківчан. Парадигми, про які ми

Данило Черномаз 1955 рік

Богдан Черномаз 1975 рік. Зона №36

згадували в попередньому реченні, є похідними від застосування певних методів у шкільному освітньо-виховному процесі. До цього зазначимо, що комуністична влада приділяла школам надзвичайно велику увагу. Передусім, школи в російській імперії (не важливо як імперія називалася – СРСР чи імперією Романових) використовувались, як засіб для безпроблемного посідання чужого (тобто українського) життєвого простору. Для цього використовувалися (власне, застосовуються і досі) різноманітні методи війни, які іноді набирали різних модерних форм, які нині іменуються інформаційною війною, ідеологічною, холодною, економічною, енергетичною чи навіть сирною та молочною війнами тощо. Завоювання чужого життєвого простору – є основною метою всіх завойовників в тому числі і Росії.

Оскільки війни проти України, які б вони не були, завжди спрямовані проти самої суті українства, проти українського духу спротиву, спротиву, який ніколи в Україні не затухав. Постановка проблеми саме в такому ракурсі є і сьогодні актуальною, оскільки російська імперія, назвавшись СРСР, крім кровопролитного винищення українців, увесь час вела (веде і досі) безкровну війну проти всього, що має українську ідентичність, проти права українців на свій, Богом даний, життєвий простір. Як б видозміну війни проти України вороги не застосовували, мета у них

завжди одна й та ж – посісти життєвий простір українців, а самих українців або русифікувати, щоб вони забули чийх «батьків діти», або докінчити винищувати те, що не зуміли винищити у 1932 і 1933 роках.

2011 рік. Боротьба за незалежність України не закінчена...

Продовжуючи вести мову про проблеми освіти, повернемося до прикладу родини Данила і Марії Черномазів. Всі діти Черномазів виявили здатність навчатися в учбових закладах трохи вищого рівня ніж початкова чи середня школа. Всі вони мріяли про здобуття вищої освіти. Та це виявилось непростим завданням і отримати закінчену вищу освіту вдалося не всім дітям Данила і Марії Черномазів. Річ у тому, що при вступі до ВУЗу всі абітурієнти заповнювали спеціальну анкету, в якій треба було вказувати інформацію про лояльність до комуністичної влади батьків, чи був хтось з них або близьких родичів засуджений і за що, про те, чи є родичі за кордоном тощо.

Після детального ознайомлення з механізмом вступу до різних ВУЗів ставало зрозуміло, що дітям, в анкетах яких є пункти з «сумнівними» даними про батьків, можна поступити хіба що у ВУЗ педагогічного або сільськогосподарського профілів. Для українців з «ненадійними», в ідеологічному розумінні, анкетами було неможливо здобути вищу освіту у таких галузях як історія, філософія, журналістика, юриспуденція.

Першою на шлях здобуття вищої освіти вийшла найстарша донька Леся. Семирічку вона закінчила у 1955-му році. У 1957-му пішла у середню школу в Збаражі. Після закінчення десятирічки два роки працювала робітницею в обслузі залізниці Тернопіль-Збараж. Видається незрозумілим, чому після закінчення середньої школи вона подалася не поступати у якийсь з ВУЗів, а влаштувалася простою робітницею. Та вся проблема в тому, що російсько-комуністична влада виставила певні умови для вступників у ВУЗи. Якщо у вступника не було рекомендації для вступу з райкому чи обкому КПУ, то однією з умов вступу був обов'язок вступника мати робітничий стаж, як мінімум, два роки. Без стажу приймалися абітурієнти з вищеназваними рекомендаціями, тобто ті, яких приймальна комісія мала підстави зараховувати до таких, що беззастережно «політику партії і уряду підтримують». Оскільки в Лесі надії бути причисленою до таких, що «політику партії і уряду підтримують» не було, то Леся була вимушена два роки працювати робітницею. Лише після цього вона поступила в Уманський сільськогосподарський інститут (і його успішно закінчила). Інтелектуальну спроможність Лесі влада оцінила досить високо, і Леся отримала направлення на працю у філію Міністерства сільського господарства «Укрсадпроект» у Чернівцях. Під час праці в «Укрсадпроекті» Леся пригадує постійний вияв уваги до своєї персони з боку КГБ. При цьому кагебісти час від часу робили демонстративні обшуки в її квартирі, коли дома нікого не було. «Специ», які робили ці обшуки, навмисно залишали сліди своєї роботи у лесиній квартирі. До речі, це один з класичних методів залякування, які застосовують усі спецслужби для того, щоб залякати своїх жертв, але так, щоб не було підстав оскаржити факт залякування, наприклад, у міжнародних правозахисних організаціях або в суді.

Кагебісти, виконуючи завдання «по осуществленіі разработки сомнительных личностей семьи Черномаз», охоче користувалися послугами відставних своїх співробітників, які, вийшовши на пенсію, змінили працю у спецслужбах на працю у сільському господарстві (у філії Міністерства «Укрсадпроект» в тому числі). У багатьох випадках деякі з них давали Лесі зрозуміти, що вона під постійним спостереженням. Одного разу Леся в одного свого співробітника, який не крився із своїм кагебешним минулим запитала, що він думає, коли так уважно придивляється до людей, що це навіть помітно збоку? Відставний кагебіст відповів: «А я думаю над тем, хто о чом молчіт...».

Після того, коли кагебісти заарештували Богдана, Леся дуже часто виявляла сліди таємних обшуків у своїй квартирі. Сьогодні ми спокійно можемо аналізувати становище, в якому опинилася Леся, і приходимо до висновку, що сліди таємних обшуків були-таки залишені навмисно. Кагебістам йшлося про те, щоб людину залякати. Щоб вона постійно відчувала увагу спецслужб до своєї персони і жила з постійним відчуттям небезпеки. Якщо до цього ще додати випадки двох демонстративних, начебто невдалих, спроб наїзду на Леся одного й того самого автомобіля, то можна собі уявити морально-психологічну атмосферу, у якій доводилося жити родині Черномазів.

Через декілька років після демобілізації, Ярослав, щоб уникнути уваги спецслужб і не бути обмеженим у виборі ВУЗу в Україні, поступив у Московський інститут нафтової хімії. А ще через кілька років Богдан теж поступив в Уманський сільськогосподарський інститут. Це був початок 70-х років. Тобто час, коли активізувалась діяльність українських дисидентів і компартійна влада нарощувала репресії щодо всіх інакомислячих в Україні.

Зустріч “на волі” з друзями. Зліва направо: Василь Овсієнко, Левко Лук’яненко, Степан Сапеляк, Богдан Черномаз

У 1972 році, коли Богдан вже вчився на третьому курсі Уманського інституту сільського господарства (заочного відділення), кагебісти заарештували його за звинуваченням у антирадянській і націоналістичній пропаганді і агітації та поширенні націоналістичної

Богдан Черномаз в “Ланцюзі єднання” 21 січня 1990 рік.

літератури. Зауважимо, що операція арешту Богдана була добре продумана, оскільки арешт відбувся за день перед весіллям Богдана, коли запрошення на весілля вже були розіслані всім гостям. Його наречена була онукою розстріляного у 1937 році священника – Тетяна Литвиненко. Згадуючи про неї було б несправедливо не зазначити, що на момент арешту Богдана Тетяна Л. закінчувала пединститут і щоб його закінчити їй залишалося здати ще один іспит. Зрозуміло, що весілля відбулося, але без музики і за відсутності жениха. Ситуацію негайно використали кагебісти і запропонували нареченій Богдана обмін. Їй пропонувалося відмовитися від наміру вийти заміж за Богдана і в такому разі отримає диплом або не відмовляється і диплома про закінчення вищої освіти вона не отримає. Відповідь Тетяни була: «якщо вам так потрібен мій диплом, то забирайте його собі». Оскільки наречена Богдана мала добрі оцінки і їй залишалося скласти останній іспит (а для того щоб Тетяну позбавити права отримати диплом, то їй треба було на цьому іспиті поставати «двійку»). Так вийшло, що «двійку» мав ставити викладач Каленик, якого поважали всі студенти, і він цього заслуговував. Пізніше він розповідав, що отримав вказівку ставити Тетяні «двійку». Але замість «двійки» він поставив «трійку». Таким чином Тетяна диплом таки отримала хоча й з «трійкою».

**Богдан Черномаз у 2012 році. Кандидат історичних наук, доцент,
депутат Уманської міської ради від ВО “Свобода”**

Ярослав, на початок періоду «великого покосу»⁵⁶ вже був четвертокурсником заочного відділення Московського політехнічного інституту факультету нафтової хімії. Його без зайвої тяганини попросту виключили з числа студентів. А ще через деякий час заарештували і його. Слідство по справі Ярослава проводилось під невисипущою увагою КГБ. Звинувачення йому були висунуті не політичного характеру, хоча його «злочин» був від початку до кінця інспірований на той час могутнім КГБ. Слідство по «справі» Ярослава велося під «патронатом» цієї спецслужби. Термін ув'язнення Ярослав отримав цілком реальний «с учотом лічності» – 4 роки ув'язнення.

У цьому ж таки році черговий раз кагебісти заарештували найстаршого Черномаза – Данила. Офіційно його звинувачували в антирадянській пропаганді та агітації та поширенні антирадянської літератури. Хоча неофіційно, без фіксації в документах, Данилу було сказано: «сядеш за то, что воспітал антисоветчіками своїх детей».

Ще через декілька років у педагогічні ВУЗи поступили Надя і Марійка. Закінчити ВУЗ з першого разу зуміла тільки Марійка. Вона закінчила філологічний факультет Чернівецького університету.

Після невдалого навчання в Тернопільському педагогічному інституті Надя була вимушена поступати ще раз. Вона таки зуміла закінчити вищу освіту, але теж у Чернівецькому університеті.

Після закінчення терміну ув'язнення Богдан робив кілька спроб продовжити навчання, але колишнім політв'язням дорога до ВУЗів була закрита. Російсько-більшовицька влада уважно слідувала за тим, щоб вищу освіту не отримали люди з явними ознаками національного патріотизму. Якщо переглянути біографії дисидентів, то всі дисиденти після виходу з в'язниць «реалізували» свої інтелектуальні здібності в кочегарках або на інших «чорних» роботах. Для патріотів, крім праці «чорноробами» або кочегарами влаштуватись більше було ніде.

Початок національно-демократичного відродження, яке настало в кінці 80-х років, Богдан зустрів, перебуваючи на посаді, яка колись називалася «кочегар», але офіційно цю посаду називали «машиніст теплосітьових установок районної котельні». Органи влади уважно стежили за тим, щоб Богдан так же як і інші його соратники-дисиденти не міг реалізувати свої інтелектуальні можливості.

⁵⁶ Термін, яким історики позначають період найбільшого сплеску репресій дисидентів, який почався у 1972 році.

Саме в кінці 80-х років в українському суспільстві виникли передумови для національного відродження. Богдана на одному із стихійних народних віч у Києві обрано членом Центрального проводу Народного руху України (НРУ). Майже одночасно з цим його обрано головою Черкаської обласної організації НРУ. В кінці 80-х років він організує в Умані видання однієї з перших в Україні нецензурованих газет «Червона калина». Оскільки після проголошення незалежності України у 1991 році у структурах влади змін практично не відбулося і всі органи влади зуміли зберегти персональний посадовий склад повністю, то за законами логіки вони так і залишилися запеклими ворогами ідеї державної незалежності. Правда, дещо таки змінилося. Вороги української національної ідеї вже не могли борців за суверенітет України відкрито арештовувати. З ними боролися таємно, не афішуючи того, що відбуваються акції, по суті, державного тероризму. Також було таємницею, хто планував і хто був виконавцем таємних терористичних акцій. Щоб не виглядали наші твердження голослівними назвемо прізвища кількох людей, які стали об'єктами жорстоких нападів «невідомих нападників». До сьогодні ми не знаємо, хто вбив друзів Богдана – В'ячеслава Черновола, Володимира Кательницького, не знаємо, куди таємниче пропав приятель Богдана – голова секретаріату НРУ Михайло Бойчишин, невідомо, хто замовив смерть Гіі Гонгадзе та які справжні причини загибелі журналіста Вадима Бойка. Якось, зробовши нескладні підрахунки, Б. Черномаз виявив, що за два десятки років після проголошення державної незалежності він вратив 12 друзів, які були або вбиті «нез'ясованими злочинцями», або дехто загадково зник без жодних слідів (наприклад, соратник Богдана М. Бойчишин). Крім вбитих і зниклих безвісті за «нез'ясованих обставин», було багато тих, на кого нападали «нез'ясовані хулігани», жорстоко і професійно били, іноді навіть калічили. У 1993 році на Богдана Черномаза було вчинено напад «невідомих». Результати нападу – втрата свідомості на 12 годин і три тижні в неврології. Зауважимо, що це відбулося вже в умовах державної незалежності України.

З моменту проголошення державної незалежності України Богдан використав лише шанс продовжити навчання. У 1997 році заочно закінчив історичний факультет Львівського університету ім. І. Франка. У липні 2001 року на Богдана знову вчинили напад «нез'ясовані невідомі». Вимоги його друзів колишніх політв'язнів до міністра МВС знайти злочинців результатів не дали. Злочинці так і залишилися

Майдан у Києві 2014 року. Три покоління, яких об'єдали родинні зв'язки знову на передньому краї. Черномаз Ярослав, Черномаз Роман, Дячун Теодор майже поряд

«нез'ясованими». Після закінчення університету Богдан успішно закінчив аспірантуру і захистив дисертацію кандидата історичних наук на тему «Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941-1945 роках». Інтенсивно займається науковими дослідженнями діяльності націоналістичного підпілля на території Центральної України. З 2005 року працює викладачем історії України в Уманському державному педагогічному університеті. Має ступінь кандидата історичних наук, доцент.

21 січня 2008 року Богдан Черномаз разом із своїми друзями, колишніми політв'язнями (Левком Лк'яненком, Михайлом Горинем, Василем Овсієнком та рядом інших колишніх «політзеків») мав розмову з тодішнім головою СБУ Валентином Наливайченком. Тези запису змісту того, про що говорив В. Наливайченку Б. Черномаз, збереглися в його особистому архіві. Ми нижче наводимо текст сказаного Б. Черномазом В. Наливайченку, оскільки це дає нам можливість зрозуміти особливості морально-психологічної атмосфери, у якій доводилося перебувати в той час, якщо не всім, то принаймні більшості патріотично налаштованих людей вже в умовах існування державної незалежності України.

Тема розмови стосувалася оцінки колишніми дисидентами авторитету і методів роботи СБУ (маємо на увазі методи роботи української спецслужби в умовах де-юре існуючої державної незалежності).

21 січня 2008 року. Київ.

«...Вважаю непереконливою першу фразу статті Закону про Службу безпеки України, яка гласить: «Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України» Цих слів явно недостатньо для підтвердження декларацій опублікованих у ЗМІ про те, що СБУ є справді українською структурою і сповідує українську національну ідею. Адже загальновідомо, що національна ідея – це конкретні дії спрямовані на:

Сприяння становленню української народності і нації;

Збереження і укріплення української мови, культури, літератури та всього іншого, що належить до гуманітарної сфери Української держави;

Боротьбу проти домінування інших націй, політики русифікації, ополячення, румунізації чи національної асиміляції під егідою будь-якої іншої нації;

Боротьбу за наповнення конкретним змістом української незалежності та утвердження української держави;

Міжнаціональну злагоду на основі пріоритетів титульної нації і існуючої держави;

Виховання національної гідності, патріотизму, любові до свого народу, його правдивої історії, відкидання шовінізму інших етносів на території України;

Прояв турботи про добробут народу, його кращу долю і стратегічну перспективу;

Формування національної свідомості, історичної пам'яті, поваги до героїчного минулого, боротьби за волю і незалежність.

Саме таке розуміння навколишньої дійсності повинно бути в глибині свідомості кожного громадянина України, в тому числі і в кожного спецслужбовця.

Але я, користуючись нагодою, хочу внести ясність у таку ситуацію: зовсім недавно до мене прибіг один стривожений студент і розповів, що мав розмову з працівником уманського структурного підрозділу СБУ, який в наказовому тоні вимагав від цього студента,

щоб він кожен місяць збирав інформацію про моє приватне життя і доповідав про свої спостереження цьому «есбісту». Цей студент погодився дати свідчення і підтвердити цей випадок в тому разі, коли б справа дійшла до суду, адже поведінка есбіста це є приклад порушення цілого ряду законів та Конституції України.

З моєї сторони була відповідна заява і вирішувалося питання розголошу цього випадку у ЗМІ. Уманські «есбісти» змушені були визнати себе винними у порушенні Закону.

Неважливо як розвивалися події далі, я хочу дізнатися лише про таке: де і на якому рівні розроблявся план операції про збір інформації про моє приватне життя і хто доручав цьому «оперу», порушуючи законодавство нашої держави, збирати інформацію про моє приватне життя?

Я хочу зрозуміти, де знаходиться той центр, який збирає розвіддані (назвімо це так) про життя людей, які відомі тим, що відкрито ведуть і сьогодні боротьбу за утвердження самостійної державності України?»...

Сьогодні вже немає значення, якою була відповідь В. Наливайченка. Нагадаємо читачам, що ця розмова відбувалася 21 січня 2008 року, а через деякий час відбулися певні зміни у верхніх ешалонах влади в Україні. Владу зуміли узурпувати відверті вороги незалежності України. А В. Наливайченка, як людину патріотично налаштовану, очільник «п'ятої колони» В. Янукович позбавив посади і можливості впливати на внутрішню політику України.

Перед тим, коли до влади в Україні добрався В. Янукович і ціла свора кремлівських прихвоснів, у більшості українців була надія, що Україна впевнено стала на шлях духовного відродження. Так, у 2009 році за історичні дослідження території Уманщини Б. Чорномаз був нагороджений премією імені М. Максимовича. В цьому ж 2009 році за активну громадсько-політичну діяльність Президент України нагородив Б. Чорномаза і його дружину Тетяну відзнаками Президента «Хрест Івана Мазепи».

Так виглядало, що Україна відроджується. Але ворог не дрімав і в кінці 2013 року, щоб захистити державну незалежність України, Чорномази знову мусіли податися її захищати. Так склалося, що 67-ми річному Ярославові і 37-ми річному Романові Чорномазам довелося цілу зиму 2013-2014 рр. захищати державну незалежність України у Києві на барикадах, ховатися від куль снайперів в диму

палаючих гумових шин і відповідати на автоматні постріли шматками бруківки з київських тротуарів та відбиватися від «беркутівців» замашними ніжками від стільців. Десь поряд з ними підносив уламки бруківки сильнішим захисникам України двоюрідний брат дітей Черномаза Данила – 86-ти річний Теодор Дячун. У київських подіях вони всі троє вціліли. Обійшлося лише синяками та не дуже сильним отруєнням сльозогінним газом. Та доказ живучості «п'ятої колони» загарбницьких ворожих сил Ярославові і Романові було таки продемонстровано «в повній красі». На другий день після повернення з Майдану Ярославові «нез'ясовані злочинці» спалили його автомобіль, а Романові «невідомі злочинці» пограбували його хату.

До цього доречно додати, що Ярославові, не зважаючи на те, що ми вже більше двох десятків років маємо проголошену незалежну державність, антиукраїнська «п'ята колона» постійно чинить штучні перепони у процесі ведення фермерського господарства.

Ми спеціально наводимо лише основні віхи шляху, який довелося пройти родині Черномазів. Такий вибір ми робимо для того, щоб читач на прикладі родини Данила і Марії Черномазів міг зрозуміти, що життя людей, які відкрито демонстрували ознаки патріотичних переконань і широкого світогляду під час домінування російсько-комуністичної влади не мали найменшої можливості реалізувати свої інтелектуальні та ділові якості. Такі люди і досі мають інспіровані ворогами нашої державності складнощі.

Перебуваючи в умовах російсько-більшовицького поневолення, кожен українець був вимушений приховувати патріотичні почуття. У цій ситуації трагічним є те, що багато стегніківчан після остаточного розгрому національно-патріотичного підпілля були вимушені змиритися з умовами, які диктували поневолювачі. В середовищі стегніківчан витворилась специфічна соціально-політична атмосфера. Кожен боявся, щоб не бути запідозреним у проявах патріотизму. Батьки мовчали, коли їхніх дітей в школі навчали покірності. Батьки стежили за тим, щоб їхні діти вміли приховувати відданість народним традиціям та звичаям. Досягнення будь-яких успіхів чи реалізація побутових перспектив вцілілими після розгрому національно-патріотичного підпілля стегніківчанами було неможливим, якщо вони не демонстрували представникам влади ознак покори і конформізму щодо всієї системи російсько-більшовицької влади.

Маємо надію, що ми зрозуміло висвітлили суть особливостей, через які треба було перейти або хоча б якось пристосуватися до умов навколишньої дійсності тим стегніківчанам, хто хотів здобути вищу освіту.

«Радянська» влада за 47 років експлуатації Стегніківських ресурсів і стегніківчан як робочої сили, спромоглася в селі побудувати лише адміністративний будинок, в якому «вмонтувала» і магазин. Також у кінці 80-х років «за державні кошти» заасфальтовано дорогу, по якій провели автобусне сполучення з Тернополем. Почате будівництво нової школи, яке розпочала (ми визнаємо) «радянська» влада під завіс свого існування в Україні, досі так і не докінчене, а нині вже 2015 рік. Крім того, коли їхати дорогою з Тернополя до Стегніковець, яка на мапах значиться як заасфальтована, то якби не позначки на мапі, ми б ніколи не вгадали, що їдемо асфальтовою дорогою.

Якщо проаналізувати як протікав освітньо-виховний процес у стегніківській школі, то складається враження, що освітньо-виховний процес у стегніківській школі був спрямований не на виховання Громадянина, а на виховання слухняного васала імперського режиму.

Висловлюючи наше бачення ідеологічно-виховного наповнення освіти, яку не те що давала, а нав'язувала російсько-комуністична влада, підкреслимо, що школу і освіту влада трактувала, передусім, як «воспитательний» процес. Проілюструємо цей процес описом прикладів, які дають можливість зрозуміти, куди і як просувалось суспільство поневоленої України. Почнемо з опису випадку, який стався у 1957 році на уроці у другому класі Стегніківської початкової школи (автор цього нарису був учасником цієї події і за достовірність описуваного відповідає).

Вчителькою другого класу в той час була Віра Євгенівна Ломаківська. Вона невідомо звідки з'явилася в Стегніківцях. Про її ставлення до учнів запам'яталося те, що ця вчителька надто настирливо намагалася залишити у свідомості тодішніх школярів глибокі сліди. Вона з особливою наполегливістю переконувала 8-ми – 10-ти-річних школярів у тому, що віра в Бога – це казка, бо ж Бога ніхто з нас не бачив. А переконати нас приходило в дні релігійних свят до школи з віниками або лопатами і замість уроків займатися «генеральним прибиранням» прилеглої до школи території, це вона вважала своїм першочерговим обов'язком. Але найбільше учні запам'ятали випадок трохи вагоміший.

У школі серед учнів звідкись взялася мода на поширення «Святих листів». Авторами цих листів були сектанти або якісь інші релігійні організації. «Святі листи» поширювались в основному серед учнів, листи були релігійного змісту, а поширювались таким чином: учневі хтось з його друзів передавав примірник листа. Його треба було переписати 9 разів і роздати іншим учням. Таким чином за кілька днів всі школярі і їхні батьки читали «святі листи». Вчинки учнів, безумовно, були помічені Ломаківською. Вона досить суворо нас дев'ятирічних попередила, що розповсюдження «святих листів» є порушенням шкільної дисципліни. А наступного дня разом з Ломаківською до школи прибув чоловік у військовій формі і в синьому форменному кашкеті. Він провів бесіди з усіма учнями поокремо. Під час розмови щось випитував ламаною українською мовою і змушував учнів вивернути кишені. Якщо в когось він знаходив «святі листи», то їх відбирав і забирав з собою.

Коли автор даного нарису розповів матері про цей випадок і описав зовнішність отого, що був у військовій формі, то мати виглядала зляканою. Опис відповідав зовнішності опера-енкаведиста відомого в Стегніківцях садистськими вчинками на прізвище Гуцуляк. Щодо В. Ломаківської, то стегніківчани знають про неї лише те, що вона була «чужа» і з'явилася у селі в кінці 40-х чи на початку 50-х років, була єврейкою за національною приналежністю. Оце й усе.

Наступним яскравим прикладом для ілюстрації випробовування методів зміни свідомості українців (в тому числі стегніківчан) була боротьба із звичаєм виконувати на свято Різдва Христового народне дійство – Вертеп. Під заборону виконувати це дійство також попало і багато інших звичаїв таких як святкування Свята Купала, Свята Св. Андрія, Зелених свят та інших древніх звичаїв, які тісно пов'язані з традиціями сакрального характеру. Корені цих традицій сягають дохристиянської епохи. Цих традицій стегніківчани свято дотримуються і дотепер.

Суть опису інциденту: Всім учням, перед кожними релігійними святами шкільні вчителі, за розпорядженням «зверху», завжди нагадували про заборону ходити до Церкви. Доходило навіть до того, що деякі вчителі спеціально з'являлися неподалік Церкви, щоб своєю присутністю нагадати учням, особливо тим, які прийшли на церковне подвір'я, що вони порушують приписи директора школи. Зазвичай так бувало в ті свята, коли діти шкільного віку традиційно гуртувалися на майдані біля Церкви (Великдень або Храмовий празник). Якщо ми вже

згадали про утиски стосовно духовно-релігійного життя Стегніковець, то ніяк не можна обійти увагою таке культурно-релігійне явище, як Вертеп. Зазвичай утиски, які можна вважати репресіями щодо школярів, здійснювалися з боку директора школи та деяких вчителів. «Утиски» в найкращому випадку зводилися до «профілактичних» розмов директора з учнями, а в найгіршому – закінчувалися заниженням учням підсумкової оцінки за поведінку, а іноді навіть виключенням особливо впертих учнів з школи на кілька днів.

На початку 70-х років більшовицький режим почав інтенсивніше боротися з усім, що могло бути виразником українського духу. У стегніківській школі така ситуація стала звичним явищем після того, коли директором школи став відставний «когебіст» Бонашко. З його приходом «утиски» учнів за прихильність до споконвічних традицій набрали вигляду силових розправ. Це виглядало так: коли на Святий вечір компанія старшокласників збиралася обходити хати стегніківчан з шопкою, то в якомусь закутку вулиці на «шопкарів» напала група компартійних активістів. В склад групи нападників завжди входили приїжджі «з району» штатні функціонери із комсомольських або освітянських структур, а також кілька місцевих вчителів, зазвичай з числа тих, які були немісцевого походження. У 1970-му чи 1971-му роках шопкарі не захотіли віддавати нападникам ключовий атрибут – шопку і вчинили опір. Зчинився галас і на підмогу шопкарям прибігли кілька дорослих парубків. Нападникам не вдалося відібрати у шопкарів головний предмет – шопку. Шопку таки відстояли, а бійка закінчилася набуттям синяків і порваними реквізитами шопкарів. Незважаючи на мужній захист молодими стегніківчанами народної традиції, звичай ходити у Стегніківцях з шопкою у Рідв'яні свята влада тимчасово перемогла. Після описаного інциденту у Стегніківцях кілька років поспіль, на Різдво, молодь з шопкою сільські господи не відвідувала. Батьки боялися відпускати своїх дітей на Святий вечір ходити колядувати.

Через декілька років більшовицький тоталітаризм почав слабнути під натиском національно-демократичних сил. В СРСР почалася епоха «перестройки» і «гласності». Виникли сприятливі передумови, при яких з'явилася ілюзія, що можна здобути національні права і добитися соціальної справедливості шляхом писання скарг і заяв у різні контролюючі інстанції пануючого режиму. Власне, за таких передумов в Україні почалися перші спроби створення масового організованого національно-визвольного руху,

який завершився проголошенням незалежності у 1991 році. Ситуація на той час в Україні в тому числі і в Стегніківцях була складною. Традиційна релігійність Стегніківчан була підірвана. Наприклад, в школі у кожні релігійні свята вчителі наказували приходити учням не з книжками, а з рискалями (лопатами) або з віниками чи вилами. А коли учні приходили до школи, то вчителі їх змушували виконувати будь-яку роботу в свята, хоча згідно релігійних канонів, у Стегніківцях таку роботу ніхто не виконував у свята, бо це вважалося гріхом.

В особистому архіві Б. Черномаза збереглися копії деяких документів, які свідчать про пробудження національно-визвольних тенденцій у Стегніківцях вже після того, коли про боротьбу ОУН і УПА діти дещо чули з того, що розповідали їм їхні батьки.

Принагідно пояснимо, чому влада так не любила звичай, коли на Різдво підлітки відвідували сільські оселі з шопкою. Річ у тому, що під час відвідування обійсть стегніківчан групами шопкарів, в багатьох випадках шопкарі розігрували коротенькі вистави. Бували випадки, коли зміст шопкарської вистави глядачі могли зрозуміти як алегоричне відображення навколишньої дійсності. Це було причиною того, що ідеологічні інституції влади намагалися заборонити цей звичай. Вони вбачали у репертуарі шопкарів критичне, а то і вороже ставлення місцевого населення до комуністичної влади або навіть вважали спробою «підірвати політику і авторитет партії». Спецслужби більшовицької влади уважно слідували за тим, щоб ніхто не смів сумніватися в тому, що влада була «ідеально правильною». Для прикладу описуємо дійство вистави, яку розігрували шопкарі на початку 70-х років:

В хаті, до якої приходили шопкарі, посередині ставили саму шопку, а біля неї ставала основна група шопкарів. Всі одягнуті у відповідні шопкарські реквізити. До хати з сіней входить цар «Ірод» і говорить: «А-а-а, ви тут його сховали, що йому там поклонялись! Добре, що я вас тут маю, зараз смертю покараю! Гей, вояки! Їх зв'язати і в тюрму запакувати!»

Після цих слів до хати входять двоє хлопців одягнутих в уніформу радянських солдат озброєних дерев'яними автоматами ППШ.

Вони підходять до ангела і говорять знайомі всім стегніківчанам слова: «отдай ружйо!». Після цього «солдати» беруть під руки ангела і виводять з хати. На цьому вистава закінчується.

Описане дійство свідчить про живучість у свідомості стегніківчан мрії про волю і незалежну державність. Стегніківська молодь інтуїтивно

намагалася дати адекватну відповідь на різномасштабні утиски влади, які зачіпали духовні і матеріальні сфери життя як маленького села Стегниківці, так і всієї України.

Нижче ми подаємо копії документів, які відображають особливості соціально-політичного клімату у Стегниківцях у другій половині 80-х років ХХ століття. (Копії документів подаються у хронологічному порядку їх виготовлення). Зміст документів дає можливість зрозуміти, що стало причиною написання того чи іншого документа. Після деяких документів (по мірі необхідності) ми даємо коментарі-пояснення.

ЗВЕРНЕННЯ

до «Комиссии международного сотрудничества по гуманитарным вопросам и правам человека при Советском комитете за европейскую безопасность и сотрудничество» Богдана Черномаза.

Уважаемые товарищи!

Вы наверно обратили внимание на цену письма, которое перед вами. Это не первоапрельская шутка. Я вынужден выискивать дополнительные гарантии доставки моих писем адресату, а столь высокая цена в моем понимании и должна обязывать почту нести определенную ответственность за письма. К таким выводам я пришел после того, как мое предыдущее письмо в Ваш адрес пропало безвести вместе с уведомлением о вручении. (Отправлено 17.02.88.г.)

Итак, содержание моего предыдущего письма, которое очевидно и попало в комитет, но только в другой.

Насколько я понял из заметки в “Известиях” № 43 сего года, одна из целей комиссии содействовать укреплению гарантий прав личности в Советском Союзе.

К Вам я обращаюсь не за ущемленные мои личные права в единственном числе, а в более широком варианте. Сущность моего обращения такова:

Я родился в Тернопольской области Тернопольском районе с. Стегниковцах. Мое село древнее с давно сложившимися обычаями и своей историей. В моем селе Бог-весть с каких пор был обычай на Рождественские праздники ходить с “Вертепом”. Сущность обычая состоит в том, что собирается компания подростков и юношей, изготавливают вертепные костюмы, маски и сам вертеп и ходят от хаты до хаты, разыгрывая хозяевам небольшие сценки и исполняя напевы, так называемые колядки. Содержание социально-бытовое с религиозным уклоном.

Різдво у Стегніківцях після проголошення незалежності України

В начале шестидесятых годов местные власти начали вводить запреты на такие Рождественские шествия подростков и юношей. Сначала запреты ходить с “Вертепом” были объявлены в школе. Когда это не помогло местный партактив начал физически принимать меры. Зачастую кончалось потасовками (будучи старшеклассником я тоже в них участвовал). Но обычай жил. В этом году, побывав на Рождество в гостях в своем селе, я узнал, что местным властям в прошлом году удалось победить наш обычай. Была подключена милиция. Кто же подымет руку на милиционера?! В результате сам вертеп уничтожен, а подростки разогнаны.

Посягательство местных властей на наш обычай я считаю неправомерным и в лице новосозданной комиссии я хочу найти защитника наших обычаев. Считаю целесообразным обязать тех людей, которые непосредственно проводили акцию уничтожения “Вертепа” (председатель Сельсовета, участковый милиционер и др.) публично перед жителями села извиниться, признать свои действия незаконными и обещать в будущем не бороться репрессивными методами с нашими обычаями.

Кроме того. В нашем селе еще два года назад были памятники воздвигнутые общими усилиями селян в честь некоторых событий, сыгравших в жизни села в определенной мере важную роль.

1. Памятник воздвигнутый в честь ликвидации крепостного права.
2. Памятник воздвигнутый когда-то давно после пошести холеры или тифа
3. Памятник “Помста”, поставленный людьми села в эпоху Гонты и Зализняка.

Были и другие памятники.

Все эти памятники по решению местных властей уничтожены. В связи с этим я высказываю решительный протест и прошу комиссию предпринять меры гарантирующие восстановление памятников за счет причастных к совершению акта вандализма.

В настоящее время остатки памятников сложены на местном кладбище, их можно реставрировать. Случай с памятниками в моем селе не единичный, подобные акты имели место и в других селах региона. Иначе говоря, была проведена кампания. Привлечь застрельщиков кампании к ответственности, считаю, было бы правильным и соответствовало духу нашего ВРЕМЕНИ.

П.С.: К сожалению, почта отказалась брать мое письмо, оцененное в 500 руб. Придется отослать обычным заказом.

02.03.1988.

Комісія, отримавши це звернення, переслала його в Тернопільський обком КПУ. Наводимо копію звернення Комісії в Тернопільський обласний комітет КПРС:

В ТЕРНОПОЛЬСКИЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ КПСС

КОПИЯ: ЧОРНОМАЗ Б.Д.

В НАШУ КОМИССИЮ ПОСТУПИЛО ЗАЯВЛЕНИЕ ЧОРНОМАЗА Б. Д. О НАРУШЕНИИ ОБЫЧАЕВ И РАЗРУШЕНИИ ПАМЯТНИКОВ СТАРИНЫ В СЕЛЕ СТЕЧНИКОВО ТЕРНОПОЛЬСКОГО Р-НА. НАПРАВЛЯЕМ НА ВАШЕ РАССМОТРЕНИЕ ЭТО ЗАЯВЛЕНИЕ И О РЕЗУЛЬТАТАХ ПРОСИМ УВЕДОМИТЬ ЗАЯВИТЕЛЯ, КОТОРОМУ РАЗЪЯСНЯЕМ, ЧТО НАША КОМИССИЯ НЕ НАДЕЛЕНА ПОЛНОМОЧИЯМИ РАЗРЕШАТЬ ТАКИЕ ВОПРОСЫ.

консультант комиссии

(підпись)

Медведев

Відповідь Б. Черномазу з обкому КПУ Тернополя

На ваше письмо в общественную комиссию международного сотрудничества по гуманитарным проблемам и правам человека Советского Комитета за европейскую безопасность и сотрудничество

о нарушении обычаев и разрушении памятников старины в селе Стегниковцы Тернопольского района сообщаем, что действительно три памятных знака народной архитектуры в связи с благоустройством села и расширением дороги были перенесены на местное кладбище. Хранение их не обеспечено должным образом. Предложено на очередном сходе с участием всех жителей села наметить мероприятия по их восстановлению и сохранению.

Что касается народного обычая “Вертепа” на рождественские праздники, то здесь наведенные вами факты не отвечают действительности. Установлено, что во время хождения с “Вертепом” подростки обычно занимаются сбором денег, которые в дальнейшем ими используются на организацию коллективных выпивок. По требованию жителей села административными органами, в указанном вами случае, были приняты меры по недопущению нарушения общественного порядка. Кроме того “колядки” содержали не только социально-бытовые с религиозным уклоном мотивы, как вы пишете, а и националистические.

Относительно украинских народных традиций в селах Тернопольского района и в частности в селе Стегниковцы, то они живы и продолжают совершенствоваться. В сельском клубе имеется комната “Наталка Полтавка”, отмечаются различные события в жизни села, проводятся украинские вечорницы, в чем вы могли бы убедиться, посмотрев 31 декабря 1987 года передачу по украинскому телевидению, где выступали и ваши односельчане.

Консультант Дома политпросвещения
Тернопольского обкома Компартии Украины

О.АЛФЕРЬЕВА

26.05.88

Так склалася ситуація, що виникла можливість продовжити бюрократичне листування з інституціями влади, які в той час декларували себе як поборники прав людини (адже була епоха «перестройки і гласності»). Отже, використовуючи цю ситуацію, ініціатор переписки (Чорномаз Б.Д.) звернувся до прокуратури УРСР із скаргою, у якій було оскаржено відповідь Алфер'євої. Вона звучить так:

Прокурору УРСР
Чорномаза Богдана Даниловича
М.Умань
Вул.Урицького 73, кв.30

ЗАЯВА

Три роки тому представниками райкому ВЛКСМ були знищені пам'ятні знаки в селі Стегніківцях Тернопільського району Тернопільської області. Люди, котрі назвали себе: «ми з райкому комсомолу» – в супроводі двох міліціонерів приїхали під вечір і розбили сільські пам'ятники, які відіграли в житті села певну роль. Спроби селян підійти до нищителів і якось їх вгамонити наштовхувались на вигуки міліціонерів «Разойдісь!». По від'їзді вандалів, селяни уламки пам'ятників поперевозили на місцевий цвинтар.

Крім цього, в той же рік насильницькими методами був заборонений звичай ходити хлопчикам на Різдво з «Вертепом». Що таке «Вертеп» і яке він має значення для нашої культури висвітлено в журналі «Вокруг света» № 9 за 1988 рік. Такими ж методами і стараннями місцевої влади в минулі роки було заборонено молоді збиратись на релігійне свято Великдень біля церкви і виконувати магілки (веснянки), котрі до речі не мали релігійного змісту. Під заборону пішли щедрівки, посівання, ну, і зрозуміло, колядки, так як вони мали цілком недвозначний релігійний зміст. Тобто був вибитий з – під ніг людей той фундамент, на який опиралася і народна педагогіка, і традиції, і мораль. Частина описаних фактів у березні цього року я оскаржив в Комісію міжнародного співробітництва з гуманітарних питань і прав людини при Радянському комітеті за європейську безпеку і співробітництво.

Відповідь на мого листа дала консультант Дому політосвіти Тернопільського обкому КПУ т. Алфер'єва. У відповіді мають місце грубі перекручення дійсності і наклепи на моїх односельчан, які виразились у слідуєчому:

т.Алфер'єва стверджує, що пам'ятні знаки були знесені у зв'язку з благоустроєм села і перенесені на місцевий цвинтар.

– Це неправда. Наприклад, пам'ятник на «Верняках» (назва частини села) був далеко від дороги і пам'ятники були не перенесені, а побиті і там же кинуті.

Її фразу «Хранение их не обеспечено должным образом» я розцінюю як фарисейство. У нас пам'ятники не «хранят», а просто ставлять і нікому в голову досі не стукало їх чіпати.

Далі т.Алфер'єва пише «предложено на очередном сходе с участием всех жителей села наметить мероприятия по их восстановлению».

– Я розмовляв з цього приводу з головою сільради. Про намічення таких міроприємств він не чув. Єдине, що йому відоме – так це те, що пам'ятників не повинно бути, і, як він висловився: «це вирішувалось не у нас і не в районі, а ого-го де».

У слідуючому пункті відповіді т. Алфер'єва твердить: «установлено, что во время хождения с «Вертепом» подростки обычно занимаются сбором денег, которые в дальнейшем используются на организацию коллективных выпивок. По требованию жителей села административными органами в указанном вами случае (слово «вами» наводжу з малої букви, зберігаючи автентичність) были приняты меры по недопущению нарушения общественного порядка».

– Відносно збору грошей – правда, але гроші учасники «Вертепу» використовували не на випивки, а в основному у вигляді добровільних пожертвувань вносили у фонд церкви. Перевіривши у церковного касира приходні книги (вони ще існують) за числа від 6-го січня в ті роки, коли ходили з «Вертепом», в цьому легко переконатись, а, якщо й були в селі випивки, організовані молоддю, то не учасниками «Вертепу».

Схильні до п'янства ті, котрі в результаті духовної убогості вже не здатні брати участь у «Вертепі». До цього ще слід додати, що прилучення молоді до чарки прогресує прямо пропорційно відлученню від народних звичаїв і традицій.

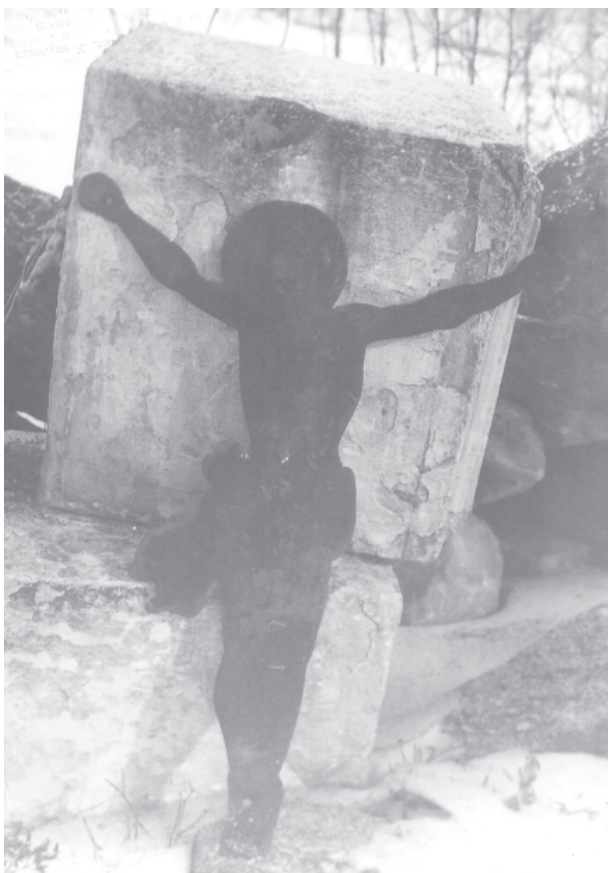
Відносно «требований жителей села по недопущению нарушенный общественного порядка» – неправда теж. Якщо й була така заява, то ціну таким заявам ми знаємо. Механізм організації «голосів з народу» описано у статті «Собор і навколо нього» у журналі «Дніпро» №3-4 за 1988 рік.

Далі т.Алфер'єва твердить: «колядки содержали не только социально бытовые с религиозным уклоном мотивы, как вы пишете, а и националистические».

– Що ж, я зібрав всі тексти колядок, котрі до речі, виконувались ще нашими пра-прадідами. Так де, в якому рядку там націоналізм? Чи може т.Алфер'єва жупел націоналізму вбачає в тому, що вони виконувались по-українськи? – Та які вже є. Австрійці по-австрійському не перевчили, поляки і німці на свій копил не перегнули, а т.Алфер'євій треба щоб вони по-якому були, щоб не бути націоналістическімі?!...

Факти утисків громадянських прав і свобод жителів с.Стегніківці – це тільки абстракція із масованої акції нищення пам'ятників нашої культури, яка торкнулась великого регіону України. Крім заборон на звичаї, традиції, винищення пам'ятників народної архітектури, мали

місце нічні пограбування церковного майна. Широке застосування при цьому технічних засобів наштовхує на висновок, що всі ці крадіжки були організовані там же, де й винищення пам'ятників. Так, в с. Шляхтинці Тернопільського району Тернопільської області, не так давно підігнано вночі техніку і вкрадено з дзвіниці дзвін. У Збаразькому районі тієї ж області, в селі Чумалі украдено теж дзвін таки в цьому ж році. В самому Збаражі посеред міста стоїть велика церква. Населення Збаражя в цьому році почало клопотатися, щоб церкву повернули віруючим. Як результат – поварварськи поламано все церковне начиння, порвані ікони, знищені шедеври різьби по дереву, зразки сницарства. А на даху використано не

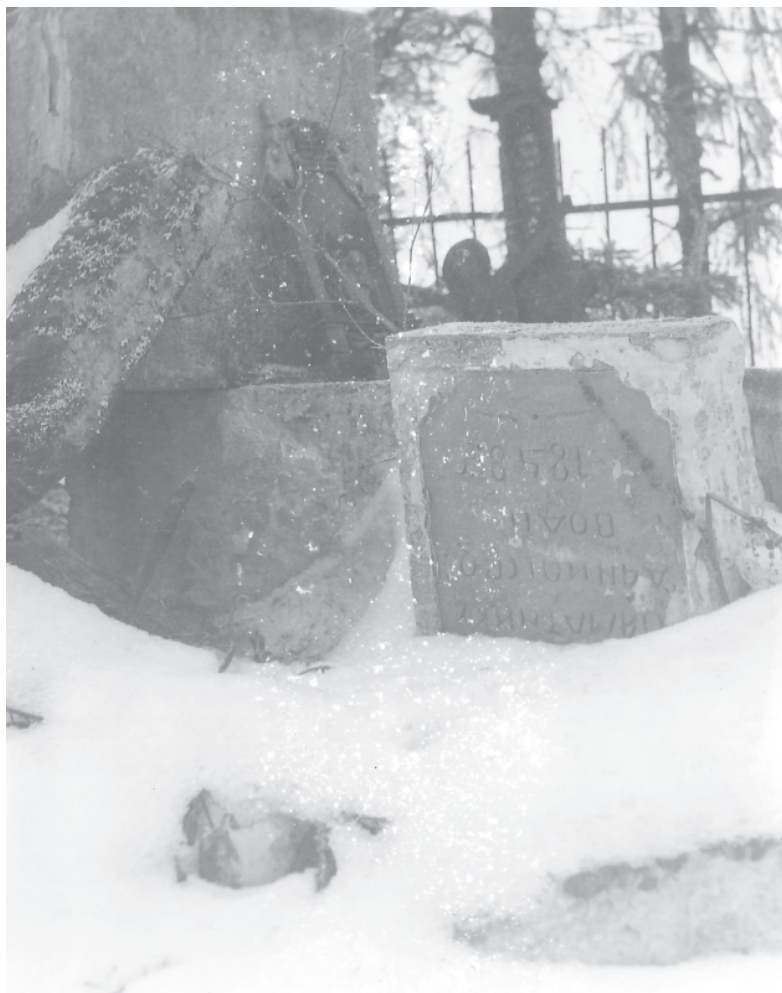

Стегніківські “фігури” після руйнування у 1986 році.

менш варварський спосіб нищення: розкрито частину покрівлі, щоб потім можна було сказати ніхто не винен, бо дощ намочив і само завалилось.

Якщо ці злочини вершаться під девізом боротьби з «релігійним мракобіссям», то я дозволю собі процитувати слова М.С.Горбачова сказані ним на 19-й Всесоюзній партконференції:

«Ми не приховуємо свого ставлення до релігійного світогляду, як до нематеріалістичного, ненаукового, але це не підстава для

Стегніківські “фігури” після руйнування у 1986 році.

неповажного ставлення до духовного світу віруючих людей і тим більше – застосування якого б то не було адміністративного тиску для утвердження матеріалістичних поглядів».

Виходячи із вищенаписаного, перед Прокуратурою УРСР я оскаржую місцеву владу Тернопільської області і консультанта Дому політосвіти обкому КПУ тої ж області т. Алфер'єву в порушенні громадянських прав жителів області взагалі і жителів села Стегніківці зокрема, яке проявилось в актах вандалізму по відношенню до пам'ятників народної історії, у зведенні наклепів на жителів села Стегніківці та у злісному перекрученні дійсності. Винні в цьому, я вважаю, повинні бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

З цим звертаюсь у Прокуратуру УРСР, тому що звертатись у правоохоронні органи Тернопільської області вважаю недоцільним. Правоохоронні і партійні органи на Західній Україні, як свідчить дійсність, виховані на традиціях тої когорти сталінських кадрів довоєнного і післявоєнного періоду, котра своєю діяльністю в цьому регіоні спричинила неправильне сприйняття населенням Радянської влади і, судячи з їхньої діяльності на нинішньому етапі соціально-політичного розвитку, з цими традиціями розстаються не хочуть .

Все це дає підстави для сумнівів правильності об'єктивної оцінки дій органів місцевої влади правоохоронними ороганамі і змушує мене звернутись у Прокуратуру республіки.

До заяви додаю:

1.Копію моєї заяви в Комісію міжнародного співробітництва з гуманітарних питань і прав людини при Радянському комітеті за європейську безпеку і співробітництво.

2.Копію відповіді консультанта Дому Політосвіти при обкомі КПУ Тернопільської області.

3.Тексти колядок, які виконувались «Вертепом» ще з незапам'ятних часів. Інших текстів не використовували, і ніхто їх не знає.

4.Список матеріалів, в яких є відомості про історію с.Стегніківці, зокрема про знищені пам'ятники і ті події, на честь котрих і поставлені ці пам'ятники.

5.Фотографії зруйнованих пам'ятників в тому вигляді, в якому вони і сьогодні (Дві штуки).

6.Фотографія руйнувань церкви у Збаражі.

03.11.1988.

Ситуація, яка відображена у копіях переписки, які ми додаємо, сприяла можливості вести письмовий діалог з різними інституціями комуністичної влади. Безпорадні відповіді різних інституцій влади на продумані заяви і скарги створювали атмосферу боротьби. Автору заяв і скарг було цікаво аналізувати їхні відповіді і «розшифрованими» відсилати у ті ж адреси знову, для того щоб представники комуністичної влади бачили, що приховану суть їхньої політики українці розуміють дуже добре. Нижче ми подаємо копію листа з тернопільської прокуратури, яка, власне, стала закінченням переписки на тему з'ясування позиції влади щодо українських народних традицій і звичаїв.

Стегніківські “фігури” після руйнування у 1986 році.

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРАТУРА
282000, Г. ТЕРНОПОЛЬ,
ул. КОТЛЯРЕВСКОГО, 34
Черкасская обл. г. Умань, ул. Урицкого, 73, кв. 30
09.01.89 г. № 18 гр-ну Черномазу Б.Д.

Ваше письмо от 3 ноября 1988 года об уничтожении памятных знаков в с. Стегниковцы и запрещении подросткам в прошлые годы совершать шестие “Вертеп”, направленное Прокурору Украинской ССР, рассмотрено прокуратурой района.

Установлено, что примерно в 1986 году в связи с благоустройством с.Стегниковцы памятные знаки были перевезены на кладбище села, где они находятся и в настоящее время. Их обследованием в январе с.г. выявлено, что они восстановлению не подлежат.

По документам исполкома районного Совета народных депутатов и районного общества охраны памятников истории и культуры эти знаки не значатся.

В прошлые годы действительно подростки на рождественские праздники ходили с “Вертепом”, получая при этом деньги, на которые приобретали спиртное. С целью предупреждения правонарушений с их стороны активом села проводилась профилактическая работа по предупреждению антиобщественных проявлений среди подростков.

Прокурор района

(Підпис) М.К.Лысюк

Як коментар до відповіді районного прокурора зазначимо, що після проголошення незалежної державності України зруйновані пам'ятні знаки у Стегніківцях реставровано, і на сучасну пору вони стоять на своїх споконвічно належних їм місцях.

Ми не маємо на меті акцентувати увагу читача на описі основних напрямів впливу більшовицької репресивної системи на свідомість людей, але звертаємо увагу на те, що стегніківчани в роки комуно-російського поневолення не всі мовчки скорилися і не показували тіні боротьби за незалежність України. Вихідці із Стегніковець були і на Майдані у 2004 році, були і на барикадах в Києві зимою 2013-2014 рр.

Нині нам було б цікаво щось знати про ступінь популярності незалежницьких ідей в середовищі молоді, яка народилася в кінці сорокових років. Ми розуміємо, що особливості буття так склалися, що навіть, якщо такі настрої і розмови між хлопчиками і були, то про них вести мову було не зовсім безпечно. А такі настрої в 60-ті роки серед стегніківської молоді були. Гурт хлопців, яким були не чужими незалежницькі ідеї у 60-ті роки гуртувався навколо Черномаза Ярослава. Також елементи непокори більшовицькій системі влади були в компанії дещо молодших хлопців, які оточували Богдана Черномаза (його всі односельчани називали ще тоді Данком) . Тодішні його «колеги» Каліщук Василь син Павла, Степан Пастернак син Павла, Роман Волінський син Сави та ще кілька «колег» належали до компанії хлопців з високим рівнем самосвідомості. Дехто з цих гуртів підростаючої молоді попав в зону особливої уваги спецслужб і його потенційні можливості залишились не реалізовані.

Коли пропонована книга вже була зверстана, від Теодора Дячуна надійшло ще три листи. Зміст написаного в листах ми вважаємо дуже цінним і гідним того щоб бути опублікованим на сторінках нашого «Нарису історії села Стегніковець». Отож пан Теодр пише:

Лист 10.

«Про криївки, які я знав і які доводилося обслуговувати і які було збудовано у 1943-1946 рр.

Ті криївка були різного призначення. Були деякі як тимчасові, а деякі були глибоко законспіровані у яких можна було жити по 10-20 днів (вони мали вентиляцію, тобто були обладнані душниками). Душники було дуже важко маскувати, а в криївках без душників можна було продержатися не більше доби.

Як я вже описував раніше, наша група у березні 1945 року отримала завдання збудувати три криївки в лісі «Ліщина». Наша група складалася з 11 осіб. Після вишколу у Дубівцях наша група була поділена на дві частини. Керівником обох груп був станичний Теодор Маличок «Кремій». Над ним був Славко Кривоус «Бадьорій».

Першу криївку збудували в «Ліщині» біля хутора Писки в районі місцевості, яка називалася «Долинка». Криївка була розрахована на 4-5 осіб і закривалася лядою (ящиком у якому був посаджений місцевий мох). Цей район лісу був густо зарослий терниною (кущами терену). До якого часу функціонувала та криївка я не знаю. Але вона експлуатувалася досить довго. У ній деколи весною у 1948 році перебував Данило Ремінник (після того як мав ту «історію» у Старому Збаражі з міліціонером, коли кущовий «Яр» відмовив Данилові у допомозі і співпраці).

Другу криївку збудували також в «Ліщині». Вона була розташована недалеко від села на горбі де було багато лисячих нір. Ця криївка була більшою і обладнана вентиляцією, Душник вентиляції був замаскований під виглядом лисячої нори. Криївка закривалася лядою (ящиком з кущем тернини і моху. Скільки часу вона функціонувала мені невідомо. Але знаю, що її ніхто не видав. Зараз на тому місці завалена яма оскільки дерев'яне перекриття прогнило і завалилось.

Третю криївку ми збудували на «Шклці» (назва місцевості в «Ліщині») ближче до тієї місцевості в «Ліщині», яка називається «За грушками». Цю криївку викрив «обходчик лісу», лісничий «Набудний» (так його в селі називали) штатний сексот КГБ. В цей час, коли криївку оточили опер група Гуцуляка в криївці не було нікого.

На цій операції був присутній цей Ільків. Ті криївка ми збудували за 20 днів.

Будівничими тих криївок були Данило Ремінник, Володимир Воркун, Іван Каплун, Теодор Пастернак, Теодор Дячун, двоє хлопців з Івашковець і троє хлопців з Дубовець: Василь Ханас, Володимир Процик, гриць Івахів.

Найголовніша криївка яку ми використовували в слушний час була на «Лісничівці». Криївка була розміщена в кінці городу, але за межею неалечко в лісі. Цю криївку ми не будували, вона була лише перебудована із старого (воєнного періоду) полкового бункера, якого побудували солдати «красної армії», коли через наше село проходив фронт. Бункер був збудований недалеко окопів (починалися матрів за 150 від бункера), які проходили через ліс вздовж ставу. Бункер був чотирикатний (чотири ряди дерева-кругляка) покривали цей бункер. З цього дерева хлопці залишили один ряд, зробили лаз і все засипали землею. Таким чином криївка була глибоко в землі а душник замаскований в рові зарослому терниною. Скільки та криївка проіснувала мені невідомо.

Після успішної операції з роззброєння стрибків у Чистиліві трофейну зброю, яку ми з Данилом привезли з Чистилова, ми заховали у цей бункер-криївку. Коли після чистилівської операції оперргрупа чекістів оточила село то по цій криївці ходили оперативники, але нічого не запідозрили. Вони не знайшли слідів ні зброї, ні коней, ні свині. Якщо говорити в загальному, то лісничівська криївка виконала свою функцію. Я не знаю яким чином закінчилося функціонування лісничівської криївки і хто її закривав бо я вже перебував у «таборі» «Екібастус-уголь» у Південному Казахстані. Про всі ці криївки не знали ні Василь Пастернак ні Барабавш. Про ті криївки знали лише кілька осіб – Михайло Маличок, Іван Каплун, данило Черномаз, Данило Ремінник, Володимир Воркун, Наталя Кривоус, Степан Чикало, Марія Кіндзерська. Точного місця вони не знали, але догадувалися, що в околиці «Лісничівки» може бути криївка.

У Стегніківцях було ще дві криївки збудовані у 1943-1944 роках. Будувалися вони довго і по іншому плану будівництва – підкопом. Під хатою Гриця Дячуна, мого батька, збудована в кінці 1943 року моїм батьком і сусідом Дмитром Бойком. Друга криївка такого ж типу була збудована «на горбі» у сусіда Дмитра Бойка. Там я з Михайлом Маличком і Данилом Ремінником просиділи 8 днів щоб перечекати

навалу «червоної мітли». Тоді чекісти вбили на курницьких полях нашого станичного Теодора Маличка. Разом з ним зловили Василя Пастернака, але його чомусь відпустили і він після цього випадку працював у Тернополі двірником у конторі ОРС Львівської залізниці (та організація у якій ми з Данилом Ремінником забрали друкарську машинку).

У криївці, яка була у дворі мого батька Гриця Дячуна в потрібні моменти переховувались кілька груп повстанців. Також при потребі цю криївку використовував «Ярема», «Бурлака». Зараз ця криївка обвалилася і є небезпека обвалу стіни хати. У цій криївці ми з Данилом Ремінником заховали зброю, яку привезли після роззброєння зарубинських «стрибків». Також в цій криївці ми переховували деякі важливі документи, наприклад, зброя і сумка «товарища» Поддубного (першого секретаря Збараського райкому партії, який потрапив у наші руки, коли ми роззброювали зарубинськиз «стребків»). Тоді ми думали, що це фінагент, і йому вдалося врятуватися на нашу біду.

Зараз я думаю, що коли б я чи будь-хто інший з моїх близьких друзів і соратників на допитах під час слідства не витримав тортур і розповів про всі наші найсокровенніші таємниці, то мені була цілком очевидна загроза отримати розстріл а моїй родині і всім тим, хто допомагав нашій групі була загроза великої біди. Це я точно знав і це допомагало мені витримувати тортури. Під час слідства мені вдалося скерувати увагу слідчих на речі, які не мали смертельної загрози ні мені, ні моїм друзям. А свідків проти мене слідчі понаходили багато.

Районне КГБ «в ліце начальника Прохаська» і головного опера Гуцуляка кваліфікували мене як організатора і «руководящего». А від такої кваліфікації треба було відбиватися всіма силами які залишалися після допитів.

Якось на черговому допиті, який проводив Прохасько я сказав, що ваш опер Гуцуляк більше часу проводить з «бандеровцями» ніж я, бо часто з ними пиячить. Після цього мене сильно побили і я думав, що помру. Після того як я оклигав допити починав Прохасько з участю Гуцуляка. Прохасько дає перше питання: Ну рассказывай как старший лейтенант Гуцуляк водку піл с бандеровцями? Я і кажу всі люди в селі бачили що група громадянина Гоцуляка шукає не бандитів, а водку і завжди ходять по селу п'яні. Гуцуляк зривається, підходить до мене і гамселиє кулаками поки я не впав на підлогу. Ось в такій манері проходили допити.

Прохаська на допитах замінив якийсь капітан. Весь час мені страшно було подумати щоб я міг видати дядька Василя Маличка, Василя Каплуна чи Задорожного. Вони стільки напрацювалися для повстанців, стільки взуття пошили і полагодили... Ми з Данилом Ремінником щотижня приносили їм новий матеріал і забирали вже готове відремонтоване або свіжо пошите взуття. А ще вони знали про велику таємницю і якби вона відкрилася то всім нам таки була б «вишка». А ще турбувала мене доля десятків наших зв'язкових таких як Зеня Черномаз, Марійка Чикало і багато інших. Якби про них інформація стала здобутком слідчих, то була б велика «засипка». Та й дядько з Івачова-Долішнього Іван Білоус людина великої віри і душі, який мене часто рятував міг би опинитись за ґратами теж. В його криївці я часто бував, але на Велико-Глибоцький район у слідчих переконливих даних не було, а дядькова криївка мене виручала часто. Та й як я міг видати криївку в Дубівцях, яка була у тьоті Стефки... (йдеться про криївку у Стефки Маличок, рідної сестри Марії Черномаз (Маличок) і Василя Маличка з Чистилова). Це був би величезний провал суті всієї нашої боротьби.

Звичайно, що після мого арешту і тої групи що її назвали «Яр» (не знаю чого це, бо ми нею не були) органи КГБ влаштували у селі шоу-цирк своєї політики. Сігнали тоді в наше село опричників з усього району з прокурором на чолі і людей з нашого села і почалося політшоу. Прокурор кричав: «Вот наші товарищі спаслі ваше село от великой беди і великого горя ліквідував банду которая собиралась делать чистку людей преданных советской власти. Ми знаєм імена етих людей котрих эта банда собиралась унічтожить! В лесу «Дубнікі» на ніх уже била вирита большая яма. Так поблагодаріте наші органи, что спаслі ваше село от великой беди!...» Зміст виступу прокурора перед стегніківчанами мені передав наш односельчанин Бартко у 1968 році, коли я з ним зустрівся під час мого першого візиту у Стегніківці після звільнення.

Після арешту нашої групи факт її ліквідації москалі роздули на всю округу. Органи ЧК вмiли це робити.

Багато наших односельчан після нашого арешту ще довго були в страху бо боялися, що на допитах ми можемо завалити наші підпільні зв'язки і чекісти придуть до тих, хто був зв'язаний з нашою групою. Але Бог милував.

Коли я опубліковував свій відкритий лист оперу Гуцуляку, то цей кат ще жив при добрім «здравії» у Тернополі і ніяка совість його не мучила.

Ми з Володимиром Воркуном кілька разів їздили до Тернополя надіючись його зустріти. Річ в тім, що ніяких ознак совісті чи каяття за содіяні злочини в нього не проглядалися. Український карний кодекс стосовно цього ката теж був безсилий. Нашу заяву з описом його злочинів суд взяти до розгляду відмовився. Нам було пояснено, що: «он действовал согласно приказам і обжалованію не подлежіт».

Власне, після цього появилася моя стаття у газеті «Шлях перемоги» за 14 серпня 1997 року. Коли я приніс цю статтю в редакцію газети, то редактор надрукувати її відмовився. Сказав, що я його газету тим листом підставляю під статтю кримінального кодексу (а кодекс ще діяв з часів УРСР!). Через кілька років ту мою статтю газета надрукувала і стаття пішла гуляти по світу. Читали ту статтю і в Стегніківцях і коли я появился у селі, мені переказали, що «друзьяки» збираються мене побити. Але вийшло навпаки, від мене «друзьяки» тікали на другу сторону вулиці. Іхнім «зацитнікам» я сказав що всі претензії можна пред'явити тернопільському прокурору. От і все.

Я і зараз відповідаю за свої слова мною написані.

Тедор Дячун (Голуб) 2015 рік, червень.

Лист 11.

...« До попереднього листа повідомлю ще дещо про повстанські криївки. Отже, будувати криївки стегніківчани почали ще за німецької окупації. Мабуть змусили стегніківчан це робити чутки, які надходили до нас з Волині. На Волині німці і поляки винищували цілі села. Відгомін цих подій докотився і до наших країв. Наші люди зрозуміли, що від німців треба чекати непередбачуваної біди. Це стало причиною того, що люди стали ховати збіжжя, муку і навіть одяжу. Все частіше та німецька адміністрація в особі ляндвірта «Грубого» (таким «прізвиськом» його назвали наші люди). Він під охороною поліції їздив по району і шукав всіляких зачіпок, щоб показати чия тут влада. Особливо популяризувалася вимога: «Здати жорна». Навіть була у нашому селі така пісенька: «...Їде селом ляндвірт «Грубий», що за жорна виб'є зуби...»

Треба сказати, що після визначення Галичини як «Генерального губернаторства», німці давили всілякими податками і живити людям було дуже тяжко. Мила не можна було ніде дістати, солі теж ніде не було, нафти (керосин) не було, сірників не було і багато чого не було. Жінки білизну прали у деревному попелі (золі), дехто робив мило сам, самогонку (бурячанку) гнали всі. Якщо б німці знайшли брагу, то

могли за це і розстріляти. Селяни, які жили «на «Горі» під «Ліщиною», «бражку» на самогон тримали в криївках в лісі. До того додумався Антон Сенік, який жив недалеко Церкви. Ото був перший «підпільник з криївкою в лісі». Власне, в лісі також і гнали самогонку. З «Кінця» хлопи (по сільському термін «хлопи» означав – чоловіки) гнали самогонку в «Дубниках» або в «Дикончій долині». У цих же лісах у них були «сховки», тобто криївки для «розчини» (сировина для виробництва горілки). Ну, а хлопи з частини села, яка називалася «Долина» з цією ж метою використовували ліс «Дубники».

Отакою виглядає історія виникнення перших криївок. Мій тато Григорій також почав будувати криївку на пару з дядьком Дмитром Бойком – сусідом. Ну, а дядько Дмитро був неперевершеним майстром на «всі руки». Його хата стояла (і зараз стоїть) на возвищенні, природному горбі. Криївку було добре будувати підкопом, як льох. Через метр від поверхні землі починалася глина – тверда як камінь. Рискалем (лопатою) копати такий ґрунт не було можливості. Коли «рискаль» не допомагав, то використовували спеціальні інструменти – «джагани». Спершу робили «лаз-тунель» метр-півтора довжини, а після йшло в ширину і приблизно метр сімдесят у висоту. Для того щоб не було обвалу ставили стовпці. Було найтяжче виводити душники (вентиляцію), бо їх треба було надійно маскувати. В дядька Дмитра криївка була краща і просторіша – на 5-6 людей. Збудована в горбі за хатою і виходила на площу сусідського городу. Вхід був добрий, маскувався каменем підмурівку горба. На думку знавців збудовані криївки «підкопом» були більш надійними, бо їх важче було знайти «облавникам», які завжди шукали криївки за допомогою залізних щупів. Щупи були довжиною до двох метрів з товстого (біля 10 мм.) дроту з одного боку загостреного. Цим щупом облавники штрикали в усі підозрілі місця. На полях криївки вважалися ненадійними, бо вхід до них було дуже важко замаскувати.

Таку криївку (у полі) мала група Твардовського «Фербя», її Гуцуляк виявив, можливо, при допомозі «сексота» або по слідах. У криївці знаходилося 5 осіб повстанців, що вже було великою небезпекою, бо сліди наявності в полі великої групи людей замаскувати неможливо. Чому будували в полі криївки не знаю...

Криївка в селі Чистиліві у дядька Василя Маличка була збудована теж підкопом у горбі в кінці городу. Цей горб був зарослий терниною так густо, що неможливо було пролізти. Внизу була заплава річки Серет, де росло багато вільх. Звідти дядько Василь брав «будівельний

матеріал» для тої криївки. Криївка дядька Василя теж була збудована ще за німецької окупації. Він її збудував, коли прийшов з німецького полону, в який попав біля Вінниці. Після повернення з полону він дуже боявся німців і на всякий випадок побудував собі добру криївку. Правда, ця криївка стала в пригоді, коли замість німців прийшли окупанти «красніє». Про криївку Василя ще знав його тесть, який йому помагав її будувати. З учасників повстання про цю криївку знали тільки Данило Ремінник і Теодор Дячун (тобто я). У цій криївці весною 1946 року наша група перехувала частину добра і зброї, на яку ми «розжилися» на гарнізонному складі в Плотичі. До тої криївки був добрий підхід із сторони плавнів ріки Серет. Скільки та криївка проіснувала мені невідомо.

Була добра криївка (з душниками) в Плотичі – село за півтора кілометри від Чистилова, якщо іти по шосейній дорозі Тернопіль-Броди. Криївка була у дорожнього майстра Киричка – патріота високої проби. Його криївку ми називали «штабною», бо в ній зберігалася зброя нашої групи. Тих двоє сіл Чистилів і Плотича – це був наш опорний пункт, який маскувався назвою Дорожно-експлуатаційний участок (ДЕУ) дороги Тернопіль-Броди. Опікувався нами УШОС ДОР у Тернополі. Наша підпільна діяльність була замаскована молотками, кирками, туплями, рискалями і граблями.. Мали смішну назву ЧеПе. Про те знали провідники «Бурлака», «Ярема» і «Шаша». Про діяльність нашої групи не знав «Яр» (Розвадовський). Нам було заборонено підтримувати зв'язок з ним як і з будь-якими іншими групами підпілля, які були в нашому селі – ми про це знали. «Яр» кілька разів виходив на нашу систему зв'язку і вимагав підтримки і продуктами, і бойової. Але без дозволу СБ, «Бурлаки» і «Шаші» ми не мали права входити з ними чи з будь-якою іншою групою в контакт організаційного характеру.

Наша група у 1946-1948 роках була організована з членів підпільних груп кількох сіл: Стегніковець, Дубовець, Івашковець, Зарубинець, Курників, Чистилова, Плотичі, і ще з Нижніх Луб'янок (село за Збаражем). Виникає запитання: чому не з Черниховець (село, яке за 3 кілометри від Стегніковець), а з Нижніх Луб'янок (село, яке кілометрів 40 від Стегніковець. Я зрозумів, що в цій ситуації грає якусь гру СБ. Без узгодження з СБ будь-яких рішень і дій ніхто в підпіллі не робив. Всі ми знали, що в той час цікавість такого роду була небезпечною. Зв'язки дублювалися і добре перевірялися. На нашу групу було покладено багато справ. Організуйте (дистаньте) хліб і до хліба, набої для ППШ,

до «дiхтяра», до ЕмПi теж. Лiки, спирт або добру самогонку для лiкарнi – знайдiть! Полотно на маскхалати йдiть канючити по хатах i все до цього подiбне.

Пiсля чергового завдання ми пояснили провiдникам, що селяни вже мало що можуть допомогти, хiба що борщем нагодувати i то без м'яса. I то треба бути обережним, поки їстимеш цей борщ. Ми попросили провiд дозволити нам дiяти по своєму плану: забирати в москалiв награвоване. Для цього треба було налагодити розвiдку, знати, що привозять у «сiльпо». Якщо б нам ставало вiдомо, що в «сiльпо» є те, що нам треба, то забирати. Населення до таких «реквiзiцiй» ставилося спокiйно, бо знали, що в тих випадках, коли щось «добре» привозили в «сiльпо», то все одно доступ до нього був тiльки «приблiжонним» до влади. Вже тодi корупцiя «процвiтала красним цветом». Отже, КГБ нас почали квалiфiкувати не як «буржуазних нацiоналiстiв i фашистських прислужникiв» а як «бандiтов-грабiтелей». Нас мало цiкавило як квалiфiкували нас москалi. Ми в них вiдбирали награвоване у нашого народу! Коли для лiкарнi треба було дiстати спирт або мiцний самогон, то ми спирт «дiстали» на спиртзаводi у Зарубинцях. За бiлим полотном (використовувалось замiсть бинтiв), ми до цюток не ходили. Наприклад, розвiдка повiдомила, що бiле полотно привезли у «сiльпо» Залужа (село пiд Збаражем). Ми полотно забрали, але залишили записку-«рахунок» з поясненням для чого ми забираємо полотно. Ось такими ми були i бiйцями i iнтендантами. Як могли так i забезпечували всiм необхідним загиснутих з усiх сторiн воякiв УПА та пiдтримували оунiвське пiдпiлля. I ми були радi, що це вдається робити за рахунок «червоної iмперiї». За нами чекiсти влаштували облави i полювали як за дичиною, робили засiдки. Нас рятувало те, що нас пiдтримував наш народ, що у нас була добра розвiдка i надiйнi зв'язковi. Ми працювали заради України, заради нашого зневаженого народу, часто ступаючи по по лезу ножа. Не зважаючи на небезпеку, ми вiдвiдували не тiльки села округи, але бували i в Тернополi та районних центрах. Ми розумiли, що без нашої допомоги i наших зусиль повстанський рух москалi задавлять

А криївки нам дуже допомогли, i Богу дякувати наша група пiд час слiдства нi одної з тих криївок, якими користувалися, ворогу не здали.

Ось i все, що я пам'ятаю про криївки та про їх будiвництво та iсторiю виникнення.

25 чеервня 2015 р. Теодор Дячун».

Лист 12.

«... Додаток до моїх автобіографічних спогадів.

Я, Дячун Теодор син Григорія, народився 20 березня 1927 р. у селі Стегніківцях на нинішню пору Тернопільського р-ну. Пішов у школу у 6 років. Гриз науку за польських, російських і німецьких окупантів. Маю 7 класів мученої науки і 10 років сталінських «університетів».

Починаючи з 1941 року був зв'язаний з життям українського підпілля. З приходом «совецких» окупантів (у 1940 році переховувався від заслання в Сибір, а в 1941 році, коли Україну окупували німці, переховувався від німецького рабства. З жовтня 1943 року по березень 1944 року проходив юнацький вишкіл ОУН-УПА під керівництвом «Сурмача». Після повторного приходу «червоних окупантів вже був на «роботі» в курені «Чорного» зв'язковим і розвідником. У травні 1945 року був прийнятий в ОУН під псевдом «Голуб». В кінці 1945 року почався наступ енгелістів в рамках операції «Червона мітла». Довелося легалізуватися. За хабар вдалося дістати сякі-такі документи. Влаштувався на роботу в так звану ДЕУ (організація, яка займалася ремонтом шосейної дороги Тернопіль-Броди). Шосе проходило з Тернополя через с. Біла, Чистилів, Плотича, Івачів, Ігровиця. В цей час вже була повністю організована підпільна група, членом якої був і я, Теодор Дячун («Голуб»). Праця на тій ділянці дороги, яку нам шляхове начальство доручило обслуговувати було для нас (підпільників) дуже зручним прикриттям.

В усіх тих селах, які були вздовж шосе Тернопіль-Броди були наші зв'язкові і симпатки. Вдень ми засипали ями на дорозі, а, коли був наказ, вночі виконували іншу роботу. Накази на її виконання ми отримували від районних провідників: «Бурлаки», «Бадьорого», «Яреми».

Головним нашим завданням було тилове забезпечення тих, хто був на нелегальному становищі. На початку виникнення формувань УПА ми діставали продукти у наших односельчан.

Пізніше, коли москалі позабирали в людей «лишки» продуктів, весь сільськогосподарський реманент, коней та корів (якщо в когось було дві) і організували колгоспи, то наша група з успіхом забезпечувала вояків УПА продуктами, яких за наказом «уполномочених» складували в колгоспних коморах перед тим як відправити «у район». Комори були нам доступні, оскільки колгоспники нам співчували і навіть допомагали без зайвого шуму вивозити в ліс «реквізовані» у москалів продукти.

Крім продуктів наша група «діставала» для УПА зброю, роззброювала і знешкоджувала «отряди «стрибків» по селах Тернопільщини. Наша група успішно підтримувала інші групи, які були в нашому селі. Опергрупи МГБ розуміли, що ми існуємо завдяки підтримці наших односельчан і скаженіли від безсилля. Всюди влаштовували засідки і облави, ходили з собаками і залізними шупами для віднайдення криївок. Думаю, що саме вони нанесли підпіллю непоправного удару. Місцеве населення стало дуже всіх зі зброєю боятися, бо не могло розібратися, де «наші» і де «чужі». З'явилося багато «сексотів». Клімат у підпіллі став гарячим.

На додачу чекісти запустили фальшиві «повстанські» боївки створені самими ж чекістами. Чекісти, тобто органи МГБ набули досвіду у боротьбі з нашим підпіллям. Загинули наші провідники «Бадьорий», «Бурлака», «Ярема».

Але з'явилися інші, і боротьба не припинялася. Нашу групу поміж собою ми називали «Лісничівка», хоча в обласному проводі нашу групу називали «Січ». У цій назві були закодовані назви сіл Стегніківці, Ігровиця, Чистилів. Якщо сказати іншими словами, це були межі діяльності нашої групи.

У 1949 році наша група зменшилася а завдань до виконання побільшало. Я був вимушений залучати до виконання підпільної праці інших хлопців. Деяких доводилося брати по рекомендації СБ. У 1949 році в нашу групу були прийняті кількох нових членів з сіл Дубівці, Стегніківці, Івашківці.

Нам був наказ посилити конспірацію і подбати про краще прикриття. У 1949 році для нашого підпілля почалися «чорні дні». Почастішали засідки чекістів біля хат деяких селян. До протипартизанських дій стали більше залучати «стрибків», а вони були в кожному селі. Не всі «стрибки» були ідейними «помощниками» чекістів, але таки з примусу допомагали чекістам. Між ними були хлопці, які давно співпрацювали з підпіллям. У Стегніківцях був наш «стрибок» Володимир Карман. Половина стегніківських «стрибків», хоч були «стрибками» з примусу, але свою «чорну справу» виконували, бо були під наглядом чекіста-лейтенанта. В їхні обов'язки входило по ночах нищпорити селом, підслуховувати про що люди говорять. Але найбільшої шкоди нам нанесли фальшиві боївки, які склалися з чекістів замаскованих під УПА. Це були підступні і нищівні методи боротьби з національно-патріотичним підпіллям.

Навіть ті селяни, які постійно нам помагали стали нас боятися. Для них було важко визначити, хто і чого приходить, хто «ваші» а хто наш. Хлопці і дівчата, які були в підпіллі, весь час були в небезпеці. Але підпілля продовжувало існувати і діяти.

Разом з цим мушу сказати, що наші нові провідники, які замінили полегх, вже не були такі ідейно віддані Україні і настільки освічені як їхні попередники. Вищестоячим провідникам вже не було з кого вибирати.

Наш новий станичний «Коля» був не надто освіченим сільським хлопцем, але якимось керував нашою групою, часто не розуміючи наших можливостей. «Старі» тобто бували члени нашої групи його не дуже любили і не дуже йому довіряли. Але в середовищі підпільників і в нашій групі теж, традиційно існувала субординаційна ієрархія і дисципліна. Накази провідників ніколи не обговорювались. В кінці 1949 року мене і «новоспеченого» станичного (поставленого над нами по рекомендації есбіста «Шаші») по підпільному зв'язку викликали на явочну квартиру в Дубівцях. Явочна квартира була у частині села, яке називалося Селиско недалеко від Церкви у дядька Колеші. В цей час наш новий провідник (до того, як він став нашим провідником його псевдо було «Комар») вже мав інше псевдо – «Коля».

В матеріалах слідства зазначено, що явочна квартира була у Білика. Це насправді не є правда. Про явочну квартиру в Білика чекісти вигадали, бо явочна квартира була в Колеші. Але повернемось до того, що відбувалося на явочній квартирі. Крім «Колі» у квартирі було ще двоє невідомих. При знайомстві своїх псевдо вони не назвали. «Коля» пояснив, що вони з СБ. Один з них був добре обізнаний з минулою діяльністю нашої групи. Про це він говорив вголос в присутності інших учасників зустрічі, що було грубим порушенням конспірації. Далі мова пішла про тих, що відмовилися від співпраці з нашою групою: Іван Каплун, Василь Пастернак, Мирослав Карман. Ще було згадано про Данила Чорномаза. Цікавим є те, що завів про нього мову Барабаш на що один з СБ різко Барабаша перебив сказавши що йому про Д. Чорномаза не потрібно нічого знати.

Після того «Коля» запропонував залучити до праці Каплуна і Пастернака. На це я зауважив, що цього робити неможливо, бо вони зв'язки з нашою групою порвали остаточно. Есбісти на це заявили, що Каплун і Пастернак багато знають і потрібно в'яснити чи є підстави сумніватися у їхній надійності і можливій співпраці з ворогом. Мої запевнення в тому що Каплун і Пастернак є патріотами переконали всіх.

Про Данила Чорномаза наш новий станичний чомусь знов хотів продовжити мову і повідомив, що Д. Чорномаз зв'язаний з провідником Яремою. (Я знав про це трохи більше і знав, що цей зв'язок ґрунтувався на ще довоєнній дружбі). На слова станичного різко відреагував наш провідник СБ «Шаша»: «не лізьте туди, куди Вам не треба». Після цієї зустрічі один з приїжджих есбістів викликав мене на подвіря і сказав що йому не подобається наш станичний бо він задає забагато такого про що йому знати не можна. На це я йому відповів, що в групу приймав його я, з наполяганням служби СБ. На завершення розмови мені той есбіст сказав, що наш станичний не повинен нічого знати про Д. Чорномаза, бо багато що з підпільної діяльності Д. Чорномаза підлягає підвищеній конспірації.

В кінці зустрічі нашої групи були виголошені нові завдання. У зв'язку з тим, що в місцях дислокації куренів УПА катастрофічно не вистачало харчів нам потрібно було в короткій термін роздобути продукти харчування. Для цього ми мали розвідати, де є колгоспні, тобто державні комори і з тих комор забирати продукти для УПА. Робити збір продуктів серед місцевого населення вже не можна, бо москалі організувавши колгоспи, подбали за те щоб у селян харчових запасів не було. Наші селяни всі без виключення жили впроголодь, і ми не могли у них знов випрошувати продукти «для хлопців в лісі». З проводом ОУН села Стегніківці намагалися узгоджувати свою діяльність групи з інших сіл. За законами конспірації члени цих груп не знали одні про одних. Наприклад, така система конспірації себе цілком виправдала, коли заарештували нашу групу.

З віддалі прожитих літ в мене складається враження, що арешт нашої групи, відбувся внаслідок непередуманого нав'язування нашими верхниками нових провідників. Нові провідники не завжди були пройняті духом єдності, який мали всі члени нашої групи і не пройшли ґарту в операціях, які провела наша група. Першими хто з нашої групи попав в руки чекістів були саме такими не загартованими членами нашої групи. Після них була заарештована вся наша група...

Звичайно я розумію, що методи чекістів, які вони застосовували на допитах полонених підпільників за рівнем жорстокості інколи перевершували методи інквізиторів. Я розумію і те, що не кожен знає свій резерв витривалості на допитах. Але ж ми, тобто ті члени нашої групи, які створили її, таки витримали допити і не здали ні одної криївки. Ніхто з наших таємних прихильників не «сів» в тюрму за те, що допомагав нашій групі...

ПІСЛЯСЛОВО

Автор дуже добре розуміє, що опис інформації про діяльність багатьох стегніківчан, особливо в тих випадках, коли йдеться про часовий проміжок 1944 – 1950 рр. явно є недостатнім.

Тому, було б доречним, якщо б виявились такі стегніківчани, які б виклали свою інформацію письмово і надіслали листом на адресу:

Чорномаз Богдан син Данила,

вул Урицького 73. пом30.

Черкащина.

індекс 20300

Можу запевнити, що вся інформація, яка стосуватиметься історії села (як і листи Теодора Дячуна) буде передана в Тернопільський обласний державний архів..

Громадсько-політичне видання

ЧОРНОМАЗ Богдан Данилович

НАРИС ІСТОРІЇ СЕЛА СТЕГНІКІВЦІ

Редактор *Чорномаз Тетяна*
Комп'ютерне верстання *Афоніна Анна*
Дизайн обкладинки *Афоніна Анна*

На обкладинці: *фотографія центру села Стегніківці.*
Знімок зроблений у 1964 році

Формат 60x84/16
Умов. друк. арк. 13,7
Наклад 150 прим. Зам. № 76Ф; /37

Видавець і виготовлювач ТОВ «Талком»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@mail.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013